

Ludvigs Vitgenšteins

FILOSOFISKIE PĒTĪJUMI

Minerva

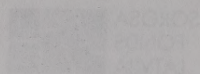
SOROSA
FONDS
LATVIJA

Ši grāmata izdota
Centrālās Eiropas universitātes
tulkojumu projekta ietvaros,
ko finansiāli atbalsta
Atvērtās sabiedrības institūta (Budapešta)
Reģionālais izdevējdarbības centrs un
Sorosa fonds – Latvija

This edition is published with the support
of the Central European University Translation Project,
sponsored by the Regional Publishing Centre of
the Open Society Institute – Budapest and
the Soros Foundation – Latvia

MINING

At present, the
ILO is engaged in a
study of the
problem of the
mining industry in
the tropics and
subtropics. The
study is being
conducted by the
ILO Office of
Technical Cooperation
in Geneva.

The study is being
conducted as part
of the ILO's
technical cooperation
programme in the
mining sector. The
study is being
conducted by the
ILO Office of
Technical Cooperation
in Geneva.

97-4
- 175

L
1

Ludvigs Vitgenšteins

FILOSOFISKIE PĒTĪJUMI

Minerva
1997

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

97 20.940

0304017996

Ludwig Wittgenstein **Philosophische Untersuchungen**
Philosophical Investigations

© Basil Blackwell Oxford 1963

Tulkojuši: Jānis Vējš (I daļa 1. – 315.§§) un
Jānis Taurens (I daļa 316. – 693.§§ un II daļa)
Literārais redaktors: Aivars Kļaviņš
Maketētājs: Kornēlijs Briedis
Mākslinieks: Ilmārs Blumbergs
Fotogrāfs: Gvido Kajons
Sērijas grāmatu paraugmakets izgatavots izdevniecībā «AGB»®

© Izdevniecība «Minerva», 1997
© Jānis Vējš, Jānis Taurens, tulkojums, 1997
© Ilmārs Blumbergs, mākslinieciskais iekārtojums, 1997
© Gvido Kajons, foto, 1997

ISBN 9984-9143-2-1

SATURS

Oriģinālizdevuma redaktoru piezīmes	6
Priekšvārds	7
I daļa	11
II daļa	179
Piezīmes	242
Tulkotāju pēcvārds	244

ORIGINĀLIZDEVUMA REDAKTORU PIEZĪMES

Teksts, kas iekļauts šajā sējumā kā I daļa, ticis pabeigts līdz 1945. gadam. II daļa sarakstīta no 1947. līdz 1949. gadam. Ja Vitgenšteins pats publicētu savu darbu, viņš būtu izmetis ārā labu daļu no tā, kas patlaban rodams I daļas apmēram pēdējās 30 lappusēs, un to, kas ir II daļā, līdz ar turpmākiem materiāliem, iestrādājis vajadzīgajā vietā.

Mums nācās izšķirties starp atsevišķu vārdu un izteicienu dažādiem lasījumiem visā manuskripta apjomā. Mūsu izvēle nekad nemainīja jēgu.

Teksta fragmenti, kas nodrukāti dažu lappušu apakšējā daļā zem svītras, bija uzrakstīti uz atsevišķām lapiņām, kuras Vitgenšteins izgriezis no citiem rakstiem un ievietojis šajās lappusēs, tuvāk nenorādot, kurā vietā tie iederas.

Vārdi, kas atrodas dubultiekavās, ir Vitgenšteina norādes uz piezīmēm vai nu šajā darbā, vai citos viņa rakstos, kas, kā mēs ceram, tiks publicēti vēlāk.

Mēs esam atbildīgi par II daļas pēdējā fragmenta ievietošanu tā pašreizējā vietā.

G. E. M. Anskomba
R. Riss

Jebkuram progresam raksturīgi,
ka tas šķiet esam lielāks nekā patiesībā ir. ✓

Nestrojs¹

PRIEKŠVārds

Domas, kas rodas šajā tekstā, izkristalizējušās no tiem filosofiskajiem pētījumiem, kuri mani nodarbinājuši pēdējo sešpadsmit gadu laikā. Tās skar daudzus jautājumus: nozīmes, sapratnes, teikuma un propozīcijas, loģikas jēdzienus, matemātikas pamatojumu, apziņas stāvokļus un citas problēmas. Esmu pierakstījis visas šīs domas *piezīmju*, īsu paragrāfu veidā. Dažreiz tās izkārtotas garākā virknē par vienu un to pašu jautājumu, dažreiz es veicu straujas izmaiņas, pārlecot no viena nogabala kādā citā. — Mans nodoms iesākumā bija to visu reiz apkopot vienā grāmatā, kuras formu dažādos laikos es priekšstatījos atšķirīgos veidos. Taču man likās svarīgi, lai domas pārietu no viena priekšmeta pie otra dabiskā un nepārtrauktā secībā.

Pēc vairākiem nesekmīgiem mēģinājumiem saliedēt manu pētījumu rezultātus šādā veselumā es redzēju, ka man tas nekad neizdosies. Pats labākais, ko es varētu uzrakstīt, vienmēr būs tikai filosofiskas piezīmes; manas domas drīz vien tika paralizētas, kad es tās centos attīstīt kādā *vienā* virzienā pretēji to dabiskajai tieksmei. — Un šis apstāklis, protams, saskan ar mana pētījuma dabu. Jo tas spiež mūs pārvietoties krustu šķērsu visos virzienos pa plašu domas nogabalu. — Tādējādi šīs grāmatas filosofiskās piezīmes ir liels daudzums dažādu ainavu uzmetumu, kas skicēti šo garo un sarežģīto ceļojumu laikā.

Vieni un tie paši — vai gandrīz vieni un tie paši — punkti aizvien par jaunu tika skarti no dažādiem virzieniem, un vienmēr tika skicēti jauni attēli. Daudzi no tiem bija nepareizi zīmēti vai neraksturīgi, un tiem piemita visi tie trūkumi, kādi liecina par vāju zīmētāju. Un, kad tie tika izbrāķēti, palika kāds skaits daudz maz pieņemamu attēlu, kurus nu vajadzētu sakārtot, bieži vien arī apcērpot, tā, lai, tos aplūkojot, varētu iegūt visas ainavas attēlu. — Tādējādi šī grāmata patiesībā ir tikai albums.

Līdz pat pēdējam laikam es patiesībā biju atmetis domu par šā darba publicēšanu, man dzīvam esot. Patiesām, tas laiku pa laikam tika izkustināts un, proti, galvenokārt tā iemesla dēļ, ka nācās uzzināt, ka manu pētījumu rezultāti, kurus es visādos veidos darīju pieejamus priekšlasījumos, rokrakstos un pārrunās, atrodas apgrozībā dažnedažādi pārprastā, vairāk vai mazāk atšķaidītā vai sagrozītā veidā. Tas aizskāra manu godkāri, un man bija grūti to nomierināt.

Pirms četriem gadiem man gadījās pārlasīt savu pirmo darbu ("Loģiski filosofisko traktātu") un izskaidrot tā idejas. Toreiz man šķita, ka vajadzētu vecās un jaunās domas publicēt kopējā darbā: jo pēdējās var gūt savu patieso izgaismojumu tikai sastatījumā ar manu iepriekšējo domāšanas veidu un uz tā fona.

Jo kopš tā laika, kad pirms sešpadsmit gadiem es atkal sāku nodarboties ar filosofiju, esmu bijis spiests atzīt smagas kļūdas, kas izklāstītas pirmajā grāmatā. Šīs kļūdas man palīdzēja saskatīt — tik lielā mērā, ka es pats to tik tikko esmu spējīgs novērtēt, — kritika, ko manas idejas saņēma no Frenka Ramzeja², ar kuru es viņa dzīves divu pēdējo gadu laikā tās iztīrāju neskaitāmās sarunās. — Vēl lielākā mērā esmu pateicīgs tai kritikai — allaž spēcīgai un trāpīgai —, ko šīs universitātes pasniedzējs P. Srafas³ kungs daudzu gadu gaitā nemītīgi praktizēja pret manām domām. Šim stimulam esmu pateicīgs par manas grāmatas visradikālākajām idejām.

Šeit publicētās domas vairāk nekā *viena* iemesla dēļ saskaras ar to, ko rakstījuši citi. — Ja šīs piezīmes nenes sevī zīmogu, kas tās atšķir kā manējās, — es nevēlos turpmāk pretendēt uz tām kā uz savu ipašumu.

Es publicēju tās ar šaubu jūtām. Nav neiespējami, ka šim darbam tā trūcīguma un šā laikmeta tumsības dēļ būs lemts ienest gaismu vienā vai otrā galvā. Bet, protams, tas ir maz ticami.

Es nevēlētos, lai manis rakstītais kādam aiztaupītu nepieciešamību domāt. Drīzāk, ja iespējams, — lai pamudinātu viņu uz savām domām.

Es būtu vēlējies izveidot labu grāmatu. Tas nav noticis; taču laiks, kurā to uzlabot, ir pagājis.

Kembridža

1945. gada janvārī

1. Augustīns, darbā "Atzišanās" 1/8: *"Cum ipsi (maiores homines) appellabant rem aliquam, et cum secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam, et tenebam hoc ab eis vocari illam, quod sonabant, cum eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur: tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quae fiunt vultu et nutu oculorum, ceterorumque membrorum actu, et sonitu vocis indicante affectionem animi in petendis, habendis, rejiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis locis suis posita, et crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measque jam voluntates, edomito in eis signis ore, per haec enuntiabam."*⁴

Man šķiet, ka šie vārdi sniedz mums noteiktu attēlu par cilvēku valodas būtību. Proti, šādu: valodas vārdi nosauc priekšmetus⁵ — teikumi ir šādu nosaukumu kombinācijas. — Šādā priekšstatā par valodu meklējamas saknes idejai, ka ikkatram vārdam ir kāda nozīme.⁶ Šī nozīme ir saistīta ar attiecīgo vārdu. Tā ir tas priekšmets, kuru vārds pārstāv.

Augustīns nerunā par to, ka starp dažādiem vārdu veidiem varētu būt kāda atšķirība. Cilvēks, kurš apraksta valodas mācīšanos šādā veidā, man šķiet, domā galvenokārt par lietvārdiem — tādiem kā "galds", "krēsls", "maize" un par personu vārdiem — un tikai otrā plānā par vārdiem, kuros nosauc noteiktas darbības un īpašības, bet visus pārējos vārdu veidus uzskata par tādiem, kas paši par sevi parūpēties.

Tagad iedomāties šādu valodas lietojumu: es aizsūtu kādu iepirkties. Es iedodu viņam lapiņu, uz kuras ir zīme "pieci sarkani āboli". Viņš aiznes lapiņu veikalnīkam; tas atver atvilktni ar uzrakstu "āboli", tad krāsu tabulā sameklē vārdu "sarkans" un atrod tam pretim stāvošo krāsu paraugu; tad viņš noskaita kārtas skaitļu virkni — es pieņem, ka viņš tos zina no galvas, — līdz vārdam pieci un pie katra skaitļa izņem no atvilktnes vienu ābolu, kura krāsa atbilst attiecīgajam paraugam. — Lūk, šādā un līdzīgā veidā cilvēks darbojas ar vārdiem. — "Bet kā gan viņš zina, kur un kādā veidā meklēt kaut ko atbilstīgu vārdam "sarkans" vai kas viņam jādara ar

vārdu "pieci"? — Labi, es pieņemu, ka viņš *darbojas* tā, kā es esmu aprakstījis. Izskaidrojumiem kaut kur ir sava robeža. — Bet kāda ir vārda "pieci" nozīme? — Ne par ko tamlīdzīgu šeit nebija runa; tikai par to, kā vārds "pieci" tiek lietots.

2. Šāds filosofiskas nozīmes jēdziens iederas primitīvā priekšstatā par to, kā funkcionē valoda. Bet var sacīt arī, ka tas ir priekšstats par to, kā funkcionē valoda, kas ir primitīvāka nekā mūsējā.

Iedomāsimies valodu, kurai der Augustīna sniegtais apraksts: valodu, kas kalpo kā saprašanās līdzeklis starp celtnieku A un viņa palīgu B. A ceļ ēku no būvakmeņiem: tie ir bloki, balsti, paneļi un sijas. Palīgam B jāpasniedz viņam būvakmeņi un tas jādara tādā kārtībā, kādā tie vajadzīgi celtniekam A. Šim nolūkam viņiem kalpo valoda, kas sastāv no vārdiem: "bloks", "balsts", "panelis", "sija". A nosauc tos; B atnes to akmeni, ko ir iemācījies atnest, kad tiek nosaukts attiecīgais vārds. — Uzskati, ka tā ir nobeigta primitīva valoda.

3. Varētu sacīt, ka Augustīns patiešām apraksta kādu sazināšanās sistēmu, taču ne viss, ko saucam par valodu, iekļaujas šajā sistēmā. Un tas pats sakāms daudzos gadījumos, kad izvirzās jautājums: "Vai šis apzīmējums der vai neder?" Atbilde ir šāda: "Jā, tas der, taču tikai šajā šauri norobežotajā lokā, nevis attiecībā uz visu, ko tu sacījies apzīmēt."

Tas ir gluži tāpat, kā ja kāds paziņotu: "Spēles spēlēšana sastāv no tā, ka priekšmetus bīda pa galdiņa virsmu pēc zināmiem noteikumiem..." — un mēs viņam atbildētu: šķiet, ka tu domā par galda spēlēm, taču tās nav visas spēles. Tu vari padarīt savu skaidrojumu pareizu, precīzi ierobežojot to ar šādām spēlēm.

4. Iedomājies rakstu, kurā burti tiek lietoti gan skaņu, gan uzsvara apzīmēšanai, gan arī kā interpunkcijas zīmes. (Rakstu var sev priekšstatīt kā valodu, kas domāta skaņu sistēmu aprakstīšanai.) Tagad iedomājies, ka šo rakstu kāds izprot tādējādi, it kā starp skaņām un burtiem pastāvētu vienkārša atbilstība un burtiem nebūtu vēl arī kādas citas, gluži citādas funkcijas. Šāda vienkāršota izpratne par rakstu līdzīga Augustīna valodas izpratnei.

5. Ja aplūko piemēru, kas minēts 1. paragrāfā, tad, iespējams, var rasties nojausma par to, cik lielā mērā šis vispārīgais jēdziens par vārda nozīmi ietērpj valodas funkcionēšanu dūmakā, padarot neiespējamu skaidru

redzējumu. Šo miglu var kļiedēt, ja pēta valodas parādības tās primitīvā lietojuma formās, kur iespējams gūt skaidru priekšstatu par vārdu mērķi un funkcionēšanu.

Šādas primitīvas valodas formas lieto bērns, mācoties runāt. Šajā gadījumā valodas mācīšana nav vis izskaidrošana, bet gan iedīdīšana.

6. Varētu iedomāties, ka valoda, kas aprakstīta 2. paragrāfā, ir *visa* valoda, ko lieto A un B, pat visa valoda veselai ciltij. Bērns audzina tā, lai viņi veiktu šīs darbības, lietu *šos* vārdus attiecīgo darbību laikā un reaģētu uz citu vārdiem *šādā* veidā.

Apmācības nozīmīga daļa būs tāda, ka skolotājs norādīs uz priekšmetu, lai pievērstu tam bērna uzmanību, un tajā pašā laikā izrunās vārdu, piemēram, vārdu "panelis", norādot uz attiecīgo formu. (Es nevēlos to nosaukt par "norādošo skaidrojumu" vai "definīciju", jo pagaidām vēl bērns nevar *jautāt* — kā tas saucas. Es to saukšu par "norādošo vārdu apmācību". — Es saku, ka šāds paņēmieni veidos nozīmīgu apmācības daļu tā iemesla dēļ, kā tas parasti ar cilvēkiem notiek, nevis tāpēc, ka nevarētu iedomāties kādu citu veidu.) Var teikt, ka šāda norādoša apmācība izveido saistību starp vārdu un lietu. Taču ko gan tas nozīmē? Protams, to var dažādi saprast, tomēr pirmais, kas nāk prātā, ir tas, ka bērna apziņā, dzirdot šo vārdu, veidojas lietas attēls. Taču, ja tas tā notiek, — vai tieši tas ir šā vārda uzdevums? — Jā, tas *var* būt tā uzdevums. — Es varu iedomāties šādu vārdu (skaņu sēriju) lietojumu. (Vārda izrunāšana ir līdzīga kauliņa piesitienam uz priekšstatu klavierēm.) Taču 2. paragrāfa valodā vārdu uzdevums *nav* izsaukt priekšstatus. (Protams, var izrādīties, ka tas sekmē istā mērķa sasniegšanu.)

Taču, ja norādošajai apmācībai ir šādas sekas — vai man jāizdara secinājums, ka tā iespaido vārda izpratni? Vai tad cilvēks, kas reaģē uz to atbilstīgā veidā, nesaprot saucienu "Panelis!"? — Jo neapšaubāmi, ka norādošā apmācība noved pie šāda stāvokļa; taču tikai kopā ar atbilstīgu treniņu. Cita treniņa iespaidā šī pati attiecīgo vārdu norādošā apmācība radītu pavisam citu izpratni.

"Es iekārtoju bremzi, savienojot stieni ar sviru." — Jā, pastāvot visam pārējam mehānismam. Jo tikai saistībā ar šo mehānismu tā ir bremzes svira; bez attiecīgā stiprinājuma tā pat nav svira; tas var būt jebkas vai gluži nekas.

7. Praksē viens valodas lietošanas dalībnieks 2. paragrāfā nosauc vārdus, otrs — atbilstīgi darbojas; taču valodas apmācības procesā notiek *tā*: apmācāmais *nosauc* priekšmetus, proti, viņš izrunā vārdu, kad skolotājs

norāda uz akmeni. — Jā, un būs iespējams atrast vēl vienkāršāku vingrinājumu: skolnieks atkārtot vārdus, ko skolotājs saka priekšā, — abos gadījumos šis process atgādina valodu.

Līdzīgā veidā mēs varam domāt par visu vārdu lietošanas norisi 2. paragrāfā kā par vienu no tām spēlēm, ar kuru palīdzību bērni apgūst dzimto valodu. Es gribu saukt šīs spēles par "*valodspēlēm*" un par primitīvu valodu dažreiz runāšu kā par valodspēli.

Un gadījumi, kad tiek nosaukti akmeņi vai kāds atkārtot priekšā teiktus vārdus, arī var tikt dēvēti par valodspēlēm. Domā par daudzveidīgajiem lietojumiem, kādi piemīt vārdiem rotaļās.

Es saukšu visu kopumu — valodu un darbības, kādās tā iesaistīta, — par "*valodspēli*".

8. Aplūkosim 2. paragrāfā sniegtās valodas izvērsumu. Tā, lai līdzās četriem vārdiem "bloks", "balsts" u.c. tajā būtu pārstāvētas arī tādu vārdu rindas kā skaitļa vārdi, ko lieto veikalnieks 1. paragrāfā (tā var būt alfabēta burtu rinda); tālāk, lai tur būtu divi vārdi, kuri varētu būt "tur" un "tas", kādus lieto saistībā ar norādošu žestu (jo tas aptuveni norāda uz to uzdevumu); un pēdīgi — noteikts skaits krāsu paraugu. A dod šāda veida komandu: "d—panelis—tur". Tajā pašā laikā viņš rāda savam palīgam krāsu paraugu, un, kad viņš saka "tur", viņš norāda uz kādu vietu būvlaukumā. B ņem no plāksņu kaudzes vienu attiecīgā krāsu parauga paneli atbilstīgi katram alfabēta burtam līdz "d" un aiznes to uz vietu, ko norādījis A. — Citos gadījumos A dod komandu: "tas—tur". Sakot "tas", viņš norāda uz būvakmeni. Un tā tālāk.

9. Kad bērns apgūst šo valodu, viņam nākas iemācīties no galvas "skaitļa vārdu" rindu a, b, c... Un viņam jāiemācās to lietojums. Vai arī šī apmācība iekļaus sevī vārdu apgūšanu ar norādīšanas paņēmieni? Pieņemsim, ka cilvēki norādīs uz paneliem un skaitīs: "a, b, c panelis". — Vēl lielāka līdzība vārdu "bloks", "balsts" utt. norādošai apmācībai būtu ar tādu skaitļa vārdu norādošu apmācību, kas kalpo nevis skaitīšanai, bet gan tādu priekšmetu grupas aprakstīšanai, kurus var ietvert vienā skatījumā. Bērni tādā veidā apgūst pirmos piecus vai sešus kārtas skaitļa vārdus.

Vai "tur" un "tas" arī tiek apgūti norādošā veidā? — Iztēlojies, kā būtu iespējams iemācīties to lietojumu! Arī tad tiks norādīts uz vietām un priekšmetiem, taču šajā gadījumā norādīšana attieksies arī uz šo vārdu *lietošanu*, ne tikai uz lietošanas iemācīšanos.

10. Ko tad šis valodas vārds *apzīmē*? — Kas gan cits var norādīt uz to, ko tie apzīmē, kā vien tas, kādā veidā tie tiek lietoti? Un to mēs jau esam aprakstījuši. Tādējādi izteikumam “Šis vārds apzīmē *to*” jākļūst par apraksta daļu. Citiem vārdiem: aprakstu jāizsaka šādā veidā: “Šis vārds... apzīmē...”

Protams, ir iespējams reducēt vārda “bloks” lietojuma aprakstu līdz apgalvojumam, ka šis vārds apzīmē šo priekšmetu. Tas tiks darīts, piemēram, tādā gadījumā, kad vienkārši jānovērš pārpratoms par to, ka vārds “panelis” attiecas uz tādu būvaktmens formu, kuru mēs patiesībā dēvējam par “bloku” — turpretim šāda veida *apzīmēšana* vai šā vārda lietošana citos gadījumos ir jau zināma.

Un tieši tāpat var sacīt, ka zīmes “a”, “b” utt. apzīmē skaitļus; piemēram, tādos gadījumos, kad tiek novērsts pārpratoms, ka “a”, “b”, “c” valodā spēlē to lomu, ko patiesībā spēlē “bloks”, “panelis”, “balsts”. Un var arī sacīt, ka “c” apzīmē šo skaitli, nevis to; kad tādējādi, piemēram, tiek noskaidrots, ka burti jālieto secībā a, b, c, d un nevis a, b, d, c.

Tāču, pielīdzinot vārdu lietošanas aprakstus vienu otram šādā veidā, nav iespējams padarīt šos lietojumus līdzīgus savā starpā! Jo, kā redzam, tie ir gluži atšķirīgi.

11. Padomā par instrumentiem darba rīku kastē: tur ir āmurs, knaibles, zāģis, skrūvgriezis, mērlente, līmes katliņš, līme, naglas un skrūves. Šo priekšmetu funkcijas ir tikpat dažādas kā vārdu funkcijas (un pastāv līdzības gan šeit, gan tur).

Protams, mūs mulšina vārdu vienveidīgā izpausme, kad dzirdam tos izrunātus vai sastopam rakstītā vai iespīestā veidā. Jo mums skaidri neparādās to *izmantojums*. It īpaši, ja nodarbojamies ar filosofiju!

12. Līdzīgi notiek, ielūkojoties lokomotīves kabīnē. Redzam rokturus, tie visi izskatās vairāk vai mazāk vienādi. (Tā tam jābūt, jo tie visi domāti, lai tos darbinātu ar roku.) Tāču viens ir kloķa rokturis, kuru var griezt nepārtraukti (tas regulē ventiļa atveri); otrs ir slēdža rokturis, kuram ir tikai divi stāvokļi — tas ir vai nu ieslēgts vai izslēgts; trešais ir bremžu sviras rokturis, jo spēcīgāk to velk, jo spēcīgāk darbojas bremze; ceturtais — sūkņa rokturis, tas darbojas tikai tad, ja to kustina šurp un turp.

13. Kad mēs sakām: “Katrs valodas vārds kaut ko apzīmē” — tas ir tāpat, it kā mēs vēl *gluži* neko nebūtu pateikuši, ja vien precīzi nepaskaidrojam, *kādu* atšķirību mēs vēlamies panākt. (Var būt tā, ka mēs vēlamies atšķirt 8. paragrāfā aprakstītās valodas vārdus no vārdiem ‘bez nozīmes’ — tādiem, kādi sastopami Lūisa Kerola dzejā, vai vārdiem, kas līdzīgi “trādiridirallā” kādā dziesmā.)

14. Iedomājies kādu sakām: “*Vsi* darbarīki kalpo tam, lai kaut ko izmainītu. Tā āmurs izmaina naglas stāvokli, zāģis — deļa formu un tā joprojām.” — Taču ko izmaina mērlente, līmes katliņš, naglas? — “Mūsu zināšanas par priekšmeta garumu, līmes temperatūru un kastes stiprumu.” — Vai no šādas šo izteiksmes veidu apvienošanas kaut kas tiktu iegūts? —

15. Vārds “apzīmē” droši vien tiek lietots vistiešākajā veidā tad, kad priekšmets, ko tas apzīmē, tiek marķēts ar zīmi. Iedomājies, ka uz rīkiem, ko A lieto celtniecībā, uzspiesta kāda noteikta zīme. Kad A parāda savam palīgam šādu zīmi, viņš atnes to rīku, uz kura redzama attiecīgā zīme.

Šādā un vairāk vai mazāk līdzīgā veidā nosaukums apzīmē lietu un ir lietai dotais nosaukums. Filosofējot bieži būs noderīgi sev atgādināt: nosaukt kaut ko ir tas pats, kas uzlīmēt etiķeti kādai lietai.

16. Kā vērtēt krāsu paraugus, kurus A rāda savam palīgam B, — vai tie pieder pie *valodas*? Kā to ņem. Tie nepieder vārdu valodai; taču, ja es kādam saku: “Izrunā šo vārdu ‘šo’” —, tu taču otro vārdu ‘šo’ pieskaitīsi pie teikuma. Taču tā loma ir gluži tāda pati kā krāsu paraugam 8. paragrāfa valodspēlē; proti, — tas ir paraugs tam, ko partnerim vajag pateikt.

Būs daudz dabiskāk, un tas izraisīs mazāk jucekļa, ja mēs pieskaitīsim paraugus valodas darbarīkiem.

((Piezīme attiecībā uz atgriezenisko vietniekvārdu “*šis* teikums”).))

17. Mēs varēsim sacīt: 8. paragrāfa valodā sastopamies ar dažāda *veida vārdiem*. Jo vārdu “panelis” un “bloks” funkcijas ir savā starpā vairāk līdzīgas nekā vārdu “panelis” un “d” funkcijas. Taču, kādā veidā mēs vārdus sagrupējam, — tas atkarīgs no klasifikācijas mērķa un no mūsu pašu noslieces.

Padomā par dažādajiem skatpunktiem, no kuriem varam sagrupēt darbarīkus pēc to veidiem! Vai šaha figūras pēc figūru veidiem.

18. Neraizējies par to, ka 2. un 8. paragrāfa valodas sastāv vienīgi no pavēlēm! Ja tu vēlies sacīt, ka tas liecina par to nepilnību, tad pajautā sev, vai mūsu valoda ir pilnīga; vai tā bija pilnīga, pirms tajā tika iekļauti ķīmijas simboli un bezgalīgi mazu skaitļu pieraksta veids, jo šīs sfēras ir, ja tā varētu teikt, mūsu valodas priekšpilsētas. (Un cik daudz māju vai ielu vajadzīgs pilsētai, lai tā kļūtu par pilsētu?) Mūsu valodu varam iedomāties kā vecu pilsētu: mazu ieliņu un laukumu labirints, vecu un jaunu māju un dažādos laikos pārbūvētu ēku jūklis; un tas viss apjots ar daudziem jauniem rajoniem, kuros ir taisnas, regulāri veidotas ielas ar vienveidīgām mājām.

19. Ir viegli iedomāties valodu, kas sastāv tikai no pavēlēm un kaujas ziņojumiem. — Vai valodu, kas sastāv tikai no jautājumiem un izteicieniem, uz kuriem jāatbild “jā” vai “nē”. Un bezgaldaudz citu valodu. — Un iedomāties kādu valodu nozīmē iedomāties kādu dzīves formu.

Taču ko sacīt par šādu: vai izsauciens “Panelis!” otrajā piemērā ir teikums vai vārds? Ja vārds, tad tam noteikti nav tāda pati nozīme, kāda ir līdzīgi skanošam vārdam mūsu parastajā valodā, jo 2. paragrāfā tas ir izsauciens. Taču, ja tas ir teikums, tad tas taču nav mūsu valodas eliptisks teikums: “Paneli!” — Attiecībā uz pirmo jautājumu varam saukt “Panelis!” gan par vārdu, gan par teikumu; varbūt vispareizāk būtu to dēvēt par “deģenerējušos teikumu” (tāpat runājam par deģenerējušos hiperbolu); īstenībā tas ir mūsu ‘eliptiskais’ teikums. — Bet tā taču ir tikai teikuma “Atnes man paneli!” saīsināta forma, un šāda teikuma otrajā piemērā nav. — Taču kādēļ gan es nevarētu, gluži otrādi, nosaukt teikumu “Atnes man paneli!” par teikuma “Paneli!” *pagarinājumu*? Jo, saucot “Paneli!”, patiesībā tiek nozīmīgi domāts: “Atnes man paneli!” — Taču kā gan tu to izdari, *šo nozīmīgo domāšanu, sakot* “Paneli!”? Vai tu iekšēji izrunā nesaišināto teikumu? Un kādēļ man vajag pārveidot saucienu “Paneli!” citā izteicienā, lai pasacītu, ko tas kādam ir nozīmējis? Un, ja tie abi nozīmē vienu un to pašu, — tad kāpēc es nevarētu sacīt: “Kad viņš saka “Panelis!”, viņš ar to domā ‘paneli!’”? Vai arī — kāpēc tu nevarētu nozīmīgi domāt “Paneli!”, ja jau tas tev var nozīmēt “Atnes man paneli!”? — Bet, kad es saucu “Paneli!”, tad es taču vēlos to, *lai viņš man atnes paneli!* — Protams, bet vai ‘vēlēties to’ nozīmē, ka tu vienā vai otrā veidā domā kādu citu teikumu nekā to, kuru tu izrunā? —

20. Taču patlaban sāk likties, ka, ja kāds saka “Atnes man paneli!”, viņš var šo izteicienu priekšstatīt kā *vienu* garu vārdu, proti, tādu, kas atbilst vienam vārdam “Paneli!”. — Bet vai nevar būt arī tā, ka dažreiz to nozīmīgi domās kā *vienu*, citreiz — kā trīs vārdus. Un kā parasti to domā? — Man liekas, mēs būtu slieciģi sacīt: mēs domājam šo teikumu kā tādu, kas sastāv no trim vārdiem, kad lietojam to kontrastējot ar citiem teikumiem, tādiem kā “*Padod man paneli!*”, “*Atnes viņam paneli!*”, “*Atnes divus paneļus!*” utt.; citiem vārdiem, ar teikumiem, kuri satur mūsu pavēles vārdus, tikai citās kombinācijās. — Taču kas gan ir viena teikuma lietošana kontrastā ar citiem teikumiem? Vai šie citi teikumi kaut kādā veidā atrodas mūsu prātā? Un vai *visi*? Un vai tie atrodas mūsu prātā *tajā laikā*, kamēr tiek izrunāts attiecīgais teikums, vai arī pirms, vai pēc tam? — Nē! Kaut arī šāds izskaidrojums šķiet kārdinošs, vajag tikai acumirkli padomāt par to, kas īstenībā notiek, lai redzētu, ka esam šeit nonākuši uz aplama ceļa. Mēs

✓ sakām, ka lietojam pavēli, kontrastējot to ar citiem teikumiem tāpēc, ka *mūsu valoda* satur sevī šo citu teikumu iespējamību. Kāds, kas nesaprot mūsu valodu, kāds svešinieks, kurš diezgan bieži būs dzirdējis dodam pavēli “Atnes man paneli!”, var domāt, ka visa šī skaņu sērija ir viens vārds, kas droši vien atbilst vārdam “būvakmens” viņa valodā. Ja viņam pašam vajadzētu dot šādu pavēli, viņš droši vien to izrunātu citādi, un mēs sacītu: viņš to izrunā tik divaini tāpēc, ka viņš to notur par *vienu* vārdu. — Bet vai tad viņa *nenotiek* kas līdzīgs, kad viņš to izrunā, — *kaut kas* tāds, kas liecinātu, ka viņš šo teikumu uztver kā *vienu* vārdu? — Viņā var *notikt līdzīgi procesi* vai arī citādāki. Jo kas tad notiek tevī, kad tu dod šādu pavēli, — vai izsacīšanas *laikā* tu apzinies, ka tā sastāv no trim vārdiem? Tu, protams, *pārvaldi* šo valodu — kurā ietilpst arī visi pārējie teikumi —, taču vai šī pārvaldīšana ir kaut kas tāds, kas *izpaužas*, kamēr tu izsaki teikumu? — Un esmu jau atzinis: svešinieks droši vien izrunātu šo teikumu citādāk, jo viņš to aptver citādāk; taču tam, ko mēs saucam par nepareizu aptveršanu, *nebūt nav* jābūt kaut kam tādām, kas pavada pavēles izteikšanu.

Ne tāpēc teikums ir ‘eliptisks’, ka, to izrunājot, būtu palicis ārpusē kaut kas, ko tas mums nozīmē, bet gan tāpēc, ka tas ir saīsināts — salīdzinājumā ar kādu noteiktu mūsu gramatikas priekšstatu. — Šeit, protams, var iebilst: “Tātad tu piekriti, ka saīsinātajam un nesaiīsinātajam teikumam ir viena un tā pati nozīme. — Kāda tad ir šī nozīme? Vai tad šai nozīmei nav vārdiska izteiksme?” — Bet vai tad tas, ka teikumiem ir viena un tā pati jēga, nav atkarīgs no tā, ka tiem ir viens un tas pats *lietojums*? — (Krievu valodā saka “akmens sarkans”, kad vajadzētu teikt “akmens ir sarkans”; vai viņi jūt, ka trūkst kopulas saitiņas, vai arī viņi *piedomā* saitiņu klāt?)

21. Iedomājies valodspēli, kurā A jautā un B ziņo par panelu vai bloku daudzumu kaudzē vai par to, kāda krāsa un kāda forma ir būvakmeņiem, kas nokrauti tādā vai citā vietā. — Piemēram, ziņojums varētu būt šāds: “Pieci paneli.” Un tagad — kāda gan ir starpība starp ziņojumu vai apgalvojumu “Pieci paneli” un pavēli “Piecus paneļus!”? — Rau, tas atkarīgs no lomas, kādu šo vārdu izteikšana spēlē valodspēlē. Bez šaubām, atšķirsies arī balss tonis, kādā tos izsaka, un sejas izteiksme, un daudz kas cits. Taču varam iedomāties, ka tonis ir tāds pats, — jo gan pavēli, gan ziņojumu var izteikt *dažādos* toņos un ar dažādu sejas izteiksmi — un starpība būs vienīgi lietojumā. (Protams, mēs varam vārdus “apgalvojums” un “pavēle” lietot arī tā, lai norādītu uz gramatisko teikuma formu un uz intonāciju; “Vai šodien nav brīnišķīgs laiks?” — mēs taču saucam par jautājumu, lai gan tas tiek lietots kā apgalvojums.) Varam iedomāties

valodu, kurā visiem apgalvojumiem ir retoriska jautājuma forma un intonācija; vai arī visām pavēlēm šāda jautājuma forma: "Vai tu nevarētu izdarīt...?" Iespējams, ka tādā gadījumā varētu sacīt: "Tam, ko viņš saka, ir jautājuma forma, taču patiesībā tā ir pavēle", citiem vārdiem — tam ir pavēles funkcijas valodas lietošanas praksē. (Līdzīgā veidā "Tu to darīsi" izrunā nevis kā nākotnes paredzējumu, bet gan kā pavēli. Kas gan to padara par vienu vai par otru?)

22. Frēges⁷ uzskats, ka jebkurš apgalvojums satur pieņēmumu, patiesībā balstās uz iespēju, ko sniedz mūsu valoda, — uzrakstīt katru apgalvojuma teikumu šādā veidā: "Tiek apgalvots, ka tas un tas ir."⁸ Taču "ka tas un tas ir" tieši nav teikums mūsu valodā — tas vēl nav *gājiens* valodspēlē. Un, ja es rakstu nevis "Tiek apgalvots, ka...", bet gan "Tiek apgalvots: tas un tas ir", tad vārdi "Tiek apgalvots" šeit ir pilnīgi lieki. Mēs tikpat labi varam uzrakstīt katru apgalvojumu jautājuma formā ar sekojošu apstiprinājumu "jā!"; piemēram: "Vai līst? Jā!" Vai ar to būtu parādīts, ka katrs apgalvojums satur jautājumu?

Mums, protams, ir tiesības lietot apgalvojuma zīmi, piemēram, jautājuma zīmes vietā; arī tādos gadījumos, kad vēlamies nošķirt apgalvojumu no izdomas vai no pieņēmuma. Tā ir kļūda tikai tad, ja domājam, ka apgalvojums tagad sastāv no divām darbībām — no apsvēruma un no apgalvojuma (patiesuma vērtības piešķiršanas vai kā tamlīdzīga) — un ka, veicot šīs darbības, mēs sekojam teikuma zīmei apmēram tā, kā mēs dziedam pēc notīm. Uzrakstītā teikuma skaļu vai klusu lasīšanu patiesām var salīdzināt ar dziedāšanu pēc notīm, taču to nevar darīt ar lasītā teikuma 'nozīmi' (domāšanu). ✓

Frēges apgalvojuma zīme iezīmē *teikuma sākumu*. Tādējādi tā pilda tādu pašu funkciju kā punkts. Tā atšķir pilnu periodu no teikuma daļas šā perioda *ietvaros*. Ja es dzirdu kādu sakām "Līst", taču nezinu, vai esmu dzirdējis perioda sākumu vai beigas, tad šis teikums man neko nepalīdz saprast. ✓

Iedomāsimies attēlu, kurā redzams bokseris, stāvam noteiktā cīņas pozā. Šo attēlu tagad var lietot, lai pamācītu kādu, kā jāstāv un kāda poza jāieņem vai kāda poza nav jāieņem, vai arī lai parādītu, kā kāds cilvēks stāvēja attiecīgajā vietā; un tā tālāk. Šo attēlu (lietojot ķīmijas valodu) var nosaukt par iespējamo radikāli. Līdzīgā veidā Frēge domāja par "pieņēmumu".

23. Bet cik ir teikuma veidu? Tādu kā apgalvojums, jautājums un pavēle? — Ir bezgal daudz šādu veidu — neskaitāmi dažādi lietojuma veidi visam tam, ko saucam par ‘zīmēm’, ‘vārdiem’, ‘teikumiem’. Un šī daudzveidība nav kaut kas sastindzis, vienreiz uz visiem laikiem dots; jo rodas jauni valodu tipi, jaunas valodspēles — kā varētu teikt —, kamēr citas noveco un tiek aizmirstas. (Varam iegūt *aptuvenu priekšstatu* par to no izmaiņām matemātikā.)

Šajā gadījumā vārds “valodspēle” tiek lietots, lai izvirzītu priekšplānā domu, ka valodas *runāšana* ir darbības vai dzīves formas daļa.

Aplūko valodspēļu daudzveidību šajos, kā arī citos piemēros!

Pavēlēt un izpildīt pavēles —

Aprakstīt priekšmetu pēc izskata vai pēc izmēriem —

Izgatavot priekšmetu pēc apraksta (zīmējuma) —

Informēt par kādu notikumu —

Prātrot par kādu notikumu —

Izveidot un pārbaudīt hipotēzi —

Izklāstīt eksperimenta rezultātus tabulās un diagrammās —

Sacerēt stāstu un nolasīt to —

Spēlēt teātri —

Dziedāt rotaļu dziesmiņu —

Minēt miklas —

Dzīt jokus; stāstīt jokus —

Risināt lietišķās matemātikas uzdevumu —

Tulkot no vienas valodas otrā —

Palūgt, pateikties, lamāties, sveikt, lūgt.

— Ir interesanti salīdzināt daudzveidīgos valodas darbarīkus un to lietojumu, vārdu un teikumu daudzveidību ar to, ko par valodas uzbūvi sacījuši loģiķi (un arī “Loģiski filosofiskā traktāta” autors).

24. Neturot acu priekšā domu par valodspēļu daudzveidību, tev gribēsies uzdot šāda veida jautājumus: “Kas ir jautājums?” — Vai tas ir konstatējums, ka es to un to nezinu, vai konstatējums, ka es vēlos, lai otrs cilvēks man pateiktu...? Jeb varbūt tas apraksta manu apziņas stāvokli kā neziņu. — Un vai sauciens “Palīgā!” arī ir šāds apraksts?

Padomā par to, cik daudz dažādu darbību tiek sauktas par “aprakstīšanu”: ķermeņa novietojuma apraksts ar tā koordināšu palīdzību; sejas izteiksmes apraksts; taustes sajūtas apraksts; noskaņojuma apraksts.

Parasto jautājuma formu, protams, var aizstāt ar konstatējuma vai apraksta formu: “Es vēlos uzzināt, vai...” — jeb “Es šaubos, vai...” —, taču tas nepavisam netuvinās dažādas valodspēles.

Šādu formas pārveidojumu iespēju nozīme — piemēram, aizstājot visus apgalvojumus ar teikumiem, kuri sākas ar “Es domāju” vai “Man šķiet” (un tādējādi padarot tos par *manas* iekšējās pasaules aprakstiem), — tiks skaidrāk parādīta citā vietā (solipsisms).

25. Dažkārt saka: dzīvnieki nerunā tāpēc, ka viņiem trūkst attiecīgu garīgo spēju. Tas nozīmē: viņi nedomā un tāpēc arī nerunā. Taču: viņi gluži vienkārši nerunā. Vai vēl labāk: viņi nelieto valodu — ja atstājam neievērotas pašas primitīvākās valodas formas. — Pavēlēt, jautāt, stāstīt, tērzēt pieder mūsu dabiskajai vēsturei tāpat kā ēst, dzert, rotaļāties.

26. Mēdz uzskatīt, ka valodas mācīšanās būtība ir priekšmetu nosaukšana. Proti, vārdu došana cilvēkiem, formām, krāsām, sāpēm, noskaņojumiem, skaitļiem utt. Kā jau teikts — nosaukšana ir kas līdzīgs etiķetes uzlīmēšanai uz lietas. To var nosaukt par sagatavošanos vārda lietošanai. Taču *kas* gan ir *tas*, kam tā ir sagatavošanās?

27. “Mēs nosaucam lietas vārdos un tad varam par tām runāt, varam norādīt uz tām mūsu runā.” — Tā, it kā jau vārda došanas akts būtu radījis iespēju tam, ko mēs vēlāk darām. Tā, it kā būtu viens paņēmieni, kas sauktos “runāšana par lietu”. Lai gan patiesībā ar saviem teikumiem mēs taču veicam daudzas un dažādas lietas. Padomāsim kaut vai tikai par izsaucieniem un to dažādākajām funkcijām!

Ūdeni!

Prom!

Ai!

Palīgā!

Jauki!

Nē!

Vai tu joprojām sliecies uzskatīt šos vārdus par “priekšmetu nosaukumiem”?

Valodās, kas sastopamas 2. un 8. paragrāfā, nebija nekā tāda, kas liktu taujāt pēc kāda nosaukuma. Šīs valodas un ar tām saistītais norādošais izskaidrojums ir, ja tā varētu teikt, atsevišķa valodspēle. Patiesībā tas nozīmē: mēs tiekam audzināti un sagatavoti tā, lai jautātu: “Kā to sauc?” — kam par atbildi seko nosaukums. Un ir vēl arī tāda valodspēle — izdomāt kaut kam nosaukumu. Lai tādējādi sacītu: “Tas ir...” — un tad lietotu

jauno nosaukumu. (Tādā veidā, piemēram, bērni dod vārdus savām lellēm un tad runā par tām vai sarunājas ar tām. Šajā sakarā padomā tikai par to, cik īpatnējs lietojums piemīt personvārdam, ar kuru mēs nosaukto personu *pasaucam!*)

28. Tagad iespējams norādoši definēt personas vārdu, krāsas nosaukumu, vielas, skaitļa nosaukumu, debespuses nosaukumu un tā tālāk. Skaitļa "divi" definēšana, sakot: "To sauc divi" — un norādot uz diviem riekstiem, ir gluži precīza. — Taču kā gan "divi" šādi var tikt definēts? Cilvēks, kuram piedāvā šo definīciju, taču nezina, kas ir tas, ko vēlamies nosaukt ar "divi"; viņš var pieņemt, ka tu ar "divi" apzīmē *šo* riekstu grupu! — Viņš *var* tā pieņemt, bet varbūt viņš tā nepieņem. Viņš varētu gluži pretēji tad, kad es vēlos šai riekstu grupai piešķirt nosaukumu, to pārprast par skaitļa vārdu. Un tikpat labi, kad es norādoši skaidroju kādu personvārdu, viņš var uztvert to kā krāsas vārdu, rases apzīmējumu, pat kā debespuses nosaukumu. Citiem vārdiem: norādošo definīciju varēs dažādi interpretēt *katrā* atsevišķā gadījumā.

29. Varbūt var sacīt: "divi" iespējams norādoši definēt tikai šādā veidā: "Šo *skaitli* sauc "divi". Jo vārds "skaitlis" šeit norāda, kādu *vietu* valodā, gramatikā mēs ierādām attiecīgajam vārdam. Taču tas nozīmē, ka, lai saprastu norādošo definīciju, iepriekš jāizskaidro vārds "skaitlis". — Vārds "skaitlis" definīcijā, protams, norāda uz šo vietu, posteni, kurā mēs vārdu nostādām. Un mēs varam novērst pārpratumus, sakot: "Šo *krāsu* sauc tā un tā", "Šo *garumu* sauc tā un tā" utt. Citiem vārdiem sakot: pārpratumus dažkārt novērš šādā veidā. Taču vai tad vārds "krāsa" jeb "garums" izprotams vienīgi šādi? — Labi, tie mums jāizskaidro. — Tātad jāizskaidro, lietojot citus vārdus! Un ko darīt ar pēdējo izskaidrojumu šajā ķēdē? (Nesaki: "Nav nekāda "pēdējā" izskaidrojuma." Tas būtu gluži tāpat kā sacīt: "Šajā ielā nav pēdējās mājas; vienmēr var uzcelt vēl kādu citu.")

Tas, vai vārds "skaitlis" ir nepieciešams vārda "divi" norādošajā definīcijā, atkarīgs no tā, vai mans sarunu biedrs bez šā vārda to saprot citādāk, nekā es vēlos. Un to savukārt noteiks apstākļi, kādos tā tiek sniegta, un sarunās biedrs, kam es to sniedzu.

Un tas, kā viņš skaidrojumu 'uztver', redzams no tā, kā viņš izskaidroto vārdu lieto.

30. Tādējādi var sacīt: norādošā definīcija skaidro vārda lietošanu — tā nozīmī tad, kad vārda vispārējā loma valodā jau ir skaidra. Piemēram, ja es zinu, ka man kāds vēlas izskaidrot krāsas vārdu, tad norādošais skaidrojums "To sauc par sēpiju" palīdzēs man šo vārdu saprast. — Un tā var sacīt, gan neaiz-

mirstot, ka ar vārdiem “zināt”, “būt skaidram” tagad saistās visdažādākie jautājumi.

Pirms varam jautāt par to, kā sauc kādu lietu, mums jau kaut kas ir jāzina (vai jāvar). Taču kas ir tas, ko nepieciešams zināt?

31. Kad parāda kādam šaha karaļa figūru un saka: “Tas ir karalis” —, tad šādi viņam nekas netiek paskaidrots par šīs figūras lietošanu — ja vien viņam jau nav zināmi spēles noteikumi līdz pat šim pēdējam punktam: karaļa figūras izskats. Varētu iedomāties, ka viņš iemācīties spēles noteikumus, ne reizi neredzējis īstu šaha figūru. Šajā gadījumā figūras izskats atbilst vārda skanai vai formai.

Var iedomāties arī gadījumu, kad kāds apguvis šo spēli, ne reizi nemācīties vai nenoformulējis tās noteikumus. Viņš var būt iemācīties galda spēles, vispirms vērojot vienkāršākās un virzoties uz aizvien sarežģītākām. Arī tādām cilvēkam var tikt sniegts skaidrojums: “Tas ir karalis” —, ja, piemēram, tiek rādīta tāda izskata figūra, pie kādas viņš nav pieradis. Arī šis skaidrojums sniegs viņam priekšstatu par figūras lietojumu tikai tāpēc, ka, ja tā var sacīt, vieta, kurā to iekļaut, jau bija sagatavota. Vai arī: tikai tad sacīsim, ka tas māca viņam lietojumu, kad vieta jau ir sagatavota. Un arī šajā gadījumā tas nebūs tāpēc, ka cilvēks, kam mēs sniedzam skaidrojumu, jau zina, bet gan tā iemesla dēļ, ka — kādā citā nozīmē — viņš šo spēli jau pārvalda.

Pārdomā vēl šādu gadījumu: es skaidroju kādam šaha spēli; un sāku ar to, ka norādu uz kādu figūru un saku: “Tas ir karalis. Viņš var virzīties tādā un tādā veidā... un tā tālāk.” — Šajā gadījumā mēs teiksim: vārdi “Tas ir karalis” (vai “To sauc ‘karalis’”) ir vārdu skaidrojums tikai tajā gadījumā, kad tas, kurš mācās, jau ‘zina, kas ir spēles figūra’. Kad viņš jau ir spēlējis kādas citas spēles vai ‘ar sapratni’ vērojis spēlējam citus — *un tamlīdzīgi*. Bez

Vai iespējams izskaidrot vārdu “sarkans”, norādot uz kaut ko, kas *nav sarkans*? Līdzīgi tam, kā, skaidrojot kādam, kas labi nepārvalda latviešu valodu, vārdu “*pietīcīgs*”, norādītu uz iedomīgu cilvēku un sacītu: “Šis cilvēks *nav* pietīcīgs.” Fakts, ka šis ir daudznozīmīgs skaidrojums, nav arguments pret šādu skaidrošanas paņēmieni. Jebkurš skaidrojums ir pārprotams.

Taču, varētu jautāt: vai mums joprojām vajag saukt to par skaidrojumu? — Jo tas dabiski spēlē citu lomu tajā sistēmā, ko parasti saucam par vārda “sarkans” norādošo skaidrošanu, lai gan tam ir tās pašas praktiskās sekas, tas pats efekts attiecībā pret apmācāmo.

tam tikai tādā gadījumā viņš, mācoties spēli, varēs pamatoti vaicāt: "Kā to sauc?" — proti, šo spēles figūru.

Varam sacīt: tikai tāds cilvēks jēgpilni taujā pēc nosaukuma, kurš jau zina, ko ar to iesākt.

Un vēl varam iedomāties, ka uz jautājumu tiek saņemta atbilde: "Nosaki nosaukumu pats" — un tādā gadījumā jautātājam pašam ar visu jātiek galā.

32. Svešinieks, kas ierodas nepazīstamā zemē, dažkārt mācīsies vietējo iedzīvotāju valodu ar norādošo skaidrojumu palīdzību, ko tie viņam sniegs; un viņam bieži būs *jāuzmin*, uz ko šie skaidrojumi attiecas, un dažreiz viņš tos uzminēs pareizi, dažreiz nepareizi.

Un tagad, man šķiet, varam sacīt: Augustīns apraksta cilvēku valodas mācīšanos tā, it kā bērns būtu ienācis svešā zemē un nesaprastu šīs zemes valodu; citiem vārdiem: tā, it kā viņš jau prastu kādu valodu, tikai ne šo. Vai arī: it kā bērns jau varētu *domāt*, tikai vēl nespētu runāt. Un šajā gadījumā "domāt" būtu apmēram tā kā: "Runāt pašam pie sevis."

33. Taču ko darīt, ja kāds iebildīs: "Nav tiesa, ka ir jau jāpārvalda kāda valodspēle, lai varētu saprast norādošo definīciju, viss, kas ir vajadzīgs — pats par sevi saprotams! — ir zināt (vai uzminēt), uz ko norāda cilvēks, kas sniedz skaidrojumu. Citiem vārdiem — vai viņš norāda, piemēram, uz priekšmeta apveidu, vai uz tā krāsu, vai uz skaitu u.t.jpr." — Taču ko gan nozīmē 'norādīt uz apveidu', 'norādīt uz krāsu'? Norādi uz papīra gabalu. — Un tagad norādi uz tā apveidu, tagad — uz tā krāsu, tagad — uz tā skaitu (tas skan divaini)! Nu, kādā veidā tad tu to izdari? Tu sacīsi, ka katrā atsevišķajā reizē tas tev 'nozīmēja' ko citu. Un, ja es jautāšu, kā gan tu to dari? Tu sacīsi, ka koncentrēji uzmanību uz krāsu, apveidu utt. Taču es jautāju vēlreiz: kā *tas* notiek?

Iedomājies, kāds norāda uz vāzi un saka: "Palūkojies uz šo brīnišķīgo zilumu! — apveids nav svarīgs." Vai arī: "Palūkojies uz šo brīnišķīgo apveidu! — krāsai nav nozīmes." Nav šaubu, ka, rīkodamies atbilstīgi šiem diviem uzaicinājumiem, tu darīsi kaut ko *atšķirīgu*. Taču vai tu vienmēr dari *vienu un to pašu*, kad pievērs uzmanību krāsai? Iedomājies dažādus gadījumus! Norādīsim uz dažiem:

"Vai šis zilums ir tāds pats, kā tas zilums, kas atrodas tur? Vai tu redzi kādu starpību?"

— Tu jauc krāsu un saki: “Ir grūti panākt šo debess zilumu.”

“Laiks uzlabojas, var jau atkal redzēt zilās debesis.”

“Palūkojies, cik dažādi šie abi zilumi iedarbojas!”

“Vai tu redzi to zilo grāmatu? Atnes to šurp.”

“Šis zilais gaismas signāls nozīmē...”

“Kā sauc šo zilumu? — Vai tas ir “indigo”?”

Lai koncentrētu uzmanību uz krāsu, dažkārt formas aprises aizklāj ar roku; vai arī cenšas neievērot lietas kontūras; vai cieši lūkojas uz objektu un pūlas atminēties, kur šāda krāsa jau redzēta.

Uz apveidu dažkārt koncentrējas, sekojot tā linijai, dažkārt samiedzot acis, tā, lai krāsa nebūtu skaidri saskatāma, utt. Es vēlos sacīt: šādas un līdzīgas lietas notiek *vienlaikus* ar to, ka ‘pievērs uzmanību tam vai kam citam’. Taču tās nav vienīgās, kas ļauj sacīt, ka kāds cilvēks pievērs uzmanību apveidam, krāsai un tamlīdzīgi. Gluži tāpat kā gājiens šaha spēlē nesastāv vienīgi no tā, ka figūra tiek pavirzīta kādā noteiktā veidā pa galdiņu, kā arī ne no tā, kādas domas un izjūtas pavada šo gājieni; bet gan no apstākļiem, ko mēs saucam “spēlēt šaha partiju”, “risināt šaha uzdevumu” un tamlīdzīgi.

34. Taču pieņemsim, kāds saka: “Es vienmēr daru vienu un to pašu, kad es pievērsu uzmanību *apveidam*: sekoju kontūrai ar acīm un tādējādi jūtu...” Un pieņemsim, ka šis cilvēks sniedz kādam norādošo skaidrojumu: “To sauc par ‘apli’” — norādīdams uz aplveida priekšmetu līdzās tam, ka viņam ir visas attiecīgās izjūtas, — vai tomēr klausītājs joprojām nevar viņa definīciju izprast citādāk, pat tādā gadījumā, ja viņš redz, ka skaidrotāja acis seko kontūrai, un pat ja viņš jūt to pašu, ko skaidrotājs? Citiem vārdiem: šā ‘skaidrojuma’ sastāvā var ietilpt arī tas, kā cilvēks tagad izskaidroto vārdu lieto: piemēram, uz ko viņš norāda, kad viņam dod pavēli: “Norādi uz apli!” — Jo nedz izteiciens “ar skaidrojumu tiek domāts tas un tas”, nedz “skaidrojums uz to un to norāda” neapzīmē tās norises, kas pavada izskaidrojuma sniegšanu un sadzirdēšanu.

35. Protams, pastāv kas tāds, ko var saukt par “raksturīgiem pārdzīvojumiem”, kad ir runa par norādīšanu, teiksim, uz apveidu. Piemēram, vilkšana kontūrai līdzī ar pirkstu vai sekošana tai ar acīm rādīšanas laikā. — Taču *tas* nenotiek visos gadījumos, kad es ‘domāju par apveidu’; gluži tāpat kā nav kādas vienas raksturīgas norises, kas sastopama visos gadījumos. — Bez tam, pat ja kaut kas tamlīdzīgs būtu sastopams

visos gadījumos, arī tad tas būtu atkarīgs no apstākļiem, proti, no tā, kas noticis pirms un pēc norādīšanas, — vai mums būtu jāsaķa: “Viņš ir norādījis uz apveidu un nevis uz krāsu.”

Jo vārdi “norādīt uz apveidu”, “ar to domāt apveidu” utt. netiek lietoti tādā veidā kā šie: “norādīt uz šo grāmatu” (nevis uz to), “norādīt uz krēslu, nevis uz galdu” utt. Padomā tikai, cik dažādos veidos mēs *mācāmies* lietot vārdus “norādīt uz šo lietu”, “norādīt uz to lietu”, un no otras puses, — “norādīt uz krāsu, nevis apveidu”, “ar to domāt krāsu” utt.

Kā jau sacīts — zināmos gadījumos, it īpaši norādot “uz apveidu” vai “uz skaitu”, pastāv raksturīgi pārdzīvojumi un norādīšanas paņēmieni; “raksturīgi” tā iemesla dēļ, ka tie bieži (ne vienmēr) sastopami, kad ‘tiek domāts’ apveids vai skaitlis. Taču vai tev ir zināms arī kāds raksturīgs pārdzīvojums, kas saistīts ar norādīšanu uz spēles figūru kā *spēles figūru*? Un tomēr var sacīt: “Es gribēju pateikt, ka šī *figūra* saucas ‘karalis’ un nevis tieši šis koka gabals, uz ko es rādu.” (Atpazīšana, vēlēšanās, atcerēšanās utt.)

36. Un šeit mēs darām to pašu, ko darām neskaitāmos citos gadījumos: tā iemesla dēļ, ka nevaram uzrādīt *vienu* ķermeņa darbību, kuru saucam par norādīšanu uz apveidu (pretstatā, piemēram, norādīšanai uz krāsu), mēs sakām, ka šiem vārdiem atbilst *garīga* darbība.

Gadījumos, kad valoda ļauj nojaust ķermeni un nekāda ķermeņa nav, mēs vēlamies sacīt, ka ir *gars*.

37. Kāda ir saistība starp nosaukumu un to, kas tiek nosaukts? — Jā, kāda tā ir? Aplūko 2. paragrāfa valodspēli vai arī kādu citu! Šeit var redzēt, no kā sastāv šī saistība. Līdzās visam citam tā var būt arī tāda, kā nosaukuma dzirdēšana, kas izsauc mūsu apziņā nosauktās lietas attēlu; un cita starpā arī tāda, ka nosaukums tiek uzrakstīts uz nosauktās lietas vai tiek izrunāts, norādot uz to.

38. Taču kā nosaukums ir, piemēram, vārds “tas” 8. paragrāfa valodspēlē vai vārds “to” norādošajā skaidrojumā “To sauc...”? Ja nevēlaties radīt jucekli, būs labāk nemaz nesacīt, ka šie vārdi kaut ko nosauc. — Taču divainā veidā vārds “tas” ir ticis dēvēts par *isto* nosaukumu. Parējie, ko mēs saucam par “nosaukumiem”, tādi ir tikai vienā neprecīzā, aptuvenā nozīmē.

Šā divainā viedokļa pamatā ir tendence sublimēt mūsu valodas loģiku — tā to varētu teikt. Pareizā atbilde uz to ir šāda: mēs apzīmējam ar “nosaukumu” *ļoti dažādas lietas*; vārds “nosaukums” tiek lietots, lai raksturotu daudzus dažādus vārda lietojumus, kuri savā starpā savienoti dažādos veidos, — taču tas lietošanas veids, kas attiecas uz vārdu “tas”, nav starp tiem sastopams.

Protams, ir taisnība, ka ļoti bieži, sniedzot, piemēram, norādošo definīciju, mēs norādām uz nosaukto priekšmetu un vienlaikus izrunājam tā nosaukumu. Un, līdzīgā veidā, sniedzot norādošo definīciju, sakām vārdu "tas", vienlaikus rādot uz kādu lietu. Un ka vārds "tas" un attiecīgais nosaukums bieži ieņem līdzīgu vietu teikuma kopumā. Taču tieši tas ir raksturīgi nosaukumam, ka to definē ar norādošo izteicienu. "Tas ir N" (vai "To sauc 'N'"). Tomēr vai šādā veidā mēs definējam arī "To sauc 'tas'" vai "Tas saucas 'tas'"?

Šī parādība saistīta ar uzskatu par nosaukšanu kā kādu, ja tā varētu teikt, okultu norisi. Nosaukuma došana šķiet kā *dīvaina* vārda savienošana ar objektu. Un šāds dīvains sakars patiešām rodas tad, kad filosofš cenšas aprādīt, kādas tad ir šīs attiecības starp nosaukumu un to, kas tiek nosaukts, cieši lūkodamies uz objektu savā priekšā un neskaitāmas reizes atkārtodams nosaukumu vai pat vārdu "tas". Jo filosofiskas problēmas rodas tad, kad valoda *dodas brīvdienās*. Un *šajā gadījumā* mēs patiešām varam iedomāties, ka vārda došana ir kāds īpašs apziņas akts, sava veida objekta kristības. Un varam arī vārdu "tas" līdzīgā veidā attiecināt uz priekšmetu, it kā *uzrunājot* to ar "tas", — gluži dīvains šā vārda lietojums, kāds sastopams vienīgi filosofēšanas gaitā.

39. Taču no kurienes gan nāk šī doma pārvērst tieši šo vārdu nosaukumā, lai gan tas acīmredzami *nav* nosaukums? — Tieši tāpēc. Jo gribas iebilst pret to, ko parasti sauc par "nosaukumu", un to var izteikt šādi: *nosaukumam patiesībā jāapzīmē kaut kas vienkāršs*. Un to var pamatot šādi: īpašvārds parastajā nozīmē ir apmēram kā vārds "Zigfrīda zobens"¹⁰. Zigfrīda zobena

Kā gan tas notiek, ka vārdi "Tas ir zils" vienā gadījumā tiek *domāti* kā apgalvojums par priekšmetu, uz kuru tiek norādīts, citā — kā skaidrojums vārdam "zils"? Otrajā gadījumā patiesībā tiek domāts: "To sauc 'zils'." — Vai tādējādi var būt tā, ka vienā gadījumā vārds "ir" tiek domāts kā "tiek saukts" un vārds "zils" kā "zils", bet otrā gadījumā "ir" tiek patiešām domāts kā "ir"?

Iespējams arī, ka kāds iegūst vārda skaidrojumu no tā, kas bijis domāts kā informācija.

[*Atzīme uz lappuses malas*: Šeit slēpjas būtiska mānītība.]

Vai es varu ar vārdu "bububu" likt saprast "Ja nē, es došos pastaigāties"? Tikai kādas valodas ietvaros es varu ar kaut ko likt kaut ko saprast. Tās skaidri parāda, ka vārdu "likt saprast", "domāt" gramatika nav tāda pati kā izteicienam "priekšstatīt" u. tml.

asmens sastāv no daļām, kas sastiprinātas noteiktā kārtībā. Ja tās tiek sastiprinātas citādākā veidā, zobens vairs nepastāv. Taču ir skaidrs, ka teikumam "Zigfrīda zobenam ir ass asmens" ir *jēga* neatkarīgi no tā, vai tas ir vesels vai izjaukts gabalos. Taču, ja zobens ir kāda priekšmeta nosaukums un šis priekšmets vairs nepastāv, kad tas ir izjauktā stāvoklī, un līdz ar to nosaukumam neatbilst nekāds priekšmets, tam nav arī nekādas nozīmes. Taču tādā gadījumā teikums "Zobenam ir ass asmens" saturētu vārdu, kuram nav nozīmes, un šis teikums būtu bez jēgas. Taču tam ir jēga, un tāpēc ir jābūt kaut kam, kas atbilst to veidojošajiem vārdiem. Līdz ar to vārdam "Zigfrīda zobens" vajadzētu izzust tā jēgas analīzes gaitā, dodot vietu vārdiem, kas nosauktu kaut ko vienkāršu. Šie vārdi pēc taisnības būtu dēvējami par īsteniem nosaukumiem.

40. Aplūkosim vispirms šo domu gājiena daļu: ka vārdam nav nekādas nozīmes, ja tam nekas neatbilst. — Ir svarīgi konstatēt, ka vārda "nozīme" lietojums neatbilst valodas normām, kad to izmanto, lai norādītu uz lietu, kas 'atbilst' vārdam. Tādējādi tiek sajaukta nosaukuma nozīme ar šā nosaukuma *nesēju*. Kad nomirst N. N. kungs, mēs sakām, ka miris ir šā vārda¹¹ nesējs ir miris, nevis ka nomirusi viņa vārda nozīme. Un būtu bezjēdzīgi tā sacīt, jo, vārdam zaudējot nozīmi, nebūtu nekādas jēgas sacīt: "N. N. kungs ir miris."

41. 15. paragrāfā mēs ievēdam īpašvārdus 8. paragrāfa valodā. Tagad iedomāties, ka instruments ar nosaukumu "N" ir salūzis; to nezinot, A dod B zīmi "N". Vai šai zīmei šajā gadījumā ir nozīme vai nav? — Kas B būtu jādara, saņemot šo zīmi? — Par to mums nav nekādas vienošanās. Var jautāt: kā viņš *rikosies*? Iespējams, ka viņš stāvēs neziņā vai rādīs partnerim A instrumenta gabalus. Šajā gadījumā *varētu* sacīt: "N" zaudējis nozīmi" — un šis izteikums būtu saprotams tā, ka zīmei "N" mūsu valodspēlē vairs nav izmantojuma (ja nu vienīgi mēs tai nepiešķiram jaunu izmantojumu). "N" varētu zaudēt nozīmi tādā gadījumā, ja kāda iemesla dēļ attiecīgajam instrumentam tiktu piešķirts cits nosaukums un zīme vairs netiktu lietota valodspēlē. — Taču mēs varam iedomāties arī tādu vienošanos, ka tad, kad darbarīks ir salauzts un A dod viņam šā darbarīka zīmi, B par atbildi jāpapurina galva. — Šādā veidā varētu sacīt, ka komandai "N" tiek piešķirta vieta valodspēlē pat tajā gadījumā, kad darbarīka vairs nav, un zīmei "N" joprojām ir nozīme, pat ja tās nesējs ir beidzis pastāvēt.

42. Bet vai, piemēram, šajā spēlē ir nozīme arī tiem vārdiem, kuri *nekad* nav lietoti kā darbarīku apzīmējumi? Pieņemsim, ka tāda zīme ir "X" un ka A dod šo zīmi B, — patiešām, pat šādām zīmēm var tikt piešķirta vieta valodspēlē, un B, pieņemsim, ir jāatbild uz tām, pakratot galvu. (To var iedomāties kā sava veida joku abu starpā.)

43. *Plašā* gadījumu klasē — lai arī ne *visos* šādos gadījumos —, kad lietojam vārdu "nozīme", to var skaidrot šādi: vārda nozīme ir tā lietojums valodā.

Un nosaukuma *nozīme* dažkārt tiek skaidrota, norādot uz tā *nesēju*.

44. Mēs sacijām, ka teikumam "Zobenam ir ass asmenis" ir jēga pat tajā gadījumā, kad zobens ir izjaukts gabalos. Tas ir iespējams tāpēc, ka šajā valodspēlē nosaukums var tikt lietots arī tā nesēja prombūtnē. Taču varam iedomāties valodspēli, kuras nosaukumi (tas ir, — zīmes, kuras noteikti jāiekļauj starp nosaukumiem) tiek lietoti tikai to nesēju klātbūtnē; un tādējādi tos *vienmēr* var aizstāt ar norādāmo vietniekvārdu kopā ar norādošu žestu.

45. Norādošais "šis" nekad nevar būt bez nesēja. Var sacīt: "Kamēr vien ir kāds *šis*, tikmēr vārdam 'šis' būs arī nozīme, vienalga vai *šis* ir vienkāršs vai salikts." Taču tas nepadara šo vārdu par nosaukumu. Tieši pretēji: jo nosaukumu nelieto kopā ar norādošu žestu; to vienīgi skaidro ar tā palīdzību.

46. Kas gan ir pamatā uzskatam, ka nosaukumi patiesībā apzīmē kaut ko vienkāršu? —

Sokrats (darbā "Teaitēts"): "Ja nemaldos, esmu dzirdējis cilvēkus sakām: man nav skaidrības par *pirmelementiem* — ja tā varētu izteikties —, no kuriem mēs un viss pārējais ir veidots; jo viss, kas eksistē pats par sevi, var tikt *apzīmēts* tikai ar nosaukumu, nav iespējama nekāda cita noteiksme attiecībā uz to, ka tas ir, nedz ka tas nav... Taču tas, kas eksistē pats par sevi... ir jānosauc bez jebkādam citām noteiksmēm. Tādējādi ir neiespējami sniegt izskaidrojumu jebkuram pirmelementam; uz to nekas cits neattiecas kā vien kailais nosaukums. Taču, tā kā tas, kas sastāv no šiem pirmelementiem, pats ir komplekss veidojums, tad arī šo elementu nosaukumi kopā sasaistīti kļūst par skaidrojošu runu, kuras būtība ir nosaukumu savijums." ¹²

Gan Rasela¹³ 'indivīdi', gan mani 'objekti' bija šādi pirmelementi ("Loģiski filosofiskais traktāts").

47. Taču kas gan ir šis vienkāršās sastāvdaļas, no kurām veidojas

realitāte? Kādas ir krēsla vienkāršās sastāvdaļas? — Koka gabali, no kā tas salikts kopā? Vai molekulas, vai atomi? — ‘Vienkāršs’ nozīmē — “kopā nesalikts”. Un šeit galvenais ir: kādā nozīmē ‘kopā nesalikts’? Nav taču gluži nekādas jēgas runāt par ‘krēsla vienkāršajām daļām’.

Vai arī: vai mans vizuālais priekšstats par šo koku, par šo krēslu sastāv no daļām? Un kādas ir tā vienkāršās sastāvdaļas? Daudzkrāsainība ir *viena* veida saliktība; savukārt cita ir, piemēram, sadalītā apveida līnija, kas sastāv no taisniem gabaliņiem. Un var sacīt, ka līka līnija sastāv no augšup un lejup vērstiem nogabaliem.

Ja es kādam, neko tālāk nepaskaidrojot, saku: “Tas, ko es patlaban redzu savā priekšā, ir salikts” —, viņš varēs pamatoti jautāt: “Ko tu saproti ar vārdu ‘salikts’? Jo pastāv ļoti daudz dažādu iespēju, ko tas var nozīmēt!” — Jautājums “Vai tas, ko tu redzi, ir salikts?” būs jēgpilns tādā gadījumā, ja ir jau noskaidrots, par kāda veida saliktību ir runa, t.i., — kad ir zināms īstais šā vārda lietojums. Ja iepriekš nolemts, ka koka vizuālais attēls tiks saukts par “saliktu” tādā gadījumā, kad var saredzēt ne tikai stumbru, bet arī zarus, tad jautājumam “Vai koka vizuālais tēls ir vienkāršs vai salikts?”, kā arī jautājumam “Kādas ir tā vienkāršās sastāvdaļas?” būtu skaidra jēga — skaidrs lietojums. Un, protams, ka atbilde uz otro jautājumu nav vis “Zari” (tā būtu atbilde uz *gramatisko* jautājumu: “Kā šajā gadījumā *sauc* ‘vienkāršās sastāvdaļas’?”), bet gan katra atsevišķā zara apraksts.

Taču vai, piemēram, šaha galdiņš nav acīmredzami un nepārprotami salikts? — Tu droši vien domā par salikumu, kas sastāv no trīsdesmit divām baltām un trīsdesmit divām melnām rūtiņām. Taču vai mēs nevarētu arī, piemēram, sacīt, ka tas sastāv no melnas un baltas krāsas un no rūtiņu sistēmas? Un, ņemot vērā, ka pastāv gluži atšķirīgi veidi, kā to skatīt, vai tu joprojām vēlies sacīt, ka šaha galdiņš ir vienkārši ‘salikts’? — Jautāt “Vai priekšmets ir salikts?” *ārpus* noteiktas valodspēles nozīmē rīkoties tāpat, kā reiz kāds zēns, jautāts, vai darbības vārds zināmos teikumu piemēros tiek lietots aktīvā vai pasīvā formā, lauzījis galvu par to, vai, piemēram, darbības vārds “gulēt” apzīmē kādu aktīvu vai pasīvu darbību.

Mēs lietojam vārdu “salikts” (un arī vārdu “vienkāršs”) ārkārtīgi dažādos, savā starpā saistītos veidos. (Vai šaha galdiņa rūtiņas krāsa ir vienkārša vai sastāv no tīras baltas un tīras dzeltenas krāsas? Un vai baltais ir vienkārša krāsa vai sastāv no varavīksnes krāsām? — Vai 2 cm garuma gabals ir vienkāršs vai sastāv no divām 1 cm garām daļām? Un kāpēc gan ne no viena 3 cm gara gabala un viena 1 cm gabala, kas tiek mērīts pretējā virzienā?)

Uz *filosofisko* jautājumu “Vai šā koka vizuālais attēls ir salikts un no kādām daļām tas salikts?” pareizā atbilde ir šāda: “Tas atkarīgs no tā, ko jūs saprotat ar vārdu ‘salikts’.” (Un šī, protams, nav atbilde, bet gan jautājuma noraidīšana.)

48. Piemērosim otrā paragrāfa metodi izklāstam, kas atrodams darbā “Teaitēts”. Apskatīsim tādu valodspēli, kurai šis izklāsts noder. Šī valoda kalpo, lai aprakstītu kādas virsmas krāsaino kvadrātu kombinācijas. Kvadrāti veido šaha dēlītim līdzīgu savienojumu. Ir sarkani, zaļi, balti un melni kvadrāti. Šīs valodas vārdi ir (attiecīgi) “S”, “Z”, “B”, “M”, un teikums ir šo vārdu sērija. Tie apraksta kvadrātu sakārtojumu šādā kārtībā:

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Un, piemēram, šāda veida sakārtojumu apraksta teikums SSMZZZSBB.

Šajā gadījumā teikums ir nosaukumu kopums, kam atbilst elementu kopums. Pirmelementi ir krāsainie kvadrāti. “Taču vai tie ir vienkārši?” — Es nezinu, ko vēl dabiskāk šajā valodspēlē man vajadzētu saukt par “vienkāršu”? Taču citos apstākļos man vajadzētu vienkāršainu kvadrātu saukt par “saliktu” — par tādu, kas, iespējams, sastāv no diviem taisnleņķiem vai no krāsas un formas elementiem. Taču kopumā jēdziens var tikt paplašināts tādējādi, ka par mazāku laukumu sauc tādu, kas “sastāv” no lielāka laukuma, no kura atņemts kāds cits mazāks laukums. Salīdzini spēku ‘kopumu’, līnijas ‘sadalījumu’ ar punkta palīdzību, kas atrodas ārpus tās; šie izteikumi rāda, ka mēs dažkārt pat esam sliecīgi uztvert mazāko kā tādu, kas veidojas lielāku daļu savienojuma rezultātā, un lielāko kā mazākā sadalīšanas rezultātu.

Taču es nezinu, vai man tagad jāsaka, ka figūra, ko apraksta mūsu teikums, sastāv no četriem, vai — no deviņiem elementiem! Nu labi, — vai teikums sastāv no četriem burtiem vai no deviņiem? Un kādi ir *tā* elementi — burtu tipi vai burti? Vai nav vienalga, kuru no atbildēm mēs dodam, ja tikai izvairāties no pārpratumiem katrā atsevišķajā gadījumā?

49. Taču ko gan tas nozīmē, ja sakām, ka mēs nevaram šos elementus izskaidrot (tas ir, aprakstīt), bet gan tikai nosaukt? Tas varētu nozīmēt, piemēram, ka atsevišķā gadījumā, kad kopums sastāv tikai no *viena* kvadrāta, tā apraksts būtu vienkārši šā krāsu kvadrāta nosaukums.

Šeit var sacīt — lai arī tas diezgan viegli noved pie visādu veidu filosofiskas mānīcības —, ka zīme “S” vai “M” utt. var dažreiz būt vārds un dažreiz — teikums. Taču tas, vai ‘tā ir vārds vai teikums’, atkarīgs no situācijas, kādā tā tiek izrunāta vai rakstīta. Piemēram, ja runātājam A nepieciešams aprakstīt klausītājam B krāsainu laukumu kopumu un viņš lieto *vienu pašu* vārdu “S”, mēs varēsim sacīt, ka šis vārds ir apraksts — teikums. Taču, ja viņš cenšas iemācīties no galvas vārdus un to nozīmes vai ja viņš māca kādam citam šo vārdu lietojumu norādošās apmācības gaitā, mēs nesacīsim, ka tie ir teikumi. Šajā situācijā vārds “S”, piemēram, nav apraksts; tas *nosauc* kādu elementu — lai gan būtu divaini šā iemesla dēļ sacīt, ka elements var *tikai* tikt nosaukts! Jo nosaukšana un aprakstīšana neatrodas uz *viena* līmeņa: nosaukšana ir sagatavošanās aprakstīšanai. Nosaukšana nav gluži gājiens valodspēlē, — tāpat kā figūras novietošana uz šaha galdiņa nav gājiens šaha spēlē. Var sacīt: nosaucot kādu lietu, *nekas* vēl nav izdarīts. Tai ārpus spēles arī pat *nav* vārda. Tas ir tas pats, ko arī Frēge domāja, sacīdams: vārdam ir nozīme vienīgi kā teikuma sastāvdaļai.

50. Ko nozīmē sacīt, ka elementiem nevaram piedēvēt nedz esamību, nedz neesamību? — Varētu teikt: ja viss, ko mēs saucam par “esamību” un “neesamību”, sastāv no tā, vai pastāv vai nepastāv savienojums starp elementiem, tad nav jēgas runāt par elementu esamību (neesamību); gluži tāpat kā, ja viss, ko mēs saucam par “sagraušanu”, sastāv no elementu nošķiršanas, nav jēgas runāt par viena elementa sagraušanu.

Taču var vēlēties sacīt: atsevišķam elementam nevar piedēvēt esamību, jo, ja tā *nebūtu*, to arī pat nevarētu nosaukt un tādējādi par to gluži neko nevarētu pateikt. Taču apsvērsim līdzīgu gadījumu! Ir *kāda* lieta, par kuru nav iespējams pateikt, ka tā ir vienu metru gara, nedz arī, ka tā nav vienu metru gara, un tas ir standarta metrs Parīzē. — Taču ar to mēs, protams, nepiedēvējam tam nekādas neparastas īpašības, vienīgi atzīmējam tā īpatnējo lomu valodspēlē, kurā ir runa par mērišanu ar metramēru. —

Iedomāsimies, ka Parīzē glabājas krāsu paraugi, līdzīgi, kā tas ir ar standarta metru. — Mēs skaidrojam: par “sēpiju” sauc standarta sejas krāsu, kas tur glabājas hermētiski noslēgtā veidā. Tādā gadījumā nebūs nekādas jēgas sacīt par šo paraugu, ka tas ir, vai ka tas nav šajā krāsā.

To varam izteikt šādi: šis paraugs ir darbarīks krāsas piešķiršanas spēlē. Tas šajā spēlē nav kaut kas tāds, ko reprezentē, bet gan reprezentēšanas līdzeklis. — Un tieši šis ir elements 48. paragrāfa valodspēlē, kad mēs, to nosaucot, izsakām vārdu “S”: ar to esam piešķirūši šai lietai kādu lomu mūsu valodspēlē; tagad tas ir reprezentēšanas līdzeklis. Un, sakot: “Ja tas *neeksistētu*, tam nevarētu būt vārda” —, ir gluži tikpat daudz — vai tikpat maz — pasacīts, kā apgalvojot: ja šīs lietas nebūtu, mēs to nespētu lietot savā valodspēlē. — Šķitums, ka tam *vajag* būt, pieder pie valodas. Tā ir paradigma mūsu spēlē, kaut kas tāds, kas var kalpot salīdzinājumam. Un, nonākuši pie šā slēdziena, mēs varam sacīt, ka esam izdarījuši svarīgu secinājumu; taču jebkurā gadījumā tas būs secinājums par mūsu valodspēli — par mūsu reprezentācijas metodi.

51. Aprakstot valodspēli 48. paragrāfā, es sacīju, ka vārdi “S”, “M” u.c. atbilst kvadrātu krāsām. Taču kur slēpjas šī atbilstība, kādā ziņā varam sacīt, ka noteiktas krāsas kvadrāti atbilst šīm zīmēm? Jo skaidrojums 48. paragrāfā vienkārši uzrādīja saistību starp šīm zīmēm un noteiktiem vārdiem mūsu valodā (krāsu nosaukumiem). — Rau, tika pieņemts, ka šo zīmju lietošana valodspēlē tiks apgūta citādākā veidā, it īpaši norādot uz paradigām. — Labi; bet ko gan nozīmē sacīt, ka *valodas praksē* zīmes atbilst noteiktiem elementiem? — Vai tas nozīmē, ka cilvēks, kas apraksta krāsainu kvadrātu kompleksus, vienmēr saka “S” tur, kur atrodas sarkans kvadrāts, “M” — kur atrodas melns kvadrāts utt.? Taču kas notiks, ja viņam aprakstīšana misēsies un, redzot melnu kvadrātu, viņš kļūdaini sacīs “S”, — pēc kāda kritērija varēs noteikt, ka tā ir *kļūda*? Jeb vai tas, ka “S” apzīmē sarkanu kvadrātu, slēpjas tajā apstākļi, ka cilvēki, kas šo valodu lieto, lietojot zīmi “S”, vienmēr gara acīm skata sarkanu kvadrātu?

Šajā, kā arī neskaitāmi daudzos līdzīgos gadījumos, lai labāk saskatītu to, kas notiek, jākoncentrē uzmanība uz atsevišķajām detaļām; vērot *tuuplānā*.

52. Ja man turklāt ir nosliece uzskatīt, ka pele rodas no pelēkām lupatām un pūteklīem pirmējās ģenerācijas ceļā, es darītu pareizi, rūpīgi pārmeklējot šīs lupatas, lai redzētu, kā pele tajās varējusi paslēpties, kā viņa tur varējusi nokļūt utt. Taču, ja mana pārliecība ir, ka pele nevar rasties no šādām lietām, tādā gadījumā šī pētīšana droši vien nebūtu vietā.

Taču vispirms mums jāiemācās saprast, kas ir tas, kas pretojas šādai atsevišķu detaļu aplūkošanai filosofijā.

53. Mūsu valodspēlei 48. paragrāfā piemīt *dažādas* iespējas; pastāv daudzi atšķirīgi gadījumi, par kuriem var sacīt, ka attiecīgā zīme šajā spēlē ir tādas un tādas krāsas kvadrāta nosaukums. Mēs tā sacītu, ja, piemēram, zinātu, ka cilvēki, kas izmanto šo valodu, ir iemācīti lietot šīs zīmes tādā un tādā veidā. Vai arī ja būtu noteikts rakstiskā formā — piemēram, kādas tabulas veidā —, ka šai zīmei atbilst tas elements, un ja šī tabula tiktu lietota valodas apmācībā, un ja pie tās vērstos, lai noskaidrotu atsevišķos strīdīgos gadījumus.

Tāpat varam iedomāties šādu tabulu kā valodas lietošanas darbarīku. Tādā gadījumā kāda kopuma aprakstīšana tiktu veikta šādi: cilvēkam, kas apraksta kopumu, ir tabula, un viņš sameklē tajā katru kopuma elementu un pāriet no tā uz attiecīgo zīmi (un tas cilvēks, kurš uzklausa aprakstu, savukārt var ar tabulas palīdzību to pārtulkot krāsainu kvadrātu attēlā). Var sacīt, ka šī tabula spēlē to lomu, ko citos gadījumos veic atmiņa un asociācijas. (Parasti mēs neizpildām pavēli "Atnes man sarkanu ziedu!", sameklējot krāsu "sarkans" krāsu tabulā un tad atnesot ziedu, kas atbilst tabulā atrastajai krāsai; taču tajos gadījumos, kad jāizvēlas vai jāsaļauc kāds noteikts sarkanuma tonis, dažkārt noder paraugs vai krāsu tabula.)

Ja šādu tabulu nosaucam par valodspēles kārtulu izteiksmi, varam sacīt, ka tas, ko dēvējam par valodspēles kārtulu, šajā spēlē var izpildīt ļoti dažādas lomas.

54. Padomāsim par to, kādos gadījumos mēs sakām, ka kāda spēle tiek spēlēta pēc noteiktas kārtulas!

Kārtula var būt palīglīdzeklis spēles apmācībā. Apmācāmajam tas tiek darīts zināms, un viņš apgūst tās izmantojumu. Vai varbūt tā ir pašas spēles darbarīks. — Vai arī: kārtula netiek lietota nedz apmācībai, nedz pati ir daļa no spēles; tāpat arī tā netiek iekļauta noteikumu sarakstā. Cilvēks iemācās spēli, vērojot, kā to dara citi. Bet mēs sakām, ka spēle tiek spēlēta pēc tādām un tādām kārtulām, tikai tāpēc, ka novērotājs var šīs kārtulas "nolasīt" no spēles gaitas — kā dabisku likumu, kas šo spēli nosaka. — Taču kā gan šajā gadījumā novērotājs var atšķirt spēlētāju kļūdas no pareizas spēlēšanas? — Pastāv raksturīgas zīmes spēlētāju uzvedībā. Padomā par raksturīgo uzvedību, kāda vērojama, labojot pārteikšanos! To, ka cilvēks tā dara, būtu iespējams ievērot pat tad, ja mēs nezinātu viņa valodu.

55. "Tam, ko valodā apzīmē nosaukumi, jābūt nesagraujamam: jo ir jābūt iespējai aprakstīt tādu stāvokli, kurā viss sagraujamais ir sagrauts. Un šāds apraksts saturēs vārdus; un tas, kas tiem atbilst, nevar tikt sagrauts, jo pretējā gadījumā vārdiem nebūtu nozīmes." Es nedrīkstu nozāģēt zaru, uz kura sēžu.

Te, protams, uzreiz var iebilst, ka šādam aprakstam vajadzētu pašam būt tādām, kas nav pakļauts sagraušanai. — Taču tas, kas atbilst šā apraksta atsevišķajiem vārdiem un tādējādi, būdams patiess, nevar tikt sagrauts, ir tieši tas, kas piešķir vārdiem nozīmi — tas, bez kā tiem nebūtu nozīmes. — Taču zināmā nozīmē šis cilvēks ir tieši tas, kas atbilst viņa vārdam. Bet viņš ir sagraujams, taču viņa vārds nezaudē savu nozīmi arī tad, kad tā nesējs tiek iznīcināts. — Tas, kas atbilst nosaukumam un bez kā tam nebūtu nozīmes, ir, piemēram, paradigma, kas tiek lietota valodspēlē saistībā ar šo nosaukumu.

56. Taču ko darīt tādā gadījumā, kad šāds paraugs nav valodas daļa un mēs *paturam prātā*, piemēram, to krāsu, kuru kāds vārds apzīmē? —

“Un, ja mēs to paturam prātā, tad tas nostājas mūsu acu priekšā, izrunājot attiecīgo vārdu. Tādējādi, ja tiek pieņemts, ka mums iespējams to atcerēties, tam pašam par sevi jābūt nesagraujamam.” — Taču, ko gan mēs uzskatām par kritēriju, lai noteiktu, ka esam to atcerējušies pareizi? — Kad mēs rīkojamies ar paraugu un nevis balstāmies uz atmiņu, zināmos apstākļos varam sacīt, ka paraugs ir izmainījis krāsu, un to mēs novērtējam pēc atmiņas. Taču vai dažreiz nevaram runāt (piemēram) par mūsu atmiņu tēla aptumšošanos? Vai mēs neesam tikpat lielā mērā mūsu atmiņas kā parauga varā? (Jo kādam var gribēties sacīt: “Ja nebūtu atmiņas, mēs būtu pilnīgi atkarīgi no parauga.”) — Vai, iespējams, kādas ķīmiskas reakcijas varā. Iedomājies, ka tev jākrāso kāda noteikta krāsa “F”, kas ir tāda krāsa, kura rodas, savienojoties ķīmiskām vielām X un Y. — Iedomājies, ka šī krāsa tev vienu dienu liekas gaišāka nekā citu; vai tādā gadījumā tu dažkārt nesacītu — “Es droši vien kļūdos, šī krāsa noteikti ir tāda pati, kāda tā bija vakar”? Tas parāda, ka mēs ne vienmēr vērsamies pie atmiņas kā augstākās šķīrējtiesas.

57. “Kaut kas, kas ir sarkans, var tikt sagrauts, bet sarkanums nevar tikt iznīcināts, un šā iemesla dēļ vārda “sarkans” nozīme nav atkarīga no sarkanu lietu esamības.” — Protams, nav jēgas sacīt, ka sarkanā krāsa ir saplēsta jeb saplosīta. Taču vai gan mēs nesakām — “Sarkanums pazūd”? Un nepieķerieties idejai par to, ka mēs vienmēr spējam priekšstatīt sev sarkanumu, arī tad, kad nekas sarkans vairs neeksistē! Tas ir gluži tāpat, it kā tū vēlētos sacīt, ka joprojām pastāvēs ķīmiska reakcija, kas rada sarkanu liesmu. — Jo var būt, ka tu šo krāsu vairs nevari atcerēties? — Kad aizmirstam, kas tā par krāsu, kam pieder šis nosaukums, tas mums zaudē savu nozīmi, proti, mēs vairs nevaram spēlēt ar to attiecīgo valodspēli. Un šī situācija ir līdzīga tam gadījumam, kad bijām pazaudējuši paradigmu, kura kalpoja kā mūsu valodas instruments.

58. "Es vēlos dēvēt par '*nosaukumu*' tikai to, kas nevar parādīties savienojumā 'X eksistē'. — Tādējādi nevar sacīt 'Sarkans eksistē', jo, ja nebūtu sarkanuma, par to gluži nekas nevarētu tikt sacīts." — Pareizāk: ja ar "X eksistē" gribēts pateikt tikvien kā: " "X" ir nozīme" —, tādā gadījumā tas nav teikums par X, bet gan teikums par mūsu valodas lietošanu, proti, par to, kā lietojams vārds "X".

Mums liekas: apgalvojot, ka vārdi "Sarkans eksistē" nesatur nekādu jēgu, mēs esam pateikuši kaut ko par sarkanuma dabu. Proti, — ka sarkanums eksistē 'pats par sevi'. Šī pati ideja — proti, ka tas ir metafizisks apgalvojums par sarkanumu, — parādās arī tad, kad sakām, ka sarkanums ir bezlaicīgs, vai vēl stiprākā mērā — lietojot šajā sakarībā vārdu "nesagraujams".

Tāču patiesībā mēs *vēlamies* saprast "Sarkans eksistē" kā apgalvojumu 'vārdam "sarkans" ir nozīme'. Vai vēl pareizāk: saprast "Sarkans neeksistē" kā "Vārdam 'sarkans' nav nozīmes". Vienīgi mēs nevēlamies sacīt, ka šis izteiciens to *pasaka*, bet gan ka *tas* tam būtu jāpasaka, *ja* tam būtu kāda nozīme. Un ka, cenšoties to pateikt, tas nonāk pretrunā ar sevi — tā iemesla dēļ, ka sarkanums eksistē 'pats par sevi'. Tajā pašā laikā pretruna slēpjas aptuveni tajā apstākļi, ka šis teikums izskatās pēc tāda, kas runā par krāsu, kamēr tam būtu jāliecina kaut kas par vārda 'sarkans' lietojumu. — Tāču patiesībā mēs ļoti labprāt sakām, ka attiecīgā krāsa eksistē; un tas ir gluži tas pats kā sacīt, ka eksistē kaut kas, kam ir šāda krāsa. Un pirmais izteikums ir ne mazāk precīzs kā otrs; it īpaši tajos gadījumos, kad "tas, kam ir krāsa" nav fizikāls priekšmets.

59. "*Nosaukumi* apzīmē tikai kaut ko tādu, kas ir īstenības *elements*. Ko nevar sagraut; kas paliek tāds pats visās pārmaiņās." — Tāču kas gan tas ir? — Tas mums rādījās acu priekšā, kamēr mēs izsacījām šo teikumu! Mēs taču izteicām gluži noteiktu priekšstatu. Noteiktu attēlu, ko vēlamies izmantot. Jo pieredze mums šos elementus nepārāda. Mēs redzam *sastāvdaļas* kaut kam tādām, kas ir salikts (piemēram, krēsls). Mēs sakām, ka atzveltne ir krēsla daļa, kaut gan pati sastāv no dažādu koka daļu salikuma, kamēr krēsla kāja ir vienkārša sastāvdaļa. Mēs arī redzam veselumu, kas izmainās (tiek sagrauts), kamēr sastāvdaļas paliek nemainīgas. Tie ir tie materiāli, no kuriem veidojam īstenības attēlu.

60. Ja es tagad saku: "Mana slotā stāv kaktā" —, vai tas patiesībā ir izteikums par slotas kātu un par slotas suku? Katrā ziņā to varētu aizstāt ar izteikumu, kas sniedz kāta novietojumu un suku novietojumu. Un šis izteikums ir pirmā izteikuma tālākas analīzes veids. — Tāču kāpēc gan es

to saucu par “tālāku analīzi”? — Rau, ja slotā atrodas tajā vietā, tad tas taču nozīmē, ka arī kātam un sukai jāatrodas turpat un ka tiem jāatrodas noteiktā stāvoklī vienam pret otru, un ka šis fakts savā ziņā bija ieslēpts pirmā teikuma jēgā, un ka tas tiek *izteikts* analizētajā teikumā. Vai tādā gadījumā tas, kurš saka, ka slotā stāvēt kaktā, patiesībā domā, ka tur atrodas kāts un arī suka, un ka kāts ir iestiprināts sukā? — Ja kādam cilvēkam pajautātu, vai tieši to viņš gribējis pateikt, viņš visdrīzāk sacītu, ka nepavisam nav domājis tieši par kātu un tieši par suku. Un tā būtu *paveizā* atbilde, jo viņš nav gribējis runāt īpaši nedz par kātu, nedz par suku. Iedomājies, ka tā vietā, lai sacītu: “Atnes man slotu!” —, tu kādam pavēlētu: “Atnes man suku un tanī iestiprināto kātu!” — Vai tad atbilde šādā gadījumā nebūtu: “Vai tu nevēlies slotu? Un kāpēc tu tik divaini izsakies?” — Vai šis cilvēks sapratis tālāk analizēto teikumu labāk? — Var sacīt, ka šis teikums sasniedz to pašu mērķi, ko parastais teikums, tikai pa sarežģītāku apkārtceļu. — Iedomājies valodspēli, kurā cilvēkam tiek dotas pavēles atnest priekšmetus, kas sastāv no vairākām daļām, pārvietot tos un tamlīdzīgas. Un ir divi veidi, kā šo spēli spēlēt: vienā spēlē (a) saliktiem priekšmetiem (slotām, krēsliem, galdiem utt.) ir nosaukumi kā 15. paragrāfā; otrā spēlē (b) — nosaukumi doti vienīgi sastāvdaļām un priekšmeti kopumā tiek apzīmēti ar to palīdzību. — Kādā ziņā otrās spēles pavēle ir pirmās spēles analizēts paveids? Vai pirmā atrodas otrajā noslēptā veidā un tagad tiek atklāta ar analīzes palīdzību? — Protams, atdalot kātu no sukas, slotā tiek sadalīta gabalos; taču vai no tā izriet, ka pavēle atnest slotu arī sastāv no attiecīgām daļām?

61. “Tu taču nenoliegsi, ka attiecīgā pavēle (a) valodspēlē izsaka to pašu, ko pavēle (b) valodspēlē; un kā gan tu dēvēsi otro, ja ne par pirmās analizētu paveidu?” — Protams, arī es sacīšu, ka pavēlei (a) valodspēlē ir tā pati jēga, kas pavēlei (b) valodspēlē, vai, kā es to iepriekš izsacīju: tās paveic vienu un to pašu. Un, proti: ja man tiktu parādīta pavēle (a) valodspēlē un man jautātu: “Kurai pavēlei (b) valodspēlē ir tāda pati jēga?” — vai arī: “Kura pavēle (b) valodspēlē ir pretrunā ar šo?” —, es sniegtu tādu un tādu atbildi. Taču ar to nav teikts, ka esam panākuši *vispārēju* sapratni par to, kā tiek lietota izteiksme “ir tā pati jēga” vai “paveic vienu un to pašu”. Jo pastāv iespēja jautāt: kādos gadījumos mēs sakām — “Šis ir tikai vienas un tās pašas spēles dažādi paveidi”?

62. Iedomājies, piemēram, ka cilvēkam, kam tiek dotas pavēles (a) un (b) valodspēlē, ir nepieciešams apskatīt tabulu, kurā sakārtoti nosaukumi un attēli, pirms viņš var atnest vajadzīgo lietu. Vai, izpildot (a) un (b)

valodspēlēs izteikto pavēli, viņš dara vienu un to pašu? Jā un nē. Tu vari sacīt: "Abu pavēļu *sāls* ir viens un tas pats." Es šeit varētu sacīt to pašu. Taču nepavisam nav skaidrs, kas būtu saucams par pavēles 'sāli'. (Līdzīgā veidā par zināmām lietām var sacīt, ka tām ir tāds un tāds mērķis. Būtiski ir, ka tā ir *lampa*, ka tā kalpo apgaismošanai; tas, ka tā grezno istabu, aizpilda tukšo vietu utt., — nav būtiski. Taču ne vienmēr pastāv skaidra robeža starp būtisko un nebūtisko.)

63. Taču apgalvojums, ka teikums (b) valodspēlē ir (a) valodspēles teikuma "analizēta" forma, pavedina domāt, ka pirmais teikums ir fundamentālāks paveids; ka tikai tas parāda, kas ir nozīmīgi domāts ar otro, un tā tālāk. Mēs domājam, piemēram: tas, kura rīcībā ir tikai neanalizētā forma, zaudē analīzi; taču, kas zina analizēto formu, tam tādējādi ir viss. — Bet vai es nevaru sacīt, ka kāds teikuma aspekts tiek zaudēts *šajā*, tāpat kā iepriekšējā gadījumā?

64. Iedomāsimies 48. paragrāfa valodspēli izmainītu tā, ka nosaukumi tajā neapzīmē vis vienkrāsainos kvadrātus, bet gan taisnstūrus, kas sastāv no diviem šādiem kvadrātiem. Sauksim šādu taisnstūri, kas ir pa pusei sarkans, pa pusei zaļš, par "U"; to, kas ir pa pusei zaļš, pa pusei balts, par "V" un tā tālāk. Vai mēs nevaram iedomāties tādus cilvēkus, kuriem būtu nosaukumi šādām krāsu kombinācijām, bet ne atsevišķām krāsām? Padomā par gadījumiem, kad sakām — "Šim krāsu salikumam (piemēram, franču trīskrāsainajam karogam) ir pavisam īpašs raksturs"!

Kādā ziņā šis valodspēles zīmes pieprasa analīzi? Ciktāl vispār ir iespējams aizstāt šo spēli ar 48. paragrāfa valodspēli? — Tā gluži vienkārši ir *cita* valodspēle, lai arī saistīta ar 48. paragrāfa valodspēli.

65. Tādējādi mēs nonākam pie lielā jautājuma, kas slēpjas aiz visiem šiem vērojumiem. — Jo man tagad var iebilst: "Tu izvēlies vieglāko ceļu! Tu runā par visādām iespējamām valodspēlēm, taču nekur neesi pateicis, kas ir valodspēles un līdz ar to valodas būtība: kas ir kopīgs visām šīm norisēm un kas tās padara par valodu vai valodas daļu. Līdz ar to tu atbrīvo sevi tieši no tās pētījuma daļas, kas savulaik tev pašam sagādāja visvairāk galvassāpju, proti, tās, kas skar jautājumu par *teikumu* un par valodas *vispārējo formu*."

Un tā tas patiešām ir. — Tā vietā, lai uzrādītu to, kas ir kopīgs visam, ko saucam par valodu, es saku, ka nav tādas vienas lietas, kas būtu kopīga šīm parādībām, kuras dēļ tām piemērojams viens vārds, — bet gan ka tās

ir savā starpā *radniecīgas* daudzos dažādos veidos. Un šīs radniecības vai šo radniecību dēļ mēs tās visas saucam par “valodu”. Es centīšos to paskaidrot.

66. Padomā, piemēram, par norisēm, kuras mēs saucam par “spēlēm”. Es domāju — galda spēles, kāršu spēles, bumbu spēles, kara spēles un tā tālāk. Kas kopīgs tām visām? — Nesaki: “Kaut kam ir *jābūt* kopīgam, jo citādāk tās nesauktu par ‘spēlēm’”, — drīzāk *vēro*, vai tām visām ir kas kopīgs. — Jo, ja tu tās vērosi, tu nesaskatīsi neko, kas būtu kopīgs tām *visām*, bet gan ieraudzīsi veselas līdzību un radniecības attiecību sērijas. Mēs sakām: “Nedomā, drīzāk *vēro*!” — Vēro, piemēram, galda spēles ar to daudzveidīgajām radniecīgajām saitēm. Tagad pievērsies kāršu spēlēm: šeit tu atradīsi daudz ko, kas tām kopīgs ar pirmo grupu, taču citas līdzīgas iezīmes būs izzudušas, citas — parādījušas. Kad mēs tagad pārejam pie bumbu spēlēm, daudz kas no kopīgā saglabājas, taču daudz kas izzūd. — Vai tās visas ir *izklaidejošas*? Salīdzini šahu ar “desām”! Jeb vai visas spēles ir uzvarēšana un zaudēšana vai sacensība spēlētāju starpā? Padomā par pacietību! Bumbu spēlēs ir uzvarēšana un zaudēšana; taču, kad bērns met bumbu pret sienu un atkal to notver, šī iezīme ir zudusi. Vēro, kāda loma ir prasmei un veiksmei. Un cik atšķirīga ir prasme šahā no prasmes tenisā. Padomā tagad par rotaļu spēlēm: šeit ir izklaidēšanās elements, taču cik daudz citu raksturīgu iezīmju zudis! Un tādā veidā varam iziet cauri daudzām, daudzām citu spēļu grupām. Varam redzēt līdzības parādāmiem un izzūdam.

Un tagad šī aplūkojuma iznākums ir šāds: mēs redzam sarežģītu līdzību tīklu, līdzību, kuras pārklājas un krustojas savā starpā. Līdzības lielās līnijās un detaļās.

67. Es nespēju atrast piemērotāku izteikumu šo līdzību raksturošanai kā “ģimenes līdzības”; jo visdažādākās līdzības, kādas pastāv starp ģimenes locekļiem —, augums, sejas vaibsti, acu krāsa, gaita, temperaments utt. — pārklājas un krustojas tieši tādā pašā veidā. — Un es sacīšu: spēles veido ģimeni.

Un līdzīgi, piemēram, skaitļu veidi arī veido ģimeni. Kāpēc mēs kaut ko saucam par “skaitli”? Varbūt tāpēc, ka tam ir kāda — tieša — radniecība ar kaut ko, kas līdz šim tika saukts par skaitli; un tādējādi, ja tā var sacīt, tas to netieši sarado ar citām lietām, kuras mēs saucam *tajā pašā* vārdā. Un mēs paplašinām savu jēdzienu par skaitli gluži tāpat kā, vērpjot pavedienu, savijam šķiedru ar šķiedru. Un pavediena stiprums nav atkarīgs no tā, ka viena šķiedra stieptos visā tā garumā, bet gan no tā, ka daudzas šķiedras cita ar citu pārklājas.

Taču, ja nu kāds vēlētos sacīt: "Tātad ir kaut kas kopīgs visiem šiem darinājumiem, proti, visas šīs kopības disjunkcija," — es atbildētu: "Šajā gadījumā tu tikai spēlēies ar vārdiem." Tikpat labi varētu sacīt: "Kaut kas stiepas visa pavediena garumā, proti, pastāvīgā šķiedru savišanās."

68. "Labi. Tātad arī skaitļa jēdzienu tu skaidro kā šādu atsevišķu, savstarpēji saistītu jēdzienu loģisku summu: pamatskaitļi, racionālie skaitļi, reālie skaitļi utt.; un līdzīgā veidā spēles jēdzienu kā atbilstīgo apakšjēdzienu loģisko summu." — Tā nepavisam nav jābūt. Jo jēdzienam 'skaitlis' es *varu* novilkt stingras robežas, tas ir, — lietot vārdu "skaitlis" stingri ierobežota jēdziena apzīmēšanai, bet es varu to lietot arī tādā veidā, ka jēdziena apjoms *netiek* noslēgts ar robežu. Un tādā veidā mēs lietojam vārdu "spēle". Jo kādā veidā gan spēles jēdziens ir ierobežots? Kas tad vēl joprojām ir spēle, un kas vairs nav spēle? Vai tu vari parādīt robežu? Nē. Tu vari to *novilkt*, tā vēl līdz šim nav novilkta. (Taču tas tev līdz šim nekad nav traucējis, kad tu esi lietojis vārdu "spēle".)

"Taču tādā gadījumā vārda lietošana netiek regulēta, 'spēle', ko ar to spēlējam, nav noteikta ar likumiem." — Tā nav no visām pusēm ierobežota ar kārtulām; taču arī tenisā, piemēram, nepastāv noteikumi, cik augstu vai cik spēcīgi jāpaspiež bumbiņa, bet, neņemot to vērā, teniss ir spēle un tam arī ir savi noteikumi.

69. Kā gan lai izskaidrojam kādam cilvēkam, kas ir spēle? Man šķiet, ka mums vajadzētu viņam aprakstīt *spēles* un mēs varētu šo aprakstu papildināt: "Šis *un līdzīga lietas* sauc par 'spēlēm'." Un vai tad mēs paši zinām ko vairāk? Vai tad tikai citiem mēs nevaram precīzi pateikt, kas ir spēle? — Taču tā nav nezināšana. Mēs nezinām robežas tāpēc, ka tās nav novilkta. Kā jau iepriekš tika sacīts — mēs varam novilkt robežu — noteiktam nolūkam. Vai tādējādi mēs padarām jēdzienu lietojamu? Nepavisam ne! Ja nu vienīgi — šim noteiktajam nolūkam. Tikpat mazā mērā, kā tas, kurš sniedzis definīciju: 1 solis = 75 cm padarījis garuma mēru 'viens solis' lietojamu. Un, ja tu vēlies sacīt: "Tomēr pirms tam tas nebija precīzs mērs," — es atbildu: labi, tādā gadījumā tas bija neprecīzs. — Neņemot to vērā, tu man joprojām esi parādā precīzuma definīciju.

Kāds cilvēks man saka: "Parādi bērniem vienu spēli!" Es iemācu viņiem metamo kauliņu spēli uz naudu, bet viņš saka: "Es nebiju domājis šāda veida spēli." Vai, dodot man pavēli, viņa apziņā vajadzēja lidināties priekšstatam par to, ka tiek izslēgtas metamo kauliņu spēles?

70. “Taču, ja ‘spēles’ jēdziens ir šādā veidā neierobežots, tu patiesībā nemaz nezini, ko tu domā ar vārdu ‘spēle’.” — Vai tu vēlies sacīt, ka, sniedzot aprakstu: “Zeme bija no vienas vietas noklāta ar augiem,” — es nezinu, par ko runāju, pirms neesmu spējīgs dot auga definīciju?

Tas, ko es gribu pateikt, varētu tikt skaidrots ar zīmējumu palīdzību un vārdiem: “Apmēram tāda izskatījās zeme.” Iespējams, ka es varu sacīt arī: “Tā izskatījās tieši tāda.” — Vai tad tur bija tieši *šī* zāle un *šīs* lapas šādā izkārtojumā? Nē, ne jau to es domāju. Un man nav jāatzīst nekāds attēls kā precīzs *šajā* nozīmē.

71. Var sacīt, ka ‘spēles’ jēdziens ir jēdziens ar izplūdušām malām. — “Taču vai izplūdis jēdziens vispār ir jēdziens?” — Vai neskaidra fotogrāfija vispār ir kāda cilvēka fotogrāfija? Jā, un vai vienmēr ir izdevīgi aizstāt neasu attēlu ar skaidru? Vai tad visai bieži tieši neass attēls nav tas, kas mums vajadzīgs?

Frēge salīdzina jēdzienu ar nogabalu un saka, ka laukumu ar neskaidrām robežām nemaz nevar saukt par laukumu. Tas droši vien nozīmē, ka mēs ar to nevaram neko iesākt. — Taču vai sacīt: “Stāvi apmēram šeit” — ir bezjēdzīgi? Iedomājies, ka es stāvu kopā ar kādu cilvēku bez jēgas kādā laukumā un tā saku. To sakot, es nenovelku nekādu robežu, vienīgi pamāju ar roku, it kā norādot viņam uz kādu noteiktu *punktu*. Un tieši tādā pašā veidā skaidro, kas ir spēle. Dodot piemērus ar nolūku, lai tie tiktu saprasti noteiktā nozīmē. — Taču, tā sacīdams, es nedomāju, ka manam sarunas partnerim būtu jāsaskata šajos piemēros tas kopīgais, ko es — kaut kādu iemeslu dēļ — nespēju izteikt; drīzāk — ka viņam tagad šie piemēri *jālieto* noteiktā veidā. Šajā gadījumā piemēru došana nav *netiešs* izskaidrošanas līdzeklis — trūkstot labākam. Jo jebkurš vispārējs skaidrojums arī var tikt pārprasts. Tieši *tādā veidā* mēs spēlējam šo spēli. (Es domāju valodspēli ar vārdu “spēle”).

72. *Redzēt kopīgo*. Pieņemsim, es parādu kādam daudzkrāsainus attēlus un saku: “Krāsu, kas redzama visos attēlos, sauc par ‘okeru’.” — Tas ir izskaidrojums, un otrs cilvēks to sapratis, meklējot un saskatot to, kas visiem attēliem kopīgs. Tad viņš varēs aplūkot kopīgo, norādīt uz to.

Salīdzini šo gadījumu ar šādu: es parādu viņam dažāda apveida figūras, kas visas ir vienādā krāsā, un saku: “Tas, kas tām visām kopīgs, saucas ‘okers’.”

Un salīdzini ar šādu gadījumu: es parādu dažādas nokrāsas zilās krāsas paraugus un saku: “Krāsu, kas kopīga tiem visiem, es saucu “zils”.”

73. Ja kāds man skaidro krāsu nosaukumus, norādot uz paraugiem un sakot: "Šo krāsu sauc 'zils', šo — 'zaļš'..." —, šis gadījums vairākos aspektos salīdzināms ar situāciju, kad viņš ieliek man rokās tabulu, kurā zem krāsu paraugiem ierakstīti vārdi. — Lai gan arī šis salīdzinājums ir daudzējādā ziņā maldinošs. — Tagad rodas tieksme paplašināt šo salīdzinājumu: saprast izskaidrojumu nozīmē ievietot apziņā definētās lietas jēdzienu, un tas tagad ir paraugs vai attēls. Tādējādi, ja man tagad rāda dažādas lapas un saka: "To sauc par 'lapu'" —, man rodas jēdziens par lapas apveidu, tās attēls apziņā. Taču kāds gan izskatās tādas lapas attēls, kurai nav noteiktas formas, vienīgi 'tas, kas ir kopīgs visu lapu apveidiem'? Kādā nokrāsā ir 'manas apziņas parauga' zaļā krāsa — tā parauga, kas ir kopīgs visām zaļuma nokrāsām?

"Bet vai tad nevar būt šāda 'vispārēja' parauga? Kaut kas līdzīgs lapas shēmai vai *tīra* zaļuma paraugam." — Protams! Taču, lai šāda shēma tiktu saprasta kā *shēma*, nevis kā noteiktas lapas apveids un lai plāksnīte tīra zaļuma krāsā tiktu saprasta kā paraugs visam, kas ir zaļš, nevis kā tīra zaļuma paraugs, — tas savukārt atkarīgs no tā, kādā veidā šie paraugi tiek lietoti.

Jautā sev: kādam *izskatam* jāpiemīt zaļās krāsas paraugam? Vai tam jābūt četrstūrainam? Un vai tādā gadījumā tas nebūtu zaļa četrstūra paraugs? — Tātad tam pēc formas jābūt neregulāram? Un kas tad aizkavēs mūs to uzskatīt — tas ir, lietot to — tikai kā neregulāras formas paraugu?

74. Šepat iederas ideja par to, ka tas, kurš šajā lapā saskata paraugu 'lapu vispārējai formai', *redz* to citādāk nekā tas, kurš aplūko to kā, piemēram, šis noteiktās formas paraugu. Rau, tā tas arī varētu būt — lai gan tas tā nav —, jo tādējādi tikai tiek pasacīts, ka atbilstīgi pieredzei tas, kurš *redz* lapu noteiktā veidā, to lieto tā un tā, vai atbilstīgi tādām un tādām kārtulām. Protams, ir tāda lieta kā *šāda* un *citāda* redzēšana; un ir arī gadījumi, kad tas, kurš kādu paraugu redz šādi, to vispārīgi lieto *šādā* veidā, un tas, kas to redz citādi, to lieto citādāk. Piemēram, cilvēks, kurš redz shematisku kuba zīmējumu kā tādu, kas sastāv no kvadrāta un diviem rombiem, varbūt izpildīs pavēli "Atnes man kaut ko tādu!" citādāk nekā tas, kurš šo attēlu skata telpiski.

75. Ko nozīmē zināt, kas ir spēle? Ko nozīmē zināt to un nespēt to pateikt? Vai šī zināšana ir ekvivalenta nenoformulētai definīcijai? Tā, it kā, ja tā tiktu noformulēta, es to varētu atpazīt kā savas zināšanas izteikumu? Vai tad mana zināšana, mans jēdziens par spēli, nav pilnā apmērā izteikts skaidrojumos, ko es spēju sniegt? Proti, manos dažāda veida spēļu aprakstos,

parādot, kā no šīm var tikt konstruētas visādu veidu citas spēles pēc analogijas; sakot, ka to un to es diez vai sauktu par spēli, un tā joprojām.

76. Ja kāds novilkto asu robežu, es to nevarētu atzīt par tādu, ko arī man allaž gribētos vilkt vai ko es būtu vilcis savā prātā. Jo es neesmu gribējis vilkt itin nekādu robežu. Tad var sacīt: viņa jēdziens nav līdzīgs manējam, bet gan tam radniecisks. Un šī radniecība ir tāda pati kā diviem attēliem, no kuriem vienu veido neskaidri norobežoti krāsu laukumi un otru — līdzīgas formas un izvietojuma, taču asi norobežoti laukumi. Šajā gadījumā radniecība ir tikpat nenoliedzama kā atšķirība.

77. Un, ja mēs šo salīdzinājumu attīstām tālāk, kļūst skaidrs, ka pakāpe, līdz kurai ass attēls *var* būt līdzīgs izplūdušam, atkarīgs no otrā attēla neskaidruma pakāpes. Jo iedomājies, ka tev jāuzskicē skaidrs attēls, kas atbilst izplūdušajam. Izplūdušajā attēlā atrodas neskaidrs sarkans taisnstūris; tā vietā tu iezīmē skaidru sarkanu taisnstūri. Protams, ir iespējams uzzīmēt vairākus šādos precīzus taisnstūrus, kas atbilst izplūdušajam. — Taču, ja oriģinālajā attēlā krāsas saplūst tādā veidā, ka nav iespējams noteikt to robežliniju, — vai tādā gadījumā tas nekļūs par bezcerīgu pasākumu — uzzīmēt skaidru attēlu, kas atbilst izplūdušajam? Vai tādā gadījumā tev nenāktos sacīt: “Šeit es tikpat labi varu uzzīmēt apli vai taisnstūri, vai sirdsveidīgu formu, jo visas krāsas saplūst cita citā. Tam atbilst jebkas. Un neatbilst nekas.” — Un šādā stāvoklī tu nonāc, kad, piemēram, sāc meklēt definīcijas estētikā vai ētikā, kas atbilst mūsu jēdzieniem.

Nonācis šādās grūtībās, vienmēr jautā sev: “Kādā veidā *tad* mēs *iemācījāmies* šā vārda (piemēram, “labs”) nozīmi? No kāda veida piemēriem; kādās valodspēlēs?” Tad tev būs vieglāk saskatīt, ka vārdam nepieciešama nozīmju ģimene.

78. Salīdzini. *Zināt* un *sacīt*:

cik metru augsts ir Monblāns —
kā tiek lietots vārds “spēle” —
kā skan klarnete.

Ja tu brīnies, kā var kaut ko zināt un nespēt to pasacīt, tu droši vien domā par tādu gadījumu kā pirmajā jautājumā. Katrā ziņā ne par tādu kā trešajā.

79. Aplūko šo piemēru! Ja kāds saka “Mozus nav eksistējis”, tas var daudz ko nozīmēt. Tas var nozīmēt: izraēliešiem, izejot no Ēģiptes, nav bijis viens vadonis — vai arī: viņu vadoni nesauca Mozus — vai: nav bijis *kāds*

viens cilvēks, kas paveicis visu to, ko par Mozu stāsta Bībele — vai ... utt. — Mēs varam, sekojot Raselam, sacīt: nosaukums “Mozus” var tikt definēts ar vairākiem aprakstiem. Piemēram, kā “vīrs, kas veda izraēliešus cauri tuksnesim”, kā “vīrs, kas dzīvoja tajā laikā un tajā vietā un ko toreiz sauca ‘Mozus’”, kā “vīrs, kuru viņa bērnībā faraona meita izvilka no Nilas” un tā tālāk. Un atbilstīgi tam, vai mēs pieņemam vienu vai otru definīciju, propozīcija “Mozus ir eksistējis” iegūst atšķirīgu jēgu, un līdzīgi notiek ar visiem citiem teikumiem par Mozu. — Un, ja mums saka: “N nav dzīvojis” —, mēs jautājam: “Kādā nozīmē tu to domā? Vai tu vēlies sacīt, ka... vai ka... utt.?”

Tāču, kad es kaut ko pasaku par Mozu, — vai es vienmēr esmu gatavs aizstāt vārdu “Mozus” ar *vienu* no šiem aprakstiem? Varbūt es teikšu: “Ar “Mozus” es saprotu vīru, kas paveica to, ko Bībele stāsta par Mozu, vai vismaz labu daļu no tā.” Tāču cik lielu daļu? Vai es esmu izlēmis, cik lielai daļai jāizrādās nepatiesai, lai es savu teikumu propozīciju uzskatītu par nepatiesu? Vai nosaukums “Mozus” man saistās ar stingru, viennozīmīgu lietojumu visos iespējamajos gadījumos? — Vai nav tā, ka man ir krājumā, ja tā varētu teikt, vesela virkne balstu un es esmu gatavs atbalstīties uz vienu no tiem, ja kāds tiks atņemts, un otrādi? — Apdomā vēl kādu citu gadījumu! Kad es saku: “N ir miris” —, tad nosaukuma “N” nozīme var tikt izteikta ar kaut ko tamlīdzīgu kā: “Es ticu, ka ir dzīvojis cilvēks (1), kuru es esmu redzējis tur un tur (2), kuram bija tāds un tāds izskats (attēli) (3), kurš ir izdarījis to un to (4) un kuram pilsoniskajā saskarsmē bija vārds “N”. — Jautāts, ko es saprotu ar “N”, es uzskaitīšu visus vai dažus no šiem raksturojumiem, un dažādos gadījumos tie būs dažādi. Tādējādi mana definīcija par “N” droši vien būs šāda: “Cilvēks, kuram tas viss atbilst.” — Tāču ja kāds no šiem aprakstiem izrādās nepatiess! — Vai es būšu gatavs apgalvot, ka teikums “N ir miris” ir nepatiess, — pat ja tas, kas izrādījies nepatiess, man šķitīs nesvarīgs? Tāču kur gan ir nesvarīguma robeža? Ja es šādā gadījumā būtu sniedzis nosaukuma definīciju, man tagad būtu jābūt gatavam to mainīt.

Un to var izteikt šādi: es lietoju nosaukumu “N” bez *stingras* nozīmes. (Tāču tas tikpat mazā mērā samazina tā lietojamību, kā tas notiek ar galdu, kurš četru kāju vietā balstās uz trim un tāpēc zināmos apstākļos ļogās.)

Vai būtu jāsaka, ka es lietoju vārdu, kura nozīmi nezinu, un tādējādi runāju bez jēgas? — Saki, ko vien vēlies, ja tikai tas netraucē saskatīt to, kādas ir lietu attiecības. (Un, kad tu to saskatīsi, būs daudz kas, ko tu neteiksi.)

(Zinātnisko definīciju svārstišanās: tas, kas šodien tiek uzskatīts par fenomena A novērojumu blakusparādību, rītu tiks lietots “A” definēšanai.)

80. Es saku: "Tur stāv krēsls." Ja nu es pieeju, lai to paņemtu, un pēkšņi tas pazūd manam skatienam? — "Tātad tas nebija krēsls, vien kaut kāds māns." — Taču pēc pāris sekundēm mēs to atkal redzam un varam to aptaustīt utt. — "Tātad krēsls tur tomēr bija, un tā izzušana bijis kāds māns." — Taču pieņemsim, ka pēc kāda laika tas atkal izzūd — vai šķiet, ka tas izzūd. Ko lai tagad sakām? Vai tev ir gatavas kārtulas šādiem gadījumiem — noteikumi, kas nosacītu, vai līdzīgos gadījumos lietojams vārds "krēsls"? Taču vai mēs izjūtam to trūkumu, lietojot vārdu "krēsls", un vai vajadzētu sacīt, ka mēs patiesībā nesaistām nekādu nozīmi ar šo vārdu tā iemesla dēļ, ka mūsu rīcībā nav kārtulu visu tā iespējamo lietojumu gadījumiem?

81. Reiz F. P. Ramzejs sarunā ar mani izvērta, ka loģika ir "normatīva zinātne". Es nezinu, ko tieši viņš ar šo ideju domāja, taču tas noteikti ir cieši saistīts ar to, kas man atausa tikai vēlāk, proti, ka filosofijā mēs bieži *salīdzinām* vārdu lietošanu ar spēlēm, ar rēķinu sistēmām, kurām ir stingras kārtulas, taču nevaram pateikt, ka valodas lietotājam ir *jāspēlē* šāda spēle. — Taču, sakot, ka mūsu valodas izteiksme tikai *aptuveni* tuvojās šādai rēķinu sistēmai, mēs stāvam tieši uz pārprašanas sliekšņa. Jo tādā gadījumā izskatās, ka mēs runājam *ideālas* valodas loģikā. Tā, it kā mūsu loģika būtu, ja tā varētu izteikties, loģika bezgaisa telpai. — Turpretim loģika neattiecas pret valodu — vai pret domu — tādā pašā veidā kā dabaszinātnes pret dabas parādību, un lielākais, ko var sacīt, ir, ka mēs *konstruējam* ideālas valodas. Taču šajā gadījumā vārds "ideāls" ir maldinošs, jo tas skan tā, it kā šīs valodas būtu labākas, pilnīgākas nekā mūsu ikdienišķā saskarsmes valoda, un tā, it kā būtu nepieciešams loģiķis, lai beidzot parādītu cilvēkiem, kādam jāizskatās pareizam teikumam.

Tomēr visas šīs lietas var parādīties istajā gaismā tikai tad, kad sasniegta lielāka skaidrība par sapratnes, nozīmes un domāšanas nojēgumiem. Jo tādā gadījumā arī kļūs skaidrs, kas var novest (un kas ir novedis mani) pie domas par to, ka, ja kāds izrunā teikumu un kaut ko *domā* ar to vai *saprot* to, viņš darbina rēķinu sistēmu atbilstīgi noteiktām kārtulām.

82. Ko es saucu par 'kārtulu, kurai viņš seko'? — Vai hipotēzi, kura visapmierinošāk apraksta mūsu novērojumus par to, kā viņš lieto vārdus; vai to [kārtulu], kurā ieskatās, lietodams zīmes; vai to, kuru viņš mums uzrāda, kad jautājam, kāda ir viņa kārtula? — Taču ko gan darīt, ja vērojums neļauj saskatīt kādas skaidras likumības un mūsu jautājums neko tādu neizgaismo? — Jo viņš patiešām man sniedza atbildi, kad es jautāju,

ko viņš saprot ar "N", taču bija gatavs no šīs atbildes atteikties un to mainīt. — Tad kā gan lai es noskaidroju tos noteikumus, pēc kuriem viņš spēlē? Viņš pats tos nezina. — Vai, pareizāk: kas šeit tiek domāts ar izteicienu "kārtulas, pēc kurām viņš vadās"?

83. Vai valodas un spēļu analogija šeit neienes kādu skaidrību? Mēs varam viegli iedomāties, ka cilvēki pļaviņā uzjautrinoties spēlējas ar bumbu tādā veidā, ka iesāk dažādas pazīstamas spēles, nenobeidzot tās; pa starpām met bumbu gaisā bez noteikta mērķa, joka pēc dzenas viens otram pakal, ar bumbu, sviež to cits citam utt. Un tagad kāds saka: šie cilvēki visu laiku spēlē kādu spēli ar bumbu un pie katra metiena seko zināmiem noteikumiem. Un vai nav iespējams arī tāds gadījums, kad mēs spēlējam un veidojam noteikumus spēles gaitā? Un ir pat tāda iespēja, ka mēs mainām tos spēles gaitā.

84. Es sacīju par vārda lietošanu: tā nav viscaur ierobežota ar kārtulu. Taču kāda gan izskatās spēle, ko viscaur ierobežo kārtula, kuras noteikumi nepieļauj ne vismazākās šaubas, aizdrīvē visas spraugas, pa kurām tās varētu iekļūt? — Vai mēs nevaram iedomāties noteikumus, kas nosaka noteikumu piemērošanu, kā arī šaubas, ko *šie* noteikumi novērš, — un tā tālāk?

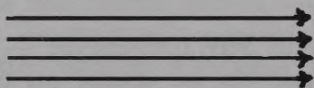
Taču ar to nav sacīts, ka mums ir šaubas tāpēc, ka iespējams *iedomāties* šaubas. Es varu viegli iedomāties, ka kāds cilvēks, pirms viņš atver savas mājas durvis, vienmēr šaubās par to, vai aiz tām nav bezdibenis, un pārliecinās, pirms dodas pa tām iekšā (un atsevišķos gadījumos viņam var izrādīties taisnība), — taču tas nebūt neliek man līdzīgā gadījumā šaubīties.

85. Kārtula šeit stāv kā ceļrādis. — Vai ceļrādis neatstāj vietas šaubām par ceļu, pa kuru man jāiet? Vai tas norāda man, kurā virzienā jādodas tad, kad esmu tam pagājis garām? Vai jāiet pa ceļu, pa taciņu vai pāri laukiem? Taču kur gan sacīts, kādā veidā man jāseko tā norādījumiem; vai tajā virzienā, kur norāda tā roka, vai (piemēram) pretējā virzienā? — Un, ja viena atsevišķa ceļrāža vietā stāv vesela savstarpēji saistītu ceļrāžu virkne vai ar kritu iezīmētas līnijas uz zemes, — vai pastāv tikai *viens* veids, kā tās interpretēt? — Tādējādi es varu sacīt: ceļrādis tomēr neatstāj vietu šaubām. Vai gluži otrādi: tas dažreiz atstāj vietu šaubām un dažreiz neatstāj. Un tagad tā vairs nav filosofiska propozīcija, bet gan pieredzē balstīts teikums.

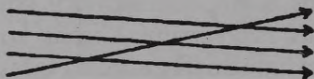
86. Valodspēle, kāda dota 2. paragrāfā, varētu tikt spēlēta ar tabulas palīdzību. Zīmes, ko A dod B, tagad ir rakstiskas. Celtniekam B ir tabula; pirmajā slejā ir spēlē lietojamās zīmes, otrajā — celtniecības akmeņu attēli.

A parāda B šādu rakstītu zīmi; B sameklē to tabulā, palūkojas uz blakus esošo attēlu un tā tālāk. Tādējādi tabula ir kārtula, kurai viņš seko, izpildot rīkojumus. — Sameklēt attēlu tabulā iemācās apmācības rezultātā, un iespējams, ka daļēji šāda apmācība sastāv no tā, ka skolnieks iemācās vilkt tabulā ar pirkstu horizontāli virzienā no kreisās uz labo pusi, tādējādi it kā uzvelkot horizontālu līniju rindu.

Iedomājies, ka tagad tiek piedāvāti dažādi veidi, kā nolasīt tabulu, proti, vienreiz tādā veidā kā augstāk, atbilstīgi šādai shēmai:

citreiz pēc šādas shēmas:

vai kādā citādā veidā. Šāda shēma ir pievienota tabulai kā tās lietošanas noteikumi.

Vai mēs tagad nevaram iedomāties vēl citus noteikumus, kas skaidro šos noteikumus? Un, no otras puses, — vai pirmā tabula bez bultu shēmas nebija pilnīga? Un vai citas tabulas bez attiecīgām shēmām ir nepilnīgas?

87. Iedomājies, ka es sniedzu šādu izskaidrojumu: “Ar vārdu ‘Mozus’ es saprotu cilvēku, ja tāds ir bijis, kas izveda izraēliešus no Ēģiptes, vienalga, kā viņu toreiz sauca, un neatkarīgi no tā, ko viņš vēl ir paveicis vai nav paveicis.” — Taču par šā izskaidrojuma vārdiem iespējamas līdzīgas šaubas kā par nosaukumu “Mozus” (ko tu sauc par “Ēģipti”, kurus par “izraēliešiem” utt.). Protams, šie jautājumi nebeigsies, kad mēs nonāksim pie tādiem vārdiem kā “sarkans”, “tumšs”, “salds”. — “Tad kā gan izskaidrojums var palīdzēt man saprast, ja reiz tas nav galīgais?” Jā, izskaidrojums nekad nav pabeigts; un tāpēc es joprojām nesaprotu un nekad nesapratīšu, ko mans sarunas partneris ar to domājis. — Tā, it kā izskaidrojums karātos gaisā, ja to nebalsta kāds cits izskaidrojums. Lai gan izskaidrojums patiešām var balstīties uz kādu jau dotu izskaidrojumu, taču nevienam izskaidrojumam nav nepieciešams kāds cits — ja nu vienīgi mēs to neuzskatām par

nepieciešamu, lai novērstu pārpratumu. Var sacīt: izskaidrojums kalpo tam, lai likvidētu vai novērstu pārpratumu, proti, tādu pārpratumu, kas rastos bez šā izskaidrojuma; taču ne jau kuru katru, kādu vien es varu iedomāties.

Var itin viegli likties, ka jebkuras šaubas tikai *uzrāda* pamatos esošās plaisas, tā ka stingra sapratne iespējama tikai tādā gadījumā, ja mēs vispirms apšaubām itin visu, par ko vien *iespējams* šaubīties, un tad novēršam visas šīs šaubas.

Ceļa rādītājs ir kārtībā, ja normālos apstākļos tas pilda savu uzdevumu.

88. Ja es kādam saku: "Stāvi aptuveni šeit!" — vai tad šis izskaidrojums nevar darboties lieliski? Un vai jebkurš cits tikpat labi nevarētu būt neapmierinošs?

"Bet vai tas nav neprecīzs izskaidrojums?" — Labi, kāpēc gan lai mēs to nesauktu par "neprecīzu"? Tikai sapratīsim, ko nozīmē "neprecīzs"! Jo tas nenozīmē "nelietoams". Un apdomāsim taču, ko mēs saucam par "precīzu" skaidrojumu iepretim neprecīzam! Varbūt ko līdzīgu kāda laukuma norobežošanai ar krita līniju? Šajā gadījumā mēs uzreiz jaušam, ka līnijai ir platums. Tādējādi krāsu robeža būtu precīzāka. Taču vai tad šai precizitātei šeit vēl ir kāda izmantojamība: vai tā nedarbojas tukšgaitā? Un mēs taču arī vēl neesam noteikuši, ko uzskatīt par šīs precīzās robežas pārkāpšanu; kādā veidā, ar kādiem instrumentiem to noteikt. Un tā tālāk.

Mēs saprotam, ko nozīmē uzgriezt pulksteni uz pareizo laiku vai regulēt to tā, lai tas ietu precīzi. Taču ko darīt, ja jautā: vai šī precizitāte ir ideāla jeb — cik tuvu ideālai precizitātei tā atrodas? — Mēs, bez šaubām, varam runāt par laika mērīšanu, kurā iegūstam citādu un, ja tā var teikt, lielāku precizitāti nekā laika mērīšanā ar kabatas pulksteni, kurā vārdiem "uzgriezt pulksteni uz pareizo laiku" ir citāda, lai arī ar iepriekšējo saistīta nozīme, un kurā "pateikt, cik pulkstenis" ir citāda norise, utt. — Ja es tagad kādam saku: "Tev jābūt precīzākam, ierodoties uz pusdienām; tu zini, ka tās sākas tieši pulksten vienos" — vai tiešām šeit nav runas par *precizitāti*? Jo ir iespējams sacīt: "Padomā par laika noteikšanu laboratorijā vai observatorijā; *tur* gan tu redzēsi, ko nozīmē 'precizitāte'."

"Neprecīzs" patiesībā ir nopēlums un "precīzs" — uzslava. Un tas nozīmē: tas, kas ir neprecīzs, sliktāk sasniedz mērķi nekā tas, kas ir precīzs. Tādējādi mēs nonākam pie tā, ko saucam par "mērķi". Vai būs neprecīzi, ja es neizsaku attālumu no Saules līdz mums tieši līdz vienam metram vai nepasaku galdniekam galda platumu līdz 0,001 mm?

Nepastāv *viens vienīgs* noteikts precizitātes ideāls; mēs nezinām, kas mums ar to būtu jāiedomājas, — ja nu vienīgi tu pats stingri nenosaki, ko tā vajadzētu dēvēt. Taču tev būs grūti atrast šādu stingru noteiksmi — tādu, kas tevi apmierinātu. ✓

89. Ar šiem apsvērumiem mēs nonākam pie šādas problēmas: kādā ziņā loģika ir kaut kas sublimēts?

Jo šķita, ka loģikai piemīt īpašs dziļums — kāds vispārīgs nozīmīgums. Likās, ka loģika atrodas visu zinātņu pamatā. — Jo loģisks pētījums iedziļinās visu lietu dabā. Tas cenšas ielūkoties lietās līdz pašam pamatam, un tā uzdevums nav raizēties par to, vai notikumi ir tādi vai citādi. — Tā sākotne nav meklējama interesē par dabas parādību faktiem, nedz nepieciešamībā aptvert cēloņsakarības, bet gan centienos saprast visas pieredzes pamatu vai būtību. Taču ne tādā veidā, ka šim nolūkam būtu meklējami jauni fakti; tas drīzāk pieder pie mūsu pētījuma būtības, ka mēs ar tā palīdzību netiecamies iemācīties ko *jaunu*. Mēs vēlamies *saprast* kaut ko tādu, kas jau atklāti atrodas mūsu acu priekšā. Jo [tieši] *tas* mums šķiet zināmā nozīmē nesaprotams.

Augustīns (Atzišanās XI/14): “*quid est ergo tempus? si nemo ex me quaerat scio; si quaerenti explicare velim, nescio.*”¹⁴ — To nevarētu sacīt par kādu dabaszinātnes jautājumu. (Piemēram: “Kāds ir ūdeņraža īpatnējais svars?”) Tas, ko mēs zinām, kad neviens mums neprasa, bet vairs nezinām, tiklīdz tas jāizskaidro, ir tā lieta, kuru mums vajag sev *atgādināt*. (Un tas acīmredzot ir kas tāds, par ko kaut kādu iemeslu dēļ ir grūti atgādināt.)

90. Ir tā, it kā mums *jācaurlūko* parādības. Taču mūsu pētījums nav vērsts uz parādībām, drīzāk, ja tā varētu teikt, uz parādību *‘iespējamību’*. Mēs, tā sakot, atgādinām sev par *izteikumu veidiem*, kādus mēs lietojam attiecībā uz parādībām. Tādējādi arī Augustīns sev atgādina dažādus izteikumus, kādus lieto attiecībā uz notikumu ilgumu, to pagātni, tagadni un nākotni. (Tie, protams, nav filosofiski izteikumi par laiku, pagātni, tagadni un nākotni.)

Šā iemesla dēļ mūsu apcerējums ir gramatisks apcerējums. Un šāds apcerējums izgaismo mūsu problēmu, novācot no ceļa pārpratumus. Pārpratumus attiecībā uz vārdu lietošanu, pārpratumus, kuru cēlonis līdzās citiem ir noteiktas analogijas izteiksmes formu ziņā dažādos valodas novados. — Dažus no tiem var novērst, aizstājot vienu izteiksmes formu ar kādu citu; to varētu saukt par izteiksmes formu “analīzi”, jo šis process dažkārt atgādina kādas lietas sadalīšanu daļās.

91. Taču tagad var sākt likties, ka ir kāda valodas formu galējā analīze un līdz ar to arī kāda *viena* katra izteikuma galējā sadalījuma forma. Proti — it kā mūsu parastās izteiksmes formas savā būtībā nebūtu analizētas; it kā tajās būtu paslēpts kas tāds, kas ceļams gaismā. Kad tas nāk redzams, izteikums kļūst pilnīgi skaidrs un mūsu uzdevums atrisināts.

Var sacīt arī tā: mēs novēršam pārpratumus, padarot savus izteikumus precīzākus; taču tagad sāk likties, ka mēs virzāmies pretim kādam noteiktam pilnīgas precizitātes stāvoklim — tā, it kā tas būtu mūsu pētījuma mērķis.

92. Tas izpaužas jautājumos par valodas, par teikumu, par domāšanas *būtību*. — Jo, ja arī mēs savos pētījumos cenšamies saprast valodas būtību — tās funkciju, tās uzbūvi —, tomēr *tas* nav tas, ko šie jautājumi izvirza priekšplānā. Jo tie virzīti raudzīties būtībā, nevis uz to, kas skaidri saredzams un kļūst *pārskatāms* pārkārtojuma rezultātā, uz to, kas atrodas *zem* virskārtas. Uz ko tādu, kas atrodas iekšpusē, ko mēs redzam, kad caurlūkojam kādu lietu, un ko analīze iznes virspusē.

Būtība mums ir slēpta: mūsu problēma tagad iegūst šādu formu. Mēs jautājam: “*Kas ir valoda? Kas ir teikums?*” Un atbilde uz šiem jautājumiem dodama vienreiz par visām reizēm. Un neatkarīgi no jebkādas turpmākas pieredzes.

93. Kāds cilvēks varētu sacīt: “Teikums ir visparastākā lieta pasaulē” — un cits: “Teikums — tas ir kas ārkārtīgi dīvains!” — Un pēdējais nespēj gluži vienkārši vērot, kā teikums darbojas. Tādēļ, ka viņam aizšķērso ceļu mūsu izteiksmes veids attiecībā uz teikumiem un domām.

Kāpēc mēs sakām, ka teikums ir kaut kas dīvains? No vienas puses, tās milzīgās nozīmes dēļ, kas tam pienākas. (Un tas ir pareizi.) No otras puses, šī nozīme kopā ar mūsu valodas loģikas pārprašanu liek mums domāt, ka ar teikumiem sasniedzams kaut kas ārkārtējs, kaut kas vienreizējs. — *Pārprašanas* dēļ mums šķiet, ka teikums *veic* kaut ko dīvainu.

94. ‘Propozīcija ir dīvaina lieta!’ — jau šeit slēpjas tendence sublimēt visu mūsu reprezentācijas veidu. Tendence pieņemt, ka ir kāds tīrs starpnieks starp propozīcijas *zīmēm* un faktiem. Vai arī — vēlēšanās attīrīt, sublimēt pašas propozīciju zīmes. — Jo mūsu izteiksmes formas visdažādākajos veidos traucē saskatīt, ka šeit ir darīšana ar parastām lietām, un liek mums doties himēru medībās.

95. "*Domai* jābūt kaut kam vienreizējam." Kad mēs sakām un *domājam*, ka tas ir tā un tā, mēs tādējādi neapstādinām savu domu kaut kur pirms faktiem, bet gan nozīmīgi domājam, ka *tas un tas tā un tā — ir*. — Šo paradoks (kam ir pašsaprotamības forma) var izteikt arī šādi: iespējams *domāt* to, kā nav.

96. Šiem īpašajiem maldiem, par kuriem šeit ir runa, no dažādām pusēm pievienojas citi. Doma, valoda mums tagad liekas kā īpašs korelāts kaut kam, kā pasaules attēls. Šie jēdzieni — propozīcija, valoda, doma, pasaule — nostājas rindā viens aiz otra, būdami ekvivalenti viens otram. (Taču kādam nolūkam šie vārdi tagad lietojami? Trūkst valodspēles, kuras ietvaros tie darbojas.)

97. Domu apņem nimbs. — Tās būtība, loģika reprezentē kārtību, patiesi — aprioru pasaules kārtību, tas ir — *iespējamību* kārtību, kurai jābūt kopīgai gan attiecībā pret pasauli, gan pret domu. Taču šķiet, ka šai kārtībai jābūt *pilnīgi vienkāršai*. Tā ir *pirms* jebkādas pieredzes, tai jāsniedzas cauri visai pieredzei; tā pati nedrīkst pieļaut nekādu pieredzes neskaidrības vai neprecizitātes iespaidojumu. — Tai visdrīzāk jābūt veidotai no vistīrākā kristāla. Taču šis kristāls neparādās kā abstrakcija, bet gan kā kaut kas konkrēts, patiesāms, kā pati konkrētākā, itin kā pati *cietākā lieta* ("Loģiski filosofiskais traktāts". Nr. 5.5563).

Mēs esam maldu varā, ka tas, kas mūsu pētījumā ir īpatnējs, dziļš, būtisks, slēpjas apstākļi, ka šis pētījums cenšas satvert valodas ne ar ko nesalīdzināmo būtību. Tas ir — to kārtību, kāda pastāv starp propozīcijas, vārda, pierādījumu, patiesības, pieredzes un citiem jēdzieniem. Šī kārtība ir *superkārtība* starp, ja tā varētu izteikties, *superjēdzieniem*. Taču, protams, ja vārdiem "valoda", "pieredze", "pasaule" ir kāds lietojums, tam jābūt tikpat pieticīgam kā vārdu "galds", "lampa", "durvis" lietojumam.

98. No vienas puses, skaidrs, ka ikviens mūsu valodas teikums 'ir labs tāds, kāds tas ir'. Citiem vārdiem — mēs *necenšamies* sasniegt ideālu, tā, it kā mūsu parastajiem, neskaidrajiem teikumiem vēl nebūtu pilnīgi nevainojamās jēgas un pilnīgā valoda vēl tikai būtu jāizveido. — No otras puses, šķiet skaidrs, ka tur, kur ir jēga, tur jābūt arī pilnīgai kārtībai. — Tāpēc pilnīgai kārtībai jābūt pat visneskaidrākajā teikumā.

99. Teikuma jēga — gribētos sacīt — var, protams, atstāt šo vai to atklātu, taču tik un tā *kaut kāda* noteikta jēga teikumam ir vajadzīga.

Nenoteikta jēga — tā patiesībā *nepavisam nebūtu* jēga. — Tas ir gluži kā šādā gadījumā: nenoteikta robeža patiesībā nemaz nav robeža. Te var domāt apmēram šādi: ja es saku: “Es esmu cieši ieslēdzis šo vīru istabā — tikai *vienas* durvis ir palikušas vaļā” —, tad es viņu nepavisam neesmu ieslēdzis; tā ir tikai šķietamība, ka viņš ir ieslēgts. Šajā gadījumā gribētos sacīt: “Tādā kārtā tu gluži neko neesi izdarījis.” Iežogojums, kurā ir sprauga, ir tikpat labs kā iežogojums, kura *nemaz nav*. Bet vai tā patiešām ir?

100. “Tomēr, tā nav spēle, ja tās *noteikumos* ir kāda neskaidrība.” — Bet vai tad tā *nav* spēle? — “Jā, iespējams, ka tu to sauksi par spēli, taču katrā gadījumā tā nav pilnvērtīga spēle.” Proti, tā tomēr ir aptraipīta, bet mani patlaban interesē tas, kas var tikt aptraipīts. — Tomēr es gribu sacīt: mēs pārprotam lomu, kādu mūsu izteiksmes veidā spēlē ideāls. Proti, mēs arī to sauksim par spēli, tikai esam ideāla apžilbināti un tāpēc nespējam skaidri saskatīt vārda “spēle” patieso lietojumu.

101. Neskaidrības loģikā — tā mums gribas sacīt — nemaz nedrīkst būt. Mūs pārņem ideja, ka ideālam ‘*jātieks*’ atrastam realitātē. Tajā pašā laikā mēs joprojām neredzam, *kā* tas tur atrodas, nedz arī saprotam šā “jātieks” dabu. Mēs domājam: tam jābūt realitātē — jo šķietamies to jau tur redzam.

102. Loģiskās propozīciju konstrukcijas stingrie un skaidrie likumi rādās kā kaut kas tāds, kas atrodas fonā — paslēpts saprašanas sfērā. Es jau tos redzu (lai arī caur citu sfēru), jo es saprotu propozīcijas zīmi, kaut ko nozīmīgi ar to domāju.

103. Ideāls sēž mūsu domās nesatricināmi cieši. Tu nevari izklūt no tā ārā, tev vienmēr jāatgriežas atpakaļ. Ārienes nav, ārienē trūkst gaisa dzīvībai. — No kurienes šāda ideja? Tā sēž gluži kā brilles uz deguna, un visu, ko skatām, mēs redzam caur tām. Mums nepavisam neienāk prātā tās noņemt.

104. Mēs predicējam par lietu to, kas attiecas uz tās reprezentācijas paņēmieni. Salīdzināšanas iespējas iespaidoti, mēs izvēlamies savai uztvei rei visaugstākā vispārinājuma lietu stāvokli.

105. Ticot, ka vajag atrast šo kārtību, šo ideālu mūsu reālajā valodā, mēs kļūstam neapmierināti ar to, ko parasti dēvējam par “propozīcijām”, “vārdiem”, “zīmēm”.

Propozīcijai, vārdam, ar ko nodarbojas loģika, jābūt kaut kam tīram un skaidri norobežotam. Un nu mēs laužām galvu par *īstās* zīmes dabu. — Varbūt tas ir *priekšstats* par zīmi? vai priekšstats paršreizējā brīdī?

106. Šajā vietā it kā grūti paturēt skaidru galvu — saskatīt, ka mums jāpaliek pie ikdienas domāšanas priekšmetiem un nav jānomaldās no ceļa, iedomājoties, ka jāapraksta galēji smalkas nianšes, kuras tomēr mēs neesam spējīgi aprakstīt ar mūsu rīcībā esošajiem līdzekļiem. Ir tāda sajūta, it kā mums vajadzētu ar pirkstiem salabot saplēstu zirnekļa tīklu.

107. Jo tuvāk mēs aplūkojam reālo valodu, jo spēcīgāk iezīmējas konflikts, kāds pastāv starp to un mūsu prasībām. (Jo loģikas kristālskaidrība, protams, nebija *dotais*, bet gan prasība.) Konflikts kļūst nepanesams; prasība nupat draud kļūt bezsaturīga. — Mēs esam nokļuvuši uz slidena ledus, kur trūkst berzes un apstākļi savā ziņā ir ideāli, bet tieši tamdēļ mēs nespējam paiet. Mēs gribam iet; tam vajadzīga *berze*. Atpakaļ uz raupjās zemes!

108. Mēs redzam, ka tas, ko saucam par “teikumu”, “valodu”, nav tā formālā vienība, kādu es biju iedomājies, bet gan savā starpā vairāk vai mazāk radniecīgu veidojumu ģimene. — Taču kā gan tagad paliek ar loģiku? Tās stingriba šķiet saļogāmies. — Taču vai tādā gadījumā tā nepazūd pavisam? — Jo kā gan loģika var zaudēt savu stingribu? Protams, ne jau tādā veidā, ka tās stingriba tiek it kā nokaulēta. — *Iepriekšpieņemtā* ideja par kristālisko skaidrību var tikt nobīdīta pie malas tādā veidā, ka mēs apvēršam otrādi visu savu aplūkojumu. (Var sacīt: aplūkojums jāpagriež ap savu asi, taču saglabājot mūsu patieso vajadzību kā rotācijas punktu.)

Loģikas filosofija nerunā par teikumiem un vārdiem nekādā citādā nozīmē kā vien tajā, kādā mēs to darām ikdienas dzīvē, kad sakām, piemēram, “šeit ir uzrakstīts teikums ķīniski” vai “nē, tas tikai izskatās pēc raksta, faktiski tas ir ornaments” utt.

Mēs runājam par valodas telpisko un temporālo fenomenu, nevis par kaut kādu netelpisku un netemporālu absurdu. [*Piezīme lappuses malā.* Tikai par fenomenu ir iespējams interesēties dažādos veidos.] Bet mēs runājam par to tā, kā runājam par šaha spēles figūrām, kad sniedzam spēles noteikumus, nevis kad aprakstām to fizikālās ipašības.

Jautājums “Kas patiesībā ir vārds?” ir līdzīgs jautājumam “Kas ir šaha figūra?”.

Faradejs darbā “*The Chemical History of a Candle*”. Ūdens ir individuāla lieta — tas nekad nemainās.

109. Tas bija pareizi sacīts, ka mūsu apsvērumi nevar būt zinātniski apsvērumi. Pieredzē gūtais atklājums, ka pretēji mūsu iepriekšpieņemtajam to vai to iespējams domāt — vienalga, ko tas varētu nozīmēt —, mūs nevar interesēt.

(Izpratne par domāšanu kā garīgu darbību.) Un mēs nevaram izvirzīt nekādu teoriju. Mūsu apsvērumos nedrīkst būt nekā hipotētiska. Jāatmet visa izskaidrošana, un tās vietā jānāk tikai aprakstīšanai. Un šī aprakstīšana iegūst gaismu, citiem vārdiem — savu mērķi — no filosofiskām problēmām. Tās, protams, nav empīriskas problēmas; drīzāk — tās tiek atrisinātas, ielūkojoties mūsu valodas darbības mehānismā un pie tam darot to tādā veidā, lai mēs problēmas atpazītu — pretēji tieksmei tās pārprast. Problēmas tiek atrisinātas, nevis iegūstot jaunu pieredzi, bet gan sakārtojot to, kas jau ir zināms. Filosofija ir cīņa pret mūsu sapratnes noburtību ar mūsu valodu.

110. "Valoda (vai doma) ir kaut kas vienreizējs" — šī nostādne izrādās mānītība (nevis kļūda), kas pati rodas gramatiskū maldu dēļ.

Un tagad izteikuma patoss atkal atgriežas atpakaļ pie šiem maldiem, pie problēmām.

111. Problēmām, kuras ceļas no mūsu valodas formu aplamas interpretācijas, piemīt *dziļuma* raksturs. Tās ir dziļa nemiera pilnas; tās sakņojas mūsos tikpat dziļi kā valodas formas, un to nozīme ir tikpat liela kā valodas nozīmīgums. Pajautāsim sev: kāpēc mums šķiet, ka gramatisks joks ir *dziļš*? (Un tieši tas ir filosofisks dziļums.)

112. Līdzība, kas ņemta no valodas formām, rada aplamu priekšstatu, un tas mūsos izsauc nemieru: "Tas taču nav *tā*!" — mēs sakām. "Bet tam vajag *tā būt*!"

113. "Tas taču ir *tā* — "es atkal un atkal sev saku. Ir tāda sajūta, ka vajadzētu satvert lietas būtību, ja vien es spētu sakoncentrēt skatienu *pavisam asi*, fokusēt to uz šo faktu.

114. ("Loģiski filosofiskais traktāts". 4. 5): "Propozīcijas vispārējā forma ir: "Tas ir *tā* un *tā*." — Šī ir tāda propozīcija, ko cilvēks pie sevis atkārtoti neskaitāmas reizes. Domājot, ka tādējādi vēl un vēlreiz tiek izsekots lietas dabai, lai gan virzība notiek tikai pa ietvaru, caur kuru to vēro.

115. *Attēls* bija mūs sagūstījis. Un mēs nevarējām no tā izklūt, jo tas atradās mūsu valodā, un valoda, šķiet, mums to nepielūdzami atkārtojam.

116. Kad filosofi lieto kādu vārdu — “zināšanas”, “esamība”, “objekts”, “es”, “propozīcija”, “nosaukums” — un cenšas notvert lietas būtību, vienmēr vajag sev pajautāt: vai tajā valodspēlē, kurā šim vārdam ir mājvieta, to faktiski šādā veidā lieto?

Mēs atvedam vārdus no to metafiziskā lietojuma atpakaļ uz to ikdienas lietojumu.

117. Man saka: “Tu taču saproti šo izteikumu, vai ne? Nu, lūk, — es jau arī to lietoju tādā nozīmē, kādā tu to saproti.” — Tā, it kā nozīme būtu kāda miglīņa, ko vārds nes sev līdzi un iesaista jebkurā izmantojumā.

Ja, piemēram, kāds saka, ka teikumam “Tas ir šeit” priekš viņa ir kāda jēga (un, darot to, norāda uz kādu priekšmetu savā priekšā), viņš varētu sev pajautāt, kādos īpašos apstākļos šis teikums tiek faktiski lietots. Šajos apstākļos tad tam arī ir jēga.

118. No kurienes mūsu pārdomas iegūst nozīmīgumu, jo šķiet, ka tās iznīcina visu, kas ir interesants, proti — visu, kas ir liels un svarīgs? (Visas, ja tā varētu teikt, ēkas; vien atstājot pāri akmeņu drumslas un gruvešus.) Taču mēs sagraujam vien gaisa pilis un atbrīvojam valodas pamatus, uz kuriem tās stāvējušas.

119. Filosofijas rezultāti saskatāmi apstākļi, ka tiek atklātas kādas vienkāršas bezjēdzības un puni, kas iegūti, sapratnei triecoties pret valodas robežām. Tie — šie puni — ļauj mums saskatīt šā atklājuma vērtību.

120. Kad es runāju par valodu (vārdu, teikumu utt.), man jārunā ikdienas valodā. Vai šī valoda nav pārāk raupja, pārāk materiāla tam, ko mēs vēlamies pateikt? *Tad kā gan izveidot citādāku valodu?* — Un cik divaini, ka ar to valodu, kas ir mūsu rīcībā, mēs vispār spējam kaut ko izdarīt!

Tas, ka man, sniedzot skaidrojumu attiecībā uz valodu, jālieto visa valoda (nevis kaut kāda iepriekšēja, pagaidu valoda), jau norāda, ka es varu sniegt vien ārējus datus par valodu.

Jā, bet kā gan tādā gadījumā šie skaidrojumi var mūs apmierināt? — Rau, tavi jautājumi jau arī bija izteikti šajā valodā; tiem bija jābūt izteiktiem šajā valodā, ja kaut kas bija jāautājams!

Un tavas šaubas ir tikai pārpratumi.

Tavi jautājumi attiecas uz vārdiem; tāpēc man jārunā par vārdiem.

Saka: runa nav par vārdu, bet par tā nozīmi, un ar to domā, ka nozīme ir tāda paša veida lieta kā vārds, kaut arī atšķirīga no vārda. Šeit ir vārds, un šeit ir nozīme. Nauda un govys, ko par to var nopirkt. (Bet no otras puses: nauda un tās lietojums.)

121. Varētu domāt: ja filosofija runā par vārda "filosofija" lietošanu, tad jābūt kādai otrā limeņa filosofijai. Taču gluži tā tas nav; drīzāk tas ir kā pareizrakstības gadījumā, kad runa ir par vārdu "pareizrakstība", jo tad neviens no tiem nav otrā limeņa vārds.

122. Galvenais mūsu nesapratnes avots ir tas, ka mēs skaidri *nepārskatām* savu vārdu lietošanu. — Mūsu gramatikai trūkst šāda veida pārskatāmības. — Pārskatāma reprezentācija izsauc sapratni, kuru raksturo spēja saskatīt kopsakarības. Tāpēc ir tik svarīgi atrast un izgudrot *starpposmus*.

Pārskatāmas reprezentācijas jēdziens mums ir fundamentāli nozīmīgs. Tas norāda uz mūsu reprezentācijas formu, veidu, kādā mēs aplūkojam lietas. (Vai tas nav "pasaulskatījums"?)

123. Filosofiskas problēmas forma ir šāda: "Es nezinu, kā izkļūt ārā."

124. Filosofija nedrīkst nekādā veidā aizskart faktisko valodas lietojumu; tā var galu galā to tikai aprakstīt.

Jo filosofija arī nevar sniegt tam pamatojumu.

Tā atstāj visu tā, kā tas ir.

Tā atstāj arī matemātiku tādu, kāda tā ir, un nekādi atklājumi matemātikā nevar to pavisam uz priekšu. "Matemātiskās loģikas galvenā problēma", no mūsu viedokļa, ir tikai matemātikas problēma, kā jebkura cita.

125. Filosofijas uzdevums nav atrisināt pretrunas ar matemātisku vai loģiski matemātisku atklājumu palīdzību. Drīzāk — padarīt pārskatāmu matemātikas stāvokli, kas mums dara raizes, stāvokli *pirms* pretrunu atrisināšanas. (Un tas nepavisam nenozīmē, ka grūtības tiek nobīdītas no ceļa.)

Fundamentālais fakts šeit ir šāds: mēs nosakām spēles kārtulas, tehniskos risinājumus, un tad, sekojot šīm kārtulām, izrādās, ka ne viss notiek tā, kā bijām pieņēmuši. Ka mēs esam it kā sapinušies paši savās kārtulās.

Šī sapīšanās kārtulās ir tas, ko mēs vēlamies saprast, tas ir, iegūt par to skaidru pārskatu.

Tas izgaismo jēdzienu par to, kā teiktais mums kaut ko *nozīmē*. Jo šajos gadījumos iznākums ir citāds, nekā bijām domājuši, iepriekšparedzējuši. Tieši tā mēs sakām, kad, piemēram, parādās pretruna: "Tā es to nebiju domājis."

Pretrunas pilsoniskais statuss jeb tās statuss cilvēku saskarsmes pasaulē — lūk, filosofiskā problēma.

126. Filosofija gluži vienkārši izliek visu mūsu priekšā un neko neizskaidro vai nesecina. — Tā kā viss atrodas mūsu priekšā, nekas nav jāizskaidro. Jo, piemēram, tas, kas ir noslēpts, mūs neinteresē.

Par "filosofiju" var saukt arī to, kas ir iespējams *pirms* visiem jauniem atklājumiem un izgudrojumiem.

127. Filsofa darbs ir savākt kopā atgādinājumus kādam noteiktam mērķim.

128. Ja filosofijā censtos izvīrīt *tēzes*, nebūtu iespējams nonākt pie diskusijas par tām, jo visi būtu vienprātis.

129. Tie lietu aspekti, kas mums ir paši svarīgākie, savas vienkāršības un parastuma dēļ ir apslēpti. (Kaut ko nevar ievērot — jo tas vienmēr ir acu priekšā.) Īstie pētījuma pamati cilvēkam nepavisam neliekas uzkrītoši. Ja nu vienīgi *šim* faktam viņš kādreiz nav īpaši pievērsis uzmanību. Tas nozīmē: mūs neiespaido nekas tāds, kas, reiz saskatīts, līdz ar to kļūst pats uzkrītošākais un spēcīgākais.

130. Mūsu skaidrās un vienkāršās valodspēles nav sagatavošanās pētījumi kaut kādai valodas reglamentēšanai nākotnē — sava veida pietuvinājumi, kas neievēro berzi un gaisa pretestību. Drīzāk valodspēles ir kā *salīdzināšanas objekti*, kuru uzdevums ir izgaismot mūsu valodas apstākļus gan ar to, kas ir līdzīgs, gan ar to, kas nav līdzīgs.

131. Proti, tikai tā varam izvairīties no savu apgalvojumu nepiemērotības un tukšības, ja priekšstatāmies paraugu tādu, kāds tas ir, — kā salīdzināšanas objektu, tā sakot, kā mērlīniju, nevis kā iepriekšpieņemtu ideju, kurai jāatbilst realitātei. (Dogmatisms, kurā filosofējot tik viegli iekrītam.)

132. Mēs gribam ieviest kārtību savās zināšanās par valodas lietošanu: kārtību, kura balstītos uz noteiktu mērķi, uz vienu no daudzajiem iespējamiem kārtības modeļiem, nevis uz vienīgo kārtību. Šajā nolūkā mēs

pastāvīgi izcelsim atšķirības, kādas parastās valodas formas visai viegli ļauj neievērot. Tādējādi var rasties iespaids, ka mēs izvīrām par savu uzdevumu valodas reformēšanu.

Šāda reforma, kurai būtu noteikts praktisks mērķis — terminoloģijas uzlabošana, lai novērstu pārpratumus praktiskajā valodas lietošanā —, ir gluži iespējama. Taču šie nav tie gadījumi, ar kuriem mums jānodarbojas. Jucekļi, kas mūs nodarbina, rodas, kad valoda it kā darbojas tukšgaitā, nevis kad tā strādā.

133. Mēs nevēlamies padarīt izsmalcinātāku vai pilnīgāku vārdu lietošanas kārtulu sistēmu.

Jo skaidrība, pēc kādas tiecamies, ir patiešām *pilnīga* skaidrība. Bet tas gluži vienkārši nozīmē, ka filosofiskām problēmām vajag *pilnīgi* izzust.

Īstais atklājums ir tas, kurš ļauj man pārtraukt filosofēšanu, kad es to vēlos. — Tas, kurš atstāj filosofiju mierā, tā ka mani vairs nenomoka jautājumi, kuri *paši* izsauc jautājumus. — Tā vietā tagad tiek uzrādīta metode ar piemēriem, un piemēru rinda var tikt pārtraukta. — Problēmas, nevis *viena* problēma, tiek atrisinātas (grūtības novērstas).

Filosofijā nepastāv *viena* metode, lai gan, protams, ir metodes, līdzīgi dažādām terapijām.

134. Aplūkosim propozīciju: "Tas ir tā un tā." — Kāpēc es varu sacīt, ka šī ir propozīcijas vispārējā forma? — Pirmkārt, tā *pati* ir propozīcija, latviešu valodas teikums, jo tam ir teikuma priekšmets un izteicējs. Taču kā šo teikumu lieto, proti, mūsu ikdienas valodā? Jo tikai *no turienes* esmu to dabūjis.

Mēs, piemēram, sakām: "Viņš izskaidroja man savu stāvokli, teica, ka lietas ir tādas un tādas un tāpēc viņam nepieciešams paaugstinājums." Tātad tikrāl var sacīt, ka šis teikums pārstāv jebkuru izteikumu. Tas tiek lietots kā propozīcijas shēma, taču *tikai* tāpēc, ka tam ir latviešu valodas uzbūve. Tā vietā varētu arī sacīt: "Tas un tas ir" — vai "Lietu stāvoklis ir tāds un tāds" — un tā joprojām. Šeit varētu arī vienkārši lietot kādu burtu, kādu mainīgo, kā to dara simboliskajā loģikā. Taču neviens nesāks saukt burtu "p" par propozīcijas vispārējo formu. Kā jau sacīts: "Tas ir tā un tā" — ieņēma šādu stāvokli tikai tāpēc, ka šis vārdu virknējums pats ir tāds, ko sauc par latviešu valodas teikumu. Taču, lai arī tā ir propozīcija, tā tomēr tiek lietota kā propozīcijas mainīgais. Sacīt, ka šī propozīcija atbilst (vai neatbilst) realitātei, būtu acīmredzama aplamība, un tas ilustrē arī to, ka propozīcijas jēdziena *viena* pazīme ir tāda, ka tā *izklausās pēc propozīcijas*.

135. Taču vai tad mums nav jēdziena par to, kas ir propozīcija, ko mēs saprotam ar vārdu “propozīcija”? — Jā, gluži tādā pašā veidā, kā mums ir arī jēdziens par to, ko mēs saprotam ar “spēli”. Jautāti par to, kas ir propozīcija, — neatkarīgi no tā, vai mums jāatbild kādam citam vai pašiem sev, — mēs sniegsim piemērus, un starp tiem būs tādi, kurus var nosaukt par induktīvi definētu propozīciju sēriju; lūk, *šādā* veidā mums ir propozīcijas jēdziens. (Salīdzini propozīcijas jēdzienu ar skaitļa jēdzienu!)

136. Dziļākajā būtībā “Tas ir tā un tā” uzdošana par propozīcijas vispārējo formu ir tas pats, kas šādas definīcijas sniegšana: propozīcija ir itin viss, kas var būt paties vai nepaties. Jo tā vietā, lai sacītu “Tas ir...”, es būtu varējis teikt: “Tas un tas ir paties.” (Vai arī: “Tas un tas ir nepaties.”) Bet tagad mums ir:

‘p’ ir paties = p;
‘p’ ir nepaties = ne-p.

Un apgalvojums, ka propozīcija ir itin viss, kas var būt paties vai nepaties, reducējas uz: mēs kaut ko saucam par propozīciju, kad mēs tam *savā valodā* piemērojam patiesības funkcijas rēķinu.

Tagad šķiet, ka definīcija: propozīcija ir itin viss, kas var būt paties vai nepaties, — noteica to, kas ir propozīcija, apgalvojot: tas, kas der jēdzienam “paties”, vai arī tas, kam der jēdziens “paties”, — tā ir propozīcija. Tā, it kā mūsu rīcībā būtu patiesuma un nepatiesuma jēdziens, ar kura palīdzību varam noteikt, kas ir un kas nav propozīcija. Tas, kas *ieāķējas* (kā zobratā) patiesības jēdzienā, ir propozīcija.

Taču šis ir slikts attēls. Tas ir tāpat kā sacīt: “Šaha karalis ir *tā* figūra, kurai var pieteikt šahu.” Taču tas nevar nozīmēt neko vairāk kā vien to, ka šaha spēle tikai karalim var pieteikt šahu. Gluži tāpat kā propozīcija par to, ka tikai *propozīcija* var būt patiesa, nepasaka neko vairāk kā vienīgi to, ka varam predicēt “paties” vai “nepaties” tikai par to, ko mēs saucam par propozīciju. Un, kas ir propozīcija, — to vienā nozīmē nosaka teikuma veidošanas kārtulas (piemēram, latviešu valodā) un citā nozīmē — attiecīgās zīmes lietošana valodspēlē. Un vārdu “paties” un “nepaties” lietojums arī var būt šīs spēles sastāvdaļa; un tādā gadījumā mūsu izpratnē tas ietilpst propozīcijas jēdzienā, bet ‘*neder*’ tam. Vai kā vēl to var izsacīt: šaha pieteikšana *ietilpst* mūsu jēdzienā par šaha karali (ir itin kā šā jēdziena sastāvdaļa). Sacīt, ka šaha pieteikšana *neder* jēdzienam par bandiniekiem, nozīmētu sacīt, ka spēle, kurā bandiniekiem piesaka šahu, spēle, kurā zaudē tas, kurš pazaudē bandiniekus, — ka šāda spēle būtu neinteresanta vai muļķīga, vai pārāk komplicēta, vai tamlīdzīgi.

137. Kā būtu, ja iemācītos noteikt teikuma priekšmetu teikumā ar jautājuma "Kas...?" palīdzību? Šeit taču subjekts sakrīt ar jautājumu; jo kā gan citādi mēs ar šo jautājumu noskaidrotu, kas ir subjekts? Mēs to noskaidrojam līdzīgā veidā kā noskaidrojam, kurš burts alfabētā seko burtam 'K', noskaitot pie sevis alfabētu līdz burtam 'K'. Kādā ziņā 'L' der šai burtu sērijai? — Tieši *tādā* ziņā var sacīt, ka arī "paties" un "nepaties" der propozīcijai, un bērnam var iemācīt atšķirt propozīciju no cita veida izteicieniem, sakot viņam: "Pajautā sev, vai tu vari pēc tā pateikt 'ir patiesi'. Ja šie vārdi der, tad tā ir propozīcija." (Un *tādā* pašā veidā iespējams sacīt: pajautā sev, vai tu vari pirms tam ielikt vārdus "Tas ir".)

138. Tomēr vai kāda man saprotama vārda nozīme nevar derēt man saprotama teikuma jēgai? Jeb kāda vārda nozīme derēt cita vārda nozīmei? — Patiešām, ja nozīme ir attiecīgā vārda *lietojums*, nav nekādas jēgas runāt par šādu derēšanu. Tomēr mēs *saprotam* vārda nozīmi tad, kad to dzirdam vai izsakām; mēs to aptveram vienā rāvienā, un tas, ko mēs aptveram šādā veidā, ir kas cits nekā laika ziņā ilgstošs lietojums!

139. Kad kāds man saka, piemēram, vārdu "kubs", tad es zinu, ko tas nozīmē. Taču vai, *saprotot* to šādā veidā, manā apziņā izveidojas priekšstats par visu šā vārda *lietojumu*?

Jā, bet, no otras puses, vai vārda nozīmi nenosaka šis izmantojums? Un vai šie noteiksmes veidi tagad nenonāk pretrunā viens ar otru? Vai tas, ko mēs aptveram *vienā rāvienā*, saskan ar lietojumu, vai tas tam der vai neder? Un kā gan tas, kura klātbūtne ir acumirklīga, kas parādās mūsu apziņā vienā brīdī, var sakrist ar *lietojumu*?

Kas gan tas patiesībā ir, kas parādās mūsu apziņā, kad mēs *saprotam* kādu vārdu? — Vai tas nav kaut kas līdzīgs attēlam? Vai tas nevarētu *būt* attēls?

Nu, pieņemsim, ka, dzirdot vārdu "kubs", tev apziņā parādās attēls — sacīsim, tāds kā kuba zīmējums. — Kādā veidā šis attēls var derēt vai nederēt vārda "kubs" lietošanai? — Varbūt tu teiksi: "Tas ir gluži vienkārši — kad man parādās šis attēls un es, norādot, piemēram, uz trīsstūrveidīgu prizmu, saku, ka tas ir kubs, *tādā* gadījumā šā vārda lietojums neder attēlam." — Taču vai tas neder? Es esmu izvēlējis šo piemēru ar nolūku, lai būtu vieglāk iedomāties tādu *projicēšanas metodi*, ar kuras palīdzību attēls tomēr galu galā der.

Vai nepieciešams *zināt*, ka es saprotu vārdu? Vai man dažreiz nešķiet, ka es iztēlojos saprotam vārdu (gluži tāpat kā saprotu rēķināšanu) un tad apjēdzu, ka es to neesmu sapratis? ("Es biju pārliecināts, ka zinu, ko nozīmē 'relatīva' un 'absolūta' kustība, taču tagad redzu, ka es to nezinu.")

Kuba attēls patiešām *norādīja* mums uz kādu noteiktu lietojumu, taču es varēju to lietot arī citādāk.

140. Kāda veida kļūdu es pieļāvu; vai tādu, kuru varētu izteikt šādi: es biju pieņēmis, ka attēls uzspiež man noteiktu lietojumu? Kā es tā varēju pieņemt? Ko tad es *īsti* domāju? Vai tad ir kāds attēls vai kaut kas līdzīgs attēlam, kas uzspiež mums noteiktu lietojumu, un mana kļūda bija attēlu sajaukšana? — Jo mēs varam būt sliecīgi izteikties arī šādā veidā: mēs, iespējams, esam psiholoģiska, nevis loģiska spiediena varā. Un patlaban izskatās gluži tā, it kā mums būtu zināmi divu veidu gadījumi.

Ko mana argumentācija ir panākusi? Tā pievērsa uzmanību (atgādināja mums), ka pastāv citas norises, nevis tikai tās, par kurām sākotnēji bijām domājuši, — tādas, kuras zināmos apstākļos mēs būtu gatavi saukt par “kuba attēla izmantošanu”. Tādējādi mūsu “pārliecība par to, ka attēls uzspiedis noteiktu lietojumu”, pastāv apstākli, ka mums ienācis prātā tikai viens gadījums, nevis kāds cits. “Pastāv arī cits risinājums” — nozīmē: ir kaut kas cits, ko es esmu gatavs saukt par “risinājumu”, kuram es esmu gatavs lietot to un to attēlu, to un to analogiju utt.

Un tagad ir svarīgi saskaīt, ka, dzirdot vārdu, mums var ienākt prātā viens un tas pats; un tomēr tā izmantojums var būt dažāds. Un vai šim vārdam būs viena un *tā pati* nozīme abās reizēs? Es ceru, ka mēs to noliegsim.

141. Taču ko darīt, ja mūsu prātā parādās ne tikai kuba attēls, bet arī tā projicēšanas metode. — Kā man to iedomāties? — Varbūt es redzu gara acīm projicēšanas metodes shēmu: pieņemsim — divu kubu attēlu, kas

a) “Man šķiet, ka īstais vārds šajā gadījumā ir...” Vai tas neparāda, ka vārda lietojums ir kaut kas tāds, kas parādās mūsu apziņā un kas ir gluži kā īstais attēls, ko vēlamies šeit lietot? Iedomājies, ka es izvēlos starp vārdiem “ievērojams”, “cienīgs”, “stalts”, “cieņu iedvesošs”; vai nav tā, it kā es izvēlētos starp zīmējumiem mapē? — Nē, tas, ka tiek runāts par *atbilstīgāko vārdu*, *nenorāda* uz kaut kā tāda esamību, kas... utt. Drīzāk nosliece runāt par kaut ko, kas ir līdzīgs attēlam, pastāv tāpēc, ka var atrast piemērotāku vārdu; visai bieži starp vārdiem izvēlas kā starp līdzīgiem, bet identiskiem attēliem; jo attēlus bieži lieto vārdu vietā vai arī, lai ilustrētu vārdus utt.

b) Es redzu attēlu: tas ataino vecu vīru, kas, atbalstīdamies uz spieķa, dodas augšup pa stāvu raku. — Kā tas notiek? Vai neizskatītos tāpat, ja viņš tādā stāvoklī slidētu pa kalnu lejup? Iespējams, ka tādā veidā šo attēlu aprakstītu Marsa iedzīvotājs. Man nav vajadzības izskaidrot, kāpēc *mēs* to tā neaprakstām.

savienoti ar projekcijas līnijām. — Taču vai tādējādi es patiesībā pavirzoz uz priekšu? Vai es tagad tāpat nevaru iedomāties citādāku šīs shēmas izmantojumu? — Jā, bet vai tad arī man nevar *ienākt prātā izmantojums*? — Var. Tikai mums jāiegūst skaidrāks priekšstats par šā izteiciena lietojumu. Pieņemsim, ka es kādam izklāstu dažādas projicēšanas metodes nošķirtībā vienu no otras, tā, lai viņš tās var pēcāk izmantot; un pajautāsim sev, kādā gadījumā varēsim sacīt, ka viņa apziņā parādījās *tā* projicēšanas metode, kuru es nozīmīgi domāju.

Acīmredzot šajā sakarā mēs pieņemam divu veidu kritērijus: no vienas puses — attēlu (vienalga kādu), kas cilvēkam vienā vai otrā brīdī parādās apziņā; no otras puses — izmantojumu, kuru viņš laika gaitā no šā priekšstata izveido. (Un vai šeit nav skaidri redzams, ka nepavisam nav no svara tas, ka attēls pastāv cilvēka fantāzijā un neatrodas kā zīmējums vai modelis viņa priekšā, vai arī kā kaut kas tāds, ko viņš pats sev izveido kā modeli?)

Vai tagad var notikt sadursme starp attēlu un lietojumu? Jā, tie var nesaskanēt tādā mērā, kādā attēls ļauj sagaidīt citādāku lietojumu; jo cilvēki vispār *šo* attēlu izmanto *šādi*.

Es gribu sacīt: šeit ir darišana ar *normālu* gadījumu un ar gadījumiem, kas novirzās no normas.

142. Tikai normālos gadījumos vārda lietojums ir skaidri iepriekšnoteikts; mēs zinām, mums nav nekādu šaubu, ko sacīt šajā vai citā gadījumā. Jo vairāk gadījums novirzās no normas, jo apšaubāmāks kļūst tas, kas mums jāsaka. Un, ja lietas būtu gluži citādas, nekā tās patiesībā ir, — ja, piemēram, nebūtu raksturīgas sāpju izteiksmes vai baiļu, vai prieka izteiksmes — ja likums kļūtu par izņēmumu un izņēmums par likumu jeb tie abi kļūtu par parādībām, kas atkārtojas vienādi bieži, — ar to mūsu normālā valodspēle zaudētu savu "sāli". — Procedūra, kuras gaitā mēs liekam siera gabalu uz svariem un pēc svaru stāvokļa nosakām cenu, zaudētu savu jēgu, ja bieži notiktu tā, ka šādi gabali pēkšņi kļūtu lielāki vai saraustos mazāki bez kāda redzama iemesla. Šī piezīme kļūs skaidrāka, kad pārrunāsim attiecības starp izteiksmi un izjūtu un tamlīdzīgas lietas.

Lai sniegtu jēdziena skaidrojumu — es gribu sacīt — lai izskaidrotu tā svarīgumu, ļoti bieži jāmin ārkārtīgi vispārīgi dabas fakti. Tādi fakti, kādus tikpat kā nekad nepiemin to lielā vispārīguma dēļ.

143. Tagad aplūkosit šāda veida valodspēli: kad A dod pavēli, B pieraksta zīmju sērijas atbilstīgi zināmai sistēmas veidošanas kārtulai.

Pirmajai no šīm sērijām jābūt naturālo skaitļu rindai decimālsistēmā. — Kā viņš iemācās saprast šo sistēmu? — Vispirms skaitļu rinda tiks uzrakstīta priekšā, un viņam tā būs jānoraksta. (Neuztraucieties, dzirdot izteicienu “skaitļu rinda”; tas šeit netiek lietots nepareizi!) Un jau šeit vērojama apmācāmā normāla reakcija un reakcija, kas novirzīta no normas. — Sākumā mēs varbūt vadām viņa roku, uzrakstot sēriju no 0 līdz 9; taču pēc tam *iespēja panākt sapratni* būs atkarīga no tā, kā viņš tagad patstāvīgi rakstīs tālāk. — Un šajā situācijā varam, piemēram, iedomāties, ka viņš noraksta ciparus patstāvīgi, taču ne vajadzīgajā secībā; viņš bez kādas kārtības raksta dažkārt vienu, dažkārt citu ciparu. Un tad *šajā* vietā saprašanās pārtrūkst. — Vai arī viņš *klūdās* skaitļu sērijā. — Starpība starp šo un iepriekšējo gadījumu, protams, slēpjas to sastopamības biežumā. — Vai arī: viņš *klūdās sistemātiski*, piemēram, noraksta katru otro skaitli vai rakstot sēriju 0, 1, 2, 3, 4, 5... šādā veidā: 1, 0, 3, 2, 5, 4... Šajā gadījumā mēs gribēsim sacīt, ka viņš mūs ir *nepareizi* sapratis.

Taču ievēro, ka nav novelkama krasa robeža starp nejaušu un sistemātisku kļūdu. Tas ir, starp to, ko tu esi sliecīgs saukt par “nejaušu”, un to, ko tu esi sliecīgs saukt par “sistemātisku kļūdu”.

Iespējams, viņu var atradināt no sistemātiskās kļūdas (kā no slihta ieraduma). Vai arī var atzīt viņa rakstīšanas veidu par spēkā esošu un censties iemācīt viņam mūsu rakstīšanu kā viņa rakstīšanas paveidu, variantu. — Un arī šajā gadījumā skolēna apguves spēja var izbeigties.

144. Ko gan es nozīmīgi domāju, teikdams “šeit skolēna apguves spēja var izbeigties”? Vai es to saku, balstīdamies uz pieredzi? Protams, ka ne. (Pat ja man ir bijusi šāda pieredze.) Ko gan es paveicu ar šo propozīciju? Man gribētos, lai tu saki: “Jā, tā tas ir, tā arī var iedomāties, tā arī var notikt!” — Taču vai es centos pievērst kādu cita cilvēka uzmanību faktam, ka arī viņš tā var iedomāties? — Es vēlējos nolikt viņa acu priekšā šo attēlu, un fakts, ka viņš *atzīst* šo attēlu, izpaužas tādējādi, ka viņš tagad ir sliecīgs aplūkot attiecīgo gadījumu citādākā gaismā, proti, salīdzināt to ar *šo*, nevis ar kādu citu attēlu sēriju. Es esmu izmainījis viņa *vērošanas veidu*. (Indijas matemātiķi: “Vēro to!”)

145. Tagad skolēns raksta sēriju no 0 līdz 9 tā, ka mēs esam apmierināti. — Un tā būs tikai tajā gadījumā, ja tas viņam izdosies bieži, nevis tad, kad viņš uzrakstīs pareizi vienreiz no simts mēģinājumiem. Tagad es vadu

viņu tālāk sērijā un pievērsu uzmanību tam, ka pirmā sērija atkārtojas katrā nākamajā; un tad — ka tā atkārtojas katrā desmitajā. (Kas nozīmē tikai to, ka es lietoju noteiktus uzsvarus, pasvītroju skaitļus, rakstu tos vienu zem otra tādā un tādā veidā un daru līdzīgas lietas.) Un tagad viņš kādā brīdī turpina sēriju patstāvīgi — vai arī nedara to. — Bet kāpēc gan tu to saki? *Tas* taču ir pašsaprotami! — Protams, es tikai gribēju sacīt: jebkādas tālākas *izskaidrošanas* sekas būs atkarīgas no viņa *reakcijas*.

Tomēr tagad pieņemsim, ka, pateicoties skolotāja īpašām pūlēm, viņš turpina sēriju pareizi, tas ir — tā, kā mēs to darām. Tādējādi tagad varam sacīt, ka viņš ir apguvis šo sistēmu. — Taču cik gan tālu viņam jāturpina sērija, lai mums būtu tiesības tā sacīt? Ir skaidrs, ka tu nevari šeit noteikt nekādu robežu.

146. Ja es tagad jautāju: “Vai viņš ir sapratis sistēmu, ja turpina sēriju līdz simtajai pozīcijai?” — Vai arī — vai man nevajadzētu runāt par “saprāšanu” mūsu primitīvajā valodspēlē: vai viņa rīcībā ir sistēma, ja viņš turpina sēriju pareizi *līdz šai vietai*? — Tu varbūt tagad sacīsi: tas, ka kāds ir apguvis sistēmu (vai arī, ka ir sapratis), nevar izpausties tādējādi, ka sēriju var turpināt līdz *šim* vai līdz *tam* skaitlīm; *tas* ir vienīgi saprašanas lietojums. Saprašana pati ir kāds stāvoklis, *no kura* izriet pareizais lietojums.

Par ko gan patiesībā šeit ir runa? Vai šeit netiek domāts par sērijas atvasināšanu no tās algebriskās izteiksmes? Vai vismaz no kaut kā līdzīga. — Taču šajā vietā jau mēs reiz bijām. Mēs taču varam domāt par algebriskās izteiksmes lietošanu dažādos, ne tikai *vienā* veidā; un ikkatrs lietošanas veids var savukārt tikt izteikts algebriski; taču tas, pats par sevi saprotams, nepavirza mūs tālāk. — Joprojām saprašanas kritērijs ir lietojums.

147. “Taču kā gan tas var būt? Kad *es* saku, ka es saprotu sērijas veidošanas noteiksmi, es taču nesaku to uz tādās *pieredzes* pamata, ka līdz šim algebrisko formulu esmu izmantojis tādā un tādā veidā! Katrā gadījumā attiecībā uz mani pašu es droši zinu, ka es nozīmīgi domāju par tādām un tādām sērijām; ir pilnīgi vienalga, cik tālu es tās patiesībā esmu attīstījis.”

Tātad tu gribi sacīt, ka zini sērijas veidošanas likuma lietojumu neatkarīgi no tā, vai tu atminies tā reālo lietošanu attiecīgajiem skaitļiem. Un varbūt tu sacīsi: “Pats par sevi saprotams! Jo sērija ir bezgalīga, bet tas sērijas nogabals, ko es spēju attīstīt, ir galīgs.”

148. Taču kur gan meklējama šī zināšana? Ļauj man jautāt: *kad* tu zini šo lietojumu? Vienmēr? Dienu un nakti? Vai tikai tad, kad tu patiešām domā par šo noteiksmi? Proti — vai tu to zini tādā pašā veidā kā alfabētu

un reizrēķinu? Jeb vai tu sauc par 'zināšanu' kādu apziņas stāvokli vai norisi — tādu kā domāšanu par kaut ko vai tamlīdzīgi?

149. Ja saka, ka alfabēta zināšana ir apziņas stāvoklis, tad domā par apziņas aparātu (varbūt smadzeņu) stāvokli, ar kura palīdzību izskaidrojam zināšanu izpausmes. Šādu stāvokli sauc par dispozīciju. Taču šajā gadījumā runāšana par apziņas stāvokli var izraisīt iebildumus, ņemot vērā to, ka šādam stāvoklim piemērojami divi kritēriji, proti, zināšanas par attiecīgā aparāta uzbūvi neatkarīgi no tā, kā tas darbojas. (Nekas neizraisītu lielāku jucekli kā tas, ka apziņas stāvokļu un dispozīciju kontrasta aprakstīšanai tiktu lietoti vārdi "apzināts" un "neapzināts". Jo šo vārdu pāris attiecas uz gramatiskām atšķirībām.)

150. Vārda "zināt" gramatika ir acīmredzami radnieciska vārdu "varēt", "būt spējīgam" gramatikai. Bet tā ir arī cieši radnieciska vārda "saprast" gramatikai. ('Pārvaldīt' tehniskos paņēmienus.)

151. Taču ir arī šāds vārda "zināt" lietojums: mēs sakām "Tagad es zinu!" un līdzīgā veidā arī "Tagad es protu!" un "Tagad saprotu!".

Priekšstatīsimies šādu piemēru: A pieraksta skaitļu virknes; B viņu vēro un cenšas atrast likumu skaitļu rindai. Ja tas viņam izdodas, viņš iesaucas: "Tagad es spēju turpināt!" Tādējādi šī spēja, šī saprašana ir kas tāds, kas parādās acumirkli. Tāpēc palūkosimies — kas ir tas, kas šeit parādās? A ir uzrakstījis skaitļus 1, 5, 11, 19, 29; šajā brīdī B teic, ka viņš spēj turpināt.

a) "Saprast vārdu" — stāvoklis. Bet vai mentāls *stāvoklis*?²⁵ Skumjas, uzbudinājumu, sāpes saucam par mentāliem stāvokļiem. Izdari šādu gramatisku pētījumu. Mēs sakām:

"Viņš visu dienu bija noskumis."

"Viņš visu dienu bija lielā uzbudinājumā."

"Kopš vakardienas viņš sajūt nepārtrauktas sāpes."

Mēs arī sakām: "Es saprotu šo vārdu kopš vakardienas." Tomēr — vai nepārtraukti? Protams, var runāt par saprašanas pārtrauktību. Taču kādos gadījumos? Salīdzini: "Kad tavas sāpes mazinājās?" — un: "Kad tu pārstāji šo vārdu saprast?"

b) Kā būtu, ja pajautātu: "Kad tu esi spējīgs spēlēt šahu? Vienmēr? Vai tikai tad, kad tu izdari gājienu? Un vai katra gājiena laikā — visu šahu?" — Cik dīvaini, ka šaha spēles prasme aizņem tik īsu laiku, bet šaha partija — daudzas reizes ilgāku!

Kas te ir noticis? Var būt notikušas dažādas lietas; piemēram, B bija nodarbojies ar to, ka piemeklēja dažādas algebriskas formulas uzrakstītajiem skaitļiem. Kad A bija uzrakstījis skaitli 19, B izmēģināja formulu $a_n = n^2 + n - 1$; un nākamais skaitlis apstiprināja viņa pieņēmumu.

Vai savukārt tā: B nedomā par formulām. Viņš vēro, ar zināmām sasprindzinājuma izjūtām, kā A pieraksta savus skaitļus, un viņa galvā peld visādas neskaidras domas. Beidzot viņš sev jautā: "Kāda ir starpību sērija?" Viņš atrod skaitļu rindu 4, 6, 8, 10 un saka: "Tagad es varu turpināt."

Vai arī viņš vēro un saka: "Jā, šo sēriju es pazīstu," — un turpina to; gluži tādā pašā veidā, kā viņš rīkotos, ja A būtu uzrakstījis skaitļu rindu 1, 3, 5, 7, 9. Vai arī — viņš nesaka itin neko un vienkārši turpina rakstīt skaitļu rindu tālāk. Varbūt viņš pārdzīvoja sajūtu, ko var izteikt: "Tas ir viegli!" (Šāda sajūta rodas, piemēram, viegli, ātri ievēlot elpu tādos gadījumos, kad cilvēks mazliet satrūkstas.)

152. Taču vai norises, ko esmu šeit aprakstījis, ir *saprašana*?

Protams, ka teikums "B saprot skaitļu rindas sistēmu" nenozīmē gluži vienkārši: "B aptvēra formulu " $a_n = \dots$ "!" Jo ir pilnīgi iespējams iedomāties, ka viņš aptver šo formulu un tomēr to nesaprot. Teikumam "Viņš saprot" jāsaturs sevī kas vairāk nekā tikai: "Viņš aptvēra formulu." Un līdzīgā veidā arī vairāk nekā sevī satur jebkura no citām vairāk vai mazāk raksturīgām saprašānu *pavadošajām norisēm* vai izpausmēm.

153. Mēs cenšamies satvert tos mentālos saprašānas procesus, kuri šķiet paslēpti aiz raupjākām un tāpēc acis krītošākām līdzizpausmēm. Taču tas neizdodas; vai, pareizāk sakot: mēs nenonākam pat pie īsta mēģinājuma to darīt. Jo, pat pieņemot, ka esmu atradis ko tādu, kas notiek visos šajos saprašānas gadījumos, — kāpēc gan tieši *tam* būtu jābūt saprašānai? Un kā gan saprašānas process var būt bijis apslēpts, kad es teicu "Tagad es saprotu", tāpēc, ka taču es sapratu?! Un, ja es saku, ka tas ir paslēpts, — kā gan es tādā gadījumā zinu, pēc kā lūkoties? Es esmu apjucis.

154. Taču pagaidi! — ja "Tagad es saprotu sistēmu" neizsaka to pašu, ko "Es aptveru... formulu" (vai arī "Es izrunāju formulu", "Es to uzrakstu"), — vai no tā izriet, ka es lietoju teikumu "Tagad es saprotu..." vai "Tagad es varu turpināt" kā tādas norises aprakstu, kas norisinās aiz šīs formulas izrunāšanas vai līdzās tai?

Ja kaut kam ir jābūt "aiz formulas izrunāšanas", tad tie ir specifiskie apstākļi, kas man ļauj sacīt, ka es spēju turpināt — tad, kad es aptveru formulu.

Taču pacienties domāt par saprašanu citādi — nepavisam ne kā par ‘mentālu procesu’! — Jo *šis* ir tas izteiksmes veids, kas tevi samulsina. Tā vietā pajautā sev: kādos gadījumos, kādos apstākļos mēs sakām: “Tagad es zinu, kā turpināt” —, proti, — tad, kad tu esi apjautis formulu. —

Tādā nozīmē, kādā pastāv raksturīgi saprašanas procesi (arī mentālas norises), — tādā nozīmē saprašana nav mentāls process.

(Sāpju sajūtas pastiprināšanās vai pavājināšanās, melodijas vai teikuma sadzirdēšana — tās ir mentālas norises.)

155. Tādējādi es vēlos pateikt šo: kad viņš pēkšņi zināja, kā turpināt, kad viņš saprata sistēmu, viņam droši vien bija kāds īpašs pārdzīvojums, kuru viņš, jautāts: “Kas tas bija? Kas notika, kad tu pēkšņi aptvēri sistēmu?” — varbūt aprakstītu apmēram tādā pašā veidā kā iepriekš minēts; taču tas, kas mūsu acīs attaisno viņu sacīt, ka viņš saprot, ka viņš zina, kā turpināt, ir *apstākļi*, kādos viņam bija šāds pārdzīvojums.

156. Tas kļūs skaidrāks, ja iesaistīsim savos apsvērumos kādu citu vārdu, proti, vārdu “lasīt”. Vispirms jāatzīmē, ka es šajos apsvērumos vārda “lasīt” semantikā neieskaitu izlasītā jēgas saprašanu; lasīšana šajā gadījumā ir darbība — uzrakstītā vai nodrukātā teksta skaļa “izrunāšana”; arī diktētā teksta pierakstīšana, kaut kā nodrukāta pārrakstīšana, spēlēšana pēc notīm un tamlīdzīgi.

Šā vārda lietošana parastajos apstākļos mums, protams, ir ārkārtīgi labi pazīstama. Taču parādīt to, kādu lomu šis vārds spēlē mūsu dzīvē un līdz ar to — mūsu lietotajā valodspēlē —, būs grūti pat pašos lielākajos vilcienos. Kāds cilvēks — teiksim, latvietis — jau skolā vai mājās guvis mums parasto izglītību un tās gaitā iemācījies lasīt dzimtajā valodā. Pēcāk viņš lasa grāmatas, vēstules, avīzes un tamlīdzīgi.

Kas tagad notiek ar viņu, kad viņš, piemēram, lasa avīzi? — Viņa acis slīd — kā mēs sakām — pa nodrukātajiem vārdiem, viņš tos izrunā skaļi (vai tikai pie sevis); un, to darot, viņš atsevišķu vārdu nodrukāto apveidu uztver pilnībā, citos gadījumos — tad, kad acis tvērušas pirmās zilbes; citus vārdus savukārt viņš lasa zilbi pa zilbei un dažu labu varbūt burtu pa burtam. — Tāpat mēs sacītu, ka viņš ir izlasījis teikumu, kad viņš lasot nedz runātu skaļi, nedz pie sevis, taču būtu spējīgs atkārtot teikumu vai nu vārdu pa vārdam, vai ļoti tuvu tam. — Viņš var arī pievērst uzmanību tam, ko lasa, vai arī — kā varētu sacīt — darboties vienkārši kā lasāmā mašīna, — es domāju — lasot skaļi un pareizi, nepievēršot uzmanību tam, ko lasa, varbūt piesaistīdams uzmanību kaut kam gluži citam (tā, ka nespēj pateikt, ko ir izlasījis, ja viņam par to jautā tūlīt pēc lasīšanas).

Tagad salīdzini šo lasītāju ar iesācēju! Pēdējais lasa ar grūtībām, boksterēdams vārdus; dažus vārdus savukārt viņš uzmin no konteksta; vai varbūt arī viņš zina lasāmo gabalu no galvas. Tādā gadījumā skolotājs saka, ka viņš patiesībā vārdus nemaz *nelasa* (un dažos gadījumos viņš tikai izliekas, ka lasa).

Kad mēs domājam par *šādu* lasīšanu, iesācēja lasīšanu, un jautājam sev, kas ir lasīšanas būtība, mēs būsim sliecīgi sacīt, ka tā ir īpaša apzināta garīga darbība.

Mēs arī sakām par skolēnu: "Protams, ka tikai viņš pats zina, vai viņš patiešām lasa, vai tikai gluži vienkārši skaita vārdus no galvas." (Vēl vajadzēs apspriest teikumu "Tikai viņš zina...".)

Bet es gribu sacīt: mums jāatzīst, ka — ciktāl tas attiecas uz *jebkura* nodrukāta vārda izrunāšanu — viens un tas pats var notikt tā skolēna apziņā, kurš 'izliekas', ka lasa, un pieredzējuša lasītāja apziņā, kurš 'lasa'. Vārds "lasīt" tiek *dažādi* lietots, kad runājam par iesācēju un par apmācītu lasītāju. — Tagad mums, protams, gribētos sacīt: tas, kas notiek pieredzējušā lasītājā un iesācējā, kad viņš izrunā kādu vārdu, *nevar* būt viens un tas pats. Un, ja arī nav starpības attiecībā uz to, ko viņš tieši apzinās, starpībai jābūt viņu gara dzīves neapzinātajos mehānismos vai arī smadzenēs. — Tādējādi mums gribētos sacīt: "Seit katrā gadījumā darbojas divi atšķirīgi mehānismi! Un tas, kas tajos notiek, atšķir lasīšanu no nelasīšanas." — Taču šie mehānismi ir tikai hipotēzes, modeļi, lai izskaidrotu, rezumētu to, ko tu uztver.

157. Aplūko šādu gadījumu: mēs izmantojam cilvēkus vai kāda cita veida būtnes kā lasāmās mašīnas. Viņi tiek sagatavoti šim nolūkam. Tas, kas viņus apmāca, par dažiem saka, ka viņi jau spēj lasīt, par citiem — ka viņi vēl nespēj. Aplūko tāda skolēna gadījumu, kurš līdz šim nav piedalījies apmācībā: ja viņam parāda uzrakstītu vārdu, viņš dažkārt izdod kādu skaņu un vienā vai otrā gadījumā tā 'nejauši' būs gandrīz pareiza. Kāds trešais cilvēks dzird skolēnu šādā brīdī un saka: "Viņš lasa." Bet skolotājs saka: "Nē, viņš nelasa; tā bija tikai nejaušība." — Taču pieņemsim, ka šis skolēns turpina pareizi reaģēt uz nākamajiem vārdiem, kas viņam tiek likti priekšā. Pēc kāda laika skolotājs saka: "Tagad viņš spēj lasīt." — Taču kā gan bija ar pirmo vārdu? Vai skolotājam vajadzētu sacīt: "Es kļūdijos, viņš *tomēr* to lasīja" — vai: "Viņš patiesībā sāka lasīt tikai vēlāk"? — Kad viņš sāka lasīt? Kurš bija pirmais vārds, ko viņš *izlasīja*? Šāds jautājums šajā gadījumā ir bezjēgas jautājums. Ja nu vienīgi, protams, mēs neizskaidrojam, sniedzot definīciju: "Pirmais vārds, ko kāds 'lasa', ir pirmais vārds piecdesmit vārdu sērijā, kurus viņš izlasa pareizi" (vai tamlīdzīgi).

Ja turpretim mēs lietojam vārdu “lasīt”, lai apzīmētu noteiktu pārdzīvojumu, pārejot no zīmēm uz izrunātām skaņām, tad, protams, ir jēga runāt par *pirmo* vārdu, ko viņš patiešām izlasīja. Tādā gadījumā var sacīt apmēram tā: “Pie šā vārda es pirmo reizi jutu: ‘tagad es lasu’.”

Vai arī — kā citā gadījumā ar lasāmo mašīnu, kas, līdzīgi pianolai, pārvērš zīmes skaņas, būtu iespējams sacīt: “Šī mašīna *lasa* tikai tad, kad ar to ir noticis tas un tas — kad tādas un tādas daļas ir savienotas ar stieplēm; pirmais vārds, ko tā izlasīja, bija...”

Taču dzīvas lasīšanas mašīnas gadījumā “lasīšana” nozīmē, ka tā reaģē uz rakstītām zīmēm tādā un tādā veidā. Tādējādi šis koncepts bija pilnīgi neatkarīgs no mentāla vai kāda cita mehānisma. — Šeit arī skolotājs nevar sacīt par savu apmācāmo: “Var būt, ka viņš jau lasīja šo vārdu.” Jo šajā gadījumā nav šaubu par to, ko viņš darīja. — Izmaiņas, kādas notika, kad skolēns sāka lasīt, bija izmaiņas viņa *izturēšanās veidā*; un nav nekādas jēgas runāt par “pirmo vārdu viņa jaunajā stāvoklī”.

158. Taču vai problēmas cēlonis nav pārāk niecīgās zināšanas par to, kas notiek smadzenēs un nervu sistēmā? Ja mēs to zinātu precīzāk, mēs redzētu, kādas saites tiek iedibinātas apmācības rezultātā, un tādā gadījumā, lūkojoties viņa smadzenēs, varētu sacīt: “Tagad viņš ir *izlasījis* šo vārdu; tagad lasīšanas savienojums ir iedibināts.” — Un tā tam droši vien *jābūt*, jo pretējā gadījumā — kā gan mēs būtu tik droši, ka ir tāds savienojums? Tas, ka tā ir, droši vien ir *a priori* — vai arī tikai varbūtēji? Un cik varbūtēji tas ir? Pajautā sev: ko *tu zini* par šīm lietām? — Taču, ja tas ir *a priori*, tas nozīmē, ka mums tā ir ļoti pārliecinoša reprezentācijas forma.

159. Taču, visu to pārdomājot, gribas sacīt: vienīgais īstais kritērijs, lai noteiktu, vai kāds *lasa*, ir apzinātais lasīšanas akts, skaņu nolasīšana no burtiem. “Pats cilvēks noteikti zina, vai viņš lasa vai tikai izliekas lasām!” — Pieņemsim, ka A vēlas, lai B viņam noticētu, ka viņš prot lasīt kirilicu. A iemācās krievu valodas teikumu no galvas un atkārtoto, raugoties nodrukātajos burtos tā, it kā viņš tos lasītu. Šajā gadījumā mēs noteikti sacīsim, ka A zina, ka viņš nelasa, un ka viņš tieši to arī izjūt laikā, kad tēlo lasīšanu. Jo, protams, pastāv daudz vairāk vai mazāk raksturīgu izjūtu, kas saistītas ar nodrukāta teikuma izlasīšanu; nav grūti tās atsaukt atmiņā: domā par tādām izjūtām kā minstināšanās, ciešāka raudzišanās, pārteikšanās, par to, kā vārdi tekoši seko viens otram un tā tālāk. Un līdzīgā veidā pastāv raksturīgas izjūtas, skaitot kaut ko, kas iemācīts no galvas. Un mūsu piemērā “lasītājam” A nebūs nevienas lasīšanai raksturīgas izjūtas, un iespējams, ka viņam būs izjūtu kopums, kas raksturīgas krāpšanai.

160. Taču iedomājies šādu gadījumu: mēs iedodam kādam, kas var tekoši lasīt, tādu tekstu, ko viņš nekad nav lasījis. Viņš to mums nolasa — taču ar tādu izjūtu, it kā skaitītu kaut ko no galvas iemācītu (tas varētu būt kādu zāļu iedarbības rezultāts). Vai šādā gadījumā būtu jāsaka, ka viņš iedoto tekstu patiesībā nelasīja? Vai arī šeit pieļausim, ka viņa izjūtas tiek izmantotas kā noderīgs lasīšanas vai nelasīšanas kritērijs?

Vai arī: cilvēkam, kas atrodas kādu zāļu iedarbes varā, tiek iedota rakstu zīmju sērija (nav nepieciešams, lai tā piederētu kādam noteiktam alfabētam). Viņš izrunā vārdus atbilstīgi zīmju skaitam tā, it kā tie būtu burtu zīmes, kā arī ar visām tām ārējām pazīmēm un izjūtām, kas raksturīgas lasīšanai. (Mums ir šāda pieredze sapņos; pamostoties saka apmēram tā: "Man likās, ka es lasu rakstu zīmes, lai arī nekādu rakstu zīmju nebija.") Šādā gadījumā dažs būs sliecīgs sacīt, ka šis cilvēks *lasīja* zīmes. Citi savukārt — ka viņš nelasīja. — Iedomājies, ka viņš šādā veidā ir izlasījis (vai interpretējis) piecu zīmju grupu VIRSŪ, — un tagad mēs viņam parādam tās pašas zīmes pretējā kārtībā, un viņš lasa ŪSRIV; un tālākajos izmēģinājumos viņš vienmēr sniedz šīm zīmēm to pašu interpretāciju: šajā gadījumā mēs noteikti būtu sliecīgi sacīt, ka viņš sakārto savu alfabētu *ad hoc* un tad pēc tā lasa.

161. Un jāņem vērā arī vērā, ka pastāv iekšēji saistīta pārejas stāvokļu sērija — starp tādiem gadījumiem, kad kāds cilvēks atkārtoti pēc atmiņas to, kas viņam jālasa, un gadījumiem, kad viņš katru vārdu izlasa burtu pa burtam, nesapņemot nekādu palīdzību uzminēšanai nedz no konteksta, nedz no tā, ka viņš tekstu zina no galvas.

Izdari šādu mēģinājumu: nosauc skaitļus no 1 līdz 12! Tagad skaties uz sava pulksteņa ciparnīcu un nolasi šo sēriju! — Kas bija tas, ko tu otrajā gadījumā sauc par "lasīšanu"? Citiem vārdiem: ko tu izdariji tādu, lai tas pārvērstos *lasīšanā*?

162. Izmēģināsim šādu skaidrojumu: cilvēks lasa, kad viņš atvedina reprodukciju no oriģināla. Un par 'oriģinālu' es saucu tekstu, ko viņš lasa vai noraksta; diktātu, pēc kura viņš raksta, notis, no kurām spēlēs utt., utt. — Ja mēs tagad, piemēram, esam kādam iemācījuši kirilicas alfabētu un to, kā katrs burts jāizrunā, un tad noliekam viņam priekšā lasāmo gabalu un viņš to lasa, izrunājot katru burtu tā, kā mēs to esam mācījuši, tad šajā gadījumā droši vien sacīsim, ka viņš atvasina vārda skanējumu no uzrakstīta zīmju attēla ar to kārtulu palīdzību, ko esam viņam snieguši. Un arī šis ir nepārprotams *lasīšanas* gadījums. (Varam sacīt, ka esam viņam iemācījuši "alfabēta kārtulas".)

Taču kāpēc gan mēs sakām, ka viņš ir *atvedinājis* runātos vārdus no drukātajiem? Vai mēs zinām ko vairāk kā vien to, ka esam iemācījuši, kā izrunājams katrs burts, un ka viņš pēc tam vārdus skaļi izlasīja? Iespējams, ka atbildēsim: skolēns parāda, ka viņš lieto tādas kārtulas, lai pārietu no nodrukātiem uz izrunātiem vārdiem, kādas mēs esam snieguši. — Tas, kā to var *parādīt*, kļūs skaidrāks, ja mēs izmainīsim savu piemēru tādā veidā, ka skolēnam — tā vietā, lai tekstu nolasītu, — tas ir jāuzraksta; ka viņam jāveic pāreja no iespīestām uz rakstītām zīmēm. Jo šajā gadījumā mēs varam viņam piedāvāt kārtulas tādas tabulas veidā, kurā vienā slejā ir drukāti burti un otrā — rakstīti burti. Un to, ka raksts tiek atvedināts no drukātām zīmēm, parāda tas, ka viņš ielūkojas tabulā.

163. Taču kā izturēties pret tādu gadījumu, kad, tā rīkojoties, skolēns vienmēr A vietā raksta b, B vietā c, C vietā d un tā tālāk, un Z vietā a? — Protams, ka arī šādu rīcību būtu jāsauc par atvedināšanu ar tabulas palīdzību — mēs varētu teikt, ka tagad viņš to lieto atbilstīgi 86. paragrāfa otrajai, nevis pirmajai shēmai.

Ari šis būtu pilnīgi normāls gadījums — tāds, kas tiek atvedināts ar tabulas palīdzību, pat ja tas tiktu attēlots ar norādījuma bultiņu shēmu bez kādas noteiktas regularitātes.

Taču iedomājies, ka viņš nepieturas *vienam* transkribēšanas paņēmienam, bet gan izmaina to atbilstīgi kādai vienkāršai kārtulai: ja viņš ir vienreiz uzrakstījis n A vietā, tad nākamā A vietā viņš raksta o, vēl nākamā A vietā — p un tā tālāk. — Taču kur gan ir tā robeža, kas būtu velkama starp šo gadījumu un tādu, kurā nedarbojas nekādi noteikumi?

Vai tiešām tas nozīmē, ka vārdam “atvedināt” patiesībā nav nekādas nozīmes, ja jau šķietas, ka šī nozīme izzūd, kolīdz mēs cenšamies sekot tai līdz?

164. Gadījumā, kas aplūkots 162. paragrāfā, vārda “atvedināt” nozīme mums bija skaidra. Taču mēs sacījām, ka šis ir tikai ļoti speciāls atvedināšanas gadījums; atvedināšana ļoti specifiskā ietērpā, kas no tās jānorauj, ja vēlamies saskatīt atvedināšanas būtību. Tā nu mēs noplēsām no tās nost dažādos apvalkus, bet tad pati atvedināšana izzuda. — Lai atrastu īsto sīpolu, mēs tam noplēsām viņa mizas. Jo patiešām 162. paragrāfa piemērs bija īpašs atvedināšanas gadījums; taču tas, kas ir būtisks atvedināšanai, nav viss apslēpts zem šā gadījuma ārējās daļas, drīzāk — šī ‘ārpuse’ ir viens atsevišķs gadījums no visas atvedināšanas gadījumu ģimenes.

Un gluži tādā pašā veidā mēs lietojam vārdu "lasīt", lai apzīmētu veselu lasīšanas gadījumu ģimenī. Un, lai noteiktu, ka kāds cilvēks lasa, atšķirīgos apstākļos mēs lietojam atšķirīgus kritērijus.

165. Taču lasīšana — tā mums gribas sacīt — ir gluži noteikta norise! Izlasi vienu lappusi drukāta teksta un tu redzēsi, ka notiek kaut kas īpašs, kaut kas augstākā mērā raksturīgs. — Nu, kas tad tāds notiek, kad es izlasu lappusi? Es redzu drukātus vārdus, un es izrunāju vārdus skaļi. Taču tas, protams, vēl nav viss, jo es varu redzēt nodrukātus vārdus un izsacīt vārdus skaļi, un tomēr nelasīt. Pat ja vārdi, ko es izsaku, ir tie paši, kas atbilstīgi pastāvošajam alfabētam *jāuzskata* par nodrukātajiem vārdiem. — Un, ja tu saki, ka lasīšana ir noteikts pārdzīvojums, tad nav nekādas nozīmes, vai tu lasi atbilstīgi kādām vispāratzītām alfabēta kārtulām vai ne. — Un kur gan lai meklē lasīšanai raksturīgo pārdzīvojumu? — Šeit es gribētu sacīt: "Vārdi, kurus es izrunāju, *rodas* īpašā veidā." Proti, tie nerodas tādā pašā veidā, kādā tie rastos, ja es tos, piemēram, izdomātu. — Tie nāk paši no sevis. — Taču pat tas nav pietiekami, jo vārdu skaņas man varētu *iešauties prātā*, lūkojoties uz nodrukātajiem vārdiem, taču tas nenozīmē, ka es tos būtu izlasījis. — Bez tam es vēl varu sacīt, ka izrunātie vārdi man neiekrit prātā tādā veidā, it kā, piemēram, kaut kas viņus man atsauktu atmiņā. Es varētu, piemēram, nesacīt: drukātais vārds "nekas" vienmēr atsauc atmiņā skaņu "nekas". — Bet izrunātie vārdi it kā ieslid manī lasīšanas laikā. Un, ja es tikai paskatos uz latviešu valodā nodrukātu vārdu, tūlīt sākas īpatnēja norise, it kā es dzirdētu šo vārdu iekšēji.

166. Es sacīju, ka lasot izrunātie vārdi rodas "īpašā veidā"; taču — kādā veidā? Vai tā nav tikai aļošanās? Aplūkosim atsevišķus burtus un pievērsīsim uzmanību tam, kādā veidā rodas burta skaņa. Izlasi burtu A. — Nu, kā radās skaņa? — Mēs nezinām, ko par to sacīt. — Tagad uzraksti latīņu alfabēta mazo a! Kā rakstot radās rokas kustība? Vai atšķirīgi no tā, kā radās skaņa iepriekšējā mēģinājumā? — Es skatījos uz drukāto burtu un rakstīju rakstīto burtu; neko vairāk es nevaru pateikt. — Tagad aplūko zīmi un ļauj, lai, to darot, tev iešaujas prātā kāda skaņa; izrunā to. Man iešāvēs prātā skaņa "U", bet es nevaru pasacīt, ka šī skaņa būtu *radusies* kādā būtiski atšķirīgā veidā. Atšķirība slēpās atšķirīgajā situācijā. Es jau iepriekš sev biju

Gramatika, kāda piemīt izteiksmei: "Pilnīgi noteikta" (gaisotne).

Saka: "Šai sejai piemīt *pilnīgi noteikta* izteiksme" — un it kā meklē vārdus tās raksturošanai.

iestāstījis, ka man jāļauj ienākt prātā skaņai; manī bija noteikts saspindzinājums, pirms šī skaņa radās. Un es neizteicu 'U' automātiski, kā es to daru, skatoties uz burtu 'U'. Bez tam — šī zīme man nebija *tuva* tādā pašā veidā, kādā man pazīstami alfabēta burti. Es uz to lūkojos diezgan cieši un ar zināmu interesi par tās formu; pie tam domājams par sigmas apgrieztu formu. — Iedomājies, ka tev jālieto šī zīme regulāri kā burts, tā, ka, to redzot, tu pierodi izteikt kādu noteiktu skaņu — teiksim skaņu 'š'. Vai mēs varam pateikt ko citu kā vien to, ka pēc kāda laika šī skaņa radīsies automātiski, skatoties uz šo zīmi? Citiem vārdiem: to redzot, es vairs nejautāju sev: "Kas tas tāds par burtu?" , nedz arī, saprotams, saku sev: "Šī zīme liek man vēlēties izsacīt skaņu 'š'," — vai arī: "Šī zīme man kaut kā atgādina skaņu 'š'."

(Salīdzini šo ideju ar to, ka auņiņas attēli atšķiras no citiem priekšstata attēliem ar ipašām pazīmēm.)

167. Kā gan tagad izturēties pret propozīciju, ka lasīšana ir 'pavisam noteikta norise'? Tas droši vien nozīmē, ka lasot vienmēr norisinās kāds noteikts process, ko mēs atpazīstam. — Taču, ja es vienreiz izlasu drukātu teikumu un citā reizē uzrakstu to Morzes ābece zīmēs — vai patiešām šeit ir vienādas mentālās norises? — Taču, no otras puses, — pastāv, protams, zināms vienveidīgums tajos pārdzīvojumos, kas saistīti ar kādas drukātas lappuses izlasīšanu. Jo šī norise ir viendabīga. Un ir gluži saprotams, ka pastāv starpība starp šādu norisi un ko līdzīgu tam, kad ļauj vārdiem vienkārši rasties, redzot kuru katru zīmi. — Jo nodrukātas rindīņas izskats pats par sevi ir ārkārtīgi raksturīgs, citiem vārdiem — tas ir pavisam īpašs attēls: visi burti apmēram vienāda lieluma, arī līdzīgi pēc formas, pastāvīgi atkārtojas; lielākā daļa vārdu atkārtojas un ir ārkārtīgi tuvu pazīstami, gluži kā pazīstamas sejas. — Padomā par to nepatīkamo sajūtu, kāda mūs pārņem, ja nav ievērota kāda vārda pareizā rakstība! (Un vēl dziļākas izjūtas, kādas izsaukuši jautājumi par vārdu rakstību.) Protams, ne jau visas zīmes mūs iespaidojušas tik *dziļi*. Piemēram, zīme loģikas algebrā var tikt aizstāta ar kuru katru citu, neizsaucot mūsos tik dziļas izjūtas.

Padomā par to, ka vārda redzamais izskats mums tuvu pazīstams tādā pašā veidā kā tā skaņa.

168. Bez tam mūsu skatiens slid pāri drukātām rindām citādāk nekā pāri kaut kādu ķeksīšu un ķeburu rindai. (Es šeit nerunāju par to, ko var noteikt, novērojot lasītāja acu kustības.) Skatiens slid — tā varētu sacīt — īpaši viegli, bez aizķeršanās, un tomēr — tas *nešļūc*. Tajā pašā laikā priekšstatā nevilšus norisinās runāšana. Tā notiek, kad es lasu vācu un citās valodās,

drukātā vai rakstītā veidā un dažādos rakstības veidos. — Taču kas gan visos šajos gadījumos ir būtisks lasīšanai kā tādai? Ne jau viena vienīga iezīme, kas būtu sastopama visos šajos gadījumos! (Salīdzini parastas drukas lasīšanas gaitu ar tāda teksta lasīšanu, kas sastāv tikai no lielajiem burtiem, kā dažkārt mēdz pasniegt miklu atminējumus. Cik dažādas norises! — Vai mūsu teksta lasīšanu no labās uz kreiso pusi.)

169. Taču vai mēs nejūtam, ka lasot vārdu attēli kaut kādā veidā izraisa mūsu runāšanu? — Izlasi teikumu! Un tagad aplūko šādu rindu

& 8 § ≠ § ≠ ? B + % 8 ! § *

un izrunā kādu teikumu. Vai nav jūtams, ka pirmajā gadījumā izrunāšana bija *saistīta* ar zīmju redzēšanu un otrajā tā norisinājās līdzās redzēšanai, bet nesaistīti ar to?

Taču kāpēc tu saki, ka mēs jutām cēlonisku sakarību? Cēloniska sakarība taču ir kaut kas tāds, ko nosaka ar eksperimentu palīdzību, novērojot, piemēram, regulāru notikumu saistību. Kā gan es varēju sacīt, ka es jutu kaut ko tādu, ko var konstatēt ar mēģinājumu palīdzību? (Ir pilnīgi pareizi, ka cēlonību konstatējam, ne tikai novērojot regulāras notikumu kopsakarības.) Drīzāk varētu sacīt, ka es jūtu, ka burti ir tas *pamatojums*, kādēļ es lasu tā un tā. Jo, ja kāds man jautā: “Kāpēc tu lasi tā?” — es balstu savu lasīšanu burtos, kas tur stāv.

Taču, ko gan nozīmē sacīt, ka es *izjūtu* pamatojumu tam, ko biju izteicis, domājis? Es gribētu teikt: lasot es jūtu noteiktu *ietekmi*, ko burti atstāj uz mani, — bet nejūtu kaut kādu ķeburu rindas ietekmi uz to, ko es runāju. — Salīdzināsim vēlreiz atsevišķu burtu ar šādu ķeburu! Vai man būtu jāsaka, ka es jūtu “i” iespaidu, lasot šo burtu? Protams, ir starpība, vai es izsaku “i” skaņu, redzot “i” vai redzot “§”. Šī starpība ir tāda, ka, piemēram, redzot burtu, es automātiski iekšēji dzirdu “i” skaņu, pat pretēji manai gribai; un, kad es šo burtu lasu skaļi, tā izrunāšana man prasa daudz mazāku piepūli, nekā skatoties uz “§”. Citiem vārdiem — tā tas ir, kad es veicu *pētījumu*; taču, protams, tā tas nav tad, kad man gadās lūkoties uz “§” zīmi un tajā pašā laikā izrunāt vārdu, kurā sastopama “i” skaņa.

170. Mums nekad nebūtu ienākusi prātā doma, ka lasot mēs *jūtam burtu ietekmi*, ja mēs nebūtu salīdzinājuši burtu un patvaļīgu zīmju gadījumus. Šeit mēs patiešām ievērojam *atšķirību*. Un skaidrojam šo atšķirību kā atšķirību starp ietekmēšanu un neietekmēšanu.

Šāds skaidrojums īpaši šķiet piemērots tad, kad mēs speciāli lasām lēni — it kā lai vērotu, kas lasot notiek. Kad mēs, tā sakot, tišām ļaujāmies,

lai burti mūs *vada*. Taču 'ļauties, lai vada' savukārt nozīmē tikai to, ka es burtus rūpīgi aplūkoju un, iespējams, izslēdzu kādas citas domas.

Mēs iztēlojamies, ka jušana palīdz it kā saskatīt kādu savienotājmehānismu starp vārda izskatu un skaņu, ko izsakām. Jo, runājot par ietekmēšanas pārdzīvojumu, par cēloņsakarību, par to, ka es tieku vadīts, faktiski tiek pasacīts, ka es, ja tā varētu teikt, izjūtu kādas sviras kustību, kura savieno burtus ar runāšanu.

171. Es būtu varējis lietot citus vārdus, lai skartu savas izjūtas, kuras rodas, lasot kādu vārdu. Tā es varētu sacīt, ka rakstītais vārds mani *iedveš* skaņu. — Vai arī, ka lasot vārds un skaņa veido *vienību* — tādu kā sakausējumu. (Līdzīga saplūšana vērojama, piemēram, starp pazīstamu cilvēku sejām un viņu vārdiem. Attiecīgais vārds man šķiet īsti atbilstīgs šai sejai.) Jūtot šo vienību, varētu sacīt, ka uzrakstītajā vārdā es redzu vai dzirdu skaņu. —

Taču tagad izlasi pāris drukātu teikumu, kā tu parasti mēdz darīt, nedomājot par lasīšanas jēdzienu; un pajautā sev, vai tu lasot izjuti šādu vienotību, vai tev bija tādas izjūtas, ka uz tevi kaut kas atstāj iespaidu un tam līdzīgi. — Nesaki, ka tev tās bija neapzināti! Un nevajag arī ļauties, lai mūs maldina attēls, atbilstīgi kuram šīs parādības kļuva redzamas, 'tuvāk ieskatoties'! Ja man jāapraksta, kāds priekšmets izskatās no tālienes, šis apraksts neklūs precīzāks, pasakot par to, ko var ievērot tuvāk skatījumā.

172. Padomāsim par pārdzīvojumu, kas saistīts ar izjūtām, ka tiekam vadīti! Pajautāsim sev: no kā sastāv izjūtas par to, ka, piemēram, kāds mums norāda *ceļu*? Iedomājiemies šādus gadījumus.

Tu atrodiess spēļu laukumā, tavas acis ir aizsietas, un kāds tevi vada pie rokas, te pa kreisi, te pa labi; tev visu laiku jābūt gatavam reaģēt uz viņa rokas kustībām, kā arī jāuzmanās, lai nepakluptu, saņemot negaidītu grūdienu.

Vai arī: kāds tevi ved pie rokas ar varu turp, kur tu nevēlies doties.

Vai: tevi vada dejas partneris; tu kļūsti, cik vien iespējams, pakļāvīgs, tā, lai uzminētu viņa nolūkus un pakļautos mazākajam spiedienam.

Vai: tu dodies kādam līdzī pastaigā; jūs risināt sarunu; lai kur viņš ietu, tu seko viņam līdzī.

Vai: tu ej pa lauku taciņu; ļauj tai sevi vadīt.

Visas šīs situācijas ir līdzīgas cita citai; taču kas ir kopīgs visām šīm izjūtām?

173. "Taču izjūta, ka tevi vada, ir noteikts pārdzīvojums." — Atbilde uz to ir šāda: tu tagad *domā* par kādu noteiktu vadišanas izjūtas pārdzīvojumu.

Kad es vēlos atsaukt atmiņā tās izjūtas, kādas pārdzīvo cilvēks kādā no iepriekšminētajiem piemēriem, — proti, ka viņa rakstīšanu nosaka drukātais teksts un tabula, es priekšstatu 'apzinātu' ieskatīšanos tekstā un tabulā utt. To darot, es pieņemu īpašu sejas izteiksmi (piemēram, tādu, kāda ir apzinīgam grāmatvedim). *Rūpīgums* ir viena no būtiskākajām šādas ainas daļām; kādā citā gadījumā — būtiskākais ir savas gribas pilnīga izslēgšana. (Taču izvēlies ko tādu, ko normāli cilvēki dara pilnīgi bez sasprindzināšanās, un tad iedomājies kādu cilvēku to veicam ar tādu izteiksmi — un kāpēc gan arī ne ar izjūtām? —, kādas pavada rūpīgumu. — Vai tas nozīmē, ka viņš ir rūpīgs? Iedomājies, ka sulainis nomet zemē paplāti ar visu, kas uz tās atrodas, uzrādot visas rūpīguma ārējās pazīmes.) Kad es atsaucu atmiņā šādu pārdzīvojumu, man šķiet, ka tas ir *tieši* tāds pārdzīvojums, kas saistīts ar izjūtām par to, ka tu tiec vadīts (vai ka tu lasi). Taču tagad es sev jautāju: ko tu dari? — Tu skaties uz katru burtu, tu pieņem šo sejas izteiksmi, tu raksti šos burtus ar apdomu (un tamlīdzīgi). — Tātad šis ir izjūtas, ka tu tiec vadīts? — Šeit es gribētu sacīt: "Nē, tas nav tā; tas ir kas dziļāks, kas būtiskāks." — Ir tā, it kā visas šīs vairāk vai mazāk būtiskās norises no paša sākuma ir ietērptas kādā noteiktā gaisotnē, kura izzūd, kad es tās aplūkoju tuvāk.

174. Pajautā sev, kā tu velc nogriezni, kas ir paralēls dotajam nogrieznim, 'ar apdomu', — un citreiz velc taisni ar apdomu, to, kas atrodas lenķi pret šo. Kādas ir apdoma izjūtas? Šeit tev parādīsies kāda noteikta sejas izteiksme, kāds žests — un tev gribēsies sacīt: "Un tā tieši ir *noteikta* iekšēja izjūta." (Ar to, dabiski, nekas vairāk nav pateikts.)

(Tas ir saistīts ar jautājumu par nodoma, par gribas būtību.)

175. Uzzīmē uz papīra kādu patvaļīgu liku līniju. — Un tagad uzzīmē līdzās tai otru tādu pašu, vadoties pēc pirmās. — Man gribētos sacīt: "Protams, ka es tagad ļāvu vadīties. Taču kas raksturīgs šajā laikā ir norisinājies?" — Ja es pasaku, kas norisinājās, man vairs nešķiet, ka tas ir raksturīgs."

Taču tagad ievēro: *tikmēr*, kamēr es ļaujos, ka mani vada, viss ir vienkārši, es neievēroju neko *īpašu*; taču pēcāk, kad es sev jautāju, kas tas bija, kas notika, šķiet, ka tas ir bijis kaut kas neapraktāms. *Pēc tam* nekāds apraksts mani neapmierina. Ir tā, it kā es nevarētu ticēt, ka es vienkārši skatījos, taisīju tādu un tādu sejas izteiksmi un vilku līniju. — Taču vai es neko citu *neatceros*? Nē, un tomēr es jūtu, ka vajadzētu būt vēl kam citam, it īpaši, ja es pie sevis saku vārdus "*vadīt*", "*iespaids*" un citus. "Jo es taču tiku vadīts" — es sev saku. — Tikai tad šeit parādās ideja par gaisīgu, netveramu iespaidojumu.

176. Kad es domāju par šo pārdzīvojumu, atskatoties uz to, man ir izjūta, ka tā būtiskākā iezīme ir 'iespaidošanas pārdzīvojums', sasaistītības moments — ieņemot vienkāršam fenomenam vienlaicīgumam; un tajā pašā laikā es nevēlos nevienu no pārdzīvotajiem fenomeniem nosaukt par "iespaidošanas pārdzīvojumu". (Šeit rodams aizmetnis idejai par to, ka griba nav *parādība*.) Man gribētos sacīt, ka es pārdzīvoju 'tāpēc ka', un tomēr es nevēlos nosaukt nevienu parādību par "'tāpēc ka' pārdzīvojumu".

177. Man gribētos sacīt: "Es pārdzīvoju tāpēc ka". Ne jau tāpēc, ka es atceros šādu pārdzīvojumu, bet gan tāpēc, ka, domājot par to, ko es šādā gadījumā pārdzīvoju, es to aplūkoju caur 'tāpēc ka' koncepta prizmu (vai koncepta 'iespaids', 'cēlonis', 'saikne' prizmu). — Jo, patiešām, ir pareizi sacīt, ka es vilku līniju, iespaidodamies no tās, kas bija manā priekšā: taču iespaidošanās nesastāv tikai no tā, ko es sajutu, līniju vilkdams, — noteiktos apstākļos tas var izpausties, piemēram, kā vilkšana paralēli pirmajai līnijai; kaut gan vispār nav būtiski, lai līnijas vilkšana būtu tāda, kas ir iespaidota. —

178. Mēs arī sakām: "Tu taču *redzi*, ka es no tā vados," — un kas tad, to redzot, ir redzams?

Ja es sev saku: "Es taču vados," — es varbūt izdaru kādu rokas kustību, kas pauž vadišanos. — Izdari kādu kustību ar roku tā, it kā tu kādam norādītu ceļu, un tad pajautā sev — kur rodams šīs kustības *norādošais* raksturs. Jo tu taču nevienam nenorādīji ceļu. Taču tu joprojām vēlies saukt šo kustību par 'ceļa norādīšanu'. Šī kustība un šī sajūta nesastāda norādīšanas būtību, un tomēr šis apzīmējums prasās tikt lietots. Tā ir tikai *viena* vadišanas *parādīšanās forma*, kas mums uzspiež šo izteikumu.

179. Atgriezīsimies pie 151. paragrāfā aplūkotā gadījuma. Ir skaidrs: mēs nesacīsim, ka B bija tiesības teikt vārdus "Tagad es zinu, kā turpināt" tikai tāpēc vien, ka viņam iekrita prātā formula, — ja pieredze neparādītu, ka pastāvējusi saikne starp formulas ienākšanu prātā — tās izsacišanu, pierakstīšanu — un faktisko sērijas turpināšanu. Un acīmredzot šāda saikne pastāv. — Un tagad var domāt, ka teikums "Es spēju turpināt" izteica to pašu, ko "Man ir pārdzīvojums, par kuru no pieredzes zināms, ka tas ļauj turpināt skaitļu rindu". Taču vai tieši to B domā, sakot, ka viņš var turpināt? Vai šis teikums viņam visu laiku stāv prātā, vai arī viņš ir gatavs to lietot tikai tadā gadījumā, kad jāpaskaidro, ko viņš gribējis pateikt?

Nē. Vārdi "Tagad es zinu, kā turpināt" tika pareizi lietoti vienīgi tajā gadījumā, kad viņš domāja par formulu, proti, noteiktos apstākļos. Piemēram, tādos kā tad, ja viņš bija mācījies algebru, lietojis šādas formulas jau agrāk. — Taču tas nenozīmē, ka viņa apgalvojums ir tikai saīsināts to apstākļu apraksts, kas veido mūsu valodspēles ainu. — Padomā par to, kā mēs mācāmies lietot izteikumus "Tagad es zinu, kā turpināt", "Tagad es spēju turpināt" un citus, kādās valodspēļu ģimenēs mēs apgūstam to lietošanu.

Mēs varam priekšstatīties arī tādu gadījumu, kad B neienāca prātā nekas cits kā vien tas, ka viņš pēkšņi sacīja: "Tagad es zinu, kā turpināt" — iespējams, ar atvieglojuma sajūtu; un ka viņš patiešām turpināja skaitļu rindu, nelietojot nekādu formulu. Un šajā gadījumā mums vajadzētu — noteiktos apstākļos — sacīt, ka viņš zināja, kā turpināt.

180. *Tā šie vārdi tiek lietoti.* Šajā pēdējā gadījumā, piemēram, būtu gluži aplami saukt šos vārdus par "mentālā stāvokļa aprakstu". — Drīzāk tos varētu dēvēt par "signālu"; un to, vai šis signāls ticis pareizi lietots, mēs nosakām, vērojot, ko cilvēks turpina darīt.

181. Lai to saprastu, mums jāapsver vēl, lūk, kas: pieņemsim, ka B saka, ka viņš zina, kā turpināt, — taču, kad viņš grib turpināt, vilcinās un nespēj to izdarīt; vai tādā gadījumā mums būtu jāsaka, ka viņam nebija tiesības sacīt, ka viņš spēj turpināt, vai arī ka viņš tad spēja turpināt, tikai patlaban to nespēj? — Skaidrs, ka mēs atšķirīgos gadījumos sacīsim atšķirīgas lietas. (Apsver abu veidu gadījumus.)

182. Vārdu "iederēties", "spēt" un "saprast" gramatika. Uzdevumi: 1) kad saka, ka cilindrs C iederas tukšajā cilindrā T? Tikai tik ilgi, kamēr C atrodas cilindrā T? 2) dažkārt saka, ka tajā un tajā laikā C pārstāja iederēties cilindrā T. Kādi kritēriji tiek lietoti šādā gadījumā, lai noteiktu, ka tas notika tajā un tajā laikā? 3) ko uzskatīt par kritērijiem, lai noteiktu, ka priekšmets kādā noteiktā laikā ir mainījis svaru, ja viņš tieši tajā laikā neatradās uz svariem? 4) vakar es dzejoli zināju no galvas; šodien es to vairs nezinu. Kādā gadījumā jautājums "Kad es pārstāju to zināt?" ir jēgpilns? 5) kāds cilvēks man jautā: "Vai tu spēj pacelt šo smagumu?" Es atbildu: "Jā". Tad viņš saka: "Izdari to!" — un es to nespēju. Kādos apstākļos būtu pieļaujami sacīt: "Kad es atbildeju 'jā', es to spēju, tikai tagad es to nespēju"?

Kritēriji, ko mēs uzskatām par piemērojamiem vārdiem “iederēties”, “spēt”, “saprast” ir daudz sarežģītāki, nekā var likties pirmajā acu uzmetienā. Citiem vārdiem, spēle ar šiem vārdiem, to lietojums valodiskajā saskarsmē, kas tiek veidota ar to palīdzību, ir krietni samudžinātāks — šo vārdu loma mūsu valodā ir citāda, nekā mums gribētos domāt.

(Mums jāsaprot šī loma, lai atrisinātu filosofijas paradoksus. Un līdz ar to neviena definīcija nav piemērota šim uzdevumam; un pirmām kārtām jau nav pareizs konstatējums, ka vārds ir ‘nedefinējams’.)

183. Taču vai apgalvojums “Tagad es spēju turpināt” 151. paragrāfā nozīmē to pašu, ko “Tagad man ir ienākusi prātā formula” vai pavisam ko citu? Varam sacīt, ka šiem teikumiem šajos apstākļos ir viena un tā pati nozīme (tie veic vienu un to pašu). Taču varam arī sacīt, ka *vispār* šiem diviem teikumiem nav viena un tā pati nozīme. Mēs sakām “Tagad es spēju turpināt; tas ir, es gribēju sacīt, ka es zinu formulu” tā, kā mēs sakām “Es varu iet, tas ir, man ir laiks” un arī “Es spēju iet, tas ir, es jau esmu pietiekami stiprs” vai “Es varu iet, ciktāl tas attiecas uz manu kāju stāvokli”, proti, tad, kad mēs šos iešanas nosacījumus nostādām pretim kādiem citiem. Taču šeit mums jāuzmanās, lai neiedomātos, ka ir kāds visu nosacījumu *kopums*, kas atbilst katra atsevišķā gadījuma dabai (piemēram, kāda cilvēka iešanai), tā, it kā viņš, tā sakot, *nespētu* neko citu darīt, kā vien iet, ja visi šie nosacījumi būtu izpildīti.

184. Es vēlos atcerēties melodiju, un man tas neizdodas; pēkšņi es saku: “Tagad es to zinu!” — un nodziedu to. Kā gan tas notika — ka es pēkšņi zināju? Saprotams, ka tā man nevarēja šajā brīdī iešauties prātā *visā pilnībā*. Varbūt tu sacīsi: “Tā ir īpaša izjūta, tā, it kā tā *tur* būtu,” — taču vai tā *ir* tur? Ko darīt, ja es to tagad sāku dziedāt un nespēju turpināt? — Bet vai tajā brīdī, kad es to zināju, es nevarēju būt par to *pārlicināts*? Tā, ka vienā vai otrā nozīmē tā *tur* tomēr bija! — Taču kādā nozīmē? Tu teiksi, ka melodija tur bija tādā gadījumā, kad, sacīsim, to nodziedāja vai dzirdēja no viena gala līdz otram ar savu iekšējo maņu. Es, protams, nenoliedzu, ka apgalvojumam par to, ka melodija tur ir, var tikt piešķirta gluži cita nozīme — piemēram, ka man ir papīra lapiņa, uz kuras tā uzrakstīta. — Un kur slēpjas tas fakts, ka cilvēks ir ‘pārlicināts’, ka viņš to zina? Var, protams, sacīt: ja kāds ar pārlicību saka, ka viņš tagad zina melodiju, tad tā šajā brīdī atrodas (kaut kādā veidā) viņa apziņā visā pilnībā, — un šis ir vārdu “melodija visā pilnībā atrodas viņa apziņā” izskaidrojums.

185. Atgriezīsimies pie mūsu piemēra 143. paragrāfā. Tagad, spriežot pēc parastiem kritērijiem, skolēns ir apguvis naturālo skaitļu rindu. Tālāk mēs mācām viņu uzrakstīt citas kardinālskaitļu rindas un novedam viņu līdz tādām stāvoklim, ka viņš, piemēram, pēc pavēles "+n" raksta šāda veida sēriju:

0, n, 2n, 3n utt.;

pēc pavēles "+1" — dabisko skaitļu rindu. — Mēs esam veikuši vingrinājumus un izlases veida pārbaudes līdz 1000.

Tagad mēs liekam skolēnam turpināt rindu (teiksim, +2) virs 1000 — un viņš raksta 1000, 1004, 1008, 1012.

Mēs viņam sakām: "Paskaties, ko tu esi izdarījis!" — Viņš mūs nesaprot. Mēs sakām: "Tev taču vajadzēja pievienot *divi*; paskaties, kā tu sāki šo sēriju!" — Viņš atbild: "Bet vai tad tas nav pareizi? Es domāju, ka man tā vajadzēja darīt." — Vai arī iedomājies, ka viņš norāda uz sēriju un saka: "Bet es taču turpināju tādā veidā!" — Tagad nebūtu nekādas nozīmes sacīt: "Bet vai tad tu neredzi...?" — un atkārtot iepriekšējos skaidrojumus un piemērus. — Šādā gadījumā mēs varam sacīt apmēram tā: šim cilvēkam tas ir dabiski — saprast mūsu pavēli kopā ar skaidrojumiem tādā pašā veidā kā mēs saprastu pavēli: "Pievieno 2 līdz 1000, 4 līdz 2000, 6 līdz 3000 un tā tālāk."

Šim gadījumam būtu līdzība ar tādu, kurā kāds cilvēks dabiski reaģētu uz rokas norādošu žestu, lūkojoties virzienā no pirksta gala uz plaukstu pamatu, nevis virzienā no plaukstu uz pirksta galu.

186. "Tas, ko tu saki, tātad reducējams uz šo: lai pareizi izpildītu pavēli '+n', katrā soli ir nepieciešams jauns ieskats — jauna intuīcija." — Lai izpildītu pareizi! Kā noteikt, kas ir pareizais solis katrā atsevišķā stadijā? — "Pareizais solis būs tas, kurš atbilst pavēlei tādā veidā, kādā bija domāta tās nozīme." — Tātad tajā laikā, kad tu devi pavēli "+2", tu domāji, ka viņam jāraksta 1002 pēc 1000, — bet vai tu domāji arī, ka viņam jāraksta 1868 pēc 1866 un 100 036 pēc 100 034, un tā tālāk — nebeidzamu daudzumu šādu propozīciju?" — "Nē; es domāju, ka viņam pēc *katra* uzrakstītā skaitļa jāraksta nākamais skaitlis, izlaižot vienu; un visas pārējās propozīcijas izriet no šā noteikuma." — Taču tieši tas jau ir jautājums: kas katrā gadījumā izriet no šīs propozīcijas? Vai arī — ko katrā gadījumā saukt par tādu, kas "atbilst" propozīcijai (un tai *nozīmei*, ko tu piešķir šim teikumam — vienai kādā tā arī būtu)? Gandrīz pareizāk būtu sacīt nevis, ka katrā stadijā vajadzīga intuīcija, bet gan, ka katrā stadijā nepieciešama jauna izšķiršanās.

187. “Bet jau tajā brīdī, kad devu pavēli, es zināju, ka viņam pēc 1000 jāraksta 1002!” — Protams, un tu vari arī sacīt, ka tu to tajā brīdī *nozīmīgi domāji*; tikai tev nevajag ļauties, lai vārdu “zināt” un “domāt” gramatika tevi maldinātu. Jo tu taču negribi sacīt, ka tajā laikā tu domāji par pāreju no 1000 uz 1002, — un, pat ja tu domāji par šo pāreju, tu nedomāji par citiem soļiem. “Es jau tajā brīdī zināju...” saprotams apmēram šādi: “Ja man būtu jautāts, kāds skaitlis rakstāms pēc 1000, es būtu atbildējis: ‘1002’.” Un to es neapšaubu. Šis pieņēmums ir apmēram tāds pats kā: “Ja viņš toreiz būtu iekritis ūdenī, man būtu vajadzējis lēkt viņam pakal.” — Kur tad slēpjas tavas idejas kļūda?

188. Šeit man vispirms gribas sacīt: tava ideja bija tāda, ka tas, ko tu nozīmīgi domāji ar savu pavēli, ir jau kaut kādā veidā pārkāpis visus pakāpienus: ka, nozīmīgi domājot, tavs prāts jau ir kā lidoja pa priekšu un veica visas pārejas, pirms tu ķermeniski nonāci pie vienas vai otras no tām.

Tādējādi tu biji sliecīgs lietot tādas izteicienus kā: “Šie pakāpieni jau *patiesībā* ir pārvarēti vēl pirms tam, kad es tos veicu rakstiski vai mutiski, vai domās.” Un šķita, ka tie ir kādā *vienreizējā* veidā iepriekšnoteikti, paredzēti — tā, kā tikai nozīmes domāšana var iepriekšparedzēt īstenību.

189. “Taču vai tad šīs pārejas *nenosaka* algebriskā formula?” — Šajā jautājumā ievērtā kļūda.

Mēs lietojam izteicienu: “Pārejas nosaka formula...” Kā tas tiek lietots? — Mēs varbūt varam norādīt uz to, ka cilvēki ar audzināšanas (treniņa) palīdzību tiek pieradināti lietot formulu $y = x^2$ tādā veidā, ka visi, liekot x vietā kādu skaitli, vienmēr no tā simbolam y izvedina vienādu skaitli. Vai arī varam sacīt: “Šie cilvēki ir tā apmācīti, ka, saņemot pavēli ‘+3’, viņi visi veic vienādu soli vienā un tai pašā pārejā.” Mēs varētu to izteikt šādi: “Šiem cilvēkiem pavēle ‘+3’ nosaka katru pārejas soli no viena skaitļa pie nākamā.” (Atšķirībā no citiem cilvēkiem, kuri nezina, kas tiem jādara, saņemot šādu pavēli, vai arī kuri reaģē uz to pilnīgi precīzi, taču katrs citādākā veidā.)

No otras puses, mēs varam pretstatīt vienu otrai dažāda veida formulas un tām atbilstīgo dažāda veida lietojumu (dažāda veida apmācību). Tad mēs *nosaucam* noteikta veida formulas (līdz ar tām atbilstīgo lietojuma veidu) par “formulām, kuras nosaka skaitļa y atbilstību dotajai x vērtībai” un visas cita veida formulas par tādām, kuras “nenosaka skaitļa y atbilstību dotajai x vērtībai”. ($y = x^2$ būtu pirmā veida formula, $y \neq x^2$ — otrā veida.) Teikums “Formula... nosaka skaitli y ” tādā gadījumā būtu apgalvojums

par formulas formu — un tagad jānodala tāds teikums kā “Formula, ko esmu uzrakstījis, nosaka y ” vai “Šeit ir formula, kas nosaka y ” no jebkura šāda veida teikuma: “Formula $y = x^2$ nosaka skaitli y atbilstīgi dotajai x vērtībai.” Tādā gadījumā jautājums “Vai šeit ir formula, kas nosaka y ?” nozīmēs to pašu, ko: “Vai formula, kas tur atrodas, ir šā veida vai cita veida formula?” Bet ko iesākt ar jautājumu: “Vai $y=x^2$ ir formula, kas nosaka y attiecībā pret dotu x vērtību?” — tas nepavisam nebūs skaidrs bez tālākiem skaidrojumiem. Šādu jautājumu var uzdot, piemēram, skolēnam, lai pārliecinātos, vai viņš saprot vārda “noteikt” lietošanu; tas var būt arī matemātisks uzdevums, lai kādas noteiktas sistēmas ietvaros pierādītu, ka x pieder tikai viens kvadrāts.

190. Patlaban var sacīt: “Veids, kādā formula tiek nozīmīgi domāta, nosaka to, kādi pārejas soļi tiek veikti.” Kāds ir kritērijs, lai noteiktu, kas ar formulu tiek nozīmīgi domāts? Vai, piemēram, tas, kā mēs to parasti lietojam, kā tiekam mācīti to lietot.

Mēs, piemēram, sakām kādam, kas lieto mums nezināmu zīmi: “Ja ar $x!2$ tu domā x^2 , tādā gadījumā tu iegūsi šo y vērtību, ja tu domā $2x$, tad — to vērtību.” — Tagad pajautā sev: kādā veidā ar $x!2$ tiek nozīmīgi domāta viena vai otra lieta?

Tādā pašā veidā nozīmīga domāšana var iepriekš noteikt pārejas soļus.

191. “Ir tā, it kā mēs spētu ietvert visu vārdu lietošanu vienā zībsnī.” — Piemēram, kā *ko*? — Vai tad to nevar — zināmā nozīmē — ietvert vienā zībsnī? Un *kādā* nozīmē tu to nevari ietvert? — Ir gluži tā, it kā mēs to spētu ietvert vienā zībsnī vēl kādā citā, daudz tiešākā veidā. — Bet vai tev ir kāds paraugs šādai ietveršanai? Nav. Ir tikai tā, ka šis izteiciens liekas piemērots. Kā dažādu attēlu krustošanās rezultāts.

192. Tev nav šā ārkārtīgi svarīgā fakta parauga, bet tu iesaisties šāda superizteiciena lietošanā. (To varētu dēvēt par filosofisku vispārāko pakāpi.)

193. Mašīna kā tās darbības veida simbols: mašīna — es iesākumā varu sacīt — pauž savu darbības veidu jau pati ar sevi. Ko tas nozīmē? — Ja mēs pazīstam mašīnu, tad viss pārējais — proti, tās kustības — šķiet pilnīgi noteikts.

Mēs runājam par to tā, it kā tās daļas varētu kustēties tikai noteiktā veidā, tā, it kā tās nevarētu darīt neko citu. Kā gan tas nākas — vai tad mēs aizmirstam par iespēju, ka tās var saliekties, nolūzt, izkust un tā joprojām?

Jā, daudzos gadījumos par to nepavisam nedomājam. Mēs lietojam mašīnu vai mašīnas zīmējumu kā noteiktas darbības veida simbolu. Mēs, piemēram, iedodam kādam šādu zīmējumu un pieņemam, ka viņš no tā aptvers mašīnas daļu kustību. (Gluži tāpat kā varam darīt zināmu kādu skaitli, pasakot, ka tas ir divdesmit piektais 1, 4, 9, 16 ... sērijā.)

“Mašīnas darbības veids šķiet esam tajā no paša sākuma” nozīmē: mēs esam sliecīgi salīdzināt mašīnas turpmākās darbības to noteiktības ziņā ar priekšmetiem, kas jau atrodas atvilktnē un kurus tagad izņemam ārā. — Taču mēs tā nesakām, kad cenšamies iepriekš noteikt mašīnas faktisko darbību. Tādā gadījumā mēs, vispārīgi runājot, neaizmirstam par to, ka mašīnas daļas var deformēties un tamlīdzīgi. — Taču mēs tā sakām tad, kad brīnāmies par to, ka varam lietot mašīnu, lai simbolizētu kādu kustības veidu, — jo tā var kustēties arī gluži *citādos* veidos.

Varētu sacīt, ka mašīna vai tās attēls ir sākums attēlu sērijai, kurus esam iemācījušies atvasināt no šā pirmā attēla.

Taču, kad apdomājam, ka mašīna būtu varējusi kustēties arī citādāk, var sākt likties, ka tas, kā viņa kustas, ir ietverts mašīnā kā simbolā daudz noteiktākā veidā nekā reālajā mašīnā. Gluži tā, it kā nepietiktu ar to, ka attiecīgās kustības būtu empīriski iepriekšnoteiktas, bet ka tām jau vajadzētu — kādā misteriozā nozīmē — būt īstenā *klātbūtnē*. Un ir gluži patiesi: mašīnas kā simbola kustības ir iepriekšnoteiktas kādā citā veidā nekā kādas noteiktas reālas mašīnas darbības.

194. Kādos gadījumos tad cilvēki domā: mašīnas iespējamās kustības jau ir tajā kaut kādā misteriozā veidā? — Nu, tad, kad filosofē. Un kas gan mūs pamudina tā domāt? Veids, kādā runājam par mašīnām. Mēs, piemēram, sakām, ka mašīnai *ir* (pieder) tādas un tādas kustības iespējas; runājam par ideāli stingru mašīnu, kas var kustēties tikai tādā un tādā veidā. — Šī kustēties*iespēja* — kas tā tāda? Tā nav *kustība*, taču šķiet, ka tā nav arī tikai kailā fizikālās kustības iespēja vien — tādi priekšnoteikumi kā vaļīgums, kas pastāv starp gultni un rēdzi, kad rēdze nav pārāk cieši iespiesta gultni. Jo, lai arī šis ir kustības empīriskais priekšnosacījums, tomēr iespējams iedomāties šo lietu arī citādāk. Iespēja kustēties drīzāk iedomājama kā pašas kustības ēna. Bet vai tev ir zināma šāda ēna? Un es nedomāju ar ēnu kādu kustības attēlu — jo šādam attēlam nevajadzētu būt tieši *šīs* kustības attēlam. Bet šīs kustības iespējamībai jābūt tieši šīs kustības iespējamībai. (Veries, cik augstu vilni šeit sit valoda!)

Šis vilnis noplok, tiklīdz pajautājam sev: kā gan mēs lietojam frāzi “kustības iespējamība”, runājot par kādu mašīnu? No kurienes tad nāk šīs

divainās idejas? Raug, es tev parādu kustības iespējamību, pieņemsim, ar kustības *attēlu*: jo iespējamība ir kas līdzīgs realitātei. Mēs sakām: “Tas vēl nekustas, bet tam jau ir kustēšanās iespējamība” — ‘tā kā iespējamība ir kaut kas ļoti tuvs realitātei’. Lai arī varam šaubīties par to, vai tāds un tāds fizikālais stāvoklis padara šo kustēšanos par iespējamu, mēs nediskutējam par to, vai tieši šis stāvoklis ir šis vai citas kustēšanās iespējamība: “Tādējādi kustēšanās iespējamība atrodas unikālās attiecībās ar pašu kustēšanos; tuvākās nekā attēls atrodas attiecībā pret attēlojamo priekšmetu” — jo var šaubīties par to, vai attēls ir šis vai kādas citas lietas attēls. Mēs sakām: “Pieredze rādīs, vai šis stāvoklis dod rēdzei šo kustēšanās iespēju,” — bet mēs nesakām: “Pieredze rādīs, vai šis stāvoklis ir tieši šis kustības iespēja,” — tādējādi tas nav pieredzes fakts, ka šī iespējamība ir tieši šīs kustības iespējamība.

Mēs esam vēriģi attiecībā uz to, kādus izteicienus lietojam šo lietu sakarā; taču mēs tos nesaprotam, drīzāk — pārprotam. Filosofējot mēs esam kā necivilizēti, primitīvi cilvēki, kuri dzird civilizētu ļaužu izteiksmes veidu, to aplami interpretē un tad uz šā pamata izdara visdivainākos secinājumus.

195. “Taču es negribu sacīt, ka tas, ko es tagad daru (aptverot jēgu), nosaka nākotnes lietojumu *kauzāli* un empīriski, bet gan, ka kādā *dīvainā* veidā pats lietojums zināmā nozīmē ir klātesošs.” — Bet, protams, ka tas ir klātesošs ‘*zināmā* nozīmē’! Patiesībā tevis sacītajā ir tikai viena aplamība — izteiksme “dīvainā veidā”. Pārējais ir pareizi; un teikums liekas dīvains tikai tad, kad to iedomājas citā valodā — spēlē, atšķirīgā no tās, kurā to faktiski lietojam. (Kāds man reiz stāstīja, ka viņš, būdams bērns, brīnījies, ka drēbnieks ‘*var uzšūt tērpu*’, — viņš domājis — tas nozīmē, ka tērpu veido tikai ar šūšanu, sašujot diegus vienu pie otra.)

196. Nesaprotot vārda lietojumu, mēs to uzlūkojam kā dīvainas *norises* izpausmi. (Tāpat kā domājam par laiku kā par dīvainu vidi, par dvēseli kā par dīvainu būtni.)

197. “Ir tā, it kā mēs varētu ietvert visu vārda lietojumu vienā zībsnī.” — Un tieši to mēs sakāmies darām. Proti, to, ko darām, mēs dažkārt aprakstām ar šiem vārdiem. Taču attiecībā uz to, kas notiek, nav nekā pārsteidzoša, nekā dīvaina. Tas kļūst dīvains tad, kad tiekam vedināti domāt, ka notikumu attīstībai nākotnē kaut kādā veidā jābūt jau klātesošai nozīmes aptveršanas aktā, un tomēr tā nav klātesošā. — Jo mēs sakām, ka nav nekādu šaubu, ka mēs saprotam vārdu, un — no otras puses — tā

nozīme rodama tā lietojumā. Nav šaubu, ka es patlaban vēlos spēlēt šahu, taču šaha spēle ir šāda spēle, pateicoties visiem saviem noteikumiem (un tā joprojām). Vai tad es nezinu, ko vēlos spēlēt, pirms *esmu* spēlējis? Vai arī visi spēles noteikumi ir ietverti manā vēlmes aktā? Vai tā ir pieredze, kas man pasaka priekšā, ka no šāda veida vēlēšanās akta parasti izriet šāda veida spēle? Tā, ka man nav iespējams būt pārliecinātam par to, ko esmu ielānojis? Un, ja tās ir blēņas, tad — kāda superstipra sasaiste pastāv starp nolūkošanas aktu un to, kas tiek nolūkots? — Kur tiek realizēta sasaiste starp izteikuma “Uzspēlēsim vienu šaha partiju!” jēgu un visiem spēles noteikumiem? — Raug — spēles noteikumu sarakstā, šaha spēles apmācībā, ikdienas spēles praksē.

198. “Taču kā gan noteikumi var parādīt to, kas man jādara *šajā* spēles stadijā? Tas, ko es vienmēr daru, taču balstās uz interpretāciju saistībā ar noteikumiem.” — Nē, tā to nevajag nostādīt. Drīzāk šādi: katra interpretācija kopā ar to, kas tiek interpretēts, it kā karājas gaisā un nevar kalpot par atbalstu tam, kas tiek izskaidrots. Interpretācijas vienas pašas nevar noteikt nozīmi.

“Tad jau viss, ko es vienmēr daru, var tikt saskaņots ar kārtulām?” — Ļauj man jautāt šādi: kāds sakars kārtulu izteiksmei — teiksim, ceļrādim — ar manu rīcību? Kāda veida saistība šeit pastāv? — Raug, varbūt šāda: es esmu mācīts reaģēt uz šo zīmi noteiktā veidā, un tagad es tā reaģēju.

Taču patlaban tu esi sniedzis tikai kauzālu sastatījumu; izskaidrojis, kā tas noticies, ka mēs tagad sekojam ceļrāža norādītajam virzienam, nevis to, kur patiesībā slēpjas šī “iešana atbilstīgi ceļa zīmei”. Ne tikai. Es jau esmu sacījis, ka cilvēks seko ceļa zīmes norādījumam, balstoties uz to, ka pastāv noteikts ceļa zīmju lietojums, noteikts ieradums.

199. Vai to, ko saucam par ‘sekošanu kārtulai’, ir iespējams izdarīt tikai *vienam* cilvēkam un tikai *vienreiz* dzīvē? — Šī noteikti ir piezīme attiecībā uz izteiksmes “sekot kārtulai” *gramatiku*. Nevar būt, ka kāds cilvēks tikai vienreiz būtu sekojis noteikumiem. Nevar būt, ka tikai vienreiz tiktu sniegts kāds paziņojums, dota vai saprasta kāda pavēle un tā joprojām. — Sekot kārtulai, sniegt paziņojumu, dot pavēli, izspēlēt šaha partiju ir *paradumi* (lietojumi, iestādījumi).

Saprast teikumu nozīmē saprast valodu. Saprast valodu nozīmē pārvaldīt tās lietošanas paņēmienus.

200. Protams, ir iespējams iedomāties, ka kādā ciltī, kas nepazīst spēles, divi cilvēki sēž pie šaha galda un veic šaha partijas gājienus; pat līdz ar visām atbilstīgajām garīgā stāvokļa izpausmēm. Un, ja mēs to redzētu, mēs sacītu, ka viņi spēlē šahu. Taču tagad iedomājies šaha partiju, kas, vadoties pēc zināmas kārtulas, pārveidota tādu darbību secībā, kādas parasti nesaistām ar spēli, — piemēram, kliegzieni izgrūšanu vai kāju dauzīšanu. Un tagad iedomājies šos divus cilvēkus kliegzam un klaudzinām ar kājām tā vietā, lai spēlētu mums pazīstamo šaha spēli, pie tam darot to tādā veidā, ka viņu priekšnesumu iespējams atbilstīgi attiecīgai kārtulai pārtulkot šaha partijā. Vai mēs joprojām būtu sliecīgi sacīt, ka viņi spēlē spēli? Un kādas tiesības būtu tā sacīt?

201. Lūk, kāds bija mūsu paradokss: neviens darbības veids neatbilst kārtulai, jo jebkuru darbības veidu iespējams pieskaņot kārtulai. Atbilde bija šāda: visu var pieskaņot kārtulai tad, ja visu var padarīt arī tādu, kas ir pretrunā ar to. Un tādējādi šeit nebūtu nedz saskaņas, nedz pretrunas.

Ka šeit ir kāds pārpratoms, redzams no tā, ka domas izvēršanas gaitā mēs sniedzam vienu interpretāciju aiz otras; tā, it kā viena no tām mūs apmierinātu vismaz uz brīdi, līdz iedomājam citu, kas stāv aiz šīs pirmās. Proti, tādējādi mēs parādām, ka pastāv kārtulas aptveršanas veids, kas *nav interpretācija*, bet kas vairāk parādās atsevišķos lietošanas gadījumos, ko apzīmējam kā “sekot kārtulai” vai “pārkāpt kārtulu”.

Šajā apstākli slēpjas mūsu tieksme sacīt: jebkura darbība, kas atbilst kārtulai, ir interpretācija. Taču par “interpretāciju” vajadzētu saukt to gadījumu, kad viena kārtulas izteiksme tiek aizstāta ar kādu citu.

202. Un tāpēc ‘sekot kārtulai’ ir prakses jautājums. Un būt pārliecinātam, ka tiek sekots kārtulai, nav tas pats, kas to ievērot. Un šā iemesla dēļ nav iespējams sekot kārtulai ‘privātā’ veidā, jo tādā gadījumā būt pārliecinātam, ka tiek sekots kārtulai, būtu tas pats, kas sekot kārtulai.

203. Valoda ir ceļu labirints. Tu ieej tajā no *vienas* malas un zini, kā tikt ārā; tu nonāc tajā pašā vietā no otras puses un vairs nezini ceļu uz izeju.

204. Ir tā, ka es, piemēram, varu izdomāt kādu spēli, ko neviens nekad nav spēlējis. — Taču vai būtu iespējams arī tā, ka cilvēce nekad nebūtu spēlējusi nekādas spēles un reiz kāds izdomātu vienu spēli — tādu, ko neviens nekad nav spēlējis?

205. “Bet tieši tā jau ir *vēlmes*, garīgā procesa ievēribas cienīgā īpatnība, ka tai nav nepieciešams, lai pastāvētu paradums, paņēmieni kopums. Ka var, piemēram, iedomāties, ka divi cilvēki spēlē šahu tādā pasaulē, kurā spēles nepastāv; un pat ka viņi iesāk šaha partiju un tad tiek pārtraukti.”

Bet vai to, kas ir šaha spēle, nenosaka tās noteikumi? Un kādā gan veidā šie noteikumi ir klātesoši tās personas prātā, kas gatavojas spēlēt šahu?

206. Sekošana kārtulai ir analogiska pavēles izpildīšanai. Mēs esam iedresēti tā darīt un reaģējam uz to noteiktā veidā. Taču ko gan darīt, ja viens cilvēks reaģē uz pavēli un apmācību *tādā* veidā, bet otrs — *citādākā*? Kurš no viņiem reaģē pareizi?

Iedomājies, ka tu kā ceļotājs un pētnieks nonāc svešā zemē, kuras valoda tev gluži sveša. Kādos apstākļos tu sacītu, ka šie cilvēki dod pavēles, saprot tās, izpilda tās, sadumpojas pret pavēlēm un tā joprojām?

Visai cilvēcei kopējais uzvedības veids ir tā atskautes sistēma, ar kuras palīdzību mēs interpretējam nepazīstamu valodu.

207. Iedomāsimies, ka šīs zemes iedzīvotāji nodarbojas ar savām ikdienas cilvēciskajām lietām un, darot to, lieto artikulētu — kā mums šķiet — valodu. Vērojot viņu rīcību, redzam, ka tā ir saprotama; tā šķiet ‘loģiska’. Taču, cenšoties iemācīties viņu valodu, atrodam, ka tas nav iespējams. Jo nepastāv noteiktas likumsakarības starp to, ko viņi runā, starp skaņām, un to, ko viņi dara; un tomēr šīs skaņas nav liekas, jo, ja mēs, piemēram, kādam no šiem cilvēkiem aizbāžam muti, tam ir tādas pašas sekas kā pie mums; bez šīm skaņām viņu darbības kļūst — kā es to izteiktu — juceklīgas.

Vai mums būtu jāsaka, ka šiem cilvēkiem ir valoda, pavēles, paziņojumi un tā joprojām?

Lai būtu tas, ko saucam par “valodu”, pietrūkst likumsakarīguma.

208. Vai es tādējādi izskaidroju to, ko sauc par “pavēli”, par “kārtulu”, ar “likumsakarīguma” palīdzību? — Kādā veidā es citam cilvēkam izskaidrotu vārdu “regularitāte”, “vienveidīgums”, “vienāds” nozīmi? — Cilvēkam, kas, teiksim, runā tikai franciski, es skaidrošu šos vārdus ar attiecīgu franču valodas vārdu palīdzību. Taču tam, kuram vēl trūkst šo *jēdzienu*, es mācīšu attiecīgos vārdus ar *piemēru* un *vingrinājumu* palīdzību. — Un, tā darot, es viņam nesniegšu mazāk zināšanu, kā ir manis paša rīcībā.

Šādas apmācības gaitā es rādīšu tās pašas krāsas, tos pašus garumus, tās pašas figūras; es likšu viņam tās atrast un izveidot, un tā joprojām. Es, piemēram, panākšu, ka viņš turpina to pašu ornamenta rakstu, kad viņam

tiek dota pavēle darīt līdzīgi. — Un arī turpināt progresiju. Un, piemēram, no turpināt

Es to parādu viņam priekšā, viņš dara man pakaļ, un es iespaidoju viņu, izrādot piekrišanu, noraidījumu, gaidas, iedrošinājumu. Es ļauju viņam iet savu ceļu vai atturu viņu no tā un tā joprojām.

Iedomājies, ka tu vēro šādu apmācību. Neviena no šiem vārdiem netiks skaidrots ar sevis paša palīdzību, loģiskais aplis netiks veikts.

Izteiksmes “un tā tālāk” un “un tā tālāk *ad infinitum*” šajā apmācībā arī tiek izskaidrotas. Šādam nolūkam līdzās citiem paņēmieniem var kalpot arī žests. Žestam, kas norāda “turpini šādā veidā” vai “un tā tālāk”, ir tāda pati funkcija kā norādīšanai uz kādu priekšmetu vai kādu vietu.

Nepieciešams izšķirt starp “utt.”, kas ir saīsināta pieraksta forma un “un tā tālāk”, kas tāda *nav*. “Utt. *ad inf.*” *nav* saīsināta pieraksta forma. Tas, ka nevaram uzrakstīt visas izvērsuma vienības, *nav* cilvēcīga nepietiekamība, kā matemātiķi dažkārt domā.

Apmācība, kas norisinās izvērzīto piemēru robežās, atšķiras no apmācības, kas ‘*norāda tālāk*’ par tiem.

209. “Bet vai tad mūsu sapratne nesniedzas tālāk par visiem piemēriem?” — Ļoti dīvains izteikums un gluži dabisks! — Bet vai tas ir viss? Vai *nav* vēl kāds dziļāks skaidrojums jeb vai nevajadzētu būt dziļākai vismaz skaidrojuma *izpratnei*? — Labi, vai tad man pašam *ir* dziļāka izpratne? Vai man ir kas vairāk, nekā es sniedzu izskaidrojumā? — No kurienes gan tadā gadījumā nāk šī izjūta — ka man ir kas vairāk?

Vai *nav* tā, it kā es norādītu uz neierobežoto kā uz garumu, kas aizsniedzas aiz katra garuma?

210. “Bet vai tu patiešām otram cilvēkam izskaidro to, ko tu pats saproti? Vai tu neliec viņam *uzminēt* to, kas ir būtisks? Tu sniedz viņam piemērus, taču viņam vajag uzminēt, kurp tie ved, tātad — tavu ieceri.” — Katru skaidrojumu, ko es spēju sniegt pats sev, es sniedzu arī viņam. — “Viņš uzmin, ko es domāju” nozīmēs: dažādas mana skaidrojuma interpretācijas peld viņa apziņā, un viņš izvēlas vienu no tām. Līdz ar to šajā gadījumā viņš var jautāt un es varu un man vajag viņam atbildēt.

211. “Lai kā arī tu viņu ievadītu ornamenta raksta turpināšanā — kā gan viņš var *zināt*, kā viņam to patstāvīgi turpināt?” — Bet kā tad es to zinu? — Ja tas nozīmē “Vai tev ir pamats tā darīt?”, tad atbilde būs šāda: pamatojums būs tūlīt redzams. Un tad es rikošos bez pamata.

212. Kad kāds cilvēks, no kura es baidos, pavēl man turpināt rindu, es darbojos steidzīgi ar pilnīgu pārliecību un mani nesatrauc tas, ka darbībai nav pamata.

213. "Taču acīmredzot šis sākotnējais skaitļu rindas nogabals var tikt dažādi interpretēts (piemēram, ar algebriskas izteiksmes palīdzību), un tādējādi tev vispirms vajadzēja izvēlēties *vienu* šādu interpretāciju? — Nepavisam ne! Noteiktos apstākļos bija iespējamās šaubas. Taču ar to nav sacīts, ka es šaubījos, vai pat — ka es varēju šaubīties. (Šajā sakarā pastāv iespēja pasacīt kaut ko par šīs norises psiholoģisko atmosfēru.)

Tātad šīs šaubas varēja novērst tikai intuīcija? — Ja intuīcija ir iekšējā balss — kā gan es varu zināt, *kā* tai sekot? Un kā gan es zinu, ka tā mani neviļ? Jo, ja tā mani var pareizi vadīt, tā mani var vadīt arī nepareizi.

((Intuīcija — nevajadzīga aizbildināšanās.))

214. Ja nepieciešama intuīcija, lai izvērstu skaitļu rindu 1, 2, 3, 4, ..., tad tā vajadzīga arī, lai izvērstu skaitļu rindu 2, 2, 2, 2,

215. Bet vai tad vismaz *tas pats* nav tas pats?

Šķiet, ka attiecībā uz identitāti mums ir kāda neklūdīga paradigma saistībā ar lietas vienādību pašai ar sevi. Man gribas sacīt: "Vismaz šeit nevar tikt sniegti dažādi izskaidrojumi. Redzot kādu lietu, redz arī tās identitāti."

Vai tad divas lietas ir vienādas, ja tās ir kā *viena* lieta? Un kādā veidā gan to, ko man parāda *viena* lieta, piemērot divām?

216. "Lieta ir identiska pati sev." — Nav skaistāka piemēra nederīgai propozīcijai kā šī, kura turklāt ir saistīta ar noteiktu iztēles spēli. Ir tā, it kā mēs priekšstatījumā būtu ielikuši lietu tās pašas apveidā un ieraudzījuši, ka tā tur iederas.

Varētu arī sacīt: "Katra lieta iederas pati sevī." — Vai citādkā: "Katra lieta iederas savā apveidā." — Un skatīties uz lietu un iedomāties, ka tās telpa līdz šim bija neaizņemta un tagad tā precīzi tajā ieiet.

Vai šis traips '*iederas*' savā baltajā apkārtņē? — *Taču tieši tā tas izskatītos*, ja sākotnēji tā vietā būtu bijis caurums un tagad tas būtu aizpildīts ar šo traipu. Ar izteiksmi "*tas iederas*" mēs neapprakstām tikai tā attēlu, nedz arī tikai šo *situāciju*.

"Katrš krāsu traips precīzi ietilpst savā apkārtņē" ir diezgan speciāls identitātes noteiksmes gadījums.

217. "Kā es varu sekot kārtulai?" — ja šis nav jautājums par cēloņiem, tad tas ir jautājums, kas saistīts ar attaisnojumu tam, kāpēc es sekoju kārtulai *tādā* veidā, kādā es to daru.

Ja es esmu izsmēlis pamatojumus, tad nonāku pie cietās klints un mana lāpsta atliecas atpakaļ. Tad es sliecos sacīt: "Es vienkārši tā rīkojos."

(Atceries, mēs dažkārt prasām izskaidrojumus ne to satura, bet gan to formas dēļ. Mūsu prasībai ir arhitektoniska iedaba; izskaidrojums ir sava veida "dekoratīvā" dzega, kas neko nebalsta.)

218. No kurienes rodas ideja, ka skaitļu rindas sākums ir redzamā daļa no sliedēm, kas neredzami iestiepjas bezgalībā? Raug, kārtulu vietā varam domāt par sliedēm. Un neierobežota kārtulu lietošana atbilst bezgalīgi garām sliedēm.

219. "Visas pārejas jau patiesībā ir pieveiktas" nozīmē: man vairs nav izvēles. Kārtulas, reiz apzīmogotas ar noteiktu nozīmi, aizstiepas pa savas lietošanas sliedēm cauri visai telpai. — Bet, ja tas patiešām tā notiktu, — ko tas man līdzētu?

Nē, manam aprakstam bija jēga tikai tajā gadījumā, kad tas tika saprasts simboliski. — Man vajadzēja sacīt: "Tā tas man parādās."

Kad es sekoju kārtulai, es neizvēlos.

Es sekoju kārtulai *akli*.

220. Taču kāds ir šā simboliskā teikuma mērķis? Tam vajadzēja izcelt atšķirību starp cēlonisko nosacītību un loģisko nosacītību.

221. Mans simboliskais izteikums patiesībā bija kārtulas lietošanas mitoloģisks apraksts.

222. "Līnija norāda, kurp man jāiet." — Taču tas, protams, ir tikai kāds attēls. Un, ja es nospriežu, teiksim, bezatbildīgi, — ka tā man norāda to vai ko citu, es nevarētu teikt, ka es tai sekoju kā kārtulai.

223. Nav tādas izjūtas, ka vienmēr būtu jāgaida, kādu mājienu dos kārtula (vai ko tā pačukstēs priekšā). Gluži pretēji. Mēs nesasprindzināties, raizēdamies par to, ko kārtula mums atkal ieteiks, jo tā vienmēr saka vienu un to pašu, un mēs darām, ko tā liek.

Cilvēkam, ko apmāca, varētu sacīt: "Skaties, es vienmēr daru vienu un to pašu: es..."

224. Vārdi “saskaņojums” un “kārtula” ir *radniecīgi*, tie ir brālēni. Kad es kādam iemācu viena vārda lietošanu, ar to pašu viņš iemācās arī otra vārda lietošanu.

225. Vārda “kārtula” lietojums ir saausts ar vārda “tāds pats” lietojumu. (Tāpat kā vārda “propozīcija” lietojums ar vārda “paties” lietojumu.)

226. Iedomājies, ka kāds izsecina skaitļu rindu 1, 3, 5, 7, ..., izvērsot rindu $2x+1$.¹⁶ Un tagad pajautā sev: “Bet vai es vienmēr daru vienu un to pašu vai katru reizi ko citu?”

Vai, no dienas uz dienu solot: “Es jūs rīt apciemošu,” — jūs sakāt to pašu katru dienu vai katru dienu — ko citu?

227. Vai būtu jēgpilni sacīt: “Ja viņš katru dienu darīja kaut ko *citu*, mēs nevarētu sacīt, ka viņš seko kārtulai”? Tam *nav* jēgas.

228. “Mēs redzam skaitļu rindu tikai *vienā* veidā!” — Labi, bet kādā? Nu, protams, algebriski un kā konstruēšanas procesa nogabalu. Vai arī te ir vēl kaut kas? — “Šajā redzējumā taču jau viss ir ietverts!” — Tomēr tas nav konstatējums par skaitļu rindas nogabalu, nedz par kaut ko, ko mēs tajā ievērojam; tas drīzāk izsaka to, ka mēs vērojam, ko kārtula teiks priekšā, un *rikojamies*, neatsaukdamies ne uz kādām tālākām pamācībām.

229. Man liekas, ka skaitļu rindas nogabalos es sajūtu kādu smalku norobežojumu, kādu raksturīgu vilcienu, kuram nepieciešams tikai pievienot “un tā tālāk”, lai sasniegtu bezgalību.

230. “Līnija norāda, kurā virzienā man jādodas” ir tikai parafrāze par: “Tā man ir *pēdējā* instance jautājumā par to, kurp doties.”

231. “Bet tu taču redzi...!” Šis ir tas raksturīgais izteiciens, ko lieto cilvēks, kas atrodas kārtulas varā.

232. Iedomājies kārtulu, kas norāda, kādā veidā man tā jāizpilda, proti, kamēr mana acs seko līnijai, kāda iekšēja balss saka: “Velc *šajā* virzienā!” — Kāda atšķirība ir starp šo norisi, sekojot sava veida iedvesmai, un gadījumu, kad tiek sekots kārtulai? Jo tie, saprotams, nav viens un tas pats. Iedvesmas gadījumā es *gaidu* norādījumu. Es nevarēšu nevienam citam iemācīt paņēmienu, kā sekot līnijai. Ja vien es viņam neiemācu sava veida

uzklausīšanas prasmi, receptivitāti. Bet tādā gadījumā es, protams, nevaru gaidīt, lai viņš sekotu linijai tādā pašā veidā, kā to daru es.

Darbošanās pēc iedvesmas un darbošanās, sekojot kārtulai, nav mana pieredze, tās ir gramatiskas piezīmes.

233. Ir iespējams iedomāties arī šādu savdabīgas aritmētikas apmācību. Bērni varētu rēķināt — katrs savā veidā —, uzklusot tikai savu iekšējo balsi un sekojot tai. Šāda rēķināšana būtu līdzīga mūzikas komponēšanai.

234. Bet vai mēs nevarētu rēķināt arī tā, kā parasti rēķinām (visiem vienojoties utt.), un tajā pašā laikā pie katra soļa izjūtot, ka mēs vadāmies pēc kārtulas kā kādas noburtības, jūtoties pārsteigti par to, ka esam panākuši saskaņu? (Varam pateikties par šo saskaņu Dievībai.)

235. Tas tikai parāda, kas veido visu to, ko ikdienas dzīvē saucam par “sekošanu kārtulai”!

236. Rēķināšanas ģēniji, kuri iegūst pareizus rezultātus, taču nevar pateikt — kā viņi to izdara. Vai būtu jāsaka, ka viņi nerēķina? (Gadījumu kopa.)

237. Iedomājies, ka kāds cilvēks lieto līniju kā kārtulu šādā veidā: viņš ņem cirkuli un ar vienu tā kāju velk pa līniju, kas ir kārtula, kamēr otra kāja zīmē līniju, kas seko kārtulai. Un, velkot pa kārtulas līniju, viņš maina cirkuļa kāju platumu, kā šķiet, ar lielu precizitāti, visu laiku vērojot kārtulu tā, it kā tā nosacītu viņa rīcību. Un mēs, vērojot viņu, nesaskatām nekādas regulāras sakarības cirkuļa kāju pavēršanā vai sakļaušanā. Mēs nevaram no viņa iemācīties to paņēmienu, ar kādu viņš seko linijai. Šeit droši vien patiešām būtu jāsaka: “Šķiet, ka paraugs viņam *pasaka priekšā*, kā jārikojas. Bet tas nav kārtula.”

238. Lai kārtula varētu šķist tāda, kas izsauc visas attiecīgās sekas, tai jābūt man *pašsaprotamai*. Tikpat pašsaprotamai, kā man ir pašsaprotami saukt šo krāsu par “zilu”. (Kritēriji, kāpēc tas man ir pašsaprotami.)

239. Kā gan kāds cilvēks var zināt, kuru krāsu izvēlēties, dzirdot vārdu “sarkans”? — Gluži vienkārši: jāņem tā krāsa, kuras attēls viņam parādās, šo vārdu dzirdot. — Taču kā gan viņš var zināt, kura ir tā krāsa, ‘kuras attēls viņam parādās’? Vai ir nepieciešams kāds tālāks kritērijs? (Patiešām, ir tāda norise kā tās krāsas izvēlēšanās, kura parādās, dzirdot vārdu “...”.)

“‘Sarkans’ nozīmē to krāsu, kas man parādās, dzirdot vārdu ‘sarkans’” — tāda būtu *definīcija*. Nevis *būtības* izskaidrojums tam, ko nozīmē apzīmēšana ar vārdu.

240. Strīdi (teiksim, starp matemātiķiem) neizceļas par to, vai kārtula ir tikusi ievērota vai ne. Šā iemesla dēļ, piemēram, nenonāk līdz varas darbiem. Tas pieder pie sastatnēm, kuru ietvaros mūsu valoda darbojas (piemēram, sniedz aprakstu).

241. “Tātad tu saki, ka cilvēku vienošanās nosaka, kas ir patiess un kas nepatiess?” — Patiess un nepatiess ir tas, ko cilvēki *saka*; un *valodā* viņi panāk saskaņu par to. Tā nav viedokļu, bet gan dzīves formas saskaņa.

242. Lai valoda būtu saprašanās līdzeklis, ir nepieciešama ne tikai definīciju saskaņa, bet arī (lai cik tas divaini skanētu) spriedumu saskaņa. Šāda prasība šķiet atceļam loģiku; taču tā to neatceļ. — Viena lieta ir aprakstīt mērīšanas metodes, un cita lieta — iegūt un izteikt mērīšanas rezultātus. Taču to, ko mēs saucam par “mērīšanu”, daļēji nosaka mērījumu rezultātu nemainīgums.

243. Cilvēks var pamudināt sevi, pavēlēt sev, paklausīt, vainot, sodīt sevi; uzdot sev jautājumu un atbildēt uz to. Varam pat iedomāties cilvēkus, kas runā tikai monologā, kuru darbības pavada sarunāšanās pašiem ar sevi. — Pētnieks, kas viņus vēro un klausās viņu runāšanu, var panākt, ka viņu valoda tiek pārtulkota mūsējā. (Tas ļautu viņam pareizi paredzēt šo ļaužu darbības, jo viņš dzird arī, kā viņi izsaka nodomus un pieņem lēmumus.)

Taču vai mēs varam iedomāties tādu valodu, kurā kāds cilvēks spētu uzrakstīt vai izteikt pats savai lietošanai savus iekšējos pārdzīvojumus — jūtas, noskaņas utt.? — Vai tad mēs to nevaram izdarīt savā parastajā valodā? — Bet tas nav tas, ko es domāju. Šādas valodas vārdiem jāattiecas uz kaut ko tādu, ko tikai runātājs viens pats var zināt, uz viņa nepastarpinātajām, privātajām sajūtām. Tā, lai neviens cits nespēj šo valodu saprast.

244. Kādā veidā vārdi *norāda* uz sajūtām? — Šķiet, ka šeit nav nekādas problēmas; vai tad mēs katru dienu nerunājam par sajūtām un nesaucam tās vārdā? Taču kā gan veidojas sasaistījums starp nosaukumu un lietu, ko nosauc? Tas ir tāds pats jautājums kā šis: kā cilvēks iemācās sajūtu nosaukumus? Piemēram, vārdu “sāpes”. Viena iespēja ir šāda: vārdus sasaista ar primitīvajiem, dabiskajiem sajūtu paušanas veidiem un lieto to

vietā. Bērns, sevi savainojis, brēc; un tagad pieaugušie runā ar viņu un iemāca viņam izsaučienus un vēlāk valodu. Viņi māca bērnam jaunu izturēšanās veidu, sajūtot sāpes.

“Tātad tu saki, ka vārds ‘sāpes’ patiesībā nozīmē brēkšanu?” — Gluži otrādi, sāpju vārdiskā izteiksme stājas brēkšanas vietā un neaprstā to.

245. Kā gan es spēju ar valodas palīdzību nonākt tik tālu, lai iespraustos starp sāpēm un sāpju izteiksmi?

246. Kādā nozīmē manas sajūtas ir *privātas*? — Raug, vienīgi es pats varu zināt, vai es patiešām izjūtu sāpes; cits cilvēks par to var tikai nojaust. — Vienā ziņā tas ir aplami un citā ziņā — bezjēdzīgi. Ja lietojam vārdu “zināt” tā, kā to normāli lieto (un kā gan citādi lai mēs to lietotu!), tad citi cilvēki allaž zina, ka es izjūtu sāpes. — Jā, taču ne ar tādu noteiktību, ar kādu es pats to zinu! — Par mani nepavisam nevar sacīt (ja nu vienīgi kā pa jokam), ka *es zinu*, ka man sāp. Ko gan tas varētu nozīmēt — izņemot varbūt vienīgi to, ka tas, ko es izjūtu, ir sāpes?

Nevar sacīt, ka citi cilvēki uzzina par manām sajūtām *tikai* no manas izturēšanās — jo par mani pašu nevar teikt, ka es tās uzzinu. Man *tās ir*.

Pareizi būtu tā: ir jēgpilni sacīt par citiem, ka viņi šaubās, vai man sāp, nevis sacīt tā par sevi.

247. “Tikai tu pats vari zināt, vai tev bija šāds nodoms.” Tā var dažreiz sacīt, kad sarunas biedram skaidro vārda “nodoms” nozīmi. Proti, tas nozīmē: *šādi* mēs šo vārdu lietojam.

(Un “zināt” šeit nozīmē to, ka nezināšana ir bez jēgas.)

248. Teikumu “Sajūtas ir privātas” var salīdzināt ar “Pasjansu spēlē viens pats”.

249. Vai varbūt mēs esam bijuši pārsteidzīgi, pieņemot, ka zīdaiņa smaids nav izlikšanās? — Un uz kādu pieredzi gan mūsu pieņēmums balstās?

(Melošana ir valodspēle, kuru nepieciešams mācīties kā jebkuru citu.)

250. Kāpēc suns nevar simulēt sāpes? Vai viņš ir pārāk godīgs? Vai varētu iemācīt sunim simulēt sāpes? Varbūt viņu var iemācīt noteiktos gadījumos kaukt tā, it kā viņam sāpētu, lai arī viņam nekas nesāp. Taču trūkst nepieciešamo apstākļu, lai šāda izturēšanās būtu patiešām izlikšanās.

251. Ko nozīmē, kad sakām: “Es nespēju iedomāties kaut ko pretēju tam” — vai: “Kā būtu tad, ja tas būtu citādi”? — Piemēram, ja kāds būtu teicis, ka mani priekšstatī ir privāti vai ka vienīgi es zinu, vai sajūtu sāpes, un tamlīdzīgi.

Skaidrs, ka “Es nevaru iedomāties ko pretēju” nenozīmē: mans priekšstats tik tālu nesniedzas. Ar šādiem vārdiem mēs nodrošināmies pret kaut ko tādu, kas pēc formas atgādina pieredzes teikumu, bet patiesībā ir gramatisks teikums.

Taču kāpēc gan es saku: “Es nespēju iedomāties pretējo”? Kāpēc es nesaku: “Es nespēju iedomāties to, ko tu saki”?

Piemērs: “Katrai nūjai ir garums.” Tas nozīmē aptuveni ko šādu: mēs saucam kaut ko (vai šo) par “nūjas garumu”, bet nesaucam neko par “apaļas lodes garumu”. Vai tad es varu iedomāties, ka ‘katrai nūjai ir garums’? Es vienkārši priekšstatu sev nūju, un tas ir viss. Tikai šis attēls kopā ar šo teikumu spēlē pavisam citādu lomu nekā attēls, ko lieto kopā ar teikumu “Šis galds ir tikpat garš kā tas, kas atrodas tur”. Jo šeit es saprotu, ko nozīmē izveidot attēlu par pretējo (un tam nebūt nav jābūt priekšstata attēlam).

Bet attēls, kas saistīts ar gramatisku teikumu, var parādīt tikai to, ko, teiksim, sauc par “nūjas garumu”. Un kādam gan būtu jābūt pretējam attēlam?

((Piezīme par aprioras propozīcijas noliegšanu.))

252. Uz teikumu “Šim ķermenim piemīt izplatība” varētu atbildēt: “Tam nav jēgas”, taču esam sliecīgi sacīt: “Protams!” — Kāpēc?

253. “Cits cilvēks nespēj izjust manas sāpes.” — Kuras ir *manas* sāpes? Kas šeit kalpo par identitātes kritēriju? Padomā, kas dod iespēju fizikālu objektu gadījumā sacīt, ka “divi ir pilnīgi vienādi”. Piemēram, sacīt: “Šis krēsls nav tas pats, ko tu šeit redzēji vakar, bet ir pilnīgi vienāds ar to.”

Cik lielā mērā ir *jēgpilni* sacīt, ka manas sāpes ir tādas pašas kā viņa sāpes, tikpat lielā mērā iespējams, ka mums abiem ir tās pašas sāpes. (Un varētu iedomāties, ka divi cilvēki sajūt sāpes vienā un tai pašā, nevis tikai līdzīgās vietās. Piemēram, tā varētu būt Siāmas dvīņu gadījumā.)

Esmu redzējis, ka sarunu biedrs, diskutējot par šo jautājumu, sit sev pie krūtīm un saka: “Bet cits cilvēks taču nevar sajust ŠIS sāpes!” Atbilde uz to ir tāda, ka identitātes kritēriju nevar noteikt, empātiski uzsverot vārdu “šis”. Šāds uzsvars drīzāk liecina par to, ka šis kritērijs mums ir pazīstams, taču nepieciešams, lai par to atgādinātu.

254. Vārda “tāds pats” aizstāšana ar vārdu “identisks” (piemēram) — tas ir vēl viens tipisks glābiņš, pie kā tveras filosofija. Tā it kā mēs runātu par nozīmes noskaņām un uzdevums būtu tikai atrast vārdus, kas uztrāpītu īsto niansi. Šāds jautājums skar filosofiju tikai tajos gadījumos, kad mūsu uzdevums ir psiholoģiski precīzi attēlot savu vēlmi lietot kādu noteiktu izteiksmes veidu. Tas, ko mēs šādā gadījumā ‘jūtamies kārdināti sacīt’, protams, nav filosofija; tas ir tās jēlmateriāls. Līdzīgā veidā, piemēram, tas, ko matemātiķis ir sliecīgs sacīt par matemātisko faktu objektivitāti un realitāti, nav matemātikas filosofija, bet gan kas tāds, ar ko filosofijai jānodarbojas.

255. Filosofo nodarbojas ar kādu jautājumu kā ar kādu slimību.

256. Kā tad paliek ar valodu, kas apraksta manus iekšējos pārdzīvojumus un ko tikai es viens pats spēju saprast? *Kādā veidā* es aprakstu savas sajūtas ar vārdu palīdzību? — Tā, kā mēs to parasti darām? Tātad mani sajūtu vārdi ir saistīti ar maniem dabiskajiem sajūtu ārējiem izpaušiem? Tādā gadījumā mana valoda nav ‘privāta’. Kāds cits to spēj saprast tikpat labi kā es. — Taču ja nu man nav nekādu dabisku sajūtas ārējo izpaušumu, vienīgi pati sajūta? Un tagad es vienkārši *asociēju* nosaukumus ar sajūtām un lietoju šos nosaukumus kādā aprakstā. —

257. “Kā būtu, ja cilvēki neizrādītu savas sāpes (nevaidētu, nesaviebtu seju utt.)? Tādā gadījumā nebūtu iespējams iemācīt bērnam vārda ‘zobu sāpes’ lietojumu.” — Raug, pieņemsim, ka bērns ir ģēnijs un pats izdomā nosaukumu šai sajūtai! Taču tad viņš, protams, ar šo vārdu nevarētu neko darīt zināmu citiem. — Tātad vai viņš saprot šo nosaukumu, tikai nespēj nevienam izskaidrot tā nozīmi? — Bet ko tad nozīmē sacīt, ka viņš ir nosaucis savas sāpes? — Kā viņš to ir izdarījis: nosaucis sāpes?! Un, lai ko arī viņš būtu izdarījis, kāds tam bijis mērķis? — Sakot “Viņš ir devis sajūtai nosaukumu”, aizmirst, ka valodā jāveic daudz priekšdarbu, lai kailā vārda došana kļūtu jēgpilna. Un, kad sakām, ka kāds ir nosaucis sāpes vārdā, tad vārda “sāpes” gramatika tādējādi jau ir iepriekšsagatavota; tā norāda vietu, pie kuras jaunais vārds tiek piesaistīts.

258. Iedomāsimies šādu gadījumu. Es vēlos iekārtot dienasgrāmatu par kādas noteiktas sajūtas daudzkārtēju parādīšanos. Šim nolūkam es to asociēju ar zīmi “S” un ierakstu šo zīmi kalendārā katru dienu, kad man šī sajūta bijusi. — Vispirms gribu piebilst, ka zīmes definīciju nav iespējams

formulēt. — Bet es taču varu tai dot sava veida norādošu definīciju! — Kādā veidā? Vai es varu norādīt uz sajūtu? — Ne jau parastā nozīmē. Bet es izrunāju vai uzrakstu zīmi un tajā pašā laikā koncentrēju savu uzmanību uz attiecīgo sajūtu — it kā iekšēji norādu uz to. — Taču kam gan šī ceremonija vajadzīga, jo nekas cits kā ceremonija tā man nešķiet! Definīcija taču kalpo tam, lai noteiktu kādas zīmes nozīmi. — Raug, tieši to jau es panāku, koncentrējot uzmanību, jo šādā veidā es sev uzspiežu sasaistījumu starp zīmi un sajūtu. — Taču *es sev uzspiežu* var nozīmēt tikai, lūk, ko: šī norīse izsauc to, ka nākotnē es šo sasaistījumu *pareizi* atcerēšos. Bet mūsu pašreizējā gadījumā man nav nekāda pareizuma kritērija. Šeit varētu sacīt: pareizi ir tas, kas man katrā gadījumā liksies pareizs. Un tas tikai nozīmē, ka šeit nevaram runāt par 'pareizumu'.

259. Vai privātās valodas kārtulas ir kārtulu iespaidi? Svari, uz kuriem iespaidi tiek svērti, nav svaru *iespaidi*.

260. "Raug, man *liekas*, ka šī atkal ir sajūta "S". — Varbūt tev *liekas*, ka tev *liekas*!

Vai tad cilvēks, kurš ievilka zīmi kalendārā, *gluži neko* neatzīmēja? — Neuzskati par pašsaprotamu, ka, kaut ko ievilkdams — piemēram, kalendārā —, kāds sev kaut ko atzīmē. Jo atzīmējumam piemīt kāda funkcija, un šim "S" pagaidām tādas nav.

(Cilvēks var runāt pats pie sevis. — Ja cilvēks runā, kad neviena cita nav klāt, — vai tas nozīmē, ka viņš runā pats pie sevis?)

261. Kāds mums ir pamats saukt "S" par *sajūtas* zīmi? Jo "sajūta" ir mūsu kopīgās valodas — ne tikai man vienam saprotamas valodas — vārds. Tādējādi šā vārda lietojums ir tāds, kas prasa visiem saprotamu attaisnojumu. Un nepavisam nebūs līdzēts, ja teiksim, ka nekādai *sajūtai* nav jābūt; ka, rakstot "S", cilvēks izjūt *kaut ko* — un ka tas ir viss, ko varam pasacīt. Vārdi "izjūt" un "kaut ko" arī pieder pie mūsu kopīgās valodas. — Tādējādi, nodarbojoties ar filosofiju, galu galā nonākam punktā, kurā iespējams vien izdvest kādu neartikulētu skaņu. — Bet šāda skaņa ir izteiksme tikai kādā noteiktā valodspēlē, kuru tagad nepieciešams aprakstīt.

262. Varētu sacīt: sniedzot sev privātu vārda izskaidrojumu, cilvēkam vajag iekšēji *apņemties* šo vārdu lietot tādā un tādā veidā. Un kā notiek šī apņemšanās? Vai jāpieņem, ka tiek izveidota vārdu lietošanas tehnoloģija vai ka tā tiek atrasta jau gatavā veidā?

263. "Taču es varu (iekšēji) apņemties turpmāk saukt ŠO par 'sāpēm'." — "Bet vai tu esi pārliecināts, ka tu to esi apņēmis? Vai tu esi drošs, ka ar to vien pietika — ka tu koncentrēji uzmanību uz savu sajūtu?" — Dīvains jautājums.

264. "Kad tu reiz zini, *ko* vārds apzīmē, tu to saproti, tu zini visu tā lietojumu."

265. Iedomāsimies tabulu, tādu kā sava veida vārdnīcu, kas eksistē tikai mūsu priekšstatā. Ar šīs vārdnīcas palīdzību iespējams attaisnot vārda X pārtulkošanu ar vārdu Y. Taču vai varam saukt par attaisnošanu arī tādu gadījumu, kad šādu tabulu lieto tikai priekšstatā? — "Nu, protams; tad tas ir subjektīvs attaisnojums." — Taču attaisnojuma būtība slēpjas apstākļi, ka notiek vēršanās pie neatkarīga stāvokļa. — "Bet es taču varu vērsties no vienas atmiņas pie otras. Es, piemēram, nezinu, vai esmu pareizi ievērojis vilciena atiešanas laiku, un, lai to pārbaudītu, atsaucu atmiņā vilcienу saraksta attiecīgās lapuses attēlu. Vai šeit mums nav līdzīgs gadījums?" — Nē, jo šai norisei ir jānoslēdzas ar patiešām *pareizu* atcerēšanos. Ja vilcienу saraksta priekšstata attēlu pašu nevar *pārbaudīt*, vai tas ir pareizs, tad kā gan var noteikt pirmās atmiņas pareizumu? (Tā, it kā kāds nopirkto vairākus šīsdiņas rīta avīzes numurus, lai pārliecinātos par to, ka tie raksta paiesību.)

Tabulas pārlūkošana priekšstatā ir tikpat lielā mērā tabulas pārlūkošana kā priekšstatā eksperimenta priekšstatā rezultāts ir eksperimenta rezultāts.

266. Es varu palūkoties pulkstenī, lai redzētu, cik pulkstenis; bet es varu arī skatīties uz pulksteņa ciparnīcu, lai *uzminētu*, cik pulkstenis; vai arī es varu grozīt pulksteņa rādītāju, līdz man šķiet, ka tā stāvoklis atbilst pareizajam laikam. Tādējādi pulksteņa attēls var kalpot laika noteikšanai vairāk nekā tikai vienā veidā. (Domās skatīties pulkstenī.)

267. Pieņemsim, ka es gribu izvēlēties dimensijas tiltam, ko es būvēju savās domās, tādējādi, ka vispirms priekšstatā atrisinu tilta materiālu stiprības problēmas. Tas, protams, būtu priekšstats par to, ko sauc par tilta dimensiju izvēles attaisnojumu. Taču vai mums tas būtu jāsauc arī par dimensiju izvēles priekšstata attaisnojumu?

268. Kāpēc mana labā roka nevar uzdāvināt kreisajai rocai naudu? — Mana labā roka var to ielikt kreisajā rokā. Mana labā roka var uzrakstīt dāvinājuma dokumentu un kreisā roka — izrakstīt kvīti. — Taču tālākās praktiskās sekas nebūtu tādas, kādas ir dāvinājumam. Kad labā roka

saņēmusi naudu no kreisās Utt. mēs jautāsim: “Nu, un ko tālāk?” Un to pašu var jautāt, ja kāds cilvēks ir sniedzis sev privātu vārda definīciju; es domāju — kad viņš ir izsacījis vārdu pats pie sevis un tajā pašā laikā pievērsis uzmanību kādai sajūtai.

269. Atcerēsimies, ka pastāv noteikti personas izturēšanās kritēriji, kuri ļauj spriest, ka viņš kādu vārdu nesaprot, ka tas viņam neko nepasaka, ka viņš nezina, ko ar to iesākt. Un kritēriji, lai noteiktu, ka viņš domā, ka saprot, ka viņš piesaista vārdam kādu nozīmi, lai arī ne pareizo. Un, beidzot — kritēriji, kuri parāda, ka viņš saprot vārdu pareizi. Otrajā gadījumā varam runāt par subjektīvu saprašanu. Un skaņas, kuras neviens cits nesaprot, bet kuras es *šķietos saprotam*, var nosaukt par “privāto valodu”.

270. Padomāsim tagad par zīmes “S” lietojumu, to ierakstot dienasgrāmatā. Es izdaru šādu atklājumu: ikreiz, kad man ir kāda noteikta sajūta, spiediena mērītājs uzrāda, ka mans asinsspiediens ceļas. Tādējādi es varēšu noteikt, ka mans asinsspiediens ceļas, nelietojot nekādu aparātu. Tas ir noderīgs rezultāts. Un tagad šķiet pilnīgi vienalga, vai es esmu atpazinis šo sajūtu *pareizi* vai ne. Pieņemsim, ka es to pastāvīgi identificēju aplami, — tas neko neizmaina. Un tas vien jau parāda, ka pieņēmums par kļūdišanos bija tikai šķitums. (Mēs it kā pagriežām kādu slēdzi, kas izskatījās tāds, it kā ar to varētu iedarbināt kaut ko kādā mašīnā; taču tas bijis tikai rotājums, kas nemaz nav savienots ar pārējo mehānismu.)

Un kāds gan mums šeit ir pamats nosaukt “S” par kādas noteiktas sajūtas apzīmējumu? Varbūt tas veids, kādā attiecīgo zīmi lieto šajā valodspēlē. — Un kāpēc — “noteiktas sajūtas”, proti — ikreiz vienas un tās pašas? Nu vai tad mēs nepieņemam, ka rakstām “S” katru reizi?

271. “Tedomājies cilvēku, kurš nevar paturēt atmiņā, *ko* apzīmē vārds ‘sāpes’, tā ka viņš pastāvīgi sauc šajā vārdā dažādas lietas, — un tomēr lieto to saistībā ar parastajām sāpju pazīmēm un pieņēmumiem par tām!” Proti, viņš lieto to tāpat kā mēs visi. Šeit es varētu sacīt: tāds ritenis, kuru var griezt, nekam citam negriežoties līdz, nav mašīnas daļa.

272. Privātā pārdzīvojuma būtiskākā īpašība patiesībā nav tas, ka katram cilvēkam ir savs šā pārdzīvojuma eksemplārs, bet gan tas, ka neviens nezina, vai citam ir *šis* vai kāds cits pārdzīvojums. Tāpēc iespējams pieņēmums — lai arī neverificējams —, ka vienai daļai cilvēces ir viena veida sarkanuma sajūta un citai daļai — cita.

273. Ko tagad sacīt par vārdu “sarkans”? Vai to, ka tas apzīmē kaut ko tādu, ar ko mēs visi saskaramies, un ka patiesībā katram cilvēkam būtu nepieciešams līdzās šim vārdam vēl arī savējais, ar ko apzīmēt savu *paša* sarkanuma sajūtu? Jeb ir tā: vārds “sarkans” apzīmē ko tādu, kas zināms mums visiem, un bez tam vēl arī ko tādu, kas zināms tikai katram cilvēkam vienam pašam? (Jeb varbūt labāk: tas *attiecas* uz kaut ko tādu, kas zināms tikai viņam.)

274. Protams, tas, ka mēs sakām “attiecas uz”, nevis “apzīmē” privāti, nepavisam nepalīdz satvert vārda “sarkans” funkciju; taču filosofējot tā ir psiholoģiski trāpīgāka izteiksme noteiktam pārdzīvojumam. Ir tā, it kā, izrunājot šo vārdu, es pametu acis sāņus uz savu privāto sajūtu un saku pats sev: es labi zinu, ko es ar to domāju.

275. Paveries uz debesu zilumu un saki pie sevis: “Cik zilas debesis!” — Kad tu to dari spontāni — bez filosofiska nolūka —, tev nekad neienāk prātā, ka šis krāsas iespaids pieder tikai *tev*. Un tu bez jebkādam šaubām vērsies ar šo izteicienu pie kāda cita. Un, ja tu, šos vārdus izrunājot, uz kaut ko norādi, tad tās ir debesis. Es gribu sacīt: tev nav sajūtas par ‘sevīrādīšanu’, kas parasti pavada ‘sajūtas nosaukšanu’, domājot par privāto valodu. Un vēl — tu nedomā, ka tev patiesībā būtu jānorāda ar roku uz krāsu, bet gan pievērsot uzmanību. (Padomā, ko nozīmē “norādīt uz kaut ko, pievērsot uzmanību”.)

276. Taču vai tad mēs vismaz *nozīmīgi nedomājam* ko gluži noteiktu, kad skatāmies uz kādu krāsu un nosaucam krāsas iespaidu? Ir gluži tā, it kā mēs atdalām krāsas *iespaidu* no aplūkojamā priekšmeta tā kā kādu plēvīti. (Tam vajadzētu mūsos izsaukt aizdomas.)

277. Taču, kā gan tas vispār iespējams, ka jūtam kārdinājumu domāt, ka vienreiz ar kādu vārdu *nozīmīgi domājam* krāsu, kas visiem pazīstama, bet citreiz — ‘vizuālo iespaidu’, ko *es* gūstu *patlaban*? Kā gan šeit iespējams pat vismazākais kārdinājums? — Es nepievēršu vienāda veida uzmanību attiecīgajai krāsai abos gadījumos. Kad nozīmīgi domāju (kā man gribētos sacīt) par krāsas iespaidu, kas pieder man vienam pašam, es sevi “iegremdēju” šajā krāsā — apmēram tā, it kā ‘es nevarētu vien piesātināties’ ar šo krāsu. Šā iemesla dēļ ir vieglāk panākt šādu pārdzīvojumu, skatoties uz spilgtāku krāsu vai uz iespaidīgu krāsu salikumu.

278. "Es zinu, kā *man* izskatās zaļa krāsa" — tas taču ir jēgpilni! Protams; par kuru no šā teikuma lietojumiem tu domā?

279. Iedomājies kādu cilvēku, kas saka: "Es taču zinu, cik es esmu garš!" — un uzliek roku uz galvas, lai to pierādītu.

280. Kāds cilvēks uzglezno attēlu, lai parādītu, kā viņš priekšstata sev kādu ainu uz teātra skatuves. Un tagad es saku: "Šim attēlam ir divkārsa funkcija: tas kaut ko paziņo citiem — tādā veidā kā attēli vai vārdi, ko paziņo citiem, — taču tam cilvēkam, kas to paziņo, šis attēls ir arī vēl cita veida reprodukcija (vai paziņojums?): viņam tas ir priekšstata attēlojums tādā veidā, kādā tas nevar piederēt nevienam citam. Šim cilvēkam viņa privātais iespaids par attēlu pasaka to, ko viņš pats bija priekšstatījis sev tādā nozīmē, kādā tas neko nevar pateikt citiem." — Un kādas gan man tiesības šajā otrajā gadījumā runāt par priekšstatišanu vai paziņošanu, ja šie vārdi tika lietoti pareizi *pirmajā* gadījumā?

281. "Taču vai tevis sacītais nav reducējams uz to, ka, piemēram, sāpes nepastāv, ja nav *sāpēm atbilstīgas izturēšanās*?" — Tas reducējams uz šo: tikai par dzīvu cilvēku un viņam līdzīgu būtni (kas līdzīgi izturas) var sacīt, ka viņam ir sajūtas; ka viņš redz; vai ir akls; dzird, ir kurls; apzinās sevi vai ir zaudējis apziņu.

282. "Bet pasakā taču arī pods spēj redzēt un dzirdēt!" (Protams; bet tas *spēj* arī runāt.)

"Taču pasaka tikai izdomā to, kā nav; tā nestāsta ko tādu, kas ir *bezzēgas*." — Tik vienkārši tas nav. Vai būtu nepatiesi vai bezzēgas — sacīt, ka pods runā? Vai mums ir skaidrs priekšstats par to, kādos apstākļos sacīsim par podu, ka tas runā? (Pat bezzēgas dzejolītis nav bezzēgas tādā pašā veidā kā bērna lallināšana.)

Jā, mēs sakām par nedzīvu lietu, ka tai sāp; piemēram, spēlējoties ar lellēm. Taču šis sāpju jēdziena lietojums ir sekundārs. Iedomāsimies gadījumu, kad cilvēki piedēvē sāpes *tikai* nedzīvām lietām; ka tie žēlo *tikai* lelles! (Kad bērni spēlējas "vilcienos", viņu spēle ir saskaņota ar viņu zināšanām par vilcieniem. Tomēr būtu iespējams, ka bērni, kas pieder ciltij, kura nepazīst vilcienus, pārņem šo spēli no citiem un spēlē, nezinādami, ka tā kaut ko atdarina. Var sacīt, ka šai spēlei viņiem nebūtu tāda pati *jēga*, kāda tā ir mums.)

283. No kurienes gan nāk *pati šī doma*, ka dzīvas būtnes, priekšmeti spēj kaut ko sajūst?

Vai tā būtu audzināšana, kas novedusi mani pie tā, pievēršot uzmanību izjūtām manī pašā tā, ka tagad es pārnesu šo ideju uz objektiem ārpus manis, ka es atpazīstu, ka tur (manī) ir kaut kas, ko es varu saukt par “sāpēm”, nenonākot konfliktā ar to, kā citi cilvēki šo vārdu lieto? Es nepārnesu savu ideju uz akmeņiem, augiem u.tml.

Vai es nevarētu iedomāties, ka man ir neciešamas sāpes un ka tikmēr, kamēr tās turpinās, es pārvēršos par akmeni. Jā, kā gan es zinu, ka, aiztaisot acis, es neesmu pārvērties par akmeni? Un, ja tas tā noticis, tad kādā gan ziņā *akmens* sajūtis sāpes? Kādā ziņā tās varēs piedēvēt akmenim? Un kāpēc gan vispār šeit vajadzīgs kāds, kam sāpes piedēvēt?!

Un vai var sacīt par akmeni, ka tam ir dvēsele un ka *tā* sajūt sāpes? Kāds sakars dvēselei, kāds sakars sāpēm ar akmeni?

Tikai par ko tādu, kas izturas kā cilvēks, var sacīt, ka tas sajūt sāpes.

Jo tas jāsaista par ķermeni vai, ja vēlies, par dvēseli, kura *ir* ķermenim. Un kā gan ķermenim var *būt*¹⁷ dvēsele?

284. Aplūko akmeni un iedomājies, ka tam ir sajūtas! — Cilvēks sev saka: kā gan vispār iespējams nonākt pie domas — piedēvēt kādam *priekšmetam* kādu *sajūtu*. Tikpat labi tās varētu piedēvēt skaitlim! — Un tagad aplūko mušu, kas ķepurojas, un uzreiz šīs grūtības izzūd, un šķiet, ka sāpēm te ir, kur *pieķerties*, — šeit, kur iepriekš viss bija, tā sakot, pārāk *gluds*.

Un tādā pašā veidā arī liķis mums šķiet gluži nepieejams sāpēm. — Mūsu attieksme pret to, kas ir dzīvs, nav tāda pati kā pret to, kas ir miris. Visas mūsu reakcijas ir atšķirīgas. — Ja kāds saka: “Tas nevar būt vienkārši tā iemesla dēļ, ka dzīva būtne kustas tādā un tādā veidā un ka nedzīva tā nedara,” — tad es viņam gribētu norādīt, ka šeit mums ir darišana ar gadījumu, kad ‘kvantitāte pāriet kvalitātē’.

285. Padomā par to, kā tiek atpazītas *sejas izteiksmes*. Vai arī par sejas izteiksmju aprakstīšanu, kura nepavisam nesastāv no sejas izmēru sniegšanas. Padomā arī par to, kā iespējams atdarināt kāda cita cilvēka sejas izteiksmi, nelūkojoties uz savējo spoguļi.

286. Bet vai tad nav absurds sacīt par *ķermeni*, ka tam ir sāpes? — Un kāpēc gan šeit jūtams absurds? Kādā ziņā var sacīt, ka mana roka nejūt sāpes, bet ka es tās jūtu savā rokā?

Kas tā ir par problēmu: vai tas ir *ķermenis*, kas izjūt sāpes? — Kā to atrisināt? Kas liek domāt, ka tas *nav* ķermenis? Raug, kaut kas tamlīdzīgs: ja kāds cilvēks sajūt sāpes rokā, tad *roka* to nesaka (ja nu vienīgi tā to uzraksta) un mierinājuma vārdus nevelta tai, bet gan cietējam: skatās viņam acīs.

287. Kādā veidā es izjūtu līdzcietību *pret šo cilvēku*? Kādā veidā parādās tas, kas ir manas līdzcietības objekts? (Var sacīt, ka līdzcietība ir sava veida pārliecība par to, ka kāds cits cilvēks sajūt sāpes.)

288. Es pārvēršos par akmeni, un manas sāpes turpinās. — Bet ja nu es kļūdos un tās vairs nav *sāpes*! — Taču es šeit nevaru kļūdoties; nav nekādas jēgas šaubīties par to, vai man sāp! Citiem vārdiem — ja kāds saka: “Es nezinu, vai tas, kas man ir, ir sāpes vai kas cits,” — mēs varētu domāt ko tamlīdzīgu: viņš nezina, ko nozīmē latviešu valodas vārds “sāpes”, un mums tas viņam jāizskaidro. — Kādā veidā? Varbūt ar žestiem vai iedurot viņam ar adatu un sakot: “Lūk, tās ir sāpes.” Šo vārda izskaidrojumu kā jebkuru citu viņš var saprast pareizi, aplami vai nesaprast itin nemaz. Un to, kā tas ir noticis, viņš parādis, šo vārdu lietojot, kā tas ir norisinājies arī agrāk.

Ja viņš, piemēram, tagad sacītu: “Ak, es zinu, ko sauc par sāpēm, bet, vai *tas*, kas man tagad šeit ir, ir sāpes — to es nezinu,” — mums atliktu tikai šūpot galvu un viņa vārdi būtu jāpieņem kā divaina reakcija, ar kuru mēs nezinām, ko iesākt. (Būtu tā, it kā mēs dzirdētu kādu visā nopietnībā sakām: “Es skaidri atceros, ka kādu laiku pirms savas piedzimšanas es domāju...”)

Šis šaubu izteikums neiederas valodspēlē; taču, ja tiek izslēgta cilvēka izturēšanās kā sajūtu izteikšanas līdzeklis, tad sāk likties, ka es atkal *drikstu* šaubīties. Kārdinājums sacīt, ka es varu uzskatīt sajūtu par kaut ko citu, nekā tā ir, rodas šādi: pieņemot, ka normālā valodspēle ar sajūtu izteiksmi tiek atcelta, man nepieciešams kāds cits sajūtu identitātes kritērijs; un tad pastāv arī kļūdišanās iespēja.

289. “Sakot ‘man sāp’, man katrā gadījumā ir attaisnojums *savā priekšā*.” — Ko tas nozīmē? Vai tas nozīmē: “Ja kāds cits zinātu, ko es saucu par sāpēm, viņš atzītu, ka es lietoju šo vārdu pareizi”?

Lietot vārdu bez attaisnojuma nenozīmē, ka to nav tiesību lietot.

290. Es, protams, neidentificēju savas sāpes, balstoties uz kaut kādiem kritērijiem, bet gan atkārtēju to pašu izteikumu. Taču ar to valodspēle nebeidzas; ar to tā sākas.

Tomēr, vai tad tās sākums nav sajūta, ko es aprakstu? — Laikam vārds “apraksta” mūs samulsina. Es saku: “Es aprakstu savu psihisko stāvokli” — un “Es aprakstu savu istabu”. Jāatsauc atmiņā valodspēļu atšķirības.

291. Tas, ko mēs saucam par “*aprakstiem*”, ir instrumenti noteiktam lietojumam. Padomā par mašīnas zīmējumu, par piegrieztņi, par rasējumu ar izmēriem, ko lieto inženieris. Ir kaut kas maldinošs tāda veida domāšanā, kas priekšstata aprakstīšanu kā vārdu attēlu attiecībā pret faktiem: gribas domāt par šiem attēliem kā tādām, kas karājas pie mūsu sienām; tādām, kas šķiet vienkārši parādām to, kāda lieta izskatās, kāda tā rādās. (Šie attēli ir ir kā diki.)

292. Nedomā vienmēr, ka tu nolasi savus vārdus no faktiem; ka tu šos faktus atbilstīgi kādai regulai attēlo vārdos. Jo, pat tā darot, tev katram atsevišķam gadījumam nākas piemērot kārtulu bez norādījumiem.

293. Ja es saku par sevi, ka es zinu, ko nozīmē vārds “sāpes”, vienīgi no sava paša pieredzes, — vai man nav jāsaka *tas pats* arī par citiem? Un kā gan es varu šo *vienu* gadījumu tik bezatbildīgi vispārināt?

Raug, iedomāsimies, ka ikkatrs par sevi man saka, ka viņš zina, kas ir sāpes, tikai no paša pieredzes! — Pieņemsim, ka katram cilvēkam ir kārbīņa, kurā atrodas kaut kas tāds, ko mēs saucam par “vaboli”. Neviens nevar ieskatīties cita kārbīņā, un ikviens saka, ka viņš, vērojot *savu* vaboli, zina, kas ir vabole. Šajā gadījumā būtu pilnīgi iespējams, ka katram cilvēkam viņa kārbīņā ir pilnīgi atšķirīga lieta. Var pat iedomāties, ka šī pati lieta pastāvīgi mainās. — Bet ja nu vārdam “vabole” ir kāds lietojums šo cilvēku valodā? — Ja tā, tad šis vārds netiktu lietots kā kādas lietas apzīmējums. Lieta, kas atrodas kārbīņā, vispār nepieder pie valodspēles; pat ne kā *kaut kas*, jo kārbīņa var būt arī tukša. — Nē, tādējādi lieta kastītē var tikt ‘saīsināta’; tā sevi atceļ, lai kas arī tā būtu.

Citiem vārdiem: ja sajūtu izteikšanas gramatika tiek veidota pēc ‘priekšmeta un apzīmējuma’ parauga, tad priekšmets izkrīt no apsvērumiem kā nerelevants.

294. Ja tu saki, ka kāds cilvēks priekšstata privātu attēlu un apraksta to, tad tu joprojām esi izdarījis pieņēmumu attiecībā uz to, kas ir tas, ko viņš priekšstata. Un tas nozīmē, ka tu to spēj aprakstīt vai arī apraksti tuvāk. Ja tu atzīsti, ka tev nav nekādu zināšanu par to, kas tā varētu būt par lietu, ko viņš priekšstata, — tad kas gan tev ļauj sacīt, ka viņš vispār kaut ko

priekšstata? Vai tas nebūtu tāpat, it kā es sacītu par kādu cilvēku: "Viņam kaut kas *ir*. Bet es nezinu, vai tā ir nauda vai parādi, vai tukša kase."

295. Un kas tas vispār ir par teikumu: "Es zinu... tikai no *savas* pieredzes?" Vai tā ir pieredzes propozīcija? Nē. — Vai gramatiska?

Es iedomājos tā: ikviens par sevi saka, ka viņš zina, kas ir sāpes, vadoties vienīgi no savām sāpēm. — Ne jau nu, ka cilvēki tā patiešām saka vai būtu gatavi sacīt. Bet, *ja* ikviens tā sacītu, tad — tas varētu būt sava veida izsauciens. Un, pat ja tas neko nepaziņotu, tas tomēr būtu attēls; un kāpēc gan lai mēs nevēlētos šādu attēlu izsaukt apziņā? Iedomājies, ka vārdu vietā ir uzgleznots alegorisks attēls.

Kad ielūkojamies sevī, nodarbojoties ar filosofiju, mēs bieži skatām tieši šādu attēlu. Mūsu gramatikas skaidru, attēlveidīgu reprezentāciju. Nevis faktus, bet it kā ilustrētu runas veidu.

296. "Jā, bet tomēr ir kaut kas, kas pavada manu sāpju izsaucienu! Un tieši tā dēļ es izsaucos. Un šis kaut kas ir tieši tas, kas ir nozīmīgs un — šausmīgs." Tikai kam gan mēs ar to kaut ko paziņojam? Un kādā gadījumā?

297. Protams, ūdenim katlā vāroties, tvaiks nāk ārā no katla un arī tvaiku attēls nāk ārā no katla attēla. Taču kā jūs skatītos uz to, ja mēs sacītu, ka ir jābūt kaut kam, kas vārās katliņa attēlā?

298. Tas, ka, norādot sevī uz kādu sajūtu, mēs labprāt sakām: "Šis ir *tas* svarīgākais," — jau liecina par to, ka esam sliecīgi sacīt ko tādu, kas neko nepaziņo.

299. Citādi nespēt — kad esam nonākuši filosofiskās domas varā — kā vien sacīt to un to; nepārvarami tiekties to sacīt — tas nenozīmē, ka esam spiesti izdarīt kādu *pieņēmumu* vai nepastarpināti atzīt jeb zināt kādu lietu stāvokli.

300. Ne tikai izturēšanās attēls, bet arī sāpju attēls — tā varētu teikt — attiecas uz valodspēli, kurā darbojas vārdi "viņam sāp". Vai arī — ne tikai uzvedības paradigma, bet arī sāpju paradigma. — Sacīt: "Ar vārdu 'sāpes' valodspēlē ienāk sāpju attēls" — ir pārpratums. Sāpju priekšstats nav attēls, un *šis* priekšstats valodspēlē nav aizvietojams ne ar ko tādu, ko varētu saukt par attēlu. — Sāpju priekšstats kādā vienā nozīmē noteikti ietilpst valodspēlē; taču ne kā attēls.

✓ 301. Priekšstats nav attēls, taču attēls var tam atbilst.

302. Tā nemaz nav tik viegla lieta — izveidot priekšstatu par kāda cilvēka sāpēm pēc savu sāpju parauga, jo man jāpriekšstatās sāpes, ko es *nejūtu*, atbilstīgi sāpēm, ko es *jūtu*. Proti, man vajag ne tikai vienkārši priekšstatā pāriet no vienas sāpīgas vietas uz kādu citu vietu. Apmēram tā, kā no sāpēm plaukstā uz sāpēm rokā. Jo man nav jāpriekšstatās, ka es sajūtu sāpes kāda cita cilvēka ķermenī. (Kas arī būtu iespējams.)

Sāpju izturēšanās var norādīt uz sāpošo vietu — bet sāpes ārēji pauž tas cilvēks, kurš cieš.

✓ 303. “Es varu vienīgi *ticēt*, ka kādam citam ir sāpes, bet, ka man sāp, to es *zinu*.” Jā, var nolemt sacīt “Es esmu pārliecināts, ka viņam sāp” tā vietā, lai teiktu “Viņam sāp”. Taču tas ir viss. — Tas, kas šeit liekas kā izskaidrojums vai apgalvojums par psihisko procesu, patiesībā ir viena veida izteiksmes apmaiņš ar cita veida izteiksmi, kas filosofējot šķiet piemērotāka.

Pamēģini reiz — kādā reālā situācijā — apšaubīt cita cilvēka bailes vai sāpes!

304. “Bet tu taču pieļauj, ka ir atšķirība starp sāpju izturēšanos, kas pavada sāpes, un sāpju izturēšanos bez sāpēm?” Pieļāju? Kur var būt vēl lielāka atšķirība? — “Un tomēr tu atkal un atkal nonāc pie secinājuma, ka pati sajūta nav nekas”. Nepavisam ne. Tā nav kaut kas, bet tā nav arī nekas! Secinājums bija vienīgi tāds, ka nekas kalpotu tikpat labi kā kaut kas, par ko neko nav iespējams pateikt. Mēs esam vienīgi noraidījuši gramatiku, kas šajā gadījumā cenšas sevi uzspiest.

Paradokss izzūd tikai tad, kad mēs radikāli atsakāmies no idejas, ka valoda vienmēr darbojas tikai *vienā* veidā, ka tā vienmēr kalpo vienam un tam pašam mērķim: pārraidīt domas — domas par mājām, sāpēm, par labo un ļauno vai jebko citu.

305. “Tomēr tu taču nevari noliegt, ka, piemēram, atminoties notiek kāda iekšēja norise.” — Kāpēc gan ir palicis iespaids, ka mēs gribam kaut ko noliegt? Kad saka: “Tomēr šeit ir iekšēja norise,” — tad gribas turpināt: “Tu taču to *redzi*.” Un tā ir šī iekšējā norise, kas tiek domāta ar vārdu “atcerēties”. — Iespaids, it kā mēs vēlētos kaut ko noliegt, rodas tāpēc, ka mēs uzstājamies pret šīs ‘iekšējās norises’ attēlu. Mēs noliedzam to, ka iekšējās norises attēls sniedz pareizu priekšstatu par vārda “atcerēties” lietošanu. Mēs sakām, ka šis attēls un viss, kas ar to saistīts, traucē saskatīt vārda lietojumu tādu, kāds tas īstenībā ir.

306. Kāpēc gan man būtu jānoliedz, ka ir mentāla norise?! Taču apgalvojums “Mani tikko ir notikusi... mentāla atcerēšanās norise” nenozīmē neko citu kā vien to, ka “Es tikko kā esmu atcerējies...”. Noliegt mentālo norisi būtu tas pats, kas noliegt atcerēšanos; noliegt, ka kāds jebkad kaut ko atceras.

307. “Vai tikai tu neesi nomaskējies biheiviorists? Vai tu galu galā neapgalvo, ka viss, izņemot cilvēku izturēšanos, ir fikcija?” — Ja es runāju par fikciju, tad tā ir *gramatiska* fikcija.

308. Kādā veidā rodas filosofiskā problēma par mentālām norisēm un stāvokļiem un par biheiviorismu? — Pirmais solis ir gluži nepamanāms. Mēs runājam par norisēm un stāvokļiem un atstājam jautājumu par to dabu neizlemtu. Varbūt kādreiz par tiem zināsim ko vairāk — tā mēs domājam. Taču tādējādi mēs jau nosliecamies aplūkot jautājumu noteiktā veidā. Jo mums ir noteikts priekšstats par to, ko nozīmē — iepazīt procesu tuvāk. (Tādējādi burvju trika izšķirīgais solis ir veikts, un tieši šis solis mums šķita gluži nevainīgs.) — Un salīdzinājums, kura uzdevums bija radīt labāku priekšstatu par mūsu domām, tagad sašķīst gabalos. Līdz ar to mums nākas noliegt vēl neizprasto norisi vēl neizpētītajā sfērā. Un tādējādi liekas, ka esam nolieguši mentālās norises. Bet mēs, protams, tās nevēlamies noliegt!

309. Kāds ir tavas filosofēšanas mērķis? — Parādīt mušai izeju no mušu ķeramā trauka.

310. Es saku kādam, ka man sāp. Viņa attieksme pret mani tagad būs: ticēšana, neticēšana, neuzticēšanās un tā tālāk.

Pieņemsim, ka viņš saka: “Nav tik slikti.” — Vai tas nav pierādījums, ka viņš tic kaut kam, kas atrodas aiz sāpju ārējās izpausmes? — Viņa attieksme ir viņa attieksmes pierādījums. Iedomājies stāvokli, kad ne tikai teikums “Man sāp”, bet arī atbilde “Nav tik slikti” tiek aizstāta ar dabiskām skaņām un žestiem!

311. “Vai var būt vēl lielāka atšķirība!” — Sāpju gadījumā es ticu, ka spēju šo atšķirību sev pašam privāti demonstrēt. Bet starpību starp nolauztu un nenolauztu zobu es varu demonstrēt kādam citam. Taču gadījumā, kad tu demonstrē sev pašam, tev nav nepieciešams sagādāt sev sāpes; ir pietiekami tās *iedomāties* —, piemēram, nedaudz saviēbjot seju. Un vai tu

zini, ka tas, ko tu sev tādējādi demonstrē, ir sāpes, nevis, piemēram, sejas izteiksme? Un kā gan tu zini, kas tas ir, ko tev vajag sev demonstrēt, pirms tu to dari? Šī *privātā* demonstrēšana ir ilūzija.

312. Taču vai gadījums ar zobu un sāpju gadījums tomēr nav līdzīgi? Jo saskatāmā sajūta vienā gadījumā atbilst sāpju sajūtai otrajā. Es varu sev demonstrēt redzamo sajūtu tikpat lielā vai tikpat mazā mērā kā sāpju sajūtu.

Iedomāsimies: apkārtējo lietu (akmeņu, augu u.tml.) virsmās ir plankumi un laukumi, kuriem pieskaroties mūsu ādā rodas sāpes. (Varbūt šo virsmu ķīmiskā sastāva dēļ. Taču tas mums nav jāzina.) Šādā gadījumā mums būtu jārunā par šā auga lapas sāpju plankumiem, tāpat kā tagad runājam par tās sarkanajiem plankumiem. Es domāju, ka mums ir lietderīgi ņemt vērā šo plankumu uztveri un to izskatu, ka mēs varam no tiem ko uzzināt par lietu svarīgākajām īpašībām.

313. Es varu izrādīt sāpes tāpat, kā es demonstrēju sarkanumu vai kā es pārādu taisnumu un greizumu, un kokus, un akmeņus. — Tieši *to* mēs *saucam* par 'izrādīšanu'.

314. Tas norāda uz fundamentālo pārpratumu, proti, ja es sliecos apcerēt savas pašreizējās galvassāpes, lai noskaidrotu sajūtu filosofiskās problēmas.

315. Vai cilvēks, kurš *nekad* nav jutis sāpes, *spētu* saprast vārdu "sāpes"? — Vai pieredzei mani jāmaca par to, vai tā ir vai nav? — Un, ja mēs sakām: "Cilvēks nevar sev priekšstatīt sāpes, ja kaut reizi nav tās jutis," — tad kā gan mēs to zinām? Kas ļauj mums noteikt, vai tā patiesi ir?

316. Lai noskaidrotu vārda "domāt" nozīmi, mēs noraugāties sevī, kamēr domājam: tas, ko mēs tad novērojam, būs tas, ko šis vārds nozīmē! — Bet tieši tā šis jēdziens netiek lietots. (Tas būtu tāpat kā, ja es, nezinot šaha spēli, gribētu izdibināt, ko nozīmē vārdi "pieteikt matu", cieši novērojot kādas šaha partijas pēdējo gājienu.)

317. Maldinoša paralēle: kliedziens, sāpju izteiksme — teikums, domas izteiksme!

It kā teikuma mērķis būtu darīt kādam zināmu, kā citam ir ap dušu, tikai, tā teikt, nevis kuņģī, bet domāšanas aparātā.

318. Kad mēs domājoši runājam¹⁸ vai arī rakstām — es domāju, tā, kā to parasti darām —, tad mēs vispārīgi neteiksim, ka domājam ātrāk nekā runājam: gluži pretēji — doma šeit šķiet *neatdalīta* no izteiksmes. No otras puses, mēdz tomēr runāt par domas ātrumu; par to, kā mums zibenīgi iešaujas prātā doma, kā vienā mirklī kļūst skaidras problēmas utt. Tas vedina jautāt: vai, zibenīgi domājot, nenotiek tas pats, kas domājošā runā, — tikai ļoti paātrināti? Tā, ka arī pulksteņa mehānisms pirmajā gadījumā attālumu noskrien vienā rāvienā, bet otrajā, vārdu kavēts, — soli pa solim.

319. Es spēju zibenīgi kopumā redzēt vai saprast kādu domu tajā pašā nozīmē, kādā es to spēju atzīmēt ar dažiem vārdiem vai zīmūļa vilcieniem.

Kas padara šo piezīmi par šīs domas kopsavilkumu?

320. Zibenīga doma var attiekties pret izrunātu domu kā algebriska formula pret skaitļu secību, ko es no tās izvēršu.

Ja man, piemēram, dota algebriska funkcija, tad es esmu DROŠS, ka spēšu izrēķināt tās vērtību argumentiem 1, 2, 3,... līdz 10. Šo drošību sauks 'labi pamatota', jo es esmu mācījies, kā rēķināt šādas funkcijas utt. Citos gadījumos tā nebūs pamatota — bet sekmīgs aprēķins to tomēr apstiprinās.

321. "Kas notiek tad, kad cilvēks pēkšņi saprot?" — Jautājums ir slikti veidots. Ja tas ir jautājums par izteiksmes "pēkšņi saprast" nozīmi, tad norāde uz kādu norisi, ko mēs tā saucam, nav atbilde. — Jautājums varētu nozīmēt: kādas pazīmes ir tam, ka kāds pēkšņi saprot? kādas ir pēkšņai saprašanai raksturīgās psihiskās blakusparādības?

(Nav pamata pieņemt, ka cilvēks jūt, piemēram, izmaiņas savā sejas izteiksmē vai elpošanā, kas raksturīgas kādam jūtu uzplūdumam. Arī tad, ja viņš jūt šīs izmaiņas, līdzko pievērš tām uzmanību.) ((Poza.))

322. Tas, ka uz jautājumu par šīs izteiksmes nozīmi ar šo aprakstu netiek dota atbilde, vedina secināt — saprašana patiešām ir specifisks, nedefinējams pārdzīvojums. Tomēr tiek aizmirsts, ka mums jāinteresējas par jautājumu: kā mēs *salīdzinām* šos pārdzīvojumus; ko mēs *nosakām* kā kritēriju šo gadījumu identitātei?

323. "Tagad tālāk es zinu!" ir izsauciens; tas atbilst nepiespiestai skanībai, priecīgam iesākumam. No manas izjūtas, protams, neizriet, ka es neiestrēgšu, tiklīdz mēģināšu turpināt. — Ir gadījumi, kuros es teiktu: "Kad es teicu, ka tālāk es zinu, tad tas tā arī *bija*." To, piemēram, teiks, kad iestājas neparedzēts traucējums. Bet neparedzētais nedrīkst būt vienkārši tas, ka es iestrēgstu.

Būtu arī domājams, ka kāds, arvien no jauna saņemot šķietamu apgaismību, iesaucas: "Tagad tas man ir rokā!" — un pēc tam nekad nespētu to attaisnot darbībā. — Viņam varētu šķist, it kā viņš acumirkli atkal aizmirst attēla, kas viņam bija parādījies, nozīmi.

324. Vai būtu pareizi teikt, ka šeit ir runa par indukciju un ka es esmu tikpat drošs par to, ka spēšu turpināt skaitļu rindu, kā esmu par to, ka šī grāmata nokritīs uz zemes, kad to palaidīšu vaļā; un ka es nebūšu pārsteigtāks, kad pēkšņi bez jebkāda acīmredzama iemesla iestrēgšu skaitļu rindas izvērsnā, nekā tāds būtu tad, ja grāmata tā vietā, lai nokristu, paliktu karājoties gaisā? — Uz to es gribu atbildēt, ka *šai* drošībai mums patiešām nekāds pamats nav arī vajadzīgs. Kas gan varētu attaisnot drošību vēl *labāk* kā sekmīgs iznākums?

325. "Drošticamība, ka es spēšu turpināt pēc tam, kad man ir bijis šis pārdzīvojums, — piemēram, kad esmu redzējis šo formulu, — balstās vienkārši uz indukciju." Ko tas nozīmē? — "Drošticamība, ka uguns mani apdedzinās, pamatojas uz indukciju." Vai tas nozīmē, ka es secinu pie sevis: "Es vienmēr esmu liesmā apdedzinājies, tāpat tas notiks arī tagad"? Vai arī to, ka agrākā pieredze ir drošticamības *cēlonis*, nevis tās pamats? — Tas atkarīgs no hipotēžu, no dabas likumu sistēmas, kuras ietvaros mēs aplūkojam drošticamības fenomenu.

Vai šī palāvēība ir attaisnota? — Tas, ko cilvēki atzīst par attaisnojumu, parāda, kā viņi domā un dzīvo.

326. Mēs gaidām *to*, un *tas* mūs pārsteidz; bet pamatojumu ķēde nav nebeidzama.

327. "Vai cilvēks spēj domāt nerunājot"? — Un kas ir *domāt*? — Raug, vai tad tu nekad nedomā? Vai tu nevari novērot sevi un redzēt, kas īsti norisinās? Tam taču vajadzētu būt vienkārši. Tas taču tev nav jāgaida kā kāds astronomisks notikums, tikai pēc tam, varbūt steigā, veicot novērojumus.

328. Labi, ko vēl sauc par “domāt”? Attiecībā uz ko cilvēki ir mācījušies šo vārdu lietot? — Kad es saku, ka esmu domājis, — vai tad man vienmēr jābūt taisnībai? — Kāda *veida* kļūda te ir pieļauta? Vai pastāv apstākļi, kad varētu jautāt: “Vai tas, ko es tad tiku darījis, īstenībā bija domāšana? vai es sevi nemaldinu?” Ja cilvēks veic mērijumu, norisinoties kādai domu gaitai, — vai tad viņš ir pārtraucis domāšanu, ja mērīšanas laikā nerunā pats ar sevi?

329. Kad es domāju valodā, tad man blakus valodiskai izteiksmei neparādās vēl arī ‘nozīmes’ — valoda pati ir domas nesēja.

330. Vai domāšana ir runas veids? Gribētos sacīt, ka tā ir tas, kas atšķir domājošu runu no bezdomu runas. — Un tad tā šķiet esam runas pavadījums. Kāda norise, kas tikpat labi varētu pavadīt kaut ko citu vai notikt patstāvīgi.

Pasaki frāzi: “Spalva ir pilnīgi trula. Tā, tā, tagad tā velk.” Vienreiz domājoši; tad nedomājoši; tad domā tikai domas, bet bez vārdiem. — Protams, es varētu kādas darbības laikā pārbaudīt savas spalvas galu, savilkt seju, tad ar rezignētu žestu rakstīt tālāk. — Es varētu arī, aizņemts ar kaut kādiem mērijumiem, darboties tā, ka tas, kurš mani noskatītos, teiktu, ka esmu — bez vārdiem — domājis: ja divi lielumi ir vienādi ar trešo, tad tie ir arī savstarpēji vienādi. — Bet tas, kas šeit izveido domāšanu, nav kāda norise, kurai jāpavada vārdi, ja tiem jābūt domājoši izrunātiem.

331. Iedomājies cilvēkus, kas spētu domāt tikai skaļi! (Kā ir cilvēki, kas var tikai skaļi lasīt.)

332. Dažkārt patiešām mēs saucam par “domāšanu” to, ka teikumu pavada garīga norise, bet par “domu” šo pavadījumu mēs nesaucam. — Izrunā teikumu un domā to; izrunā to ar sapratni! — Un tagad neizrunā un dari tikai to, ar ko tu to saprotošā runā esi pavadījis teikumu! — (Dziedi dziesmu ar izteiksmi! Un tagad nedziedi to, bet atkārtoti izteiksmi! — Un šeit varētu kaut ko arī atkārtot: piemēram, ķermeņa kustības, lēnāku un ātrāku elpošanu utt.)

333. “To var pateikt tikai kāds, kas par to ir *pārliecināts*.” — Kā viņam palīdz pārliecība, kad viņš to saka? — Vai tā šajā gadījumā ir klātesoša kaut kur līdzās izrunātajai izteiksmei? (Vai tā ir šīs izteiksmes

nosegta, kā liegāku toni nosedz skaļāks, tā, ka to it kā vairs nevar dzirdēt, izsakot to skaļi?) Kā būtu, ja kāds teiktu: "Lai cilvēks spētu dziedāt melodiju no galvas, viņam melodija jādzird savā garā un jādzied pēc tā?"

334. "Tātad tu patiešām gribēji teikt..." — Ar šo runas veidu mēs kādu vadām no vienas izteiksmes formas uz citu. Cilvēks tiecās lietot šādu attēlu: tas, ko viņš patiešām 'gribēja pateikt', ko tas viņam 'nozīmēja', jau bija klātesošs viņa prātā, vēl pirms tika izteikts. Dažādu veidu apstākļi var likt mums atteikties no vienas izteiksmes un pieņemt tās vietā citu. Lai to saprastu, derīgi aplūkot attiecību, kādā atrodas matemātisko problēmu risinājumi iepretim to jautājumu nostādnes pamatam un pirmssākumam. Jēdziens 'leņķa sadalīšana trijās daļās ar lineālu un cirkuli', kad kāds meklē šo dalījumu, un, no otras puses, kad ir pierādīts, ka nekas tāds neeksistē.

335. Kas notiek, kad mēs pūlamies — teiksim, rakstot vēstuli, — atrast mūsu domām pareizo izteiksmi? — Šāds runas veids salīdzina aplūkojamo norisi ar tulkošanu vai aprakstīšanu: domas ir te (varbūt jau iepriekš), un mēs meklējam vairs tikai to izteiksmi. Dažādos gadījumos šis attēls ir vairāk vai mazāk piemērots. — Bet kas gan viss šeit nevar atgadīties! — Es ļaujos noskaņojumam, un izteiksme *atnāk*. Vai: man parādās kāds attēls, ko es mēģinu aprakstīt. Vai: man iekrīt prātā angļu izteiksme, un es gribu atcerēties atbilstīgo vācisko. Vai: es izdaru žestu un jautāju sev: "Kādi vārdi atbilst šim žestam?" Utt.

Ja tagad tiktu jautāts: "Vai tev ir doma, pirms tu atrodi izteiksmi?" — kas būtu jāatbild? Un kas būtu jāatbild uz jautājumu: "Kur bija doma, kā tā pastāvēja pirms izteiksmes?"

336. Šis gadījums ir līdzīgs tam, kurā kāds priekšstata sev, ka nav iespējams domāt kādu teikumu ar divainu vācu vai latīņu valodas vārdu kārtību vienkārši tādu, kāds tas ir. Ka vajadzētu to vispirms domāt un tad sakārtot vārdus šajā savādajā kārtībā. (Kāds franču politiķis reiz rakstīja — tā esot franču valodas īpatnība, ka vārdi tajā atrodas tādā kārtībā, kādā cilvēks tos domā.)

337. Bet vai gan es neesmu nodomājis veidot noteiktu teikuma kopējo konstrukciju, piemēram, jau no paša sākuma? Tātad man tā jau bija prātā, vēl pirms tika izteikta! — Ja tā man bija prātā, tad —

vispārīgi, ne ar citu vārdu kārtību. Bet mēs šeit atkal veidojam kļūdainu 'nodomāšanas' attēlu; tas ir, kļūdainu šā vārda lietojuma attēlu. Nodoms ir ieguldīts situācijā, cilvēku paradumos un institūcijās. Ja nebūtu šaha spēles tehnikas, tad es nespētu iecerēt spēlēt šaha partiju. Tas, ka man jau iepriekš var būt nodoms veidot noteiktu teikuma konstrukciju, kļuvis iespējams tāpēc, ka es spēju runāt šajā valodā.

338. Cilvēks tomēr spēj kaut ko pateikt tikai tādā gadījumā, ja viņš ir mācījies runāt. Tātad tam, kurš *grib* kaut ko pateikt, jābūt arī mācītam to darīt, jāpārvalda valoda; un tomēr ir skaids, ka viņam nav jārunā, lai gribētu runāt. Tāpat kā viņš var gribēt dejojot nedejojot.

Un, kad mēs to pārdomājam, prāts tveras pie dejošanas, runāšanas utt. *priekšstata*.

339. Domāšana nav neķermeniska norise, kas runai piešķir dzīvību un jēgu un ko varētu atdalīt no runas, līdzīgi kā nelabais paņēma Šlēmila ēnu no zemes.¹⁹ — Bet kādā ziņā — nav "neķermeniska norise"? Tātad es pazīstu neķermeniskas norises, bet domāšana nav viena no tām? Nē, es savā apjukumā ņemu palīgā vārdus "neķermeniska norise", kad gribēju izskaidrot vārda "domāt" nozīmi primitīvā veidā.

Tomēr varētu teikt: "Domāšana ir neķermeniska norise," — ja tādā veidā vārda "domāt" gramatiku grib atšķirt, piemēram, no vārda "ēst" gramatikas. Tikai tādējādi nozīmju atšķirība izrādās *pārāk maza*. (Līdzīgi, ja saka, ka cipari ir īsteni, bet skaitļi²⁰ nav īsteni priekšmeti.) Nepiemērots izteiksmes veids ir drošs līdzeklis, lai paliktu apmulsuma stāvoklī. Tas it kā aizbultē iezēju no tā.

340. Kā funkcionē kāds vārds, to nevar uzminēt. Ir *jāaplūko* tā lietojums un jāmacās no tā.

Grūtības tomēr sagādā tā iepriekšējā sprieduma novēršana, kas traucē šai apmācībai. Tas nav *mulķīgs* iepriekšējs spriedums.

341. Bezdomu runa un domājoša runa jāsalīdzina ar skaņdarba bezdomu²¹ un domājošu izpildījumu.

342. Viljams Džeimss²², lai parādītu, ka ir iespējama domāšana bez runas, citē kāda kurlmēmā, mīstera Balarda, atmiņas, kurš raksta, ka

savā agrā jaunībā, vēl pirms spējis runāt, veidojis domas par Dievu un pasauli. — Ko gan tas varētu nozīmēt! — Balards raksta: “Tas bija šo burvīgo izbraucienu laikā, kādus divus vai trīs gadus pirms manas iepazīšanās ar rakstītās valodas pamatiem, kad es sāku sev uzdot jautājumu: kā radusies pasaule?” — Vai tu esi drošs — gribētos jautāt —, ka tas ir pareizs viņa bezvārdu domu tulkojums vārdos? Un kāpēc šis jautājums — kas taču citādi, šķiet, it nemaz neeksistē — šajā sakarībā vispār ienāk prātā? Vai es gribu teikt, ka rakstītāju pievilī viņa atmiņa? — Es pat nezinu, vai es *to* teiktu. Šis atceres ir savāds atmiņas fenomens — un es nezinu, kādus secinājumus par stāstītāja pagātņi no tām var iegūt!

✓ 343. Vārdi, ar kuriem es izsaku savas atmiņas, ir mana atmiņas reakcija.

344. Vai būtu domājams, ka cilvēki nekad nerunātu dzirdamu valodu, bet runātu tikai iekšēji paši ar sevi, savā priekšstatā?

“Ja cilvēki vienmēr runātu tikai iekšēji paši ar sevi, tad viņi galā *vienmēr* darītu tikai to, ko viņi *dažkārt* dara arī šodien.” — Tātad to ir pavisam viegli sev priekšstatīt; vajag tikai veikt vieglu pāreju no dažiem uz visiem. (Līdzīgi: “Bezgalīgi gara koku rinda ir vienkārši rinda, kurai *nav* gala.”) Mūsu kritērijs tam, ka kāds runā pats ar sevi, ir tas, ko viņš saka mums, un viņa pārējā izturēšanās; un tikai par to cilvēku, kurš *spēj runāt* ikdienišķā nozīmē, mēs sakām, ka viņš runā pats ar sevi. Un arī par papagaili mēs to nesakām; nedz arī par gramofonu.

345. “Kas notiek dažkārt, varētu notikt vienmēr” — kāda veida teikums tas būtu? Līdzīgs šādam: ja “ $F(a)$ ” ir jēga, tad “ $(x).F(x)$ ” arī ir jēga.²³

✓ “Ja var notikt tā, ka kāds izdara aplamu gājieni kādā spēlē, tad varētu būt, ka visi cilvēki visās spēlēs izdara tikai aplamus gājienu.” — Tādējādi mēs šeit esam pakļauti kārdinājumam pārprast mūsu izteiksmes loģiku, nepareizi iztēloties vārdu lietojumu.

Pavēlēm dažkārt nepaklausā. Bet kā tas izskatītos, ja pavēlēm *nekad* nepaklausītu? Jēdziens ‘pavēle’ būtu zaudējis savu mērķi.

346. Bet vai mēs nevarētu sev priekšstatīt, ka Dievs pēkšņi dāvā sapratni kādam papagailim un tas sāk runāt pats ar sevi? — Bet šeit ir svarīgi tas, ka šim priekšstatam es ņemu palīgā priekšstatu par dievību.

347. “Bet es taču zinu pats pēc sevis, ko nozīmē ‘runāt pašam ar sevi’. Un, ja man tiktu laupīti runas orgāni, tad es tomēr spētu vest sarunu pats ar sevi.”

Ja es to zinu tikai pats pēc sevis, tad es zinu arī tikai to, kā *es* to saucu, nevis kā to sauc kāds cits.

348. “Šie kurlmēmie ir mācījušies tikai žestu valodu, bet katrs no viņiem iekšēji pats ar sevi runā skaņu valodā.” — Teiksim, vai to tu nesaproti? — Kā lai es zinu kaut tikai to, vai es to saprotu?! — Ko gan es varu iesākt ar šo paziņojumu (ja tas tāds ir)? Visa saprašanas ideja šeit saglabā šaubīgu piegaršu. Es nezinu, vai man jāsaka, ka es saprotu vai ka es nesaprotu. Es vēlētos atbildēt: “Tas ir latviešu valodas teikums, *šķietami* pilnīgā kārtībā, — proti, pirms gribam ar to strādāt; tas atrodas kopsakarībā ar citiem teikumiem, tāpēc mums grūti pateikt, ka mēs īstenībā nezinām, ko tas mums dara zināmu. Katrs, kurš, pateicoties filosofijai, nav kļuvis nejutīgs, pamanīs, ka šeit kaut kas nav kārtībā.”

349. “Bet šim pieņēmumam tomēr noteikti ir zināma jēga!” — Jā, šiem vārdiem un šim attēlam parastos apstākļos ir kāds mums pazīstams lietojums. — Bet, ja pieņemam kādu gadījumu, kurā šis lietojums trūkst, tad mēs it kā pirmo reizi apzināmies šo vārdu un šā attēla kailumu.

350. “Bet, ja es pieņemu, ka kāds izjūt sāpes, tad es vienkārši pieņemu, ka viņš izjūt to pašu, ko bieži esmu izjutis es.” — Tas mūs nepavirza tālāk. Tas ir tā, it kā es teiktu: “Tu taču zini, ko nozīmē ‘Tagad ir pulksten 5’; tādā gadījumā tu arī zini, ko nozīmē, ka uz Saules ir pulksten 5. Tas nozīmē to, ka tur pulkstenis rāda tieši tikpat daudz, cik šeit, kad šeit ir pulksten 5.” — Izskaidrojums ar *vienādības* palīdzību šeit nedarbojas. Jo es gan zinu, ka pulksten 5 šeit un pulksten 5 tur var saukt par “vienādu laiku”, bet nezinu tieši, kuros gadījumos jārūnā par vienlaicīgumu šeit un tur.

Glūži tāpat mēs neizskaidrojam, sakot: pieņēmums, ka viņš izjūt sāpes, ir tieši tā pieņēmums, ka viņš izjūt to pašu, ko es. Jo *ši* gramatikas daļa man ir pilnīgi skaidra: proti, ka cilvēks teiks, ka krāsnijs ir tas pats pārdzīvojums, kas man, *ja* viņš saka: krāsns sajūt sāpes, un es sajūtu sāpes.

351. Tomēr mēs aizvien vēlamies teikt: “Sāpju sajūta ir sāpju sajūta — vai to sajūt *viņš* vai to sajūtu *es*; un es aizvien uzzinu, vai viņš

sajūt vai nesajūt sāpes.” — Tam es varētu piekrist. — Un, kad tu man jautā: “Vai tad tu nezini, ko es domāju, sakot, ka krāsns sajūt sāpes?” —, es varu atbildēt: šie vārdi var mani novest pie dažādiem priekšstatiem, bet tālāk noderēt tie nevar. Un es spēju kaut ko priekšstatīt sev arī ar vārdiem: “Ir tieši pulksten 5 pēcpusdienā uz Saules” — proti, varbūt svārsta pulksteni, kas rāda 5. — Bet vēl labāks būtu piemērs ar vārdu “augša” un “apakša” lietojumu attiecībā uz Zemeslodi. Šeit mums visiem ir gluži skaidrs priekšstats par to, ko nozīmē “augša” un “apakša”. Es taču redzu, ka es esmu augša; zeme taču ir zem manis! (Un nesmejieties par šo piemēru. Protams, mums visiem jau skolā tika ieskaidrots, ka kaut ko sacīt tādā veidā ir muļķīgi. Bet patiešām daudz vieglāk ir atnest kādu problēmu nekā to atrisināt.) Un tikai pārdomājot mēs redzam, ka šajā gadījumā “augša” un “apakša” netiek lietoti ierastā veidā. (Ka mēs, piemēram, varam runāt par antipodiem kā par cilvēkiem ‘zem’ mūsu zemes daļas, bet tad arī jāatzīst par pareizu, ja viņi attiecībā pret mums lieto to pašu izteiksmi.)

352. Šajā gadījumā notiek tas, ka mūsu domāšana mūs divaini izjoko. Proti, mēs gribam citēt trešā izslēgtā likumu un teikt: “Vai nu viņam rādās šāds attēls, vai nerādās; trešās iespējas nav!” — Šo divaino argumentu mēs sastopam arī citās filosofijas sfērās. “ π bezgalīgā izvērsumā grupa “7777” vai nu kādreiz parādās, vai neparādās — trešās iespējas nav.” Tas nozīmē: Dievs to redz — bet mēs to neredzam. Tomēr ko tas nozīmē? — Mēs lietojam attēlu, redzamas ciparu rindas attēlu, kuru viens cilvēks pārredz, bet cits nepārredz. Trešā izslēgtā likums šeit saka: tam jāizskatās vai nu *tā*, vai *tā*. Tātad īstenībā — un tas ir pašsaprotami — tas it neko nepasaka, bet gan sniedz mums attēlu. Un problēmai tagad vajadzētu būt: vai īstenība saskan ar attēlu vai nesaskan. Un *šķiet*, ka tagad šis attēls nosaka, kas mums jādara, kā un kas jāmeklē, — bet attēls tā nedarbojas, jo mēs patiešām nezinām, kā tas ir jāizmanto. Kad mēs šajā gadījumā sakām: “Trešās iespējas nav” — vai: “Trešās iespējas tomēr nevar būt!” —, tiek izteikts, ka mēs no šā attēla nespējam novērst skatu, — tas izskatās tā, it kā tajā jau vajadzētu atrasties gan problēmai, gan tās atrisinājumam, kaut gan mēs *jūtam*, ka tas tā nav.

Līdzīgi notiek, sakot: “Vai nu viņam ir šī sajūta, vai viņam tās nav!” —, turklāt mums vispirms parādās kāds attēls, kas, *šķiet*, jau *nepārprotami* nosaka šo izteikumu jēgu. “Tagad tu zini, par ko ir runa” — kāds varētu teikt. Un tieši to viņš tādējādi neuzzina.

353. Jautājums par kāda teikuma verifikācijas veidu un iespējamību ir tikai īpaša forma jautājumam: “Ko tas tev nozīmē?” Atbilde ir ieguldījums šā teikuma gramatikā.

354. Gramatikā svārstīšanās starp kritērijiem un simptomiem ļauj rasties šķietamībai, it kā vispār pastāvētu tikai simptomi. Mēs mēdzam teikt: “Pieredze māca, ka list tad, kad krītas barometrs, bet tā māca arī, ka list tad, kad mums ir noteiktas slapjuma un aukstuma sajūtas vai tādi un tādi redzes iespaidi.” Kā arguments iepriekš teiktajam tiek minēts tas, ka sajūtu iespaidi var mūs maldināt. Bet šajā sakarā netiek padomāts, ka pats fakts, ka tie mūs maldina tieši lietūs gadījumā, balstās uz definīciju.

355. Šeit nav runas par to, ka sajūtu iespaidi var mums samelot, bet gan, ka mēs saprotam to valodu. (Un šī valoda kā jebkura cita balstās uz vienošanos.)

356. Pastāv tieksme sacīt: “Vai nu list, vai nelist — tas, kā es to zinu, kā man to pavēsta, tas ir kas cits.” Bet pavērsīsim jautājumu tā: ko es saucu “vēsts par to, ka list”? (Vai arī es esmu saņēmis tikai vēsti par šo vēsti?) Un kas tad raksturo šo ‘vēsti’ kā vēsti par kaut ko? Vai mūsu izteiksmes forma mūs šeit nemaldina? Vai maldinoša nav tieši metafora: “Manas acis pavēsta par to, ka tur stāv krēsls”?

357. Mēs nesakām, ka suns, *iespējams*, runā pats ar sevi. Vai tas tā ir tāpēc, ka mēs tik labi pazīstam viņa dvēseli? Labi, varētu jautāt tā: kad cilvēks redz dzīvas būtnes izturēšanos, viņš redz arī tās dvēseli. — Bet vai arī par sevi es saku, ka es runāju pats ar sevi, jo es iztuos tā un tā? — Es to *nesaku*, balstoties uz savas izturēšanās novērošanu. Bet tam ir jēga tikai tāpēc, ka es tā iztuos. — Vai tad tam ir jēga ne tāpēc, ka man tas *nozīmē to*?

358. Bet vai tieši tas, ka teikums mums *to nozīmē*, nepiešķir teikumam jēgu? (Un pie tā, protams, pieder: bezjēdzīgu vārdu rindas nevar neko nozīmēt.) Un šis ‘to nozīmē’ ir kaut kas dvēseles sfērā. Bet tas ir arī kaut kas privāts! Tas ir kaut kas netverams, salīdzināms tikai ar pašu apziņu.

Kā gan tas varētu šķist smieklīgs! Tas ir pat it kā mūsu valodas sapnis.

359. Vai mašīna spētu domāt? — Vai tā spētu sajust sāpes? — Labi, vai cilvēka ķermenim jāsaucas par tādu mašīnu? Tomēr tas nonāk cik vien iespējams tuvu tam, lai būtu šāda mašīna.

360. Bet mašīna taču nespēj domāt! — Vai tas ir pieredzes teikums? Nē. Tikai par cilvēku un to, kas ir viņam līdzīgs, mēs sakām, ka viņš domā. Mēs sakām to arī par lellēm un gariem. Lūkojies uz vārdu "domāt" kā uz instrumentu!

361. Krēsls domā pats pie sevis: ...

KUR? Vienā savā daļā? Vai ārpus sava ķermeņa? gaisā ap to? Vai pavisam *it nekur*? Bet kāda tad ir atšķirība starp šā un kāda cita krēsla, kas stāv tam līdzās, iekšējo runu? — Bet kā tad ir ar cilvēku: kur *viņš* runā pats ar sevi? Kā gan iznāk, ka šis jautājums šķiet bezjēdzīgs; un ka attiecībā uz cilvēku šajā gadījumā nav vajadzīga nekāda vietas noteikšana, izņemot to, ka tieši šis cilvēks runā pats ar sevi? Kamēr jautājums, *kur* krēsls pats ar sevi runā, šķiet, prasa kādu atbildi. — Tam ir šāds pamats: mēs gribam zināt, *kā* krēsls šeit jāsalīdzina ar cilvēku; vai, piemēram, tā galva atrodas uz atzveltnes augšējās malas utt.

Kā tas ir, kad cilvēks iekšēji runā pats ar sevi — kas tādā gadījumā norisinās? — Kā tas man jāizskaidro? Teiksim, tikai tā, kā tu kādam spētu iemācīt izteiksmes "runāt pašam ar sevi" nozīmi. Un, protams, mēs mācāmies šo nozīmi tādā pašā veidā kā bērni. — Tikai neviens nesacīs, ka tas, kurš mūs māca, pateiks mums, 'kas tad norisinās'.

362. Drīzāk mums šķiet, it kā šajā gadījumā skolotājs skolniekam *ieskaidro* nozīmi, tieši to nepasakot; ka nobeigumā tomēr skolnieks tiek novests pie tā, lai pats sev dotu pareizo norādošo izskaidrojumu. Un tā ir mūsu ilūzija.

363. "Kad es priekšstatu sev kaut ko, tad taču laikam kaut kas *norisinās*!" Jā, kaut kas norisinās — un kādēļ es šajā laikā izdvešu kādu troksni? Laikam gan tādēļ, lai paziņotu to, kas norisinās. — Bet kā tad vispār kaut kas tiek paziņots? Kad saka, ka kaut kas ir ticis paziņots? — Kas ir paziņošanas valodspēle?

Es gribētu teikt: tu uzlūko to par pārāk pašsaprotamu, ka kādam kaut ko var paziņot. Tas nozīmē: mēs esam tik bieži pieraduši pie paziņošanas ar valodas palīdzību, sarunā, ka mums šķiet, it kā visa paziņošanas sāls būtu tajā apstākļi, ka cits aptver manu vārdu jēgu —

kaut ko dvēselisku —, tā teikt, uzņem to savā garā. Ja viņš arī tālāk kaut ko ar to uzsāk, tad tas vairs nepieder valodas tiešajam uzdevumam.

Kāds varētu teikt: “Paziņošana panāk to, ka viņš *zina*, ka es sajūtu sāpes; tā izveido šo garīgo fenomenu; viss pārējais ir paziņojumam nebūtisks.” Lai noskaidrotu, kas ir šis vērā ņemamais fenomens, — tam laika pietiek. Ievēribas vērtas ir tieši psihiskās norises. (Tas ir tā, it kā teiktu: “Pulkstenis parāda mums laiku. *Kas* ir laiks, vēl nav izšķirts. Un kālab ļaudis nolasa laiku — tas uz šo lietu neattiecas.”)

364. Kāds veic aprēķinu galvā. Viņš izmanto rezultātu, teiksim, tilta vai mašīnas būvēšanā. — Vai tu gribētu teikt, ka viņš *patiesībā* nav atradis šo skaitli ar aprēķina palīdzību? Ka tas viņam varētu būt iekritis rokās no gaisa, kā sava veida sapnī? Tomēr šajā gadījumā tam jābūt izrēķinātam, un tas ir ticis izrēķināts. Jo viņš *zina*, ka — un kā — ir izrēķinājis; un pareizais rezultāts nebūtu izskaidrojams bez aprēķina. — Bet kā būtu, ja es teiktu: “Viņam *liekas*, ka viņš ir izrēķinājis. Un kāpēc pareizo rezultātu vajag izskaidrot? Vai tas nav pietiekami pašsaprotami, ka viņš, nelietojot ne vārdu, ne kādu rakstu zīmi, ir spējis RĒKINĀT?” —

Vai rēķināšana, tikai priekšstatot to, zināmā mērā ir mazāk īstena nekā rēķināšana uz papīra? Tā — rēķināšana galvā — ir īstena. — Vai tā ir līdzīga rēķināšanai uz papīra? — Es nezinu, vai to vajadzētu saukt par līdzīgu. Vai tad balta papīra lapa ar melnām līnijām ir līdzīga cilvēka galvai?

365. Vai Adelaide un bīskaps spēlē īstu šaha partiju?²⁴ — Protams. Viņi nebūt neizliekas, ka spēlētu šahu, kā tas lugas uzdevumā varētu arī notikt. — Bet tomēr šai partijai, piemēram, nav nekāda sākuma! — Protams, ka ir; citādi taču tā nebūtu nekāda šaha partija. —

366. Vai rēķināšana galvā ir neistāka nekā rēķināšana uz papīra? — Cilvēki varbūt tiecās kaut ko tādu teikt; bet var sevi pievērst arī pretējam ieskatam, sakot: papīrs, tinte utt. ir tikai loģiskas konstrukcijas no mūsu sajūtu datiem.

“Es esmu veicis galvā reizināšanu...” — vai es varbūt neesmu *pārlicināts* par šādu apgalvojumu? — Bet vai tā bija kāda īsta reizināšana? Tā nebija tikai ‘kāda’ reizināšana, bet gan *īš* — reizināšana galvā. Šis ir tas punkts, kurā es nomaldos. Jo man tagad gribas sacīt: tā bija kaut kāda garīga norise, kas *atbilst* reizināšanai uz papīra. Tā, ka būtu

jēga teikt: “Šī norise prātā atbilst *šai* norisei uz papīra.” Un tad būtu jēga runāt par attēlošanas metodi, saskaņā ar kuru zīmju priekšstati reprezentē pašas zīmes.

367. Priekšstata attēls ir tas attēls, kas tiek aprakstīts, kad kāds apraksta savu priekšstatu.

368. Es aprakstu kādam istabu un tad lieku pēc šā apraksta uzgleznot kādu *impresionistisku* attēlu, lai viņš parādītu, ka ir sapratis manu aprakstu. — Bet krēslus, kurus es savā aprakstā nosaucu par zaļiem, viņš uzglezno tumši sarkanus; kur es teicu “dzeltens”, viņš uzglezno zilu. — Tas ir iespaids, ko viņš ieguvis par šo istabu. Un tagad es saku: “Pilnīgi pareizi! Tā tas izskatās.”

369. Kāds varētu jautāt: “Kā tas ir — kas norisinās tad, kad kāds rēķina galvā?” — Un īpašā gadījumā atbilde varētu būt: “Es vispirms saskaitu 17 un 18, tad atņemu 39...” Bet tā nav atbilde uz mūsu jautājumu. Tas, ko nozīmē rēķināšana galvā, netiek izskaidrots *šādā* veidā.

370. Jājautā nevis par to, kas ir priekšstati vai kas notiek tad, kad cilvēks kaut ko sev priekšstata, bet gan: kā vārds “priekšstats” tiek lietots. Bet tas nenozīmē, ka es gribu runāt tikai par vārdiem. Jo, tāpat kā manā jautājumā, tā arī jautājumā par priekšstata būtību ir runa par vārdu “priekšstats”. Un es tikai saku, ka šis jautājums nevar tikt izskaidrots — ne tam, kurš priekšstata, ne citam — ar norādīšanas palīdzību; nedz arī ar kaut kādas norises apraksta palīdzību. Arī pirmais jautājums vaicā pēc vārdu izskaidrojuma, bet tas pievērš mūsu gaidas aplama veida atbildei.

371. *Būtība* tiek izteikta gramatikā.

372. Pārdomā: “Valodā vienīgais korelēts dabas nepieciešamībai ir patvaļīga kārtula. Tā ir vienīgais, ko no šīs dabas nepieciešamības var izspiest un pārlikt kādā teikumā.”

373. Gramatika pasaka to, kāda veida priekšmets kaut kas ir. (Teoloģija kā gramatika.)

374. Šeit rodas lielas grūtības, lai lietas neattēlotu tā, it kā cilvēks kaut ko *nespētu*. It kā te patiešām būtu kāds priekšmets, no kura es izspiežu aprakstu, bet nespēju nevienam to parādīt. — Un labākais, ko es spēju piedāvāt — pakļauties kārdinājumam, lietot šo attēlu; bet pēc tam pētīt, kā izskatās šā attēla *izmantojums*.

375. Kādā veidā mēs kādam iemācām, lai viņš klusām pats sev lasītu? Kā var zināt, ka viņš to spēj? Kā viņš pats zina, ka dara to, ko no viņa prasa?

376. Kad es sev iekšēji skaitu alfabētu, tad kas ir kritērijs tam, ka es daru to pašu, ko kāds cits, kas to pie sevis skaita? Varētu atklāt, ka manā un viņa balsenē norisinās viens un tas pats. (Un tāpat, kad mēs abi vienu un to pašu domājam, vienu un to pašu vēlamies utt.) Bet vai tad mēs mācījāmies vārdu “pie sevis to un to teikt” lietojumu, izmantojot norādījumu uz kādu norisi balsenē vai smadzenēs? Vai nav pilnīgi iespējams arī tas, ka manam un viņa priekšstatam par skaņu *a* atbilst dažādas psiholoģiskās norises? Jautājums ir: *kā mēs salīdzinām priekšstatus?*

377. Kāds loģiķis varbūt domā: vienāds ir vienāds — tas ir psiholoģisks jautājums, kādā veidā cilvēks pārliecinās par vienādību. (Augsts ir augsts — psiholoģija nodarbojas ar to, ka cilvēks to dažkārt *redz*, dažkārt *dzird*.)

Kas ir divu priekšstatu vienādības kritērijs? — Kas ir kāda priekšstata sarkanuma kritērijs? Man, kad tas ir priekšstats kādam citam: tas, ko viņš saka un dara. Man, kad tas ir mans priekšstats: it nekas. Un tas, kas ir spēkā attiecībā uz “sarkans”, ir spēkā arī attiecībā uz “vienāds”.

378. “Pirms es spriežu, ka divi mani priekšstati ir vienādi, man taču tie jāpazīst kā vienādi.” Un, kad tas ir noticis, kā tad es zināšu, ka vārds “vienāds” apraksta to, ko es pazīstu kā vienādu? Tas būs tikai tad, ja es šo pazīšanu varēšu izteikt citādā veidā un kāds cits spēš man iemācīt, ka šeit “vienāds” ir pareizais vārds.

Jo, ja man vajag attaisnojumu, lai es lietotu kādu vārdu, tad tam jābūt attaisnojumam arī kādam citam cilvēkam.

379. Vispirms es pazīstu to kā *tas*; un tad es atceros, kā tas tiek saukts. — Apdomā: kuros gadījumos ir tiesības tā sacīt?

380. Kā es pazīstu, ka tas ir sarkans? — “Es redzu, ka tas ir *tāds*; un tagad es zinu, ka tas tā saucas.” Tas? — Kas?! Kāda veida atbildei uz šo jautājumu ir jēga?

(Tu šeit virzies arvien no jauna uz iekšēju norādošu izskaidrojumu.)

Privātai pārejai no redzētā uz vārdiem es nespētu izmantot nekādu kārtulu. Šeit patiesām kārtulas karājas gaisā; jo trūkst institūcijas to izmantojumam.

381. Kā es zinu, ka šī krāsa ir sarkana? — Atbilde varētu būt: “Es esmu mācījies latviešu valodu.”

382. Kā es spēju *attaisnot*, ka, balstoties uz šiem vārdiem, es veidoju šo priekšstatu?

Vai kāds man ir parādījis zilās krāsas priekšstatu un teicis, ka *tas* esot zilās krāsas priekšstats?

Ko nozīmē vārdi “*šis* priekšstats”? Kā tiek norādīts uz kādu priekšstatu? Kā tiek divreiz norādīts uz vienu un to pašu priekšstatu?

383. Mēs neanalizējam fenomenu (piemēram, domāšanu), bet gan jēdzienu (piemēram, domāšanas) un tātad vārda lietojumu. Tāpēc var šķist, ka mēs nodarbojamies ar nominālismu. Nominālisti pieļauj kļūdu, izskaidrojot visus vārdus kā *nosaukumus*, tātad īsteni neapraktot to lietojumu, bet gan, tā sakot, tikai tādējādi dodot nedzīvas pamācības šādam aprakstam.

384. *Jēdzienu* ‘sāpes’ tu esi apguvis reizē ar valodu.

385. Pajautā sev: vai ir domājams, ka kāds iemācītos rēķināt galvā, nekad līdz tam nerēķinot rakstiski vai mutiski? — “To iemācīties” šajā gadījumā nozīmē: iegūt spēju to veikt. Un atliek tikai jautāt, kas der kā kritērijs tam, ka kāds to spēj. — Bet vai ir iespējams arī tas, ka kādai ciltij būtu pazīstama tikai rēķināšana galvā un nekāda cita? Šeit jājautā sev: “Kā tas izskatīsies?” — To tātad vajadzētu iztēloties kā robežgadījumu. Un tad jājautā sev, vai mēs šeit vēl gribam lietot jēdzienu ‘rēķināšana galvā’, vai arī šādos apstākļos tas ir zaudējis savu mērķi; jo tagad apskatāmā parādība tiecas uz kādu citu paraugu.

386. “Bet kāpēc tu tik maz uzticies pats sev? Parasti tu taču vienmēr zini, ko nozīmē ‘rēķināt’. Tātad, ja tu saki, ka esi rēķinājis, to tikai

priekšstatot, tad tas tiešām tā arī ir. Ja tu *nebūtu* rēķinājis, tu nebūtu to teicis. Tāpat: ja tu saki, ka redzi priekšstatā kaut ko sarkanu, tad tas patiešām *būs* sarkans. Tu taču citkārt zini, kas ir 'sarkans'. — Un tālāk: tu taču vienmēr nepaļaujies uz vienošanos ar citiem; jo tu bieži paziņo, ka esi redzējis kaut ko tādu, ko neviens cits nav redzējis." — Bet es taču uzticos sev — es taču saku neapdomājoties, ka es to esmu izrēķinājis galvā, esmu priekšstatījis sev šo krāsu. Ne tās ir grūtības, ka es šaubos, vai īstenībā esmu priekšstatījis sev kaut ko sarkanu. Bet *šī*: ka mēs nepastarpināti tādā veidā spējam norādīt vai aprakstīt, kuru krāsu esam sev priekšstatījuši, ka mums priekšstata attēlojums realitātē vispār nesagādā nekādas grūtības. Vai tad tie izskatās tik līdzīgi, lai tos sajauktu? — Bet es taču spēju arī kādu cilvēku tiešā veidā pazīt pēc zīmējuma. — Bet vai es tādā gadījumā varu jautāt: "Kā izskatās šīs krāsas pareizais priekšstats?" — vai: "Kā šo priekšstatu iegūst?"; vai es to varu *iemācīties*?

(Es nevaru pieņemt viņa liecību, jo tā nav nekāda *liecība*. Tā man tikai pasaka, ko viņš *tiecas* pateikt.)

387. Šā jautājuma *dziļais* aspekts mums viegli izslīd no rokām.

388. "Es gan šeit neredzu neko violetu, bet, ja tu man iedosi krāsu kasti, tad es tev tajā spēšu to parādīt." Kā kāds var *zināt*, ka viņš spēs to parādīt, ja... tātad, kā viņš spēs to pazīt, ja viņš to redzēs?

Kādā veidā, balstoties tikai uz savu *priekšstatu*, es šajā gadījumā zinu, kā īstenībā izskatās šī krāsa?

Kā es zinu, ka es spēšu kaut ko izdarīt? Tas ir, kā es zinu, ka stāvoklis, kurā es tagad esmu, ir šis: spēt to izdarīt?

389. "Priekšstatam jābūt tuvākai līdzībai ar tā priekšmetu nekā jebkuram attēlam: jo, lai arī cik līdzīgu es izveidotu tā attēlu, kas man jāreprezentē, tas vienmēr varēs būt vēl kaut kā cita attēls. Bet priekšstats jau ietver sevī to, ka tas ir *šā* un neviena cita priekšmeta priekšstats." Tādā veidā mēs varētu nonākt pie skatījuma uz priekšstatu kā kādu pār-attēlu.

390. Vai cilvēks spēj sev priekšstatīt, ka akmenim piemīt apziņa? Un, ja kāds spēj,— kāpēc tam vajadzētu pierādīt ko vairāk kā tikai to, ka šāda priekšstatīšana mums nepavisam nav interesanta?

391. Es varbūt arī spēju sev priekšstatīt (lai arī tas nav viegli), ka katrs cilvēks, ko es redzu uz ielas, sajūt briesmīgas sāpes, tomēr tās meistarīgi noslēpj. Un ir svarīgi, ka man šeit jāpriekšstata meistarīga noslēpšana. Tātad, ka es nesaku sev vienkārši: "Labi, viņa dvēsele izjūt sāpes; bet kas tam ir kopīgs ar viņa ķermeni!" — vai: "Tam galu galā nav jāparādās ķermenī!" — Un, ja es tagad sev to priekšstatu, — ko tad es daru? ko es saku pats sev? kā es uzlūkoju cilvēkus? Varbūt es uzlūkoju kādu un domāju pie sevis: "Tam vajadzētu būt grūti — smieties, sajūtot tādas sāpes," — un daudz ko tamlīdzīgu. Es it kā spēlēju kādu lomu, *rīkojos tā*, it kā citi sajustu sāpes. Kad es tā rīkojos, par mani, piemēram, varētu teikt, ka es priekšstatu...

392. "Kad es sev priekšstatu, ka viņš sajūt sāpes, īstenībā manī norisinās tikai..." Tad kāds cits saka: "Esmu pārliecināts, ka es arī spēju to sev priekšstatīt, turklāt *nedomājot...*" ("Esmu pārliecināts, ka es spēju domāt nerunājot.") Tas ne pie kā nenoved. Šī analīze svārstās starp dabaszinātnisko un gramatisko.

393. "Kad es sev priekšstatu kādu, kurš smeļoties īstenībā izjūt sāpes, tad taču es nepriekšstatu sev izturēšanos, kas norāda uz iekšējām sāpēm, jo es redzu tieši pretējo. *Ko* tad es sev priekšstatu?" — Es to jau esmu pateicis. Un turklāt man nav nepieciešami sev jāpriekšstata, ka es izjūtu sāpes. — "Bet kā gan tas norisinās: sev to priekšstatīt?" — Kur (ārpus filosofijas) mēs lietojam vārdus: "Es spēju sev priekšstatīt, ka viņš sajūt sāpes" — vai: "Es priekšstatu sev, ka..." — vai: "Priekšstati sev, ka...!"?

Mēs sakām, piemēram, kādam, kuram jāspēlē kāda loma teātrī: "Tev jāpriekšstata sev, ka šis cilvēks sajūt sāpes, kuras viņš slēpj," — un tad mēs nedodam viņam vairāk nekādus norādījumus, nesakām, kas *īsti* viņam ir jādara. Tāpēc arī šī analīze šajā gadījumā nav svarīga. — Mēs tagad vērojam aktieri, kas priekšstata sev šo situāciju.

394. Kādos apstākļos mēs kādam jautātu: "Kas tad īsti tevī norisinājās, kad tu to sev priekšstatīji?" — Un ko gan mēs sagaidām kā atbildi?

✓ 395. Pastāv neskaidrība — kādu lomu mūsu pētījumā spēlē *priekšstatāmība*. Proti, ciktāl tā nodrošina kāda teikuma jēgu.

396. Tas, ka cilvēks saistībā ar teikumu kaut ko sev priekšstata, tā saprašanai ir tikpat nebūtiski kā tas, ka viņš spēj, noklausoties teikumu, uzskicēt zīmējumu.

397. "Priekšstatāmības" vietā šeit var arī teikt: reprezentējamība, izmantojot noteiktus reprezentācijas līdzekļus. Un šāda reprezentācija²⁵, protams, *var* norādīt drošu ceļu tālākajam teikuma lietojumam. No otras puses, attēls var mums sevi uzspiest un nepavisam nebūt derīgs.

398. "Bet, kad es priekšstatu sev kaut ko, vai arī īstenībā *redzu* priekšmetus, tad taču man *ir* kaut kas, kā nav manam kaimiņam." — Es tevi saprotu. Tu gribi paskatīties sev apkārt un teikt: "Tikai *man* pieder ŠIS." — Kālab šie vārdi? Tie nekam neder. — Jā, vai tad nevar teikt arī: "Šeit nav runa ne par kādu 'redzēšanu' — un tāpēc arī ne par kādu 'piederēšanu' — un ne par kādu subjektu, tātad arī ne par kādu 'es'?" Vai es nevarētu jautāt: "Tas, par ko tu runā un saki, ka tas pieder tikai tev, kādā ziņā tad tas tev *pieder*?" Vai tas ir tavs īpašums? Tu to pat *neredzi*. Jā, vai tev nav jāsaka par to, ka tas nevienam nepieder? Tas taču arī ir skaidrs: ja tu loģiski izslēdz, ka tas pieder kādam citam, tad zaudē jēgu arī teikt, ka tas pieder tev.

Bet kas tad tas ir, par ko tu runā? Es saku, protams, ka es iekšēji zinu, ko tas tev nozīmē. Bet tas ir: es zinu, kā kāds cilvēks iecerējis aptvert šo priekšmetu, redzēt to, kā viņš iecerējis to, tā teikt, ar skatienu un žestu apzīmēt. Es zinu, kādā veidā cilvēki šādos gadījumos skatās sev priekšā un apkārt, — un es zinu pārējo, kas ar to saistīts. Esmu pārliecināts, ka var teikt: tu runā (kad tu, piemēram, sēdi istabā) par 'vizuālo istabu'. Tas, kam nav neviena īpašnieka, ir 'vizuālā istaba'. Tāpat kā es nespēju būt tās īpašnieks, tā es nespēju apiet tai apkārt vai aplūkot to, vai norādīt uz to. Tikpat lielā mērā, kā tā nevar piederēt man, tā nevar piederēt nevienam citam. Vai arī: šai ziņā tā nepieder man, jo es taču šai vizuālajai istabai un pašai materiālajai istabai, kurā es sēžu, gribu lietot vienādu izteiksmes formu. Materiālās istabas aprakstā vispār nav vajadzīgs izmantot kādu īpašnieku, tai pat arī nevajag īpašnieku. Bet tad arī vizuālajai istabai *nevar* būt īpašnieka. "Jo tai nav nekāda kunga nedz ārpusē, nedz iekšpusē" — kāds varētu sacīt.

Iedomājies kādu ainavas attēlu, kādu izfantazētu ainavu un tajā māju — un kāds jautātu: "Kam pieder šī māja?" — Atbilde uz to, starp citu, varētu būt: "Zemniekam, kas sēž uz sola tās priekšā." Bet tad viņš, piemēram, nespētu savā mājā ieiet iekšā.

399. Varētu teikt arī tā: starp vizuālo istabu un tās īpašnieku tomēr jāpastāv kādai būtiska veida līdzībai; bet viņš neatrodas tajā, nedz arī šajā gadījumā ir kāda ārpusē.

400. Cilvēks šķietami it kā bija atklājis 'vizuālo istabu' — bet īstenībā viņš bija atradis jaunu runas veidu, jaunu salīdzinājumu; un varētu arī teikt — jaunu sajūtu.

401. Jauno izpratni tu iztulko kā jauna objekta redzēšanu. Gramatisko kustību, ko tu esi veicis, tu iztulko kā kvazifizikālu parādību, ko tu novēro. (Padomā, piemēram, par jautājumu: "Vai sajūtu dati ir Visuma būvmateriāls?")

Bet manai izteiksmē — tu esi veicis 'gramatisku' kustību — var iebilst. Tas, ko tu esi atradis, vispirms ir jauns izpratnes veids. Tā, it kā tu būtu atradis kādu jaunu gleznošanas manieri vai kādu jaunu pantmēru, vai jaunu dziedāšanas veidu. —

402. "Es gan saku: 'Man tagad ir tāds un tāds priekšstats' —, bet vārdi 'man ir' ir tikai zīme kādam *citam*; priekšstata pasaule ir *pilnībā* reprezentēta priekšstata aprakstā." — Tu domā: vārdi "man ir" ir kā "tagad uzmanību!". Tu tiecies sacīt, ka tam īstenībā vajadzētu tikt izteiktam citādāk. Varbūt vienkārši tā, ka cilvēks ar roku dod zīmi un tad apraksta savu priekšstatu. — Kad mēs, kā šajā gadījumā, nepiekrītam mūsu ikdienas valodas izteiksmēm (kuras tomēr veic savu pienākumu), mums galvā rodas attēls, kas saduras ar ikdienišķo izteiksmes veidu. Šajā brīdī ir kārdinājums teikt, ka mūsu izteiksmes veids neapraksta faktus tādā veidā, kādā tie pastāv īstenībā. It kā (piemēram) teikums "Viņš sajūt sāpes" — varētu būt aplams nevis tāpēc, ka šis cilvēks *nesajūt* sāpes, bet arī kādā citādākā veidā. It kā izteiksmes forma sacītu kaut ko aplamu, arī tad, kad teikums nepieciešami apgalvotu kaut ko pareizu.

Jo *tā* taču izskatās strīdi starp ideālistiem, solipsistiem un reālistiem. Vieni uzbrūk normālam izteiksmes veidam tā, it kā tie uzbruktu kādam apgalvojumam; citi to aizstāv, it kā viņi konstatētu faktus, kurus atzīst katrs saprātīgs cilvēks.

403. Ja es vārdu "sāpes" izmantoju vienīgi tam, ko līdz šim esmu saucis "manas sāpes" un ko citi ir saukuši "L. V. sāpes", tad citiem ar to netiek nodarīta nekāda netaisnība tik ilgi, kamēr tiek paredzēts pieraksta veids,

kurš kaut kā aizstāj vārda “sāpes” iztrūkumu citās saistībās. Citi tādā gadījumā joprojām tiktu žēloti, ārsts tos ārstētu utt. Protams, ja arī sacītu: “Bet citi taču sajūt tieši to pašu, ko sajūti tu!” — tas nebūtu *nekāds* iebildums pret šo izteiksmes veidu.

Bet ko tad es būtu ieguvis no šā jaunā izklāsta veida? Neko. Bet solipsists, aizstāvēd savu uzskatu, taču arī *nevēlas* nekādas praktiskas priekšrocības!

404. “Kad es saku ‘es sajūtu sāpes’, es nenorādu uz kādu personu, kura sajūt sāpes, jo es zināmā nozīmē nepavisam nezinu, *kurš* tās sajūt.” Un to var attaisnot. Jo vispirms: es taču neteicu, ka tā un tā persona sajūt sāpes, bet gan “es sajūtu...”. Bet ar to taču es nenosaucu nevienu personu. Tikpat mazā mērā kā ar to, ka es sāpēs *vaidu*. Kaut gan cits no šiem vaidiem redz, kurš sajūt sāpes.

Ko tad nozīmē: zināt, *kurš* sajūt sāpes? Tas nozīmē, piemēram, zināt, kurš cilvēks šajā istabā sajūt sāpes: tād tad, kurš sēž tur, vai tas, kurš stāv tajā stūrī, tur tas gara auguma blondīns utt. — Uz ko es gribu vadināt? Uz to, ka ir ļoti dažādi personas ‘*identitātes*’ kritēriji.

Tad kurš gan no tiem nosaka to, ka es saku, ka ‘*es*’ sajūtu sāpes? Pilnīgi neviens.

405. “Bet, sakot ‘es sajūtu sāpes’, tu taču katrā ziņā gribi pievērst citu uzmanību kādai noteiktai personai.” — Atbilde varētu būt: nē, es gribu to pievērst tikai *sev*. —

406. “Bet ar vārdiem ‘es sajūtu...’ tu taču gribi atšķirt *sevi* no *citiem*.” — Vai to var teikt visos gadījumos? Arī tad, kad es tikai vaidu? Un arī tad, ja es ‘gribu atšķirt’ sevi no citiem, — vai es ar to gribu atšķirt personu L. V. no N. N.?

407. Varētu iedomāties, ka kāds vaidētu: “Kāds sajūt sāpes — es nezinu kurš!” — uz ko citi viņam, vaidošajam, steigotos palīgā.

408. “Tu taču nešaubies par to, vai tu vai kāds cits sajūt sāpes!” — Teikums: “Es nezinu, vai es vai kāds cits sajūt sāpes,” — būtu konjunkcija, un viens no to veidojošiem izteikumiem būtu: “Es nezinu, vai es sajūtu sāpes vai nesajūtu,” — un tas nav jēgpilns teikums.

409. Iedomājies, ka vairāki cilvēki stāv lokā, to starpā arī es. Kāds no mums, te viens, te cits, tiek savienots ar elektriskās mašīnas poliem tā, ka

mēs to nevarētu redzēt. Es novēroju citu sejas un mēģinu uzzināt, kurš no mums tieši tagad ir ticis elektrizēts. — Beidzot es saku: "Tagad es *zinu*, kurš tas ir; proti, tas esmu es." Šādā nozīmē es varētu arī teikt: "Tagad es *zinu*, kurš sajūt elektrisko triecienu, proti, es." Tad būtu nedaudz dīvains izteiksmes veids. — Bet, ja es šeit pieņemu, ka es spēju sajust elektrisko triecienu arī tad, kad elektrizēti tiek citi, tad izteiksmes veids: "Tagad es *zinu*, kurš..." — top pilnīgi nepiemērots. Tas nepieder šai spēlei.

410. "Es" nenosauc nevienu personu, "šeit" — nevienu vietu, "šis" — nav nekāds nosaukums. Bet tie atrodas saistībā ar nosaukumiem. Ar to palīdzību tiek izskaidroti nosaukumi. Patiess ir arī atzinums, ka fiziku raksturo tas, ka tā nelieto šos vārdus.

411. Apsver: kā mēs varam izmantot šos jautājumus un kā izšķirt:

1) "Vai šis grāmatas ir *manas* grāmatas?"

2) "Vai šī kāja ir *mana* kāja?"

3) "Vai šis ķermenis ir *mans* ķermenis?"

4) "Vai šī sajūta ir *mana* sajūta?"

Katram no šiem jautājumiem ir praktisks (nefilosofisks) izmantojums.

Pie (2): Domā par gadījumiem, kuros mana kāja ir anestezēta vai paralizēta. Zināmos apstākļos šis jautājums varētu tikt izšķirts tā, ka tiktu noteikts, vai es sajūtu sāpes šajā kājā.

Pie (3): Te cilvēks varētu norādīt uz attēlu spoguļi. Bet zināmos apstākļos viņš varētu aptaustīt ķermeni un izvīzīt šo jautājumu. Citos apstākļos tas nozīmētu to pašu ko: "Vai *tā* izskatās mans ķermenis?"

Pie (4): Kura tad ir *šī* sajūta? Tas ir: kā šeit tiek izmantots norādāmais vietniekvārds? Tomēr citādāk nekā, piemēram, pirmajā piemērā! Šeit atkal maldīšanās rodas no tā, ka cilvēks iedomājas, ka viņš norāda uz kādu sajūtu, pievēršot tai savu uzmanību.

412. Bezdibeņa, kas atrodas starp apziņu un smadzeņu procesu, nepārvaramības sajūta: kā gan tas notiek, ka tā ikdienas dzīves pārdomās nespēlē nekādu lomu? Doma par šāda veida atšķirību ir saistīta ar vieglu reiboni, kas uzrodas, kad veicam loģiskus trikus. (To pašu reiboni mums izraisa noteiktas kopu teorijas teorēmas.) Kad mūsu gadījumā uzrodas šī sajūta? Piemēram, tad, kad es noteiktā veidā pievēršu uzmanību savai apziņai un turklāt izbrīnīts saku: TO jārada norisēm smadzenēs! — tajā brīdī it kā tverot sev pie pieres. — Bet ko varētu nozīmēt "pievērst uzmanību savai apziņai"? Nav nekā dīvaināka par to, ka vispār kaut kas tāds

ir! Tas, ko es tā saucu (jo šie vārdi ikdienas dzīvē, protams, netiek lietoti), bija kāds vērojuma akts. Es vēros stingri sev priekšā — bet *nekādā* noteiktā punktā vai priekšmetā. Manas acis bija plaši ieplestas, manas uzacis nebija savilkta (kā parasti notiek, kad mani interesē kāds noteikts objekts). Pirms vērojuma šādas intereses nebija. Mans skats bija 'tukšs' vai arī *līdzīgs* tāda cilvēka skatienam, kurš apbrīno debess apgaismojumu un bauda gaismu.

Apdomā tagad, ka teikums, ko es izteicu kā paradoksu (TO radija smadzeņu process!), nepavisam nav paradokss. Es to būtu varējis izteikt kāda eksperimenta laikā, kura mērķis ir apliecināt, ka apgaismojuma efektu, ko es redzu, rada noteiktas smadzeņu daļas kairinājums. — Bet es neizrunāju teikumu tādā vidē, kurā tam būtu bijusi ikdienišķa un neparadoksāla jēga. Un mana uzmanība nebija tāda veida uzmanība, kas atbilstu eksperimenta veikšanai. (Mans skats būtu bijis 'koncentrēts', nevis 'tukšs'.)

413. Šeit mums ir introspekcijas gadījums, līdzīgs tam, uz kuru balstoties Viljams Džeimss izdomāja, ka 'pats' sastāv galvenokārt no 'īpašām kustībām galvā un kustībām starp galvu un rīkli'. Un tas, ko introspekcija parādīja Džeimsam, nebija vārda "pats" nozīme (ciktāl tas nozīmē kaut ko līdzīgu vārdam kā "persona", "cilvēks", "viņš pats", "es pats"), nedz kādas šāda veida būtības analīze, bet gan kāda filosofa uzmanības stāvoklis, kurš izrunā sev priekšā vārdu "pats" un grib analizēt tā nozīmi. (Un no tā var daudz ko mācīties.)

414. Tu domā, ka tev galu galā jāauž kāds audums: jo tu sēdi kādās — kaut arī tukšās — aužamās stellēs un kusties gluži kā aužot.

415. Tas, ko mēs sniedzam, īstenībā ir piezīmes par cilvēku dabīgo vēsturi; nevis kuriozi atgadījumi, bet gan konstatācijas, kuras neviens nav apšaubījis un kuras nav saņēmušas piezīmes tikai tāpēc, ka tās nemitīgi ir mūsu acu priekšā.

416. "Uzskati sakrīt, kad cilvēki saka, ka viņi redz, dzird, sajūt utt. (lai arī daži ir aklī un daži ir kurli). Viņi arī apliecina, runājot par sevi, ka viņiem ir *apziņa*." — Bet cik divaini! Kam gan es īsti kaut ko paziņoju, ja saku: "Man ir apziņa"? Kāds man ir mērķis, to sakot, un kā cits cilvēks spēj mani saprast? — Bet tādi teikumi kā "Es redzu", "Es dzirdu", "Es esmu pie apziņas" taču patiešām tiek lietoti. Es saku ārstam: "Tagad es atkal dzirdu ar šo ausi"; tam, kurš domā, ka esmu noģibis, es saku: "Es atkal esmu pie apziņas" utt.

417. Tātad es novēroju sevi un uztveru to, ka es redzu, vai to, ka es esmu pie apziņas? Un kālab vispār runāt par novērošanu! Kāpēc vienkārši nesacīt: "Es uztveru to, ka esmu pie apziņas"? — Bet kālab šeit vārdi "Es uztveru", kāpēc neteikt: "Es esmu pie apziņas"? — Bet vai vārdi "Es uztveru" šajā gadījumā nenorāda, ka esmu pievērsis uzmanību savai apziņai, kas parasti nemaz negadās? — Ja tā, tad teikums "Es uztveru to, ka..." nepasaka, ka es esmu pie apziņas, bet gan, ka mana uzmanība ir tā un tā virzīta.

Bet vai tad tā nav kāda noteikta pieredze, kas rosina mani teikt: "Es atkal esmu pie apziņas"? — *Kāda* pieredze? Kādā situācijā es to saku?

418. Vai tas, ka man ir apziņa, ir pieredzes fakts? —

Bet vai tad par cilvēku nesaka, ka viņam ir apziņa, bet par koku vai akmeni, ka tiem nav apziņas? — Kā būtu, ja tas būtu citādāk? — Vai tādā gadījumā visi cilvēki būtu bez apziņas? — Nē, ne ikdienišķā šā vārda nozīmē. Bet man, piemēram, nebūtu apziņas — kā man tas tagad faktiski ir.

419. Kādos apstākļos es sacīšu, ka kādai ciltij ir *virsaitis*? Un virsaitim taču jābūt tādām, kam ir *apziņa*. Viņš taču nedrīkst būt bez apziņas!

420. Bet vai es nevaru iedomāties, ka cilvēki ap mani ir automāti, ka viņiem nav apziņas, lai gan viņu izturēšanās veids ir tāds pats kā parasti? — Kad es tagad — viens pats savā istabā — to sev priekšstatu, tad redzu ļaudis ar stingu skatu (apmēram kā transā), izpildot savus pienākumus, — varbūt nedaudz baiiss priekšstats. Bet tagad pamēģini saglabāt šo priekšstatu ikdienišķākā situācijā, piemēram, uz ielas! Varbūt pasaku sev: "Tur tie bērni ir tikai automāti; viss to dzīvīgums ir tikai automātisks." Un vai nu šie vārdi tev kļūs pilnīgi neko neizsakoši, vai arī tu radīsi sevi kaut kāda veida baisu izjūtu, vai tamlīdzīgi.

Dzīvu cilvēku skatīt kā automātu — tas ir analogi tam, kā redzēt kādu figūru kā citas robežgadījumu vai variāciju, piemēram, kādu loga rāmja krustu kā ugunskrustu.

421. Mums šķiet paradoksāli tas, ka mēs *vienā* ziņojumā juku jukām sajaucam ķermeņa un apziņas stāvokļus: "Viņš cieta lielas mokas un nemierīgi svaidījās uz visām pusēm." Tas ir gluži ikdienišķi; kāpēc gan mums tas šķiet paradoksāli? Jo mēs gribam sacīt, ka šajā teikumā ir runa par tveramo un netveramo. — Bet vai tevi uztrauc, ja es saku: "Šie trīs balsti dod ēkai stingrību"? Vai trīs un stingrība ir tverami? — Skaties uz teikumu kā uz instrumentu un uz tā jēgu kā tā izmantošanu!

422. Par ko es esmu pārliecināts, kad esmu pārliecināts, ka cilvēkā ir dvēsele? Par ko es esmu pārliecināts, kad esmu pārliecināts, ka šī viela satur divus oglekļa atoma riņķus? Abos gadījumos priekšplānā izvirzās kāds attēls, bet jēga atrodas tālu dibenplānā; citiem vārdiem sakot, attēla izmantojumu nav viegli pārskatīt.

423. *Noteikti*, ka tevi norisinās visas šīs lietas. — Un tagad tikai ļauj man saprast izteiksmi, ko mēs lietojam. — Attēls ir šeit. Un tā derīgumu īpašos gadījumos es neapstrīdu. — Tikai ļauj man tagad vēl saprast attēla izmantojumu.

424. Attēls ir *šeit*; un es neapstrīdu tā *pareizību*. Bet *kas* ir tā izmantojums? Domā par akluma attēlu kā tumsu aklā dvēselē vai galvā.

425. Tāpat kā mēs neskaitāmos gadījumos pūlamies, lai atrastu attēlu, un, ja tas ir atrasts, tā izmantojums it kā uzrodas pats no sevis, tā arī šeit jau ir kāds attēls, kas mums uzspiež sevi ik uz soļa, — bet nepalīdz mums izkļūt no grūtībām, kas tagad tikai uzrodas.

Ja es jautāju, piemēram: “Kā lai es sev priekšstatu to, ka *šīs* mehānisms darbojas *šajā* korpusā?” —, tad par atbildi varbūt varētu kalpot zīmējums samazinātā mērogā. Tad man varētu sacīt: “Tu redzi, *tā* tas tur iekšā darbojas” — vai arī varbūt: “Kāpēc tas tevi izbrīna? Tādā veidā, kā tu to *šeit* redzi, tas darbojas arī tur.” — Pēdējais teikums, protams, neko vairāk neizskaidro, bet gan tikai uzaicina izmantot attēlu, kas man ir dots.

426. Attēls tiek atsaukts atmiņā, un tas, šķiet, *nepārprotami* nosaka jēgu. Īstais lietojums salīdzinājumā ar to, ko norāda attēls, šķiet it kā padarīts netīrs. Šeit atkal notiek tāpat kā kopu teorijā: izteiksmes veids šķiet izveidots kādam dievam, kurš zina to, ko mēs nespējam zināt; viņš redz bezgalīgās rindas kopumā un ielūkojas cilvēka apziņā. Mums šīs izteiksmes formas, protams, ir kā ornāts, ko labprāt uzvelkam, bet nespējam neko daudz ar to iesākt, jo mums trūkst reālās varas, kas dotu šim tērpam jēgu un mērķi.

Izteiksmes reālajā lietojumā mēs it kā metam likumus, ejam pa blakusceļiem; tajā pašā laikā skaidri redzam savā priekšā taisnas, platas ielas, bet, protams, nespējam tās izmantot, jo tās nepārtraukti ir aizsprostotas.

427. “Runājot ar viņu, es nezināju, kas norisinājās viņa galvā.” To sakot, cilvēks nedomā par norisēm smadzenēs, bet gan par domas norisi. Attēls jāņem nopietni. Mēs patiešām vēlētos ielūkoties šajā galvā. Un tomēr tas nozīmē tikai to, ko mums arī parasti nozīmē vārdi: mēs vēlētos zināt, ko viņš

domā. Es gribu teikt: mūsu rīcībā ir dzīvs attēls — un arī šis vārdu lietojums, kas šķietami ir pretrunā ar attēlu un kas izsaka psihisko.

428. “Doma, šī dīvainā lieta” — bet tā neliemas dīvainā, kad mēs domājam. Doma neliemas noslēpumaina, kamēr mēs domājam, bet gan tikai tad, kad it kā retrospektīvi sakām: “Kā tas bija iespējams?” Kā bija iespējams tas, ka doma darbojās ar *pašu* priekšmetu? Mums šķiet, it kā ar to mēs būtu notvēruši realitāti.

429. Domas un īstenības saskaņa, harmonija ir tajā apstākļi, ka, man aplami sakot, ka kaut kas ir *sarkans*, tas, neņemot vērā teikto, tomēr nav sarkans. Un, ja es kādam gribu izskaidrot vārdu “sarkans” teikumā “Tas nav sarkans”, tad šajā nolūkā es norādu uz kaut ko sarkanu.

430. “Pieliec pie šā ķermeņa mērogu; tas nepasaka, it kā ķermenim ir tāds un tāds garums. Drīzāk tas pats par sevi ir — es vēlētos teikt — miris un neveic neko no tā, ko veic doma.” — Tas ir tā, it kā mēs būtu iztēlojušies, ka būtiskais dzīvā cilvēkā ir ārējais veidols, un būtu izgatavojuši kādu koka blūķi šajā veidolā un apkaunoti redzētu nedzīvu kluci, kuram nebūtu nekādas līdzības ar dzīvu būtni.

431. “Starp pavēli un tās izpildīšanu ir plaša. Tos jāsavieno saprašana.”
“Tikai saprašana tiek domāts, ka mums TAS ir jādara. *Pavēle* — tā ir tikai skaņa, tintes švīka.”

432. Katra zīme *atsevišķi* šķiet mirusi. *Kas* tai dod dzīvību? — Tā *dzīvo* lietojumā. Vai tad pašā zīmē ir dzīvīga elpa? — Vai arī tās elpa ir *lietojums*?

433. Kad mēs kaut ko pavēlam, var šķist, ka pavēles galējai vēlmei jāpaliek neizteiktai, jo vienmēr vēl paliks kāda plaša starp pavēli un tās izpildīšanu. Es varbūt vēlos, lai kāds izdara noteiktu kustību, varbūt paceļ roku. Lai to padarītu pilnīgi skaidru, es parādu viņam šo kustību priekšā. Šis attēls šķiet nepārprotams; līdz tam laikam, kamēr jautājam: kā viņš zina, ka *viņam jāveic šī kustība*? — Kā viņš vispār zina, kādā veidā viņam jālieto zīmes, kuras es viņam visu laiku rādu? — Varbūt šajā situācijā es tieksos pavēli papildināt ar tālākām zīmēm, norādot no sevis uz viņu, parādot uzmundrinājuma žestus utt. Šķiet tā, it kā pavēle šajā vietā sāktu stostīties.

Tas ir tā, it kā zīmes ar nedrošiem līdzekļiem tiektos modināt mūsos sapratni. — Bet, ja mēs beidzot saprotam, tad ar kurām zīmēm gan veicām šo saprašanu?

434. Žesti — varētu teikt — *mēģina* sagatavot paraugu, bet nespēj to izdarīt.

435. Ja tiek jautāts: “Kādā veidā teikums panāk to, ka tas reprezentē?” —, tad atbilde varētu būt: “Vai tad tu to nezini? Tu taču to redzi, lietojot teikumu.” Nekas taču nav apslēpts.

Kādā veidā teikums to paveic? — Vai tad tu to nezini? Nekas taču nav noslēpts.

Tomēr atbildei: “Tu taču zini, kādā veidā teikums to paveic, nekas taču nav apslēpts,” — kāds varētu vēlēties iebilst: “Jā, bet tas viss tik ātri aizplūst garām, un es vēlētos, lai tas būtu it kā plašāk atvērts skatam.”

436. Šeit ir viegli nonākt tajā filosofēšanas strupcēlā, kurā esam pārliecināti, ka uzdevuma grūtības rodas tāpēc, ka mums jāapraksta grūti notveramas parādības, ātri izslidoša pašreizējā pieredze vai kaut kas tamlīdzīgs. Kurā ikdienas valoda parādās kā pārāk raupja, un šķiet, it kā mums nebūtu jānodarbojas ar fenomeniem, par kuriem runā ikdienā, bet gan “ar tādiem, kas ir viegli zūdoši un kas ar savu parādīšanos un izžušanu tikai aptuveni rada tos pirmos”.

(Augustīns: *Manifestissima et usitatissima sunt, et eadem rusus nimis latent, et nova est inventio eorum.*)²⁶

437. Šķiet, ka pati vēlēšanās jau zina, kas to piepildīs vai varētu piepildīt; teikums, doma, tas, kas to padara patiesu — arī tad, ja tā vispār te nebūtu! No kurienes šī *noteiktība* attiecībā uz to, kā šeit nemaz vēl nav? Šī despotiskā prasība? (“Loģiskās jābūtības stingrība.”)

438. “Plāns kā tāds ir kaut kas neapmierināts.” (Kā vēlēšanās, gaidas, pieņēmums utt.)

Un tas šeit nozīmē: gaidas ir neapmierinātas, jo tās ir kaut kā gaidas; pārliecība, viedoklis ir neapmierināts, jo tas ir viedoklis par to, ka kaut kas notiek, kaut kas reāls, kaut kas ārpus viedokļa norises.

439. Kādā ziņā vēlēšanos, gaidas, pārliecību utt. var saukt par “neapmierinātu”? Kas ir mūsu attēls neapmierinātībai? Vai tā ir tukša telpa? Un vai par to varētu teikt, ka tā ir neapmierināta? Vai arī šī nebūtu metafora? — Vai tā nav sajūta, ko mēs saucam par neapmierinātību, — varbūt izsalkums?

Kādā noteiktā izteiksmes sistēmā mēs varam aprakstīt priekšmetu ar vārdiem “apmierināts” un “neapmierināts”. Ja mēs, piemēram, nosakām, ka dobu cilindru saucam par “neapmierinātu cilindru” un tajā ievietotu blīvu cilindru par “tā apmierinājumu”.

440. Izteikums: “Es gribu ābolu” — nenožīmē: esmu pārliecināts, ka ābols apklusinās manu neapmierinātības sajūtu. Šis teikums ir neapmierinātības, nevis vēlēšanās izrādīšana.

441. No dabas un pateicoties noteiktai apmācībai, audzināšanai mēs esam ievirzīti tā, ka noteiktos apstākļos izrādām savas vēlēšanās. (Šāds ‘apstāklis’, protams, nav pati *vēlēšanās*.) Jautājums, vai es zinu, ko es vēlos, pirms mana vēlēšanās ir piepildīta, šajā spēlē nepavisam nerodas. Un tas, ka kāds notikums apklusina manu vēlēšanos, nenožīmē, ka tas šo vēlēšanos piepilda. Varbūt es nebūtu apmierināts, ja mana vēlēšanās taptu apmierināta.

No otras puses, vārds “vēlēties” tiek lietots arī tā: “Es pats nezinu, ko es vēlos.” (“Jo vēlēšanās mums pašiem aizklāj vēlamo.”)

Bet ja tiktu jautāts: “Vai es zinu, pēc kā es ilgojos, pirms es to saņem?” Ja es esmu mācījies runāt, tad es to zinu.

442. Es redzu kādu cilvēku ar paceltu ieroci un saku: “Es gaidu blikšķi.” Atskan šāviens. — Notiek tas, ko tu gaidīji; tātad vai šis blikšķis jau kaut kā bija tavās gaidās? Vai arī tavas gaidas saskan ar notikušo, bet tikai citā ziņā; šis troksnis tavās gaidās neietvērās un tikai kā nejaušība nāca klāt tas, ka gaidas tika piepildītas? — Bet nē, ja troksnis neatskanētu, tad manas gaidas netiktu piepildītas; troksnis tās ir piepildījis; tas nenāk līdz piepildījumam kā otrs viesis tam vienam, ko es esmu gaidījis. — Vai tas, ko es negaidīju šajā notikumā, bija nejaušība, gadījuma piedeva? — Bet kas tad *nebija* piedeva? Vai tad kaut kas no šāviena parādījās jau manās gaidās? — Un kas tad *bija* piedeva — jo vai tad es negaidīju visu šāvienu?

“Blikšķis nebija tik skaļš, kā es to gaidīju.” — “Vai tad tas tavās gaidās atskanēja skaļāk?”

443. “Tas sarkanais, ko tu sev priekšstati, noteikti nav tāds pats (nav tā pati lieta) kā tas, ko tu redzi savā priekšā; kā tad tu vari sacīt, ka tas ir tas, ko tu esi sev priekšstatījis?” — Bet vai teiktais līdzīgā veidā neattiecas uz teikumiem “Seit ir sarkans plankums” un “Seit nav sarkana plankuma”? Abos teikumos parādās vārds “sarkans”; tātad šis vārds nevar norādīt uz kaut kā sarkana klātbūtni.

444. Varbūt pastāv izjūta, ka teikumā “Es gaidu, ka viņš atnāks” vārdi “viņš atnāks” tiek lietoti citā nozīmē nekā apgalvojumā “Viņš atnāks”. Bet, ja tas tā būtu, kā tad es spētu sacīt, ka manas gaidas ir pārgājušas piepildījumā? Ja es gribētu abus vārdus “viņš” un “atnāks” izskaidrot, teiksim, ar norādoša izskaidrojuma palīdzību, tad viens un tas pats šo vārdu izskaidrojums būtu derīgs abiem teikumiem.

Bet tagad varētu jautāt: kā izskatās viņa atnākšana? — Durvis atveras, kāds ienāk iekšā utt. — Kā izskatās tas, ka es gaidu viņa atnākšanu? — Es staigāju šurp un turp pa istabu, ik pa brīdim paskatos pulkstenī utt. — Bet vienai norisei nav ne mazākās līdzības ar otru! Kā gan tādā gadījumā iespējams to aprakstam lietot vienus un tos pašus vārdus? — Bet varbūt es saku, staigājot šurp un turp: “Es gaidu, ka viņš nāks iekšā.” — Tagad te ir kāda līdzība. Bet kāda veida līdzība?!

445. Gaidas un piepildījums saskaras valodā.

446. Būtu komiski sacīt: “Norise izskatās citādāk tad, kad tā norisinās, nekā tad, kad tā nenorisinās.” Vai: “Sarkans plankums izskatās citādāk tad, kad tas ir šeit, nekā tad, kad tā šeit nav, — bet valoda abstrahējas no šīs atšķirības, jo tā runā par sarkanu plankumu neatkarīgi no tā, vai tas šeit ir vai nav.”

447. Ir tāda sajūta, it kā noliedzošam teikumam, lai teikumu noliegtu, tas vispirms zināmā nozīmē jāpadara patiess.

(Noliedzoša teikuma apgalvojums ietver noliegto teikumu, bet ne tā apgalvojumu.)

448. “Ja es saku, ka šonakt *neesmu* sapņojis, tad man tomēr jāzina, kur meklēt sapni; tas ir: teikums ‘Es esmu sapņojis’, izmantots reālā situācijā, drīkst būt aplams, bet ne bezjēdzīgs.” — Vai tas nozīmē arī to, ka tu tomēr kaut ko esi sajutis, tā teikt, sapņa mājienu, kas tev lika apzināties to vietu, kuru sapnis varētu būt ieņēmis?

Vai arī — ja es saku: “Es nejūtu rokā nekādas sāpes,” — vai tas nozīmē, ka man ir sāpju sajūtas ēna, kas it kā dod mājienu par vietu, kur varētu parādīties sāpes?

Kādā mērā pašreizējais bezsāpju stāvoklis ietver sevī sāpju iespējamību?

Ja kāds saka: “Lai vārdam ‘sāpes’ būtu nozīme, ir nepieciešams, lai sāpes, kad tās parādās, tiktu pazītas kā tādas,” — tad var atbildēt: “Tas nav vairāk nepieciešams kā tas, ka cilvēks pazīst sāpju iztrūkumu.”

449. "Bet vai man jāzina, kas būtu tad, ja es sajustu sāpes?" — Mēs nespējam tikt projām no domas, ka, lietojot teikumu, ar katru vārdu kaut kas tiek priekšstatīts.

Mēs neapdomājam to, ka mēs *reķinām*, operējam ar vārdiem, un ar laiku pārveidojam tos vienā vai otrā attēlā. — Tas ir tā, it kā kāds cilvēks būtu pārliecināts, ka, pieņemsim, rakstisku pilnvaru uz govi, kuru man no kāda cita jāsaņem, vienmēr nepieciešams pavadīt ar priekšstatu par govi, lai šī pilnvara nezaudētu savu jēgu.

450. Zināt, kā izskatās kāds cilvēks: spēt viņu sev priekšstatīt — bet arī: spēt *atdarināt* viņa izskatu. Vai man viņu, lai spētu atdarināt, ir sev jāpriekšstata? Un vai viņa atdarināšanai nepiemīt tikpat liels spēks kā priekšstatam par viņu?

451. Kas notiek tad, kad es kādam pavēlu: "Priekšstati sev tagad sarkanu apli!" — un pēc tam saku: saprast pavēli nozīmē zināt, kas notiek tad, kad tā tiek izpildīta, — vai pat: spēt sev priekšstatīt, kas notiek tad...?

452. Es gribu teikt: "Ja kāds spētu redzēt gaidu garīgo norisi, tad viņam būtu jāredz, *kas* tiek gaidīts." — Bet ir taču arī tā: tas, kurš redz gaidu izteiksmi, redz to, kas tiek gaidīts. Un kā to varētu redzēt kādā citādā veidā, citādā nozīmē?

453. Tam, kurš uztvertu manas gaidas, nepastarpināti būtu jāuztver, *kas* tiek gaidīts. Tas ir: *neizsecināt* to, kas tiek gaidīts no uztvertās norises! — Bet teikt, ka kāds uztver gaidas, ir *bezjēdzīgi*. Tas varētu nozīmēt aptuveni to, ka viņš uztver gaidu izteiksmi. Teikt par gaidošo, ka viņš uztver šīs gaidas, tā vietā, lai teiktu, ka viņš gaida, būtu izteiksmes nejēdzīga sagrozīšana.

454. "Viss jau atrodas šajā..." Kā notiek tas, ka šī bulta $\gg \longrightarrow$ *norāda*? Vai nešķiet, ka tā jau iepriekš sevī nes kaut ko sev pašai ārēju? — "Nē, tā nav šī mirusī līnija; tikai psihiskais, nozīme, spēj to veikt." — Tas ir gan patiesi, gan aplami. Bulta norāda tikai tajā gadījumā, ja to izmanto dzīva būtne.

Šī norādīšana *nav* kāds cirka mākslinieka triks, ko spēj izpildīt tikai dvēsele.

455. Mēs gribam sacīt: "Kad tas mums kaut ko nozīmē, tad tas nav miris attēls (vienalga kāda veida), bet gan mēs it kā uz kaut ko paceļamies." Mēs paceļamies uz to, ko tas mums nozīmē.

456. "Kad kāda domā cilvēkam kaut ko nozīmē, tad domā viņš pats"; tad cilvēks pats sevi virza. Cilvēks dodas triecienā un tālab nespēj šo došanos triecienā pats arī novērot. Patiešām nespēj.

457. Jā, domāt kaut ko ir tāpat kā kādam tuvoties.

458. "Pavēle pavēl savu izpildi." Tātad tā zina savu izpildi, jau pirms tā ir klāt? — Bet tas ir gramatisks teikums, un tas saka: ja pavēle skan "Dari to un to!", tad "to un to darīt" sauc par pavēles izpildīšanu.

459. Mēs sakām: "Pavēle pavēl *to* —" —un darām to; bet sakām arī: "Pavēle to pavēl: man jādara..." Mēs to pārtulkojam vienreiz teikumā, citreiz demonstrācijā un vēl citreiz darbībā.

460. Vai varētu būt tā, ka kādas darbības kā pavēles izpildes attaisnojums skanētu šādi: "Tu teici 'Atnes man dzeltenu puķi', un kā atbilde tam šī puķe man izraisīja apmierinājuma izjūtu, tāpēc es to atnesu tev"? Vai te nevajadzētu atbildēt: "Es taču tev neliku atnest man puķi, kas tev izraisīs šādu izjūtu kā atbildi uz maniem vārdiem!"?

461. Tad kādā gan ziņā pavēle paredz tās veikšanu? — Ar to, ka tā šobrīd pavēl *to*, kas vēlāk tiks paveikts? — Bet tas taču būtu jāsaprot kā "tas, kas vēlāk tiks paveikts vai netiks paveikts". Un tas neko nepasaka.

"Bet, ja arī mana vēlēšanās nenosaka to, kas atgadīsies, tad tā tomēr nosaka, tā teikt, fakta tēmu; neatkarīgi no tā, vai attiecīgā vēlēšanās tiks piepildīta vai ne." Mēs brīnāmies it kā nevis par to, ka kāds zina nākotni, bet gan par to, ka viņš vispār spēj parēģot (pareizi vai aplami).

It kā viens pats parēģojums, vienalga, pareizs vai aplams, jau iepriekš pieņemtu kādu nākotnes ēnu; kamēr tas par nākotni nezina neko, un mazāk kā neko zināt nevar.

462. Es varu viņu meklēt, kad viņa te nav, bet nevaru viņu pakārt, kad viņa te nav.

Kāds varētu iebilst: "Ja es viņu meklēju, tad taču viņam arī jābūt tepat blakus." — Tādā gadījumā viņam jābūt klāt arī tad, kad es viņu neatrodu, un arī tad, ja viņš vispār neeksistē.

463. "Tu meklēji *viņu*? Tu taču pat nevarēji zināt, vai viņš te ir!" — Bet šī problēma patiešām rodas, meklējot kaut ko matemātiskā. Var, piemēram, jautāt: kā tas bija iespējams — kaut vai tikai *meklēt* leņķa dalījumu trijās daļās?

464. Es gribu iemācīt, lūk, ko: pāriet no maskētas bezjēdzības uz atklātu.

465. "Gaidas ir izveidotas tā, ka jebkuram notikumam vai nu ir, vai nav ar tām jāsaskan."

Ja tagad jautā: vai gaidas nosaka faktus attiecībā uz to piepildīšanos ar "jā" un "nē" formulu, citiem vārdiem sakot, vai ir noteikts, kādā nozīmē gaidām top atbildēts, pateicoties kādam notikumam — lai kas tas arī būtu —, tad atbildei jābūt: "Jā, ja vien gaidu izteiksme nav nenoteikta, ja vien tā nav tāda, kas nesatur atšķirīgu iespējamību disjunktiju."

466. Kālab cilvēks domā? Kālab tas ir derīgi? — Kālab viņš *aprēķina* tvaika katlu un neatstāj tā sienu biežumu gadījuma ziņā? Tas taču galu galā ir tikai pieredzes fakts, ka noteiktā veidā aprēķināti tvaika katli eksplodē retāk! Tomēr tas, kas reiz apdedzinājies, drīzāk darīs visu ko citu, nevis bāzīs roku ugunī, drīzāk darīs visu ko citu, nevis atstās neaprēķinātu tvaika katlu. — Bet šajā gadījumā mums cēloņi neinteresē, mēs sacīsim: faktiski cilvēki domā — viņi rīkojas, piemēram, šādā veidā, kad būvē tvaika katlu. Bet vai šādi ražots tvaika katls nevar eksplodēt? Protams, ka var.

467. Tātad vai cilvēks domā tāpēc, ka domāšana sevi attaisno? — Tāpēc, ka viņš domā, ka tas ir izdevīgi — domāt?

(Vai viņš audzina savus bērnus tāpēc, ka tas sevi attaisno?)

468. Kā lai izdibina: *kāpēc* viņš domā?

469. Un tomēr var teikt, ka domāšana ir sevi attaisnojusi. Proti, apmēram kopš tā laika, kad tvaika katlu sienu stiprums netiek vairs noteikts pēc izjūtas, bet gan tiek aprēķināts tādā un tādā veidā, ir mazāk katlu eksploziju nekā agrāk. Vai arī — kopš katru inženiera aprēķinu kontrolē kāds cits.

470. Tātad *dažkārt* mēs domājam tāpēc, ka tas sevi attaisno.

471. Ja mēs apvaldām jautājumu "kāpēc?", tad bieži pirmo reizi apzināmies svarīgus *faktus*, kuri tālāk mūsu pētījuma gaitā ved pie atbildes.

472. Pārlicības par notiekošā vienveidīgumu iedaba varbūt top viskaidrākā situācijā, kad mēs izjūtam bailes no tā, ko sagaidām. Nekas nespētu mani ierosināt bāzt roku ugunī — kaut gan es taču esmu apdedzinājies *tikai pagātnē*.

473. Pārliecība, ka uguns mani apdedzinās, ir tāda paša veida kā bailes, ka tā mani apdedzinās.

474. Uguns mani apdedzinās, ja es tajā iebāzīšu savu roku, — tā ir drošība.

Protī, te mēs redzam, ko nozīmē drošība. (Ne tikai to, ko nozīmē vārds “drošība”, bet gan arī to, kas tā ir pati par sevi.)

475. Jautāts par kāda pieņēmuma pamatiem, cilvēks vēlreiz *pārdomā* šos pamatus. Vai šeit notiek tas pats, kas tad, kad cilvēks pārdomā, kādi varētu būt bijuši kāda notikuma cēloņi?

476. Mums jāatšķir baiļu priekšmets no baiļu cēloņa.

Līdz ar to seja, kas mums iedvēš bailes vai sajūsmu (baiļu, sajūsmas priekšmets), ir nevis cēlonis, bet gan — varētu teikt — to virziens.

477. “Kāpēc tu esi pārliecināts, ka apdedzināsies uz karstas pavarda plātnes?” — Vai tev ir pamats šai pārliecībai; un vai tai vajag pamatu?

478. Kāds man ir pamats pieņemt, ka mans pirksts, pieskaroties galdam, jutīs pretestību? Kāds man ir pamats būt pārliecinātam, ka šis zīmulis, ļaujot tam iedurties rokā, izraisīs sāpes? — Kad es to jautāju, piesakās simtiem pamatu, kas cits citu nemaz negrib laist pie vārda. “Es taču pats to esmu neskaitāmas reizes pieredzējis; un tikpat bieži dzirdējis par līdzīgām pieredzēm; ja tas tā nebūtu, tad būtu...; utt.”

479. Jautājums: “Kāds pamats ir tam, ka tu esi par to pārliecināts?” — varētu nozīmēt: “No kāda pamata tu to tagad secini (esi to tagad secinājis)?” Un arī: “Kādus pamatus tu man vēlāk vari uzrādīt?”

480. Tātad ar kāda viedokļa “pamatiem” faktiski varētu saprast tikai to, ko kāds sev tika pateicis, pirms viņš nonāca pie šā viedokļa. Aprēķins, ko viņš faktiski ir izpildījis. Ja tagad jautātu: kā agrākā pieredze *spēj* būt pamats pieņēmumam, ka vēlāk tas un tas parādīsies? — tad atbilde būtu šāda: kāds tad ir mūsu vispārīgais pieņēmuma pamata jēdziens? Tieši šāda veida apgalvojumu par pagātņi mēs saucam par pamatu pieņēmumam, ka tas norisināsies nākotnē. — Un, ja kāds brīnās, ka mēs spēlējam šādu spēli, tad es atsaucos uz pagātnes pieredzes *iedarbību* (uz to, ka apdedzinājies bērns baidās no uguns).

481. Ja kāds sacīs, ka apgalvojumi par pagātni nevarēs viņu pārliecināt par to, ka kaut kas norisināsies nākotnē, tad es viņu nesapratīšu. Varētu viņam jautāt: ko tad tu gribi dzirdēt? Kāda veida apgalvojumus tu sauc par pamatiem, lai būtu pārliecināts? Ko gan tu sauc par "pārliecināt"? Kāda veida pārliecināšanu tu sagaidi? — Ja *tie* nav nekādi pamati, kas tad ir pamati? — Ja tu saki, ka tie nav nekādi pamati, tev tomēr jāspēj uzrādīt, kādam būtu jābūt tam gadījumam, kad mēs varētu ar pilnām tiesībām teikt, ka mūsu pieņēmums ir pamatots.

Jo ievēro: pamati šeit nav teikumi, no kuriem loģiski tiek secināts tas, par ko kāds ir pārliecināts.

Bet nav arī tā, ka varētu sacīt: pārliecībai patiešām vajag mazāk nekā zināšanai. — Jo šeit nav runas par tuvināšanos loģiskai secināšanai.

482. Mūs maldina šāds izteiksmes veids: "Šis pamats ir labs, jo padara notikuma piepildīšanos ticamu." Šajā gadījumā mēs it kā būtu pateikuši par pamatu kaut ko vairāk nekā to, kas viņu kā pamatu attaisno; tomēr ar teikumu, ka šis pamats padara notikuma parādīšanos ticamu, nav pateikts nekas cits kā vien tas, ka šis pamats atbilst noteiktam laba pamata mērogam, — bet pats mērogs nav pamatots!

483. Labs pamats ir tāds, kās izskatās *tā*.

484. Varētu teikt: "Labs pamats tāds ir tikai tāpēc, ka tas notikuma parādīšanos padara *patiešām* ticamu." Jo tam, tā sakot, patiešām ir ietekme uz notikumu; tāpēc tas ir it kā dibināts uz pieredzi.

485. Uz pieredzi balstīts attaisnojums reiz beidzas. Ja tā nebūtu, tad tas nebūtu nekāds attaisnojums.

486. Vai tas, ka šeit stāv krēsls, *tiek secināts* no sajūtu iespaidiem, ko es saņemu? — Kā gan *teikums* var tikt secināts no sajūtu iespaidiem? Bet vai tas tiek secināts no teikumiem, kas apraksta sajūtu iespaidus? Nē. — Bet vai tad es nesečinu no iespaidiem, sajūtu datiem, ka šeit stāv krēsls? — Es neveidoju nekādu secinājumu! — Bet dažkārt tomēr veidoju. Es redzu, piemēram, kādu fotogrāfiju un saku: "Tātad šeit jāstāv krēslam" — vai arī: "No tā, ka te sēž cilvēks, es secinu, ka tur jāstāv kādam krēslam." Tas ir secinājums; bet ne loģikas secinājums. Secinājums ir pāreja uz kādu apgalvojumu; tāpēc arī uz apgalvojumam atbilstīgo izturēšanos. 'Es izsecinu konsekvences' ne tikai vārdos, bet arī darbībā.

Vai man ir attaisnojums tam, ka es izsecinu šīs konsekvences? Ko šajā gadījumā *sauc* par attaisnojumu? — Kāda veidā vārds “attaisnojums” tiek lietots? Apraksti valodspēles! No tām arī varēs redzēt attaisnojuma svarīgumu.

487. “Es atstāju istabu, jo tu to pavēli.”

“Es atstāju istabu, bet ne tāpēc, ka tu to pavēli.”

Vai šis teikums *apraksta* manas darbības un viņa pavēles saistību? vai tas izveido šo saistību?

Vai var jautāt: “No kurienes tu zini, ka tu tieši tāpēc to izdariji vai neizdariji?” Un vai gan tā ir atbilde: “Es to jūtu”?

488. Pēc kā es spriežu, ka tas tā ir? Pēc netiešām pazīmēm?

489. Pajautā sev: kādā gadījumā, ar kādu mērķi mēs to sakām?

Kāda veida darbības pavada šos vārdus? (Padomā par sasveicināšanos!) Kādās ainās tos lieto; un kālab?

490. Kā gan es zinu, ka *šīs domu gājiens* mani ir novedis pie šīs darbības? — Teiksim, tas ir noteikts attēls: piemēram, eksperimentālā pētījumā, pateicoties kādam aprēķinam, nonāk pie nākamā eksperimenta. Tas izskatās *tā* — un tagad es varētu aprakstīt kādu piemēru.

491. Nevis: “Bez valodas mēs nespētu saprasties savā starpā” — bet patiesībā: bez valodas mēs nespētu citus cilvēkus tādā un tādā veidā iespaidot; mēs nespētu būvēt ielas un mašīnas utt. Kā arī: bez runas un rakstības lietošanas cilvēki nespētu saprasties.

492. Izgudrot kādu valodu — tas varētu nozīmēt: izgudrot kādu ierīci noteiktam mērķim, balstoties uz dabas likumiem (vai saskaņā ar tiem); bet tam ir arī cita nozīme, analoga tai, kurā mēs runājam par kādas spēles izgudrošanu.

Es pasaku kaut ko par vārda “valoda” gramatiku tādējādi, ka es šo vārdu saistu ar vārda “izgudrot” gramatiku.

493. Mēdz teikt: “Gailis ar savu dziedāšanu sauc vistas” — bet vai tam pamatā neatrodas salīdzinājums ar mūsu valodu? — Vai šis aspekts netiek pilnībā izmainīts, ja priekšstatām sev, ka gaiļa dziedāšana liek vistām kustēties ar kādas fizikālas iedarbības palīdzību?

Bet, ja tiek parādīts, kādā veidā vārdi “Nāc pie manis” iedarbojas uz uzrunāto, tā ka beigās redzams, kā pie noteiktiem nosacījumiem savēlka viņa kāju muskuļi, utt. — vai tad šis teikums mums zaudēs teikuma raksturu?

494. Es vēlos sacīt: tas, ko mēs saucam par “valodu”, *vispirms* ir mūsu ikdienas valodas, mūsu vārdu valodas aparāts; un pēc tam pārējais pēc analogijas vai salīdzināmības ar to.

495. Skaidrs, ka es varu ar pieredzes palīdzību konstatēt, ka kāds cilvēks (vai dzīvnieks) uz vienu zīmi reaģē tā, kā es to gribu, un uz otru tā nereaģē. Ka, piemēram, kāds cilvēks, reaģējot uz zīmi “——>”, dodas pa labi, reaģējot uz zīmi “<——”, dodas pa kreisi; ka viņš tomēr uz zīmi “o—|” nereaģē tā, kā uz “<——”, utt.

Jā, man pat nav vajadzīgs izdomāt kādu gadījumu un īstenībā ir jāaplūko vienīgi tas, kā es kādu cilvēku, kas ir mācījies tikai vācu valodu, spēju vadīt, izmantojot tikai vācu valodu. (Jo šeit es aplūkoju vācu valodas mācīšanos kā mehānisma iestādīšanu uz noteikta veida ietekmēšanu; un mums varētu būt vienāla, vai kāds ir iemācījies valodu vai varbūt jau no dzimšanas ir veidots tā, ka uz vācu valodas teikumiem reaģē tāpat kā normāls cilvēks, kas šo valodu ir mācījies.)

496. Gramatika nepasaka, kā valodai jābūt uzbūvētai, lai izpildītu savu mērķi, lai tādā un tādā veidā iedarbotos uz cilvēkiem. Tā tikai apraksta, bet nekādā veidā neizskaidro zīmju lietojumu.

497. Gramatikas kārtulas var saukt par “patvaļīgām”, ja ar to jāpasaka, ka gramatikai nav cita *mērķa* kā tikai valodas mērķis.

Ja kāds saka: “Ja mūsu valodai nebūtu šīs gramatikas, tad tā nespētu izteikt šos faktus” —, tad jājautā, ko šeit nozīmē “*spēt*”.

498. Kad es saku, ka pavēlēm “Atnes man cukuru!” un “Atnes man pienu!” ir jēga, bet vārdu kombinācijai “Pienu man cukuru” tādas nav, tad tas nenozīmē, ka šā vārdu saistījuma izrunāšanai nav nekādas iedarbības. Un, ja tai ir tikai tāda iedarbība, ka kāds blenž uz mani vaļā atplestu muti, tad es to šā iemesla dēļ nesaukšu par pavēli blenzt uz mani utt., arī tādā gadījumā, ja biju gribējis izsaukt tieši šādu reakciju.

499. Pasakot “Šim vārdu saistījumam nav jēgas”, tas tiek izslēgts no valodas sfēras, un valodas apgabals līdz ar to tiek ierobežots. Bet, ja tiek vilkta robeža, tad tam var būt dažādi pamati. Ja es kādu vietu apņemu ar

sētu, līniju vai kaut kādā citā veidā ierobežoj, tad tam var būt mērķis nelaist kādu ārā vai iekšā; bet tas var piederēt arī pie kādas spēles un spēlētājiem varbūt robeža ir jāpārlec; vai arī tas var apzīmēt vietu, kur beidzas viena un sākas cita cilvēka īpašums; utt. Tātad, ja es velku robežu, tad ar to vēl nav pateikts, kādēļ es to velku.

500. Ja tiek sacīts, ka kāds teikums ir bezjēgas, tad tas nenozīmē to, ka ir kā tā jēga būtu bezjēgas, bet gan to, ka kāds noteikts vārdu saistījums tiek izslēgts no valodas, tiek izņemts no apgrozības.

501. “Valodas mērķis ir izteikt domas.” — Tātad katra teikuma mērķis ir pilnībā izteikt kādu domu. Bet kādu domu izsaka, piemēram, teikums “List lietus”? —

502. Jautājums par jēgu. Salīdzini:

“Šim teikumam ir jēga.” — “Kāda?”

“Šī vārdu rinda ir teikums.” — “Kāds?”

503. Ja es kādam pavēlu, tad man *pilnīgi pietiek* dot viņam zīmi. Un es nekad neteikšu: tie ir tikai vārdi, un man ir jāiespiežas aiz vārdiem. Tāpat, ja es kādam esmu kaut ko jautājis un viņš sniedz man atbildi (tātad kādu zīmi), tad es esmu apmierināts — tas ir tas, ko es gaidīju, — un es neiebilstu: tā taču ir tikai atbilde.

504. Bet, ja saka: “Kā es varu zināt, ko tas nozīmē, es taču redzu tikai viņa zīmes,” — tad es atbildu: “Kā *viņš pats* var zināt, ko tas nozīmē, viņam taču arī ir tikai viņa zīmes.”

505. Vai man ir jāsaprot pavēle, pirms es to varu izpildīt? — Protams! citādi taču tu nezinātu, kas tev jādara. — Bet no *zināšanas* līdz darbībai taču atkal ir lēcieni! —

506. Izklaidīgais, kurš pēc pavēles “Pa labi griezties!” griežas pa kreisi un tad, ķerdamas pie pieres, saka: “Ak tā — griezties pa labi,” — un griežas pa labi. — Kas gan viņam ir iešāvis prātā? Interpretācija?²⁷

507. “Es ne tikai to saku, tas man arī kaut ko nozīmē.” — Kad pārdomājam, kas norisinās mūsu galvā, kad vārdi mums kaut ko *nozīmē* (un mēs ne tikai tos sakām), tad šķiet, it kā šie vārdi būtu ar kaut ko sakabināti, kamēr citkārt tie darbojas tukšgaitā. — Tā, it kā tie būtu mūsos iekērušies.

508. Es izrunāju teikumu: "Šodien ir skaists laiks"; bet vārdi tomēr ir patvaļīgas zīmes — tad aizvietojam tos ar "a b c d". Bet tagad, lasot šīs zīmes, es vairs nespēju saistīt ar tām iepriekš minēto jēgu. — Es neesmu pieradis, varētu teikt, "šodien" vietā sacīt "a", "ir" vietā "b" utt. Tomēr tas nenozīmē, ka es nebūtu pieradis ar "a" nekavējoties asociēt "šodien", bet gan, ka es neesmu pieradis "šodien" vietā lietot "a", tātad lietot "a" nozīmē "šodien". (Es nepārvaldu šo valodu.)

(Es neesmu pieradis mērit temperatūru pēc Fārenheita skalas. Tāpēc šādi temperatūras dati man neko *'nepasaka'*.)

509. Kā būtu, ja mēs kādam jautātu: "Ciktāl šie vārdi ir apraksts tam, ko tu redzi?" — un viņš atbildētu: "Šie vārdi man *nozīmē* to." (Viņš raudzītos uz kaut ko ainavā.) Kāpēc šī atbilde "Man *nozīmē* to..." vispār nav nekāda atbilde?

Kādā veidā ar vārdiem *domā nozīmi* tam, ko redz savā priekšā?

Iedomājies, ka es teicu "a b c d" un tas nozīmēja: šodien ir skaists laiks. Proti, izrunājot šos vārdus, man bija noteikts pārdzīvojums, kas parasti ir tikai tādām cilvēkam, kurš gadu no gada lietojis "a" ar nozīmi "šodien", "b" ar nozīmi "ir" utt. — Vai šajā gadījumā "a b c d" pasaka: šodien ir skaists laiks?

Kas kalpo par kritēriju, lai noteiktu, ka man ir bijis *šīs* pārdzīvojums?

510. Izdari šādu mēģinājumu: *saki* "Šeit ir auksts" un *domā nozīmi* "Šeit ir silts". Vai tu spēj to izdarīt? — Un ko tu dari šajā gadījumā? Un vai ir tikai viens veids, kā to izdarīt?

511. Kā gan saprast: "Atklāt to, ka kādam izteikumam nav jēgas"? — Un kā saprast: "Kad tas man kaut ko nozīmē, tam, protams, jābūt jēgai"? — Kad man tas kaut ko nozīmē? Kad man tas *ko* nozīmē?! — Mēs gribam teikt: jēgpilns teikums ir tas, ko cilvēks ne tikai pasaka, bet arī spēj domāt.

512. Rodas iespaids, it kā varētu sacīt: "Vārdu valoda pieļauj bezjēdzīgus vārdu salikums, bet priekšstatu valoda nepieļauj bezjēdzīgus priekšstatumus." — Tātad arī zīmējumu valoda nepieļauj bezjēdzīgus zīmējumus? Iedomājies, ka būtu zīmējumi, pēc kuriem būtu jāmodelē ķermeņi. Tad dažiem zīmējumiem būtu jēga, dažiem nebūtu. — Kā būtu, ja es priekšstatītu sev bezjēdzīgu vārdu salikumu?

513. Aplūko šo izteiksmes formu: "Manai grāmatai ir tikpat daudz lapaspusī, cik veido vienādojuma $x^3 + 2x - 3 = 0$ atrisinājums." Vai: "Manu draugu skaits ir n un $n^2 + 2n + 2 = 0$." Vai šim teikumam ir jēga? Nepastarpināti to nevar izzināt. Šajā piemērā redzams, kā var gadīties, ka kaut kas izskatās pēc teikuma, kuru mēs saprotam un kuram tomēr nav jēgas. (Tas izgaismo jēdzienu 'saprast' un 'nozīmēt'.)

514. Filosoḡs saka, ka viņš saprot teikumu "Es esmu šeit", ka viņam tas kaut ko nozīmē, ka viņš kaut ko domā, — arī tad, ja viņš neapjēdz, kā, kādos gadījumos šis teikums tiek lietots. Un, ja es saku: "Roze ir sarkana arī tumsā," — tad tu tumsā redzi šo sarkanumu tieši savā priekšā.

515. Divi attēli par rozi tumsā. Viens ir pilnīgi melns; jo roze ir neredzama. Otrā tā ir uzgleznota visās detaļās un to apņem melns fons. Vai viens no tiem ir pareizs, otrs aplams? Vai tad mēs nerunājam par baltu rozi tumsā un sarkanu rozi tumsā? Un vai mēs tomēr nesakām, ka tumsā tās nav atšķiramas?

516. Šķiet skaidrs — mēs saprotam, ko nozīmē jautājums: "Vai ciparu secība 7777 ir sastopama π izvērsumā?" Tas ir latviešu valodas teikums; ir iespējams parādīt, ko nozīmē tas, ka ciparu secība 415 ir sastopama π izvērsumā; un līdzīgas lietas. Labi, šis jautājums ir saprotams, varētu teikt, tik tālu, cik tālu sniedzas šādi izskaidrojumi.

517. Tiek jautāts: vai tad mēs nevaram kļūdoties, uzskatot, ka saprotam kādu jautājumu?

Jo daži matemātiskie pierādījumi liek mums patiešām atzīt, ka mēs *nespējam* sev priekšstatīt to, ko mums, kā bijām pārliecināti, jāspēj sev priekšstatīt. (Piemēram, septiņstūra konstrukciju.) Tas liek mums pārskatīt to, kas tiek uzskatīts par priekšstatāmā apgabalu.

518. Sokrats Teaitētam: "Un tam, kurš priekšstata, vai viņam nav jāpriekšstata *kaut kas*?" — Teait.: "Neapšaubāmi." — Sok.: "Un tam, kurš priekšstata kaut ko, vai viņam nav jāpriekšstata kaut kas istens?" — Teait.: "Šķiet, ka tā."²⁸

Un tam, kurš glezno, vai viņam nav jāglezno kaut kas, — un tam, kurš glezno kaut ko, vai viņam nav jāglezno kaut kas istens? — Jā, kas gan ir gleznošanas objekts: cilvēka attēls (piemēram) vai cilvēks, ko attēls reprezentē?

519. Gribas sacīt: pavēle ir tās darbības attēls, kas veikta, izpildot pavēli; kā arī — tās darbības attēls, kas *jāveic*, lai to izpildītu.

520. “Ja arī propozīciju aplūko kā iespējamā lietu stāvokļa attēlu un saka, ka tā parāda lietu stāvokļa iespējamību, tad tomēr propozīcija labākajā gadījumā var veikt to, ko veic uzgleznots vai plastisks attēls vai filma; un tātad noteikti tā nevar pārstāvēt to, kas notiek. Tātad vai pilnīgi tikai no mūsu gramatikas ir atkarīgs, kas tiks un kas netiks saukts par (loģiski) iespējamu, — proti, tieši tas, ko atļauj gramatika?” — Bet tas taču ir noteikts patvaļīgi! — Vai tas ir patvaļīgi? — Ne par katru teikumam līdzīgu attēlu mēs zinām, ko ar to iesākt, ne katrai tehnikai ir izmantojums mūsu dzīvē, un, kad mēs filosofijā tiecamies kaut ko pilnīgi nederīgu uzskatīt par teikumu, tad tas bieži notiek tāpēc, ka neesam pietiekami pārdomājuši tā izmantojumu.

521. Salīdzini ‘loģiski iespējams’ ar ‘ķīmiski iespējams’. Par ķīmiski iespējamu varbūt varētu saukt kādu savienojumu, kuram dota struktūrformula ar pareizām valencēm (teiksim, H - O - O - O - H). Protams, šāds savienojums var neeksistēt; bet arī formulai HO₂ realitātē atbilstīgo savienojumu skaits nevar būt mazāks par nevienu.

522. Ja salīdzinām teikumu ar attēlu, tad mums jāapdomā, vai salīdzinām to ar portretu (vēsturisku attēlojumu) vai žanrisku attēlu. Un abiem salīdzinājumiem ir jēga.

Kad es aplūkoju kādu žanrisku attēlu, tas man kaut ko ‘saka’, arī tādā gadījumā, ja es nevienu brīdi neticu (neiedomājos), ka tajā redzami cilvēki pastāv īstenībā vai ka šajā situācijā patiešām būtu atradušies īsti cilvēki. Bet, pieņemsim, es jautātu: “Ko tad tas man saka?”

523. “Attēls pasaka man pats sevi” — tā es gribētu teikt. Proti, tas, ka attēls man kaut ko saka, pastāv attēla struktūrā, *tā* formās un krāsās. (Ko gan varētu nozīmēt izteiciens: “Muzikālā tēma pasaka man pati sevi?”)

524. Neuzskati to par pašsaprotamu, bet gan par vērā ņemamu faktu, ka attēli un izdomāti stāsti mums sagādā prieku; nodarbina mūsu garu.

(“Neuzskati to par pašsaprotamu” — tas nozīmē: brīnies par to tāpat kā par pārējo, kas tevi satrauc. Pieņemot kādu faktu par līdzīgu citiem, problemātiskais pazudis.)

((Pāreja no atklātas uz slēptu bezjēdzību.))

525. "To pateicis, viņš pameta viņu tāpat kā iepriekšējā dienā." — Vai es saprotu šo teikumu? Vai es saprotu to tieši tā, kā saprastu, ja dzirdētu to kāda stāstījuma gaitā? Ja tas ir izolēts, tad es teiktu, ka nezinu, par ko tajā ir runa. Bet es tomēr zinātu, kā šo teikumu varētu lietot; es pats varētu izgudrot tam kādu kontekstu.²⁹

(No šiem vārdiem visos virzienos ved daudzi labi zināmi ceļi.)

526. Ko nozīmē saprast kādu attēlu, kādu zīmējumu? Arī šeit pastāv saprašana un nesaprašana. Un arī šeit šīs izteiksmes var daudz ko nozīmēt. Attēls varbūt ir klusā daba; bet es nesaprotu vienu tās daļu: es nespēju tajā redzēt telpisku ķermeni, bet redzu tikai krāsu plankumus uz audekla. — Vai arī es redzu visu kā telpiskus ķermeņus, bet tie ir priekšmeti, kurus es nepazīstu (tie izskatās kā darbarīki, bet es nezinu to lietojumu). — Bet varbūt es pazīstu priekšmetus, tomēr nesaprotu — citā nozīmē — to izkārtojumu.

527. Iespējams valodas teikuma saprašana ir daudz radniecīgāka tēmas saprašanaī mūzikā, nekā tiek uzskatīts. Bet es to domāju šādā nozīmē: ka valodiska teikuma saprašana atrodas tuvāk, nekā varētu domāt, tam, ko parasti sauc par muzikālas tēmas saprašanu. Kāpēc stiprumam un tempam jāattīstās tieši *šajās* līnijās? Kāds gribētu sacīt: "Tāpēc, ka es zinu, ko tas viss nozīmē." Bet ko gan tas nozīmē? Es nezinātu, ko teikt. Lai 'izskaidrotu', es varētu to salīdzināt ar kaut ko citu, kam ir tas pats ritms (es domāju, tā pati līnija). (Kāds saka: "Vai tu neredzi, tas ir tā, it kā tiktu iegūts secinājums" — vai: "Tas ir it kā iekavas" utt. Kā šādi salīdzinājumi tiek pamatoti? — Pastāv ļoti atšķirīga veida pamatojumi.)

528. Varētu iedomāties cilvēkus, kuriem būtu kaut kas ne pārāk atšķirīgs no valodas: skaņu žesti bez vārdu krājuma vai gramatikas. ("Runāt mēlēs.")

529. "Bet kas šajā gadījumā būtu skaņu nozīme?" — Kas gan tā ir mūzikā? Lai arī es nepavisam negribu sacīt, ka šo skanošo žestu valodu vajadzētu salīdzināt ar mūziku.

530. Varētu būt arī kāda valoda, kuras lietojumā vārds 'dvēsele' nespēlētu nekādu lomu. Kurā mums, piemēram, nebūtu nekas iebilstams pret kāda vārda aizvietošanu ar jebkuru jaunatrastu vārdu.

531. Mēs runājam par teikuma saprašānu tajā nozīmē, kādā to var aizvietot ar citu teikumu, kas pasaka to pašu; bet arī tajā nozīmē, kādā to nevar aizvietot ne ar vienu citu. (Tāpat kā vienu muzikālu tēmu nevar aizvietot ar kādu citu.)

Vienā gadījumā teikuma doma ir dažādiem teikumiem kopīgais; otrā kaut kas, ko izsaka tikai šie vārdi, šajā salikumā. (Dzejoļa saprašana.)

532. Vai tādējādi vārdam “saprast” šajā gadījumā ir divas atšķirīgas nozīmes? — Es labāk teiktu, ka šie vārda “saprast” lietojuma paņēmieni veido tā nozīmi, manu saprašanas *jēdzienu*.

Jo attiecībā uz to visu es *gribu* izmantot vārdu “saprast”.

533. Bet kā gan var šajā otrajā gadījumā izskaidrot izteiksmi, nodot citam šo sapratni? Pajautā sev: kādā veidā kādu cilvēku *novēd* līdz dzejoļa vai muzikālas tēmas saprašānai? Atbilde uz to pasacīs, kā šeit tiek izskaidrota *jēga*.

534. *Klausīties* kādu vārdu šajā nozīmē. Cik divaini, ka ir kaut kas tāds!

Tā frāzēts, *tā* uzsvērts, *tā* dzirdēts šis teikums ir sākums pārejai uz *tiem* teikumiem, attēliem, darbībām.

((No šiem vārdiem visos virzienos ved daudzi labi zināmi ceļi.))

535. Kas norisinās, kad mēs mācāmies baznīcas toņkārtas nobeigumu *sajust* kā nobeigumu?

536. Es saku: “Šo seju (kas rada iespaidu par bailīgumu) es varu iedomāties arī kā drosmīgu.” Ar to mēs nedomājam, ka es varu sev priekšstatīt, kā cilvēks ar šādu seju varbūt spēj izglābt dzīvību citam (to, protams, var priekšstatīt jebkādas sejas gadījumā). Es runāju drīzāk par pašas sejas aspektu. Es nedomāju arī par to, ka es spētu sev priekšstatīt, ka šis cilvēks varētu savu seju pārveidot par drosmīgu ikdienišķā nozīmē; bet tomēr, ka tā pilnīgi noteiktā veidā varētu par tādu pārtapt. Sejas izteiksmes pārinterpretācija ir salīdzināma ar akorda pārinterpretāciju mūzikā, kad mēs vienreiz to sajūtam kā pāreju uz vienu, otrreiz uz citu toņkārtu.

537. Var sacīt: “Es lasu šajā sejā bailīgumu,” — bet jebkurā gadījumā šķiet, ka bailīgums nav tikai asociēts, ārēji saistīts ar seju; drīzāk, ka bailes dzīvo sejas vaibstos. Ja vaibsti nedaudz izmainās, mēs varam runāt par atbilstīgu baiļu izmaiņu. Ja mums jautātu: “Vai tu vari domāt par šo seju arī kā tādu, kas izsaka drosmi?” —, tad mēs it kā nezinātu, kā šajos vaibstos

jāievieto drosmē. Varbūt es tādā gadījumā teiktu: “Es nezinu, ko nozīmētu tas, ka šī seja ir drosmīga.” Bet kā izskatītos šāda jautājuma atrisinājums? Varbūt kāds sacītu: “Jā, tagad es saprotu, seja ir, tā teikt, vienaldzīga pret ārējo pasauli.” Tātad mēs esam interpretējuši drosmi sejā. Drosmē, ja tā varētu teikt, tagad atkal *atbilst* sejai. Bet *kas* šeit atbilst *kam*?

538. Saistīts gadījums (lai gan tā it kā nešķiet) ir tad, kad mēs, piemēram, brīnāmies par to, ka franču valodā predikatīvais īpašības vārds saskaņojas dzimtē ar lietvārdu, un kad mēs sev skaidrojam to, sakot: viņi domā “tas ir *labs* cilvēks”.³⁰

539. Es redzu attēlu, kas parāda smaidošu segu. Ko gan es daru, kad uztveru smaidu vienreiz kā draudzīgu, otrreiz kā ļaunu? Vai to, kas ir draudzīgs vai ļauns, es bieži nepriekšstatu sev telpiskā un temporālā kontekstā? Es varu, teiksim, skatoties attēlā, priekšstatīt sev, ka smails veltīts bērnam, kas rotaļājas, bet tikpat labi arī, ka tas veltīts ienaidnieka ciešanām.

Turklāt nekas nemainās no tā, ka ar plašāka konteksta palīdzību no pirmā acu uzmetiena situāciju es spēju interpretēt citādāk. — Noteiktu smaidu, ja nekādi īpaši apstākļi nemaina manu interpretāciju, es uztveršu kā draudzīgu, saukšu par “draudzīgu”, attiecīgi reaģēšu.

((Varbūtība, biežums.))

540. “Vai nav savādi, ka man jābūt nespējīgam iedomāties, ka drīz mitēšies līt, — it īpaši bez valodas institūcijas un visa tā, kas to aptver?” — Vai tu gribi sacīt, ka savādi ir tas, ka tev nevajadzētu būt spējīgam pateikt sev šos vārdus un *domāt to nozīmi* bez visa tā, kas aptver valodu?

Iedomājies, ka kāds, norādot uz debesīm, izsauc nesaprotamu vārdu virkni. Tad mēs jautājam, ko tas nozīmē, — viņš atbild, ka tas ir: “Paldies Dievam, drīz pārstās līt.” Jā, viņš mums arī izskaidro, ko nozīmē atsevišķie vārdi. — Es pieņemu, ka viņš it kā atjēgts un teiktu: tas teikums bija pilnīgi bez jēgas, bet, izrunājot to, tas šķita kā teikums viņam labi zināmā valodā. (Jā, pat kā labi pazīstams citāts.) — Kas man tagad jāsaka? Vai veidā, kā viņš šo teikumu sacīja, viņš to nesaprata? Vai teikums sevi nenesa visu savu nozīmi?

541. Bet kur gan atradās šī saprašana un nozīme? Viņš izrunāja skaņu virkni it kā iepriecinātā tonī, turklāt norādīja uz debesīm, kamēr, vēl joprojām lietum listot, sāka jau skaidroties; *vēlāk* viņš sasaistīja savus vārdus ar latviešu valodas vārdiem.

542. "Bet viņš izjuta savus vārdus kā kādas viņam labi zināmas valodas vārdus." — Jā; tam par kritēriju kalpo tas, ka viņš *to* vēlāk apgalvoja. Un tagad tikai *nesaki*: "Mums labi zināmas valodas vārdi patiešām tiek izjusti pavisam noteiktā veidā." (Kas ir šis izjūtas *izteiksme*?)

✓ 543. Vai es nevaru teikt: kliedziens, smiekli ir pilni ar nozīmi?
Un tas aptuveni nozīmē: no tiem daudz ko var nolasīt.

544. Kad ilgas liek man izsaukties: "Kaut nu viņš atnāktu!" — jūtas piešķir vārdiem 'nozīmi'. Bet vai tās piešķir nozīmi atsevišķiem vārdiem?

Bet šeit varētu arī sacīt: jūtas piešķir vārdiem *patiesību*. Un šeit tu redzi, kā jēdzieni saplūst viens ar otru. (Tas atgādina jautājumu: kas ir matemātiskas propozīcijas *jēga*?)

545. Bet, sakot: "Es *ceru*, ka viņš atnāks," — vai jūtas nepiešķir vārdam "cerēt" tā nozīmi? (Un kā tas ir ar teikumu "Es vairs *neceru*, ka viņš atnāks"?) Varbūt jūtas piešķir vārdam "cerēt" tā īpašo skanējumu; tas ir, tās tiek izteiktas šajā skanējumā. — Ja jūtas piešķir vārdam tā nozīmi, tad pats vārds "nozīme" jāsaprot šādi: *tas, uz ko tiek norādīts*. Bet kāpēc tiek norādīts uz jūtām?

Vai cerības ir jūtas? (Pazīme.)

✓ 546. Tādā veidā es gribētu teikt, ka vārdi "Kaut jel viņš atnāktu!" ir piepildīti ar vēlēšanos. Un vārdi var mums izlauzties — kā kliedziens. Var gadīties, ka ir *grūti* izrunāt vārdus; piemēram, tādus, ar kuriem atsakās no kaut kā vai atzīst kādu vājību. (Vārdi ir arī darbi.)

547. Noliegums: 'garīga darbība'. Noliedz kaut ko un novēro, ko tu dari! — Varbūt tu iekšēji pakrati galvu? Un, ja tas tā ir — vai šī norise tagad pelna lielāku ievēribu nekā, teiksim, nolieguma zīmes ierakstīšana teikumā? Vai tu tagad zini nolieguma *būtību*?

548. Kāda ir atšķirība starp divām norisēm: vēlēties, lai kaut kas notiktu, un vēlēties, lai tieši tas pats *nenotiktu*?

✓ Ja gribam to parādīt tēlaini, mēs notikuma attēlu apstrādāsim dažādos veidos: pārsvītrosim to, apvilksim to un tamlīdzīgi. Bet tā, mums šķiet, ir *rupja* izteiksmes metode. Vārdiskā valodā mēs patiešām lietojam zīmi "ne". Taču tā ir kā neveikls palīgīdzeklis. Uzskata: *domāšanā* tas taču notiek citādāk.

549. "Kādā veidā vārds 'ne' spēj noliegt?!" — "Zīme 'ne' norāda, ka to, kas tai seko, tev jāsaprot negatīvi." Mēs varētu teikt: nolieguma zīme ir pamudinājums, lai kaut ko izdarītu — iespējams, kaut ko ļoti komplicētu. It kā nolieguma zīme mūs pamudinātu uz kaut ko. Bet uz ko? Tas netiek teikts. It kā vajadzētu tikai norādīt; it kā mēs jau to zinātu. It kā izskaidrojums būtu lieks, jo mēs jau tāpat pazīstam šo lietu.

550. Noliegums, ja tā varētu teikt, ir izslēdzošs, noraidošs žests. Bet šādu žestu mēs lietojam tik dažādos gadījumos!

551. "Vai tas ir viens un tas pats noliegums: 'dzelzs nekūst 100 grādu Celsija temperatūrā' un '2 reiz 2 nav 5'?" Vai tas jāizšķir ar introspekcijas palīdzību; ar to, ka mēģinām saskatīt, ko mēs *domājam*, izrunājot abus teikumus?

552. Kā būtu, ja es jautātu: vai man skaidri parādās tas, ka, izrunājot teikumus "Šis stienis ir 1m garš" un "Šeit stāv 1 karavīrs", mēs ar "1" domājam kaut ko atšķirīgu, ka zīmei "1" ir atšķirīga nozīme? — Tas mums nepavisam nav skaidrs. — Pasaki aptuveni šādu teikumu: "Ik pa 1m stāv viens karavīrs, tāpat ik pa 2 m — 2 karavīri." Uz jautājumu: "Vai tu domā to pašu ar abiem vieniniekiem?" — kāds varbūt atbildētu: "Protams, es domāju to pašu: *viens!*" (Turklāt varbūt paceļot augšā vienu pirkstu.)

553. Vai tad "1" ir atšķirīga nozīme, kad tas vienā gadījumā pārstāv garuma mērvienību, otrā — cilvēku skaitu? Ja jautājums tiek uzdots *šādi*, tad tam tiks dota apstiprinoša atbilde.

a) "Ka trīs noliegumi dod atkal vienu noliegumu — tam taču jau jāatrodas vienā noliegumā, kuru es tagad lietoju." (Tieksme izgudrot "nozīmes" mītu.)

Šķiet, it kā no nolieguma dabas izrietētu, ka divkārtš noliegums ir apstiprinājums. (Un tajā ir kaut kas pareizs. Kas? *Mūsu* daba ir saistīta ar abiem.)

b) Nevar būt diskusijas par to, vai tā vai cita kārtula ir pareizā vārdam "ne" (es domāju, vai tās ir atbilstīgas tā nozīmei). Jo bez šīm kārtulām vārdam taču nav nozīmes; un, ja mēs izmainām kārtulas, tad tam tagad ir cita nozīme (vai nav nekādas), un tad tikpat labi varam izmainīt arī vārdu.

554. Mēs varam viegli iedomāties cilvēkus ar 'primitīvāku' loģiku, kurā kaut kas mūsu noliegumam atbilstīgs tiktu attiecināts tikai uz noteiktiem teikumiem; varbūt tādiem, kas vēl nesatur nekādu noliegumu. Teikumu "Viņš ienāk mājā" varētu noliegt, bet noliedzošā teikuma noliegums būtu bezjēdzīgs vai arī derētu tikai kā nolieguma atkārtojums. Domā par teikuma nolieguma izteikšanas līdzekļiem, kas būtu citādāki nekā tie, kurus izmantojam mēs: piemēram, ar teikuma skaņas augstumu. Kā šādā gadījumā izskatītos divkāršs noliegums?

555. Jautājums par to, vai šiem cilvēkiem noliegumam ir tā pati nozīme, kas mums, ir analogs tam, vai cilvēkiem, kuriem skaitļu rinda beidzas ar 5, cipars "5" nozīmē to pašu, ko tas nozīmē mums.

556. Iedomājies valodu, kurā noliegumam ir divi atšķirīgi vārdi, viens būtu "X", otrs — "Y". Divkāršs "X" dod apstiprinājumu, bet divkāršs "Y" — pastiprinātu noliegumu. Pārējos gadījumos abi vārdi tiek lietoti vienādi. — Vai tagad vārdiem "X" un "Y" ir viena un tā pati nozīme, ja tie parādās teikumos bez atkārtošanās? — Uz to varētu atbildēt dažādi.

a) abiem vārdiem ir atšķirīgs lietojums. Tātad atšķirīga nozīme. Bet teikumiem, kuros šie vārdi netiek atkārtoti un kuri pārējos aspektos skan vienādi, tiem ir viena un tā pati jēga.

b) abiem vārdiem ir viena tā pati funkcija valodas spēlēs, izņemot vienu atšķirību, kas ir nesvarīgs paradums. Abu vārdu lietojums tiek mācīts vienādi, ar tām pašām darbībām, žestiem, attēliem utt.; un atšķirība vārdu lietojuma veidā tiek pievienota to izskaidrojumam kā kaut kas mazsvarīgs, kā viena no valodas kaprīzām iezīmēm. Tāpēc mēs teiksim "X" un "Y" ir viena un tā pati nozīme.

c) mēs saistām atšķirīgus priekšstatus ar abiem noliegumiem. "X" it kā apgriež jēgu par 180 grādiem. Un *tāpēc* divi šādi noliegumi atgriež jēgu tās iepriekšējā stāvoklī. "Y" līdzinās galvas pakratīšanai. Un, līdzīgi kā, pakratot galvu otrreiz, mēs neatceļam pirmo žestu, tā arī pirmo "Y" neatceļam ar otro. Tādējādi, ja arī teikumi ar abiem noliegumiem praktiski noved pie viena un tā paša rezultāta, tomēr "X" un "Y" izsaka atšķirīgas idejas.

557. Kas gan varētu ietvert to, ka, izsakot divkāršo noliegumu, es domāju tā nozīmi kā pastiprinātu noliegumu, nevis kā apstiprinājumu. Tā nebūs atbilde, ja sacīs: "Tā ietver tas, ka..." Tā vietā, lai teiktu: "Es domāju šā divkāršojuma nozīmi kā pastiprinājumu," — es varu noteiktos apstākļos to *izrunāt* kā pastiprinājumu. Tā vietā, lai teiktu: "Nolieguma divkāršo-

jums nozīmē tā atcelšanu,” — es varu, piemēram, izmantot iekavas. — “Jā, bet šīs iekavas taču var spēlēt dažādas lomas; jo kurš gan saka, ka tās ir jāsaprot kā *iekavas*?” Neviens to nesaka. Un sava izpratne tev taču atkal ir jāizskaidro ar vārdiem. Tas, ko nozīmē iekavas, atrodas to izmantojuma tehnikā. Jautājums ir tāds: kādos apstākļos ir jēga teikt: “Man tas nozīmē...” — un kādi apstākļi man būs par attaisnojumu, lai es teiktu: “Viņam tas nozīmēja...”?

558. Ko gan nozīmē tas, ka teikumā “Roze ir sarkana” vārdam “ir” piemīt citādāka nozīme nekā teikumā “Divi reiz divi ir četri”? Ja atbild, ka tas nozīmē to, ka abiem šiem vārdiem ir spēkā atšķirīgas kārtulas, tad jāsaka, ka šeit mums ir tikai *viens* vārds. — Un, ja es ņemu vērā tikai gramatiskās kārtulas, tad tieši tās pieļauj vārda “ir” lietojumu abos savienojumos. — Bet kārtula, kas parāda, ka vārdam “ir” šajos teikumos piemīt dažādas nozīmes, ir tā, kas atļauj aizvietot vārdu “ir” otrajā teikumā ar vienādības zīmi un aizliedz šo aizvietošanu pirmajā teikumā.

559. Kāds varbūt vēlētos runāt par vārda funkciju *šajā* teikumā. It kā teikums būtu mehānisms, kurā vārdam ir noteikta funkcija. Bet kas veido šo funkciju? Kā tā parādās dienu no dienas? Jo nekas taču nav apslēpts, mēs taču redzam visu teikumu! Funkcijai jāparādās rēķināšanas gaitā. ((Nozīmes ķermenis.))

560. “Vārda nozīme ir tas, ko izskaidro nozīmes izskaidrojums.” Citiem vārdiem sakot, ja tu gribi saprast vārda “nozīme” lietojumu, lūkojies pēc tā, ko sauc par “nozīmes izskaidrojumu”.

561. Vai tagad nešķiet savādi tas, ka es saku, ka vārds “ir” tiek lietots divās dažādās nozīmēs (kā kopula un kā vienādības zīme), un nevēlos teikt, ka tā nozīme ir tā lietojums: proti, lietojums kā kopula un kā vienādības zīme?

Kāds varētu teikt, ka abi šie lietojuma veidi nedod *vienu* nozīmi; to savienojums vienā un tajā pašā vārdā ir tikai nebūtiska nejaušība.

562. Bet kā gan es varu izšķirt, kura ir būtiska un kura nebūtiska, nejauša pieraksta veida iezīme? Vai aiz pieraksta veida atrodas kāda realitāte, no kuras izriet tā gramatika?

Domāsim par līdzīgu gadījumu spēlē: dambretē dāmu apzīmē, uzliekot vienu dambretes kauliņu uz otra. Vai kāds tagad neteiks, ka spēlei ir nebūtiski, ka viena dāma sastāv no diviem kauliņiem?

Konflikts - vārdu nozīmes veidošana

563. Mēs sakām: kauliņa (figūras) nozīme ir tā loma spēlē. — Bet jāūtājas par to, kurš spēlēs ar baltajiem, katras šaha partijas sākumā tiek izšķirts lozējot. Lai to izdarītu, viens no spēlētājiem tur katrā no abām aizvērtajām plaukstām šaha karali, otrs uz labu laimi izvēlas vienu no tām. Vai tagad karaļa figūras lomai šahā pieskaitīs arī to, ka tas ir šādi lietots lozēšanā?

564. Tātad arī spēlē es tiecos izšķirt starp būtiskām un nebūtiskām kārtulām. Spēlē, kāds gribētu teikt, ir ne tikai kārtulas, bet arī zināma *sāls*.

565. Kāpēc viens un tas pats vārds? Rēķinot mēs taču nelietojam šo vienādību! — Kāpēc abiem mērķiem vienu un to pašu spēles kauliņu? — Bet ko šeit nozīmē "lietot vienādību"? Vai tad tas nav lietojums, ja mēs lietojam tieši vienu un to pašu vārdu?

566. Un tagad šķiet — ja vienādība nav nejauša, nebūtiska —, it kā viena un tā paša vārda, viena un tā paša kauliņa lietojumam ir kāds *mērķis*. Un it kā mērķis būtu tas, ka kāds spētu atpazīt kauliņu un zinātu, kā viņam jāspēlē. — Vai te ir runa par fizisku vai loģisku iespējamību? Ja par pēdējo, tad kauliņa identitāte pietiešām ir spēles sastāvdaļa.

567. Bet spēlei taču jābūt tādai, ko nosaka kārtulas! Tātad, ja kāda spēles kārtula nosaka, ka šaha partijas izlozei jālieto karaļi, tad tas šai spēlei ir būtiski. Ko pret to varētu iebilst? Ka netiek saskatīta šā priekšraksta asprātība. Līdzīgi kā tad, ja netiktu saskatīta asprātība kārtulā, saskaņā ar kuru katru kauliņu, pirms ar to izdarītu gājienu, vajadzētu trīsreiz apgriezt apkārt. Ja mēs atrastu šādu kārtulu galda spēlē, tad būtu izbrīnīti un veidotu minējumus par kārtulas mērķi. ("Vai šai kārtulai nav jāattur spēlētājs no neapdomātu gājienu veikšanas?")

568. Ja es pareizi saprotu spēles raksturu — tā varētu teikt —, tad šī spēlei kārtula nav būtiska.

((Nozīme ir fizionomija.))

569. Valoda ir instruments. Tās jēdzieni ir instrumenti. Varbūt tagad kāds domā, ka, nevarētu būt *lielas* starpības, *kurus* jēdzienus mēs izmantojam. Līdzīgi kā fizikā galu galā tikpat labi var darboties ar pēdām un collām kā ar metriem un centimetriem; atšķirība taču ir tikai ērtībā. Bet arī tā nebūs taisnība, piemēram, ja aprēķini vienā mērvienību sistēmā prasīs vairāk laika un pūļu, nekā mēs varam tiem veltīt.

570. Jēdzieni mūs ved pie pētījumiem. Tie ir mūsu intereses izteiksme un vada mūsu interesi.

571. Maldinoša paralēle: psiholoģija nodarbojas ar norisēm psihiskajā sfērā līdzīgi fizikai fiziskajā.

Redzēšana, dzirdēšana, domāšana, sajušana, gribēšana nav psiholoģijas priekšmeti *tajā pašā nozīmē*, kā elektriskās parādības utt. ir fizikas priekšmeti. Tas redzams no tā, ka fiziķis šīs parādības redz, dzird, tās pārdomā, tās mums paziņo un psihologs novēro subjekta *ārējās izpausmes* (izturēšanos).

572. Gaidas, gramatiski, ir stāvoklis; līdzīgi: būt ar viedokli, cerēt uz kaut ko, zināt kaut ko, spēt kaut ko. Bet, lai saprastu šo stāvokļu gramatiku, jājaūtā: "Kas der kā kritērijs tam, lai noteiktu, ka kāds atrodas šajā stāvoklī?" (Cietības, smaguma, piemērotības stāvoklis.)

573. Būt ar kādu uzskatu ir stāvoklis. — Kā stāvoklis? Dvēseles? Gara? Raug, par ko saka, ka tam ir uzskats? Piemēram, par N. N. kungu. Un tā ir pareiza atbilde.

Tikai no šīs atbildes uz minēto jautājumu vēl nedrīkst gaidīt atrisinājumu. Ir jautājumi, kuri ietiecas dziļāk: ko mēs uzlūkojam īpašos gadījumos par kritēriju tam, ka kādam ir tāds un tāds viedoklis? Kādos gadījumos mēs sakām: toreiz viņš nonāca pie šā viedokļa? Kādos gadījumos viņš ir mainījis savu viedokli? Un tā tālāk. Attēls, kuru mums dod atbildes uz šiem jautājumiem, parāda, *kas* šeit gramatiski tiek aplūkots kā *stāvoklis*.

574. Teikums — un tāpēc citā nozīmē arī doma — var būt pārliecības, cerēšanas, gaidīšanas utt. 'izteiksme'. Bet pārliecība nav domāšana. (Gramatiska piezīme.) Pārliecības, gaidīšanas, cerēšanas jēdzieni pēc sava rakstura ir mazāk sveši cits citam nekā domāšanas jēdzienam.

575. Kad es apsēdos uz šā krēsla, es, protams, biju pārliecināts, ka tas mani izturēs. Es nevienu brīdi nedomāju, ka tas varētu sabrukt.

Bet: "Par spīti visam, ko viņš darīja, es paliku pārliecināts..." Šeit tiek domāta un varbūt vienmēr atkal no jauna izcīnīta kāda noteikta ievirze.

576. Es skatos uz kvēlojošu degauklu, ārkārtīgi sasprindzināts sekoju degšanas attīstībai un tam, kā liesma tuvojas sprāgstvielai. Varbūt es vispār nedomāju vai arī man ir ļoti daudz saraustītu domu. Tas noteikti ir gaidīšanas piemērs. ✓

577. Mēs sakām: “Es viņu gaidu,” — kad esam pārliecināti, ka viņš atnāks, lai arī viņa atnākšana mūs *nenodarbina*. (“Es gaidu viņu” šeit nozīmē “Es būtu pārsteigts, ja viņš neatnāktu” — un tas netiks saukts par dvēseles stāvokļa aprakstu.) Bet mēs sakām arī: “Es viņu gaidu,” — kad tam jānozīmē: es ilgojos pēc viņa. Mēs varētu iedomāties valodu, kurā šajos gadījumos konsekventi tiktu lietoti atšķirīgi darbības vārdi. Un tieši tāpat tiktu lietots vairāk nekā viens darbības vārds tur, kur mēs sakām ‘būt pārliecinātam’, ‘cerēt’ utt. Šīs valodas jēdzieni varbūt būtu piemērotāki psiholoģijas saprašanai nekā mūsu valodas jēdzieni.

578. Pajautā sev: ko nozīmē *būt pārliecinātam* par Goldbaha teorēmu?³¹ No kā sastāv šī pārliecība? No drošības izjūtas, kad mēs izsakām, dzirdam vai domājam teorēmu? (Tas mūs neinteresē.) Un kas ir šīs izjūtas pazīmes? Es taču arī nezinu, cik lielā mērā šo izjūtu var izsaukt pati teorēma.

Vai man jāsaprot, ka pārliecība ir domu nokrāsa? No kurienes šī ideja? Raug, pastāv pārliecības, kā arī šaubu intonācija.

Es gribētu jautāt: kādā veidā pārliecība ieķeras šajā teorēmā? Palūkosimies, kādas konsekvences izriet no šīs pārliecības, kur tā mūs ved. “Tā liek man meklēt šīs teorēmas pierādījumu.” — Labi, tagad palūkosimies vēl, no kā īstenībā sastāv tava meklēšana! Tad mēs zināsim, uz kā balstās pārliecība par teorēmu.

579. Paļāvības izjūta. Kā tā ārēji izpaužas uzvedībā?

580. ‘Iekšējai norisei’ vajadzīgs ārējs kritērijs.

581. Gaidas ir ieguldītas situācijā, kurā tās rodas. Eksplozijas gaidas var, piemēram, rasties situācijā, kurā *jāgaida* eksplozija.

582. Ja kāds tā vietā, lai teiktu: “Es katru brīdi gaidu eksploziju,” — čukst: “Tas tūlīt ies vaļā,” — tad viņa vārdi tomēr neapraksta sajūtu; lai gan vārdi un to tonis var būt viņa sajūtas ārēja izpausme.

583. “Bet tu taču runā tā, it kā es šajā brīdī — kad es biju pārliecināts, ka ceru, — patiesībā negaidītu, necerētu. It kā tas, kas *šajā brīdī* notika, būtu bez dziļas nozīmes.” — Ko tas nozīmē: “Tam, kas šajā brīdī notiek, ir nozīme” — vai “ir dziļa nozīme”? Kas ir *dziļa* sajūta? Vai kāds spētu sajust vienu sekundi garu kvēlu mīlestību vai cerību, *neskatoties uz to*, kas norisinātos pirms vai sekotu šai sekundei? — Tam, kas tagad norisinās, ir

nozīme — šajā vidē. Vide piešķir tam svarīgumu. Un vārds “cerēt” attiecas uz cilvēka dzīves fenomenu. (Smaidošas lūpas *smaida* tikai cilvēciskā sejā.)

584. Ja es tagad sēžu savā istabā un ceru, ka N. N. atnāks un atnesīs man naudu, un šā stāvokļa viena minūte varētu tikt izolēta, izgriezta ārā no tās konteksta, vai tad tas, kas šajā minūtē norisinās, nebūs cerēšana? — Padomā, piemēram, par vārdiem, kurus tu varbūt šajā laikā izrunā. Tagad tie vairs nepieder šai valodai. Un līdzīgi tam citā vidē nepastāv arī naudas institūcijas.

Karaļa kronēšana ir greznuma un cieņas attēls. Izgriez vienu kronēšanas minūti no vides, kurā tā norisinās: karaļa apmetnī tērptajam karalim galvā tiek uzlikts kronis. — Bet citā vidē zelts ir lētākais metāls, tā spīdums tiek uzskatīts par vulgāru. Apmetņa audums tur ir lēti izgatavojams. Kronis ir respektablas cepures parodija. Un tā tālāk.

585. Ja kāds saka “es ceru, ka viņš atnāks”, vai tas ir *ziņojums* par viņa dvēseles stāvokli vai viņa cerību *ārēja izpausme*? — Es varu to, piemēram, pateikt pats sev. Un sev taču es nesniedzu ziņojumu. Tā var būt nopūta; tādai tai nepieciešami nav jābūt. Ja es kādam saku: “Šodien es nevaru pievērst domas darbam; es nemitīgi domāju par viņa atnākšanu,” — tad to sauks par mana dvēseles stāvokļa aprakstu.

586. “Es dzirdēju, ka viņš nāks; es viņu gaidu jau visu dienu.” Tas ir ziņojums par to, kā es pavadīju dienu. — Sarunas gaitā es nonācu pie secinājuma, ka jāgaida noteikts notikums, un izteicu šo slēdzienu ar vārdiem: “Tātad tagad man jāgaida viņa atnākšana.” To varētu saukt par šo gaidu pirmo domu, pirmo aktu. — Izsaucienu: “Es tik ļoti viņu gaidu!” — var saukt par gaidīšanas aktu. Bet es varu arī šos pašus vārdus izrunāt kā pašnovērošanas rezultātu, un tad tie varbūt nozīmēs: “Tātad pēc visa, kas ir norisinājies, es tomēr ilgojos viņu redzēt.” Tas ved pie jautājuma: kādā veidā es esmu nonācis pie šiem vārdiem?

587. Vai ir jēga jautāt: “Kā tu zini, ka tu par to esi pārliecināts?” — un vai tā būs atbilde: “Es to zinu, pateicoties introspekcijai”?

Dažos gadījumos kaut ko tādu varētu sacīt, vairumā gadījumu — nevarētu.

Ir jēga jautāt: “Vai es patiešām viņu mīlu, vai arī tikai iestāstu to pats sev?” — un introspekcijas norise ir atmiņu pamodināšana; priekšstatu pamodināšana par iespējamajām situācijām un par izjūtu, kas varētu būt kādam, ja...

588. "Es pie sevis apsveru lēmumu rīt doties projām." (To varētu saukt par noskaņojuma aprakstu.) — "Tavi argumenti mani nepārliecināja; tagad, tāpat kā iepriekš, man ir nodoms rīt doties projām." Šeit kāds tieksies nodomu saukt par izjūtu. Izjūta ir noteikta stingrība; negrozāms lēmums. (Bet arī šeit ir daudzas atšķirīgas izjūtas un nostājas.) — Man jautā: "Cik ilgi tu šeit paliksi?" Es atbildu: "Rīt es aizbraucu; manas brīvdienas tuvojas beigām." — Bet pretēji tam kāda strīda beigās es saku: "Nu labi, tad rīt es dodos projām!" Es pieņemu lēmumu.

589. "Savā sirdī es to esmu jau izlēmis." Un, to sakot, mēs tiecamies norādīt uz savām krūtīm. No psiholoģiskā viedokļa šis runas veids jāņem nopietni. Kāpēc gan lai to ņemtu mazāk nopietni nekā izteikumu, ka pārliecība ir dvēseles stāvoklis? (Luters: "Ticība ir zem kreisās krūts galiņa.")³²

590. Kāds varētu iemācīties saprast nozīmi izteiksmei "ņemt nopietni to, ko *nozīmē* kāda teiktais", izmantojot žestu, kas norāda uz sirdi. Bet tagad mums jājautā: "Kā izpaužas tas, ka viņš to ir iemācījies?"

591. Vai man jāsaka, ka cilvēks, kuram ir kāds nodoms, pārdzīvo zināmu tieksmi? Ka ir noteikti tieksmes pārdzīvojumi? — Atceries šo gadījumu: ja cilvēks diskusijā neatlaidīgi vēlas izteikt kādu iebildumu, tad bieži notiek tā, ka viņš atver muti, ievelk un aiztur elpu; ja pēc tam viņš nolemj neiebilst, tad vienkārši izelpo. Šis norises pārdzīvojums acīmredzot ir pārdzīvojums, kas saistīts ar tieksmi kaut ko pateikt. Tas, kurš mani novēro, zinās, ka es gribēju kaut ko sacīt un tad pārdomāju. Proti, *šajā* situācijā. — Kādā citā situācijā viņš manu izturēšanos tā neinterpretē, lai arī cik tā būtu raksturīga nodomam kaut ko teikt tikko aprakstītajā gadījumā. Un vai ir kāds pamats dot priekšroku pieņēmumam, ka tieši tāds pats pārdzīvojums nespētu parādīties pavisam citādākā situācijā — tādā, kurā tam nebūtu nekā kopēja ar kādu tieksmi?

592. "Bet, kad tu saki 'Man ir nodoms doties projām', tas taču tev to nozīmē! Tā taču ir tieši šī garīgā nozīmes domāšana, kas teikumu padara dzīvu. Ja tu tikai atkārto kāda cita izrunāto teikumu — varbūt lai izsmietu viņa runas veidu —, tad tu runā bez šīs nozīmes domāšanas." — Kad mēs filosofējam, tad dažkārt tā var šķist. Taču iedomāsimies patiešām *atšķirīgas* situācijas un sarunas, un to, kā šis teikums tajās tiek izrunāts! — "Es vienmēr atklāju kādu garīgu apakštoni; varbūt ne vienmēr *vienu un to pašu*." — Un vai tad, kad tu atkārtoji kāda cita izrunāto teikumu, tur nebija klāt neviena apakštona? Un kā tagad atšķir 'apakštoni' no pārējiem runas pārdzīvojumiem?

593. Filosofisko problēmu galvenais cēlonis — vienpusīga diēta: cilvēki sašaurina savu domāšanu, lietojot tikai viena veida piemērus. ✓

594. "Bet jēgpilni izrunātiem vārdiem taču piemīt ne tikai plaknes, bet arī dziļuma dimensija!" Tad, kad tie tiek izrunāti jēgpilni, taču notiek pavisam kaut kas cits nekā tad, kad tie tiek tikai atkārtoti. — Nav runas par to, kā es to izsaku. Vai saku, ka tiem piemīt dziļums pirmajā gadījumā; vai, ka šajā gadījumā manī, manā iekšējā sfērā norisinās vēl kaut kas; vai, ka tiem piemīt kāda atmosfēra — tas vienmēr noved pie viena un tā paša.

"Ja mēs tagad visi tam piekritam, vai tad tā nebūs arī patiesība?"

(Es nevaru pieņemt cita liecību, jo tā nav *liecība*. Tā pasaka man tikai to, ko viņš *tiecās* teikt.) ✓

595. Pateikt šo teikumu zināmā kontekstā ir dabiski; un nedabiski — pateikt to izolēti. Vai mums jāsaka: pastāv noteikta izjūta, kas pavada katra teikuma izrunāšanu, ja mēs to pasakām dabiski? ✓

596. 'Pazīstamības' un 'dabīguma' izjūta. Viegļāk ir atrast nepazīstamības un nedabīguma izjūtu. Vai: *izjūtas*. Jo ne viss, kas mums ir nepazīstams, rada nepazīstamības iespaidu. Un šajā gadījumā jāpārdomā, ko mēs saucam par "nepazīstamu". Kādu laukakmeni, ko redzam uz ceļa, mēs pazīstam kā laukakmeni, bet varbūt ne kā to, kas te ir atradies vienmēr. Kādu cilvēku mēs pazīstam, teiksim, kā cilvēku, bet ne kā mūsu paziņu. Pastāv izjūta par kaut ko, kas ir sen pazīstams; tās ārējā izpausme dažkārt ir skatiens vai vārdi "Tā pati vecā istaba!" (kuru es pirms daudziem gadiem esmu apdzīvojis un tagad atkal atrodu neizmainītu). Tāpat ir arī svešuma izjūtas: es satrūkstos; skatos pārbaudoši vai neuzticīgi uz priekšmetu vai cilvēku; saku: "Tas viss man ir svešs." — Bet tas, ka mums ir šī svešuma izjūta, neļauj teikt: katrs priekšmets, ko mēs labi zinām un kas nešķiet svešs, sniedz izjūtu par kaut ko labi pazīstamu. — Mums šķiet, ka *kaut kam* taču jāaizpilda tā vieta, kas reiz ir piederējusi svešuma izjūtai. Tā ir vieta šādai gaisotnei, un, ja kaut kas to neaizpilda, tad aizpilda kas cits. ✓

597. Līdzīgi tam, kā angļiski labi runājoša vācieša teiktajā iezogas ģermānismi, lai arī viņš nesāk ar vāciskās izteiksmes veidošanu un netulko to pēc tam angļiski; tāpat līdzīgi tam, kā viņš runā angļiski, *it kā tulkvojot*, 'neapzināti', no vācu valodas, — arī mēs bieži domājam tā, it kā mūsu domāšanas pamatā atrastos kāda domāšanas shēma; it kā mēs tulkotu no primitīvāka domāšanas veida uz mūsējo. ✓

✓ 598. Kad mēs filosofējam, mēs vēlamies hipostazēt izjūtas tur, kur izjūtu nav. Tās kalpo tam, lai mēs paši sev izskaidrotu savas domas.

‘Šeit mūsu domāšanas izskaidrojums prasa kādu izjūtu!’ — It kā mūsu pārliecība šajā gadījumā sekotu minētajai prasībai.

✓ 599. Filosofijā mēs neveidojam secinājumus. Teikums “Bet tam tā jābūt!” nav filosofijas teikums. Tādējādi tikai konstatē to, ko katrs atzīst.

600. Vai viss neuzkrītošais veido iespaidu par kaut ko neuzkrītošu? Vai ikdienišķais vienmēr veido ikdienišķības *iespaidu*?

601. Vai, runājot par galdu, es *atceros*, ka šis priekšmets tiek saukts par “galdu”?

✓ 602. Ja man jautātu: “Vai tu atpazīni savu rakstāmgaldu, kad šorīt ienāci savā istabā?” — es bez šaubām atbildētu: “Noteikti!” Un tomēr sacīt, ka šajā gadījumā ir norisinājusies atpazīšana, būtu kļūdaini. Protams, rakstāmgalds nebija man svešs; to redzot, es nebiju pārsteigts, kāds es būtu bijis, ja tur stāvētu kāds cits rakstāmgalds vai nepazīstamas formas priekšmets.

603. Neviens neteiks, ka, ik reizi ienākot savā istabā, sen ierastā apkārtne, norisinās visa tā atpazīšana, ko es redzu un ko es simts reižu esmu redzējis.

604. Mēs viegli veidojam sev aplamu attēlu par norisēm, ko sauc “atpazīšana”; it kā atpazīšana sastāvētu no tā, ka mēs salīdzinām vienu ar otru divus iespaidus. Proti, it kā es nestu sev līdz priekšmeta attēlu un identificētu pēc tā kādu priekšmetu kā to, kuru šis attēls reprezentē. Mums šķiet, ka atmiņa sniedz šādu salīdzinājumu, uzglabājot agrāk redzētā attēlu vai atļaujot mums (it kā caur kādu tālskati) ielūkoties pagātnē.

✓ 605. Un turklāt ir tā, ka es ne tik daudz it kā salīdzinu priekšmetu ar tam blakus stāvošo attēlu, bet gan ka tas it kā *sakrīt* ar attēlu. Es redzu tikai vienu, nevis divas lietas.

606. Mēs sakām: “Viņa balss izteiksme bija *patiesa*.” Ja tā būtu nepatiesa, mēs domātu, it kā aiz tās atrodas kāda cita balss. Uz āru viņš izrāda šo seju, bet iekšēji kādu citu. — Bet tas nenozīmē, ka tad, kad viņa izteiksme ir *patiesa*, viņam ir divas vienādas sejas.

(“Pilnīgi noteikta izpausme.”))

607. Kā cilvēki nosaka, cik ir pulkstenis? Tas nenozīmē — pēc ārējiem orientieriem, proti, saules stāvokļa, istabas gaišuma u. tml. — Kāds varbūt jautā sev: “Cik varētu būt pulkstenis?” — apstājas kādu brīdi, varbūt priekšstata sev pulksteņa ciparnīcu; un tad nosauc laiku. — Vai arī viņš pārdomā vairākas iespējamības; viņš iedomājas *vienu* laiku, tad citu un tad apstājas pie viena no tiem. Tā tas parasti notiek. — Bet vai gadījuma iedomu par laiku nepavada pārliecības izjūta? un vai tas nenozīmē, ka tā saskan ar kādu iekšējo pulksteni? — Nē, es nenolasu laiku no pulksteņa; šeit pārliecības izjūta ir tikpat daudz klāt, cik *nešaubīgā*, mierīgā un drošā kāda laika nosaukšanā. — Bet vai, nosaucot šo diennakts laiku, tev kaut kas nenoklikšķ? — Nekas tāds, ko es zinātu; ja vien tu nesauc tā pārdomu nomierināšanos, apstāšanos pie kāda skaitļa. Es arī nerunātu šajā gadījumā par ‘pārliecības izjūtu’, bet gan teiktu: es kādu brīdi pārdomāju un tad nolēmu, ka ir ceturksnis pāri pieciem. — Bet pēc kā vadoties es izšķiros? Es varbūt teiktu: “Tikai pēc izjūtas”; tas nozīmē tikai: es to atstāju gadījuma iedomas ziņā. — Bet, lai varētu noteikt laiku, tev taču sevi vismaz noteiktā veidā jānoskaņo; un tu taču neuzskati katru priekšstatu par diennakts laiku kā pareizo laiku! — Kā jau teikts: es *jautāju* sev: “Cik varētu būt pulkstenis?” Tas nozīmē, ka es neesmu šo jautājumu izlasījis, piemēram, stāstā; nedz esmu citējis to kā cita cilvēka izteikumu; nedz vingrinājies šo vārdu izrunāšanā; utt. *Tie* nav apstākļi, kādos esmu izrunājis šos vārdus. — Bet kādos tad? — Es domāju par savām brokastīm un par to, vai tās šodien neaizkavēsies. Tie bija šāda veida apstākļi. — Bet vai tad tu patiešām nemanīji, ka biji kādā, lai arī netveramā, tomēr laika noteikšanai raksturīgā stāvoklī, it kā tai raksturīgā atmosfērā? — Jā, raksturīgi bija tas, ko es sev jautāju: “Cik varētu būt pulkstenis?” — Un, ja šim teikumam piemīt noteikta atmosfēra, kā gan lai es spēju atšķirt to no paša teikuma? Man nekad nebūtu ienācis prātā, ka teikumam bija šāda aura, ja es nebūtu domājis par to, kā teikumu varētu pateikt arī citādāk — kā citātu, jokojot, kā izrunas vingrinājumu utt. Un *tad* es negaidot gribēju teikt, man negaidot šķita, ka vajadzēja taču vārdu *nozīmi* kaut kā īpaši *domāt*; proti, citādi nekā pārējos gadījumos. Man sevi ir uzspiedis īpašas atmosfēras attēls; es to skaidri redzu savā priekšā — proti, tik ilgi, kamēr neredzu to, kas, kā liecina manas atmiņas, ir noticis īstenībā.

Un, kas attiecas uz drošības izjūtu, es dažkārt sev saku: “Es esmu drošs, ka pulkstenis rāda...” — vairāk vai mazāk drošā intonācijā utt. Ja tu jautā, kāds *pamats* ir šai drošībai, tad pamata man nav.

V Ja es saku: es to nolasu no iekšēja pulksteņa, — tad tas ir attēls, kam atbilst tikai tas, ka es esmu nosaucis noteiktu laiku. Un attēla mērķis ir pielīdzināt šo gadījumu kādam citam. Es šeit atsakos atzīt divus atšķirīgus gadījumus.

608. Ideja par laika noteikšanas garīgā stāvokļa netveramību ir ārkārtīgi svarīga. Kāpēc tas ir *netverams*? Vai ne tāpēc, ka to, kas mūsu stāvokli ir aptverams, mēs atsakāmies uzskatīt par specifisko, mūsu postulēto stāvokli?

609. Garīgas atmosfēras apraksts ir speciāls valodas izmantojums, speciāliem mērķiem.

((Interpretēt 'sprašanu' kā gaisotni; kā mentālu stāvokli. Jebkam iespējams piekonstruēt gaisotni. Neaprstāms raksturs'.))

610. Apraksti kafijas aromātu! — Kāpēc tas nav iespējams? Vai mums trūkst vārdu? Un *kam* mums to trūkst? — No kurienes gan cēlusies doma, ka šādam aprakstam tomēr jābūt iespējamam? Vai tev šāda apraksta jēlka ir trūcis? Vai tu esi mēģinājis aprakstīt aromātu un tas tev nav izdevies?

((Es vēlētos teikt: "Šis skaņas izsaka kaut ko dzienu, es tikai nezinu, ko." Šie toņi ir spēcīgs žests, bet es nespēju atrast neko līdzīgu, kas tos izskaidrotu. Ļoti nopietns galvas mājien. Džeimss: "Mums trūkst vārdu." Kāpēc tad mēs tos neievedam? Kādam jābūt tam gadījumam, kurā mēs to spētu izdarīt?))

611. "Gribēšana arī ir tikai pieredze" — tā varētu teikt ('griba' arī ir tikai 'priekšstats'). Tā nāk, kad tā nāk, un es nespēju to izsaukt.

Nespēju to izsaukt? Kā *ko*? Ko tad es spēju izsaukt? Ar ko gan es, runājot šādā veidā, gribēšanu salīdzinu?

612. Es, piemēram, neteiktu par savas rokas kustību, ka tā nāk, kad tā nāk utt. Un šeit ir nogabals, kurā var jēgpilni sacīt, ka cilvēkā nevis vienkārši kaut kas norisinās, bet gan, ka viņš to *dara*. "Man nevajag nogaidīt, kamēr mana roka paceļas, — es spēju to pacelt." Un šajā gadījumā es pretstatu savas rokas kustību, teiksim, savu straujo sirdspukstu norimšanai.

V 613. Tajā nozīmē, kādā es sevī vispār spēju kaut ko izsaukt (teiksim, pārēdoties — sāpes vēderā), es spēju izsaukt arī gribēšanu. Šādā nozīmē, ielecot ūdeni, es izsaucu gribēšanu peldēt. Laikam gan es vēlējos sacīt: es nespēju gribēt pašu gribēšanu; tas ir, nav jēgas runāt par pašas gribēšanas gribēšanu. "Gribēt" nav darbības nosaukums un tāpēc nav arī nepiespiestas darbības nosaukums. Un mans aplamais izteiksmes veids rodas no tā, ka mēs gribam domāt pašu gribēšanu kā nepastarpinātu, nekauzālu kaut kā

izsaukšanu. Bet šīs idejas pamatā ir kļūdaina analogija; šķiet, ka kauzālo saistību veido kāds mehānisms, kurš savieno divas mašīnas daļas. Ja mehānisms tiek traucēts, savienojums var izjukt. (Mēs domājam tikai par parastiem mehānisma traucējumiem, nevis par to, ka zobrati varbūt negaidot kļūst miksti vai iespiežas viens otrā utt.)

614. Kad es 'nepiespiesti' paceļu savu roku, es neizmantoju kādu kustību izsaucošu līdzekli. Arī mana vēlēšanās nav šāds līdzeklis.

615. "Gribēšanai, ja tā nav zināmā veidā vēlēšanās, jābūt pašai notiekošajai darbībai. Tā nedrīkst palikt ārpus darbības." Ja tā ir darbība, tad tā ir darbība vārda ikdienišķā nozīmē; proti: runāšana, rakstīšana, iešana, kaut kā pacelšana, kaut kā priekšstatīšana. Kā arī: tiekšanās, mēģināšana, cenšanās — lai runātu, lai rakstītu, lai kaut ko paceltu, lai kaut ko priekšstatītu utt.

616. Paceļot savu roku, es *neesmu* vēlējies, lai tā spētu pacelties. Nepiespiesta darbība izslēdz šo vēlēšanos. Protams, var teikt: "Es ceru, ka uzzīmēšu apli bez kļūdām." Un ar to tiek izteikta vēlēšanās, lai roka kustētos noteiktā veidā.

617. Ja mēs sakrustojam pirkstus īpašā veidā, tad dažkārt nespējam pēc pavēles pakustināt noteiktu pirkstu, kad tas, kurš pavēl, tikai *norāda* uz pirkstu. Turpretim, ja viņš tam pieskaras, tad mēs spējam to pakustināt. Kādam šo pieredzi gribētos aprakstīt šādā veidā: mēs nespējam *gribēt* pakustināt pirkstu. Pavisam atšķirīgs gadījums būs tad, ja mēs nespējam pakustināt savu pirkstu tādēļ, ka, teiksim, kāds to tur ciet. Kāds tagad šādi tieksies aprakstīt pirmo gadījumu: mēs nespējam atrast gribai pielikšanas punktu, ja kāds nepieskaras pirkstam. Mēs jūtam to tikai tad, ja griba spēj zināt, kur tai jāķeras klāt. — Bet šīs izteiksmes veids ir maldinošs. Varētu teikt: "Kā tad lai es zinu, kur manai gribai jāķeras klāt, ja sajūta man to nenorāda?" Bet kā tad var zināt, uz kuru vietu jāvērs griba, ja man ir šī sajūta?

Pieredze parāda, ka pirksts šajā gadījumā, pirms jūtam kādu pieskaršanos, ir it kā paralizēts; bet to nevar atzīt *a priori*.

618. Gribošais subjekts šajā gadījumā tiek priekšstatīts kā kaut kas bez masas (bez inerces); kā motors, kuram nav sevī jāpārvar nekāda inerces pretestība. Un kas tā tad ir tikai iekustinātājs, nevis iekustināmais. Proti, var teikt: "Es gribu, bet ķermenī man neklausā," — taču nevar: "Mana griba man neklausā." (Augustīns.)

Bet tajā nozīmē, kurā manas gribas nepaklausība nav iespējama, nav iespējams arī mēģināt kaut ko gribēt.

619. Un tāpat varētu teikt: "Es vienmēr spēju *gribēt* tikai tādā mērā, kādā nav iespējams mēģināt gribēt."

620. Šķiet, ka *darbībai* pašai nepiemīt nekāds pieredzes apjoms. Tā liekas kā punkts bez izplatības, kā adatas gals. Šis gals šķiet patiesais darbības veicējs. Un parādību sfērā notiekošais — tikai sekas šai darbībai. Šķiet, ka vārdiem "Es *daru*" piemīt noteikta, no katras pieredzes atdalīta jēga.

621. Bet neaizmirsīsim vienu lietu: kad 'es paceļu savu roku', tad mana roka paceļas. Un rodas problēma: kas ir tas, kas paliek pāri, kad es no fakta, ka es paceļu savu roku, atņemu to, ka mana roka paceļas?

((Vai tad kinestētiskās sajūtas ir mana gribēšana?))

622. Kad es paceļu savu roku, es parasti *nemēģinu* to pacelt.

623. "Es par katru cenu gribu sasniegt šo māju." Bet, ja ceļā nav nekādu grūtību, — vai tad es *spēju* tiekties sasniegt šo māju par katru cenu?

624. Laboratorijā, piemēram, elektriskās strāvas ietekmē, kāds saka ar aizvērtām acīm: "Es paceļu un nolaižu savu roku," — lai gan viņa roka nekustas. "Tātad viņam ir īpaša šīs kustības izjūta" — mēs sakām. — Pakustini ar aizvērtām acīm savu roku uz priekšu un atpakaļ. Un tagad, to darot, mēģini pateikt sev, ka roka atrodas miera stāvoklī un ka tev ir tikai noteiktas savādas sajūtas muskuļos un locītavās.

625. "Kā tu zini, ka esi pacēlis savu roku?" — "Es to jūtu." Tātad tas, ko tu atpazīsti, ir sajūta? Un vai tu esi drošs, ka tu to atpazīsti pareizi? — Tu esi drošs, ka esi pacēlis savu roku; vai tas nav atpazīšanas kritērijs, mērs?

626. "Kad es aptaustu šo priekšmetu ar nūju, tad taustes sajūta man ir nūjas galā, nevis rokā, kas tur nūju." Ja kāds saka: "Es neizjūtu sāpes šeit rokā, bet plaukstas locītavā," — tad sekas ir tādas, ka ārsts izmeklē plaukstas locītavu. Bet kāda ir atšķirība, vai es saku, ka jūtu priekšmeta pretestību nūjas galā vai — rokā? Vai tas, ko es saku, nozīmē: "Šķiet, it kā mani nervi stieptos līdz nūjas galam"? *Kādā ziņā* tas tā ir? — Raug, katrā gadījumā es tiecos teikt: "Es jūtu cietību utt. nūjas galā." Un ar to saskan tas, ka es, aptaustot priekšmetu, skatos nevis uz savu roku, bet gan uz nūjas galu; ka to, ko es jūtu, aprakstu ar vārdiem: "Es tur jūtu kaut ko cietu, apaļu," — nevis ar vārdiem: "Es jūtu spiedienu pret īkšķa, vidējā pirksta un rādītāj-

pirksta galu..." Ja man, piemēram, kāds jautātu: "Ko tu tagad jūti pirkstos, kas tur zondi?" — es varētu viņam atbildēt: "Es nezinu — es jūtu *tur* kaut ko cietu, raupju."

627. Aplūko šādu kādas nepiespiestas darbības aprakstu: "Es nolemju pulksten 5 pavilkt zvana auklu; un, kad pulkstenis nosit 5, mana roka veic šo kustību." — Vai pareizs ir šis apraksts, nevis *šāds*: "...un, kad pulkstenis nosit 5, es paceļu savu roku"? — Pirmo aprakstu kāds varētu vēlēties paplašināt šādā veidā: "Skaties te! mana roka paceļas, kad pulkstenis nosit 5." Un šis "Skaties te!" ir tieši tas, kas šajā gadījumā neiederas. Paceļot roku, es *nesaku*: "Skaties, tā paceļas!"

628. Varētu arī teikt: nepiespiestai kustībai raksturīgs izbrīna trūkums. Un tas nenozīmē, ka šajā gadījumā var jautāt: "Bet *kāpēc* te cilvēks nebrīnās?"

629. Kad cilvēki aplūko iespējamību zināt kaut ko par nākotni, viņi vienmēr aizmirst nepiespiestas kustības paredzēšanas faktu.

630. Aplūko divas valodspēles:

a) kāds pavēl otram veikt noteiktas rokas kustības vai ieņemt noteiktus ķermeņa stāvokļus (vingrošanas skolotājs un skolnieks). Un viens no šīs valodspēles variantiem ir šāds: skolnieks pats dod sev pavēles un tad tās izpilda.

b) kāds novēro noteiktas likumsakarīgas norises — piemēram, dažādu metālu reakciju uz skābēm — un, balstoties uz to, veido paredzējumus par reakcijām, kas parādīsies noteiktos gadījumos.

Starp abām šīm valodspēlēm ir acīmredzama radniecība un arī fundamentāla atšķirība. Abos gadījumos izteiktos vārdus varētu saukt par "paredzējumiem". Bet salīdzini apmācības gaitu, kas ved pie pirmās tehnikas, ar apmācību otrajai!

631. "Es tagad iedzeršu divus pulverišus; pusstundu vēlāk man būs jāvemj." — Pasakot, ka pirmajā gadījumā es esmu darbības aģents, bet otrajā tikai novērotājs, nekas netiek izskaidrots. Līdzīgi kā pasakot: pirmajā gadījumā es redzu kauzālo saistību no iekšpuses, otrajā — no ārpuses. Un tieši tāpat, pasakot daudz ko tamlīdzīgu.

Uzlietu neattiecas arī tas, ja saka, ka pirmā veida paredzējums nav vairāk nekļūdīgs kā otrā veida paredzējums.

To, ka es tagad gatavojos iedzert divus pulverišus, es neteicu, pamatojoties uz savas izturēšanās novērojumiem. Šis teikums izrietēja no kaut kā cita. Šajā gadījumā tas nozīmē — domas, darbības utt., kas ved pie minētā teikuma. Un, pasakot: "Vienīgais būtiskais tava izteikuma iepriekšpieņēmums bija tieši tava apņemšanās," — tu tikai maldināsi sevi.

632. Es negribu sacīt, ka nodoma izpausmes gadījumā: "Es iedzeršu pulverišus" — paredzējums ir cēlonis un tā piepildījums ir sekas. (Varbūt psiholoģisks pētījums varētu to izšķirt.) Bet tikpat lielā mērā ir patiesi, ka mēs bieži varam paredzēt cilvēka rīcību pēc viņa izteikuma, kas apliecina lēmumu. Svarīga valodspēle.

633. "Pirms brīža tevi pārtrauca; vai tagad tu vēl zini to, ko tu gribēji teikt?" — Ja es tagad zinu to un pasaku, vai tas nozīmē, ka es arī iepriekš domāju to pašu un tikai nepateicu? Nē. Tā būtu tad, ja tu drošību, ar kuru es turpinu pārtraukto teikumu, pieņemtu par kritēriju tam, ka minētā doma jau toreiz bija nobeigta. — Bet, protams, viss nepieciešamais teikuma turpināšanai jau atradās pašā situācijā un manās domās.

634. Kad es turpinu pārtraukto teikumu un saku, ka *tā* es to gribēju turpināt jau toreiz, tad tas līdzinās domu gājiena izvēršanai, vadoties no īsām piezīmēm.

Tātad *neinterpretēju* šīs piezīmes? Vai šajos apstākļos iespējams tikai *viens* turpinājums? Protams, ka ne. Bet es *neizvēlējos* starp interpretācijām. Es vienkārši *atcerējos*: es gribēju to teikt.

635. "Es gribēju teikt..." — Tu atceries dažādas detaļas. Bet pat visas kopā tās neparāda tavu nodomu. Proti, it kā mums būtu teatrālas scēnas fotoattēls, bet no tā būtu redzamas tikai atsevišķas izkaisītas detaļas; šeit kāda roka, tur kāds sejas fragments vai cepure, — un pārējais būtu tumšs. Un tagad ir tā, it kā es tomēr pilnīgi droši zinātu, ko reprezentē viss attēls. It kā es spētu lasīt tumšā.

636. Šis 'detaļas' nav nebūtiskas tajā nozīmē, kādā ir nebūtiski citi apstākļi, kurus es līdzīgā kārtā varu atcerēties. Bet cilvēks, kuram es paziņoju: "Vienu brīdi es jau gribēju teikt..." —, tāpēc vien šīs detaļas neuzzina, un viņam nav arī vajadzības tās uzminēt. Viņam, piemēram, nav jāzina, ka es jau biju atvēris muti, lai sāktu runāt. Bet viņš *spēj* norisi tādā veidā 'iztēloties'. (Un šī spēja pieder pie mana paziņojuma saprašanas.)

637. "Es precīzi zinu to, ko es gribēju pateikt!" Un tomēr to nepateicu. — Un tomēr es to nenolasu arī no kādas citas toreiz notikušās norises, kas saglabājusies manā atmiņā.

Un es arī neinterpretēju toreizējo situāciju un tās priekšvēsturi. Jo es neapsveru un neizvērtēju to.

638. Tomēr kāpēc, sakot: "Vienu īsu brīdi es gribēju viņu piekrāpt" — es šajā izteikumā tiecos saskatīt interpretāciju?

"Kā tu vari būt drošs, ka tu vienu īsu brīdi gribēji viņu piekrāpt? Vai tavas darbības un domas nebija tam par daudz rudimentāras?"

Vai evidence, kas to apliecina, nevar būt pārāk vāja? Jā, kad to noskaidro, tā šķiet ārkārtīgi vāja; bet vai tas nav tāpēc, ka mēs neievērojam šīs evidences vēsturi? Ja man vienu īsu brīdi bija nodoms izkļūties par neveselu, tad šim nodomam bija vajadzīga kāda priekšvēsture.

Vai tas, kurš saka: "Vienu īsu brīdi..." — īstenībā apraksta tikai momentānu norisi?

Bet arī visa vēsture nebija pietiekama evidence, lai es teiktu: "Vienu brīdi..."

639. Viedoklis, ja tā varētu teikt, *attīstās*. Bet arī šeit ir kļūda.

640. "Šī domā saistās ar domām, kas man ir bijušas jau agrāk." — Kā tas notiek? Pateicoties saistīšanās *izjūtai*? Bet kā izjūta var reāli sasaistīt domas? — Vārds "izjūta" šeit ir maldinošs. Bet dažkārt ir iespējams droši teikt: "Šī doma ir saistīta kopā ar iepriekšējām domām," — nespējot tomēr parādīt saistību. Varbūt to izdodas izdarīt vēlāk.

641. "Ja es būtu pateicis vārdus 'Es viņu tagad gribu piekrāpt', tad mans nodoms nebūtu kļuvis noteiktāks, nekā tas bija bez tiem." — Bet, ja tu esi šos vārdus pateicis, vai tad tie būtu jādoma pilnīgi nopietni? (Tāpat arī nodoma visskaidrākā izteiksme viena pati ir nepietiekama nodoma evidence.)

642. "Šajā brīdī es viņu ienīdu" — kas tur norisinājās? Vai tas nesastāvēja no domām, izjūtām un darbībām? Un, ja es tagad demonstrētu sev šo naida brīdi, tad veidotu noteiktu sejas izteiksmi, domātu par zināmām norisēm, elpotu noteiktā veidā, izsauktu sevī zināmas izjūtas. Es varētu izdomāt sarunu, pat visu scēnu, kurā šis naidis uzliesmoja. Un varētu izspēlēt šo scēnu, izjūtot gandrīz to pašu, kas norisinājās īstenībā. Protams, man palīdzētu tas, ka es patiešām esmu pārdzīvojis kaut ko līdzīgu.

643. Ja man tagad ir kauns par notikušo, tad man ir kauns par visu: vārdiem, indīgo toni utt.

644. "Man ir kauns nevis par toreiz izdarīto, bet gan par nodomu, kas man bija." — Un vai nodoms neizpaudās *arī* tajā darbībā, ko es veicu? Kas attaisno kaunu? Visa notikuma vēsture.

645. "Vienu īsu brīdi es gribēju..." Tas ir, man bija noteikta izjūta, iekšējs pārdzīvojums; un es atceros to. — Un tagad atceries *pilnīgi precīzi!* Tad šķiet, ka šis gribas 'iekšējais pārdzīvojums' atkal izzūd. Tā vietā mēs atceramies domas, izjūtas, kustības, arī saistības ar iepriekš notikušām situācijām.

Proti, it kā mēs būtu izmainījuši mikroskopa asumu un agrāk nebūtu redzējuši to, kas tagad atrodas fokusā.

646. "Raug, tas parāda tikai to, ka tu savu mikroskopu biji nepareizi noregulējis. Tev bija jāaplūko noteikts preparāta slānis, un tagad tu redzi kādu citu."

Teiktajā ir kaut kas pareizs. Bet pieņemsim, ka es atceros (kad lēcas ir noregulētas noteiktā veidā) *vienu* sajūtu; kā es drikstu teikt, ka šī sajūta ir tas, ko es saucu par "nodomu"? Varētu būt, ka noteikts kairinājums (piemēram) pavada katru manu nodomu.

647. Kas ir nodoma dabīgā izteiksme? — Pavēro kaķi, kad tas pielavās putnam; vai kādu zvēru, kad tas grib aizbēgt.

((Saistība ar izteikumiem par sajūtām.))

648. "Es vairs neatceros savus vārdus, bet es precīzi atceros savu nodomu: ar saviem vārdiem es gribēju viņu nomierināt." Ko man *parāda* mana atmiņa; ko tā atklāj manai dvēselei? Bet ja tā nedara neko citu, kā tikai iedveš man šos vārdus! — un varbūt vēl citus, kas situāciju iztēlo vēl precīzāk. — ("Es vairs neatceros savus vārdus, bet pilnībā atceros savu vārdu garu.")

649. "Tātad cilvēkam, kas nav mācījies nevienu valodu, vispār nevar būt noteiktas atmiņas?" Protams, viņam nevar būt valodiskas atmiņas, valodiskas vēlmes vai bailes utt. Turklāt atmiņas utt. valodā taču nav tikai *īsto* pārdzīvojumu nodilušas reprezentācijas; jo vai tad valodiskais nav pārdzīvojums?

650. Mēs sakām — suns baidās, ka saimnieks viņam iesitīs; bet nesakām: viņš baidās, ka saimnieks viņam rīt iesitīs. Kāpēc gan ne?

651. “Es atceros, ka labprāt būtu palicis tur vēl ilgāk.” — Kādu attēlu šī vēlēšanās izsauc manā dvēselē? Vispār nekādu. Tas, ko es redzu atmiņā, neļauj izdarīt slēdzienu par manām izjūtām. Un tomēr es pilnīgi skaidri atceros to klārbūtni.

652. “Viņš nomērija viņu ar naidīgu skatienu un teica...” Stāstījuma lasītājs to saprot; viņa apziņā nerodas nekādas šaubas. Tagad tu saki: “Lai tā būtu, viņš piedomā nozīmi klāt, viņš to uzmin.” — Vispārīgi runājot: nē. Vispārīgi runājot, viņš klāt neko nepiedomā, neko neuzmin. — Bet ir arī iespējams, ka naidīgais skatiens un vārdi vēlāk izrādās tikai izlikšanās vai ka lasītājs tiek turēts šaubās par to patieso nozīmi un tātad ka viņš patiešām uzmin kādu iespējamu interpretāciju. — Bet tādā gadījumā viņš vispirms uzmin kontekstu. Viņš varbūt saka sev: abi cilvēki, kas šeit izturas tik naidīgi, īstenībā ir draugi utt., utt.

(“Ja gribi saprast teikumu, tev jāpriekšstata sev tā psihiskā nozīmība, ar to saistītie psihiskie stāvokļi.”))

653. Iedomājies šādu gadījumu: es kādam saku, ka esmu veicis zināmu ceļa posmu, vadoties pēc plāna, kuru biju sagatavojis jau iepriekš. Pēc tam es viņam parādu šo plānu, un tas sastāv no līnijām, kas uzvilktas uz kāda papīra; bet es nespēju izskaidrot, kādā nozīmē šīs līnijas ir manas pārvietošanās plāns, nespēju viņam pateikt nevienu kārtulu, kā lai iztulko šo plānu. Tomēr es biju pilnībā sekojis šim zīmējumam, turklāt bija novērojamas visas raksturīgās kartes nolasīšanas pazīmes. Es varētu saukt šo zīmējumu par ‘privātu’ plānu un parādību, ko esmu aprakstījis: “sekot privātam plānam”. (Bet šo izteiksmi, protams, būtu ļoti viegli pārprast.)

Vai es varētu tagad teikt: “To, ka es toreiz gribēju rīkoties tādā veidā, es it kā nolasu no kāda plāna, lai gan nekāda plāna te nav”? Bet tas taču nenozīmē neko citu kā: *tagad es tiecos teikt*. “Es lasu nodomu rīkoties tādā veidā noteiktos atmiņā dotos psihiskos stāvokļos.”

654. Mūsu kļūda ir tā, ka mēs meklējam izskaidrojumu tur, kur noteikti fakti jāaplūko kā ‘sākotnējās parādības’. Proti, kur mums jāsaka: *tieklā spēlēta šī valodspēle*.

655. Runa nav par kādas valodspēles izskaidrošanu ar mūsu pārdzīvojumu palīdzību, bet gan par valodspēles konstatāciju.

656. *Kālab* es saku kādam, ka man agrāk ir bijusi tāda un tāda vēlēšanās? — Uzlūko valodspēli kā *primāro*! Bet izjūtas utt. — kā valodspēles aplūkojuma veidu, tās interpretāciju!

Varētu jautāt: kā cilvēks vispār ir nonācis pie tā, ka veido valodiskus izteikumus, kurus mēs saucam: “ziņojumi par kādu vēlēšanos pagātnē”, vai kādu pagātnes nodomu?

657. Iedomāsimies, ka šie izteikumi vienmēr pieņem šādu formu: “Es saku sev: ‘ja vien es varētu palikt ilgāk!’.” Citu cilvēku iepazīstināšana ar manām reakcijām varētu būt šāda paziņojuma mērķis. (Salīdzini “nozīmēt” un “*vouloir dire*”³³ gramatiku.)

658. Iedomāties, kā mēs vienmēr izpaustu kāda cilvēka nodomu, sakot: “Viņš it kā teica pats sev ‘Es gribu...’.” — Tas ir attēls. Un tagad es gribu zināt: kā tiek izmantota izteiksme “it kā teikt pašam sev kaut ko”? Jo tā nenozīmē: teikt pašam sev kaut ko.

659. Kāpēc es gribu viņam paziņot līdzās tam, ko es darīju, vēl arī savu intenci? — Ne tāpēc, ka intence bija vēl arī kaut kas tāds, kas norisinājās toreiz. Bet tāpēc, ka gribu paziņot viņam kaut ko par *sevi*, un tas ir kaut kas plašāks par toreizējo norisi.

Es atklāju viņam savu iekšējo pasauli, sakot to, ko es gribēju darīt. — Nevis balstoties uz pašnovērošanu, bet gan ar zināmas reakcijas palīdzību (to varētu saukt arī par intuīciju).

660. Izteiksmes “Es toreiz gribēju teikt...” gramatika ir radniecīga izteiksmes “Es toreiz varēju turpināt” gramatikai.

Vienā gadījumā es atceros nodomu, otrā to, ka biju sapratis.

661. Es atceros, ka attiecināju to uz *viņu*. Vai es atceros norisi vai stāvokli? — Kad tas sākās; kā tas norisēja; utt.?

662. Kādā tikai nedaudz atšķirīgā situācijā tā vietā, lai klusi pamātu ar pirkstu, viņš kādam teiktu: “Pasaki N., lai atnāk pie manis.” Tagad var teikt, ka vārdi “Es gribēju, lai N. atnāk pie manis” apraksta toreizējo manas dvēseles stāvokli, un tajā pašā laikā to arī *nevar* teikt.

663. Ļoti iespējams, ka, sakot: “Es domāju *viņu*,” — man parādās kāds attēls, piemēram, kā es viņu uzlūkoju utt.; bet attēls ir tikai kā ilustrācija

stāstam. No viena paša attēla lielākoties vispār nav iespējams neko izsecināt; vienīgi zinot pašu stāstu, mēs zinām, kā jāizmanto attēls.

664. Vārda lietojumā 'virsmas gramatiku' varētu atšķirt no 'dziļu gramatikas'. No vārda lietojuma mums nepastarpināti iespiežas atmiņā, kā tas tiek izmantots *teikuma uzbūvē*, vārda lietojuma noteikta daļa — varētu teikt —, ko iespējams uztvert ar dzirdi. Un tagad salīdzini dziļu gramatiku, teiksim, vārdam "nozīmēt", ar to, ko ļauj sagaidīt tā virsmas gramatika. Nav brīnums, ka te ir grūti kaut ko labi pārzināt.

665. Iedomājies, ka kāds cilvēks ar sāpju izteiksmi sejā parāda uz savu vaigu un saka: "Abrakadabra!" — Mēs jautājam: "Ko tas nozīmē?" Un viņš atbild: "Tas nozīmē zobu sāpes." — Tu sāc domāt pie sevis: kā tad šis vārds var 'nozīmēt zobu sāpes'? Un tomēr citā kontekstā tu esi apgalvojis, ka, lietojot valodu, pats svarīgākais ir tieši garīgā darbība — *domāt* tā un *tā nozīmi*.

Bet kā — vai tad es nevaru teikt: "Vārds 'abrakadabra' man nozīmē zobu sāpes"? Protams; bet tā ir definīcija; nevis apraksts tam, kas mani norisinās, izrunājot šo vārdu.

666. Iedomājies, ka tu izjūti sāpes un vienlaicīgi dzirdi, kā kaut kur netālu tiek noskaņotas klavieres. Tu saki: "Tas drīz izbeigsies." Laikam gan ir atšķirība, vai tas nozīmē sāpes vai klavieru skaņošanu! — Protams; bet kur ir šī atšķirība? Es atzīstu: daudzos nozīmes domāšanas gadījumos tai atbilst uzmanības virzība, kā arī bieži kāds skatiens, žests vai acu aizvērsšana, ko varētu saukt "skatīšanās-uz-iekšu".

667. Iedomājies, ka kāds simulē sāpes un tagad saka: "Tās drīz mazināsies." Vai nevar teikt, ka tas nozīmē sāpju mazināšanos? Un tomēr viņš nekoncentrēja savu uzmanību uz sāpēm. — Un kā būtu tajā gadījumā, kad es beidzot saku: "Tagad tās ir beigušās"?

668. Bet vai nevar arī melot tādā veidā, proti, sakot: "Tas drīz izbeigsies," — un saprast to sāpju izbeigšanās nozīmē, bet uz jautājumu: "Ko tas nozīmē?" — atbildēt: "Troksni blakusistabā"? Šāda veidā gadījumos kāds varētu teikt: "Es gribēju atbildēt..., bet pārdomāju un atbildēju..."

669. Runājot mēs varam teikto attiecināt uz kādu priekšmetu tādā veidā, ka norādām uz šo priekšmetu. Norādišana šeit ir valodspēles daļa.

Un tagad mums šķiet, it kā cilvēks runātu par kādu sajūtu tāpēc, ka viņš runājot virza uz to savu uzmanību. Bet kur ir analogija? Acīmredzot tajā apstākļi, ka ar *lūkošanos* un *klausīšanos* var norādīt uz kaut ko.

Bet valodspēlei, domai zināmos apstākļos var būt arī pavisam nebūtiski tas, ka tiek *norādīts* uz priekšmetu, par kuru ir runa.

✓ 670. Iedomājies, ka tu zvani pa telefonu un saki viņam: “Šis galds ir par augstu,” — turklāt norādi ar pirkstu uz galdu. Kādu lomu norādišana spēlē šajā gadījumā? Vai es varu teikt: tas nozīmē attiecīgo galdu, jo es norādu uz to? Kādēļ šī norādišana un kādēļ šie vārdi un tas, kas tos vēl var pavadīt?

671. Un uz ko tad es norādu ar klausīšanās iekšējo darbību? Uz skaņu, kas nonāk līdz manām ausīm, un uz klusumu, kad es *neko* nedzirdu?

Klausīšanās it kā *meklē* dzirdes iespaidu un tāpēc nespēj norādīt uz to, bet gan tikai uz *vietu*, kurā tā to meklē.

672. Ja receptīvā ievirze tiek saukta par ‘norādišanu’ uz kaut ko — tad ne uz sajūtu, kuru mēs tāpēc saņemam.

673. Garīgā ievirze ‘*nepavada*’ vārdu tajā pašā nozīmē, kā to pavada žests. (Līdzīgi — kāds var ceļot viens pats un tomēr manu vēlējumu pavadīts, un istaba var būt tukša un tomēr gaismas caurstrāvota.)

674. Vai kāds, piemēram, saka: “Īstenībā tas nenozīmēja manas sāpes; es nebiju tām pievērsis pietiekamu uzmanību”? Vai es jautāju sev, teiksim: “Ko tad man šis vārds nozīmēja? Mana uzmanība bija sadalīta starp sāpēm un troksni—”?

675. “Pastāsti man, kas tevī, izrunājot šos vārdus..., norisinājās?” — “Es domāju...” — nav atbilde uz šo jautājumu!

676. “Šis vārds man nozīmēja *to*” — ir paziņojums, ko lieto citādāk nekā paziņojumu par emocionālo stāvokli.

677. No otras puses: “Kad tu pirms brīža lādējies, vai tas patiešām to nozīmēja?” Tas varbūt nav nekas vairāk kā: “Vai tu patiešām bijī saniknots?” — un atbildi var dot, balstoties uz introspekciju, un tā bieži tiek izteikta šādā veidā: “Tas nenozīmēja neko nopietnu”, “Es to sacīju puspajokam” utt. Šeit ir atšķirības pakāpē.

Un saka, protams, arī: “Izrunājot šos vārdus, es daļēji domāju par viņu.”

678. No kā sastāv šī nozīmes domāšana (sāpju vai klavieru skaņošanas)? Neviena atbilde neder — jo atbildes, kas pirmajā brīdī ienāk prātā, nav lietojamas. — “Un tomēr toreiz es *domāju* šo vienu, nevis citu *nozīmi*.” Jā — tagad tu tikai uzsvērti atkārtoti teikumu, kuram tāpat neviens nav iebildis.

679. “Bet vai tu vari šaubīties, ka tas nozīmēja *to*?” — Nē; bet es nevaru arī būt par to drošs, nevaru to zināt.

680. Ja tu man saki, ka tu esi lādējies un attiecinājis to uz N., tad man ir vienalga, vai tu, to darot, lūkojies uz viņa attēlu, vai tu sev priekšstatīji viņu, izrunāji viņa vārdu utt. Secinājumiem no šā fakta, kas mani interesē, nav nekā kopīga ar visu minēto. Bet, no otras puses, kāds varētu man izskaidrot, ka lāsti tikai tad ir *iedarbīgi*, ja cilvēks tiek skaidri priekšstatīts vai tiek skaļi izrunāts viņa vārds. Tomēr mēs neteiksim: “Runa ir par to, kā tas, kurš nolād, *attiecina* to uz savu upuri.”

681. Protams, ka netiek jautāts: “Vai tu esi drošs, ka tu esi nolādējis *viņu*, ka ar viņu ir izveidota saistība?”

Laikam gan šo saistību ir ļoti viegli izveidot, ja par to var būt tik drošs?! Var zināt, ka tā nepaies garām savam mērķim. — Raug, vai var gadīties tā, ka es gribu rakstīt *vienam* un faktiski uzrakstu citam? un kā tas varētu notikt?

682. “Tu teici ‘Tas drīz izbeigsies’. — Vai tu domāji par troksni vai par savām sāpēm?” Ja viņš tagad atbild: “Es domāju par klavieru skaņošanu,” — vai viņš konstatē, ka šī saistība jau pastāvēja, vai arī izveido to ar šiem vārdiem? — Vai es nevaru teikt: *gan viens, gan otrs*? Ja viņa teiktais bija paties, vai tad nevar būt tā, ka šī saistība jau pastāvēja? — un vai viņš tomēr neizveidoja kādu agrāk nepastāvējušu saistību?

683. Es zīmēju galvu. Tu jautā: “Kas zīmējumam jāattēlo?” — Es: “Tam jābūt N.” — Tu: “Tā neizskatās viņam līdzīga; tad drīzāk M.” — Kā jau es teicu, zīmējums attēlo N. — vai, to sakot, es veidoju kādu saistību vai ziņoju par kādu saistību? Kāda tad saistība pastāvēja?

684. Kas liecina par labu tam, ka mani vārdi apraksta jau pastāvošu saistību? Raug, tas, ka tie attiecās uz dažādām lietām, kas neparādās pirmo reizi tikai kopā ar vārdiem. Tie saka, piemēram, ka es toreiz, ja tiktu jautāts, *būtu* devis noteiktu atbildi. Un, ja arī pēdējais ir tikai nosacījuma apgalvojums, tas tomēr pasaka kaut ko par pagātni.

685. "Meklē A" — nenožīmē: "Meklē B"; bet varētu būt, ka, izpildot abas pavēles, es veicu vienas un tās pašas darbības.

Teikt, ka abos gadījumos jānorisinās kaut kam citam, būtu līdzīgi kā sacīt, ka teikumiem "Šodien ir mana dzimšanas diena" un "26. aprīlī ir mana dzimšanas diena" jāattiecas uz dažādām dienām, jo tiem nav viena un tā pati jēga.

686. "Protams, man tas nozīmēja B.; par A. es vispār nedomāju!"

"Es gribēju, ka B. atnāk pie manis, lai..." — Tas viss norāda uz plašāku kontekstu.

687. "Man tas nozīmēja viņu" vietā, protams, dažkārt var teikt: "Es domāju par viņu"; dažkārt arī: "Jā, mēs runājam par viņu." Tad pajautā sev, no kā sastāv 'runāt par viņu'!

688. Noteiktos apstākļos var teikt: "Kad es runāju, es sajutu, es to teicu tev", bet es to nebūtu teicis, ja neatkarīgi no tā es runātu ar tevi.

689. "Es domāju par N." "Es runāju par N."

Kā es runāju par viņu? Es varbūt saku: "Man šodien jāapmeklē N." — Bet tas taču nav pietiekami! N. taču varētu nozīmēt dažādas personas, kurām ir šis vārds. — "Tātad jāpastāv kādai citai saistībai starp manu runu un N., jo citādi tā *taču* neattiektos uz VINU."

Šāda saistība noteikti pastāv. Tikai ne tādā veidā, kā tu to sev priekšstati: proti, kā saistību ar kāda garīga *mehānisma* palīdzību.

(Mēs salīdzinām "attiekties uz viņu" ar "mērķēt uz viņu".)

690. Kas notiek, ja es vienreiz izdaru šķietami nevainīgu piezīmi un pavadu to ar slēptu skatīenu, kas vērstas uz kādu; otrreiz, it kā neredzot, runāju par klātesošu cilvēku, nosaucot viņa vārdu, — vai es patiešām *īpaši* domāju par viņu, lietojot viņa vārdu?

691. Kad es pēc atmiņas skicēju sev N. seju, tad taču var teikt, ka mans zīmējums *nozīmē* viņu. Bet par kādu norisi, kas notiek zīmēšanas laikā (vai pirms, vai pēc tās), es varētu teikt, ka tā bija nozīmes domāšana?

Jo kāds, protams, varētu sacīt: kad tas nozīmēja viņu, tas tiecās uz viņu. Bet ko dara cilvēks, kas atmiņā izsauc cita cilvēka sejas vaibstus?

Jautājums nozīmē: kā viņš atsauc VINU atmiņā?

Kā viņš atsauc viņu?

692. Vai ir pareizi, ja kāds saka: "Kad es devu tev šo kārtulu, tas nozīmēja, ka šajā gadījumā tev jādara..."? Arī tad, ja viņš, dodot šo kārtulu, par šo gadījumu vispār nedomāja? Protams, ka pareizi. "Tas nozīmē" nav tas pats, kas: par to domāt. Bet jautājums tagad ir šāds: kā lai mēs novērtējam, vai kādam tas to ir nozīmējis? — Šāds kritērijs ir tas, ka viņš, piemēram, pārvaldīja kādu noteiktu aritmētikas un algebras tehniku un iemācīja citam izvērst skaitļu rindu parasti pieņemtā veidā.

693. "Kad es mācu kādam skaitļu rindas... veidošanu, manā izpratnē tas nozīmē, ka viņam simtajā vietā jāraksta..." — Pilnīgi pareizi: tev tas to nozīmē. Un acīmredzot pat bez nepieciešamības par to domāt. Tas parāda, cik atšķirīga ir darbības vārda "nozīmēt" un darbības vārda "domāt" gramatika.³⁴ Un nekas nav ačgārnāks kā saukt pirmo par garīgu darbību! Protams, ja vien kāds netīko radīt apjukumu. (Var runāt arī par sviesta darbību, kad paceļas tā cena, un, ja no tā nerodas problēmas, tas ir nekaitīgi.)

II DAȚA

Deșteaptă-te, române! din somn, de-ai adormit, de-ai adormit.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui?

Somnul adormit, de-ai adormit, de-ai adormit. De ce ai pătărit
Un kâmp gâlbui? — Ka tîd și pe dîruri — Ka tîd și pe dîruri.

Vai de ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
Vai de ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
(Ja kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.)

"Stăruie" și stăruie, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
(Ja kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.)

"Vai de ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui."
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
(Ja kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.)

De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
De ce ai pătărit Un kâmp gâlbui? Tîd și pe dîruri, kâmp gâlbui.
(Ja kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.)

"Ter pîruri, kâmp gâlbui."

"Ter pîruri, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui."

Ja, un și pe dîruri, kâmp gâlbui, kâmp gâlbui.

II DATA

I

Dzīvnieku var priekšstatīt niknu, nožēlojamu, bēdīgu, priecīgu, izbijušos. ✓
Bet cerību pilnu? Un kāpēc gan ne?

Suns ir pārliecināts, ka viņa saimnieks ir aiz durvīm. Bet vai viņš spēj būt arī pārliecināts, ka viņa saimnieks ieradīsies mājās parīt? — Un ko viņš šajā gadījumā nespēj? — Kā tad es to daru? — Kas man uz to jāatbild?

Vai cerēt spēj tikai tas, kurš spēj runāt? Tikai tas, kurš pārvalda kādas valodas lietojumu. Proti, cerību fenomens ir šīs komplicētās dzīves formas modifikācija. (Ja kāds jēdziens attiecas uz mūsu rokraksta raksturu, tad tas nav izmantojams būtnēm, kas neraksta.) ✓

“Skumjas” apraksta mums kādu paraugu, kas dažādās variācijās atkārtojas dzīves raibajā audumā. Ja kādam cilvēkam skumju un prieka ķermeniskā izteiksme mainītos līdz ar pulksteņa tikšķiem, tad šajā gadījumā mums nebūtu nedz skumju, nedz prieka paraugam raksturīgās norises.

“Vienu sekundi viņš izjuta spēcīgas sāpes.” — Kāpēc izklausās dīvaini: “Vienu sekundi viņš izjuta dziļas skumjas”? Vai tikai tāpēc, ka tas notiek tik reti?

Bet vai *tagad* tu neizjūti skumjas? (“Bet vai *tagad* tu nespēlē šahu?”) Atbilde var būt apstiprinoša; bet tas skumju jēdzienu nepadara līdzīgāku sajūtu jēdzienam. — Jautājums, ko mēs gribējām izvirzīt, īstenībā taču bija temporāls un personisks, nevis loģisks.

“Tev jāzina: es baidos.”

“Tev jāzina: tas man iedvēš šausmas.” — ✓

Jā, un to var pateikt arī *smejošā* intonācijā.

Un tu gribi man teikt, ka viņš to nejut?! Kā gan citādāk lai viņš to zina? — Bet arī tad, ja tas ir paziņojums, viņš to nav iemācījies no savām sajūtām.

Jo iedomājies sajūtas, ko izraisa baiļu izpausme *žestos*: šādā veidā vārdi “tas man iedvēš šausmas” taču arī ir žests; un, kad es tos izrunājot dzirdu un izjūtu, tad tas pieder pie šīm pārējām sajūtām. Tad kāpēc gan bezvārdu žestiem jāpamato izrunātie?

II

Sakot: “Kad es dzirdēju šo vārdu, tas man nozīmēja...” — cilvēks norāda uz kādu *laika punktu* un uz kādu *vārda lietojuma veidu*. (Protams, tieši šo kombināciju mēs nesaprotam.)

Un uz kādu *laika punktu* un kādu *darbību* norāda izteiksme “Es gribēju toreiz teikt...”.

Es runāju par izteikuma būtiskām *norādēm*, lai nodalītu tās no citām mūsu izteiksmes īpatnībām. Un izteikumam būtiskas ir tās norādes, kas pamudinātu kādu citādā ziņā mums svešu izteiksmes veidu pārtulkot tādā, ko mēs lietojam parasti.

Cilvēks, kurš nespētu pateikt, ka vārds “klāt” varētu būt gan darbības vārds, gan apstākļa vārds, vai nespētu izveidot teikumus, kuros šis vārds ir vai nu viens, vai otrs, — nespētu tikt galā arī ar vienkāršiem skolas uzdevumiem. Bet no skolnieka netiek prasīts, lai viņš vienā vai otrā veidā *aptvertu* vārdu vai arī ziņotu, kā viņš to ir aptvēris, ārpus konteksta.

Vārdi “Roze ir sarkana” ir bezjēgas, ja vārda “ir” nozīme tiek ņemta no izteiksmes “ir vienāds”. — Vai tas būtu jāsaprot šādi: ja tu izrunā šo teikumu un vārds “ir” tajā nozīmē vienādības zīmi, tad tev izīrst teikuma jēga?

Mēs ņemam teikumu un izskaidrojam kādam katra šā teikuma vārda nozīmi; tas viņam iemāca izmantot šos vārdus un tārad arī šo teikumu. Ja mēs teikuma vietā būtu izvēlējušies vārdu rindu bez jēgas, tad viņš neiemācīsies to izmantot. Un, ja vārds “ir” tiek izskaidrots kā vienādības zīme, tad viņš neiemācīsies izmantot teikumu “Roze ir sarkana”.

Un tomēr arī šajā ‘jēgas izīršanā’ ir kaut kas pareizs. Tas parādās šādā piemērā: varētu kādam teikt: ja tu gribi izsauциenu “Olē, olē!” izrunāt ar izteiksmi, tu nedrīksti, to darot, domāt par olu!

Nozīmes pārdzīvojums un priekšstata attēla pārdzīvojums. "Abos gadījumos kaut kas *tiek pārdzīvots*," varētu teikt, "tikai katrreiz kaut kas cits. Apziņai tiek sniegts — tai parādās — citādāks saturs." — Kāds ir priekšstata pārdzīvojuma saturs? Atbilde ir kāds attēls vai apraksts. Un kas ir nozīmes pārdzīvojuma saturs? Es nezinu, kā man jātbild. — Ja šim izteikumam ir kāda jēga, tad, proti, tāda, ka abi jēdzieni viens pret otru attiecas tādā pašā veidā kā jēdzieni 'sarkans' un 'zils'; un tas nav pareizi.

Vai iespējams saglabāt nozīmes saprašanu, tāpat kā iespējams saglabāt priekšstata attēlu? Proti, ja man pēkšņi iešaujas prātā kāda vārda nozīme, — vai ir iespējams, ka tā arī paliek manā apziņā?

"Viss plāns vienā mirklī iešāvās man prātā un palika šajā stāvoklī piecas minūtes." Kāpēc tas skan dīvaini? Kāds varētu uzskatīt: tas, kas manī it kā uzplaiksnīja, un tas, kas pēc tam saglabājās, nevar būt viens un tas pats.

Es iesaucos: "Tagad man tas ir!" — tas bija pēkšņs uzplaiksnījums: pēc tam es varētu izklāstīt plānu detaļās. Kam šajā gadījumā jāsaglabājas? Varbūt attēlam. Bet "Tagad man tas ir" nenozīmē, ka man ir attēls.

Cilvēks, kuram iešāvās prātā kāda vārda nozīme un kurš to vēlāk *neaiizmirs*, tagad spēj izmantot šo vārdu noteiktā veidā.

Cilvēks, kuram iešāvās prātā nozīme, tagad to *zina*, un šī pēkšņā nozīmes parādīšanās bija zināšanu sākums. Tad kādā gan veidā tā ir līdzīga priekšstata pārdzīvojumam?

Ja es saku: "Skota kungs nav skots," — tad man pirmais vārds "Skots" nozīmē īpašvārdu, otrais — sugas vārdu. Tātad šajā gadījumā, izrunājot pirmo vārdu "Skots", manā apziņā bija jānorisinās kaut kam citam, nekā izrunājot otro? (Pieņemot, ka es šo teikumu neizrunāju 'kā papagailis'.) — Mēģini izdarīt tā, lai pirmais vārds "Skots" tev nozīmētu sugas vārdu un otrais — īpašvārdu! — Kādā veidā tas tiek izdarīts? Kad *es* to daru, tad no sasprindzinājuma mirkšķinu acis, mēģinot katram vārdam piešķirt prasīto nozīmi. — Bet vai tad, ikdienā lietojot vārdus, es arī mēģinu vārdiem piešķirt to nozīmi?

Kad es izrunāju teikumu ar šīm samainītajām nozīmēm, tad man izirst teikuma jēga. — Labi, tā izirst *man*, bet ne citam cilvēkam, kuram es to paziņoju. Tātad vai tas kādam nodara ko ļaunu? — "Bet noteikti kaut kas *cits* norisinās, tieši ikdienišķi izrunājot teikumu." — Tas, kas tad norisinās, *nav* šī 'nozīmes piešķiršana'.

III

Kā mans priekšstats par viņu kļūst priekšstats par *viņu*? ✓

Ne jau pateicoties attēla līdzībai.

Izteikumam "Es tagad redzu viņu savā priekšā kā dzīvu" ir piemērojams tieši tas pats jautājums, kas priekšstatam. Kā šis izteikums kļūst izteikums par *viņu*? — Ne jau pateicoties tam, kas atrodas priekšstatā vai ir tam vienlaicīgs ('stāv aiz tā'). Ja tu gribi zināt, kuru cilvēku tas viņam nozīmēja, tad pajautā viņam!

(Bet varētu būt arī tā, ka man atmiņā uzpeld kāda seja, pat tā, ka es to spēju uzzīmēt, un tomēr nezinu, kam tā pieder, kur es to esmu redzējis.)

Bet pieņemsim, ka kāds cilvēks priekšstatot vai priekšstatīšanas vietā zīmētu kaut ko; kaut vai tikai ar pirkstu gaisā. (To varētu saukt par "motorisku priekšstatu".) Tad varētu jautāt: "Kurš ir tas, kas tiek priekšstatīts?" Un to izšķirtu viņa atbilde. — Tas ir gluži tā, it kā viņš būtu sniedzis vārdisku aprakstu un tas patiešām varētu arī *aizvietot* priekšstatu.

IV

“Es domāju, ka viņš izjūt ciešanas.” — Vai es *domāju* arī par to, ka viņš nav automāts?

Tikai pārvarot iekšēju pretestību, es spētu izrunāt šo vārdu abos šajos kontekstos.

(Varbūt ir *tā*: es domāju, ka viņš izjūt ciešanas; bet esmu pārliecināts, ka viņš nav automāts? Bezjēdzība!)

Iedomājies, ka es par kādu draugu saku: “Viņš nav automāts.” — Kas gan šeit tiek paziņots, un kam šis paziņojums būtu domāts? Vai tas būtu domāts kādam *cilvēkam*, kurš satiek manu draugu ierastos apstākļos? Ko gan tas *varētu* viņam paziņot! (Pats augstākais, ka tas, par ko ir runa, vienmēr izturas kā cilvēks, nevis dažkārt arī kā mašīna.)

Tādējādi teikums “Es domāju, ka viņš nav automāts”, to neturpinot, ir vēl pavisam bez jēgas.

Mana attieksme pret viņu ir attieksme pret dvēseli. Tas nav *viedoklis*, ka viņam ir dvēsele.

Reliģija māca, ka dvēsele spēj pastāvēt arī tad, kad ķermenis ir sairis. Vai es saprotu, ko tā māca šajā gadījumā? — Protams, ka es saprotu — es spēju saistībā ar to daudz ko sev priekšstatīt. Cilvēki taču ir arī gleznojuši tam velītus attēlus. Un kāpēc attēlam jābūt tikai nepilnīgam izrunāto domu atdarinājumam? Kāpēc tas nevarētu veikt *to pašu* pakalpojumu, ko vārdos izteiktā mācība? Un tieši pakalpojums šeit ir galvenais.

Ja mums spēj sevi uzspiest attēls par domu galvā, tad kāpēc lai vēl lielākā mērā to nespētu attēls par domu dvēselē?

Cilvēka ķermenis ir labākais cilvēka dvēseles attēls. ✓

Bet ko teikt par šādu izteiksmes veidu: "Savā sirdī es saprotu, ko tu ar to saki"? Turklāt tiek norādīts uz sirdi. Varbūt šis žests neko *nenozīmē*?! Protams, ka nozīmē. Vai arī cilvēks apzinās, ka lieto *tikai* attēlu? Nepavisam ne tā. — Tas nav attēls, ko mēs izvēlamies, tā nav līdzība, un tomēr — tēlaina izteiksme.

V

Iedomājies, ka mēs novērojam kāda punkta kustību (piemēram, gaismas punkta kustību uz ekrāna). Novērojot šā punkta izturēšanos, varētu iegūt dažādus svarīgus secinājumus. Bet cik daudzveidīgi to var novērot! Proti, punkta ceļu un noteiktus tā parametrus (piemēram, amplitūdu un viļņa garumu) vai ātrumu un likumu, saskaņā ar kuru tas izmainās, vai to vietu skaitu un stāvokļus, kuros punkta kustība lēcienveidīgi izmainās, vai ceļa izliekumu šajās vietās, un neskaitāmos citos veidos. — Un katra šāda izturēšanās *iezīme* varētu būt tā vienīgā, kas mūs interesē. Šajā kustībā mums varētu, piemēram, būt vienaldzīgs viss, izņemot cilpu skaitu noteiktā laika posmā. — Un, ja mūs tagad neinteresē tikai *viena* šāda iezīme, bet gan vairākas, tad katra no tām atkarībā no tās veida varētu mums dot īpašu un no visiem citiem atšķirīgu secinājumu. Un tā tas ir arī ar cilvēku izturēšanos, ar dažādiem šīs izturēšanās raksturojumiem, kurus mēs novērojam.

Tātad psiholoģija nodarbojas ar izturēšanos, nevis ar dvēseli?

Kādas ziņas sniedz psihologs? — Ko viņš novēro? Vai tad tā nav cilvēku izturēšanās, īpaši viņu izteikumi? Bet *tie* nav izteikumi par izturēšanos.

“Es ievēroju, ka viņš bija saīdzis.” Vai tas ir ziņojums par izturēšanos vai par dvēseles stāvokli? (Debesis izskatās draudīgi: vai tas ir par tagadni vai par nākotni?) Par abiem; bet ne par vienu blakus otram, bet gan par vienu ar otra starpniecību.

Ārsts jautā: “Kā viņš jūtas?” Medicīnas māsa saka: “Viņš vaid.” Ziņojums par izturēšanos. Bet vai viņiem vispār jārodas jautājumam par to, vai šī vaidēšana patiešām ir īsta, patiešām ir kaut kā izteiksme? Vai viņi nevarētu, piemēram, secināt: “Ja viņš vaid, tad mums jāiedod viņam vēl viens pretsāpju pulverītis,” — noklusējot argumenta vidējo locekli? Vai tad galvenais nav šis mērķis, kura dēļ tiek aprakstīta slimnieka izturēšanās?

“Bet tādā gadījumā viņi patiešām izdara kādu vārdos neizteiktu iepriekšpieņemumu.” Tādā gadījumā mūsu valodas spēles norise vienmēr balstās uz kādu vārdos neizteiktu iepriekšpieņemumu.

Es aprakstu kādu psiholoģisku eksperimentu: aparātu, psihologa jautājumus, eksperimentam pakļautā cilvēka darbības un atbildes — un tad es saku, ka tā ir aina kādā teātra izrādē. — Tagad viss ir izmainījies. Šajā gadījumā kāds varētu izskaidrot: ja kādā psiholoģijas grāmatā šis eksperiments ir bijis aprakstīts līdzīgā veidā, tad izturēšanās apraksts tiktu saprasts tieši kā psihiskas norises izteiksme, jo tiek *iepriekšpieņemts*, ka eksperimentam pakļautais cilvēks mūs nemāna, nav iemācījies no galvas atbildes un tamlīdzīgi. — Tātad mēs izdarām iepriekšpieņemumu?

Vai mēs patiešām izteiksimies šādā veidā: “Protams, es izdaru iepriekšpieņemumu, ka...”? — Vai arī nedarisim to tikai tāpēc, ka citiem tas jau ir zināms?

Vai iepriekšpieņemums nepastāv tur, kur pastāv šaubas? Un šaubas var arī pilnībā iztrūkt. Šaubīšanās kaut kad beidzas.

Tas ir līdzīgi kā šādā attiecībā: fizikālais objekts un sajūtu iespaidi. Šeit mums ir divas valodspēles un starp tām ir komplicētas savstarpējās attiecības. Vēlēšanās šīs attiecības reducēt uz kādu *vienkāršu* formulu liek mums kļūdīties.

VI

Iedomājies, ja kāds sacītu: katrs mums labi pazīstams vārds, piemēram, kādā grāmatā, pats par sevi jau nes mūsu apziņā neskaidri iezīmētu tā lietojumu gaisotni, tadu kā 'vainagu'. — Līdzīgi, ja kādā gleznā katru figūru apņemtu liegas, miglaini uzzīmētas ainas, it kā citā dimensijā, un tajās mēs redzētu figūras citos kontekstos. — Tikai aplūkosim šo piemēru nopietni! — Tad izrādīsies, ka tas nespēj šo *intenci* izskaidrot.

Ja patiešām ir tā, ka vārda lietojuma iespējamības, to izrunājot vai dzirdot, it kā pustonī parādās mūsu apziņā, — ja tas ir tā, tad tikai *mums*. Bet mēs saprotamies ar citiem, nezinot, vai arī viņiem ir šādi pārdzīvojumi.

Ko mēs varētu iebilst cilvēkam, kurš mums būtu paziņojis, ka saprašana *viņam* ir iekšēja norise? — Ko mēs varētu iebilst, ja viņš būtu teicis, ka spēja spēlēt šahu viņam ir iekšēja norise? — Kad mēs gribam zināt, vai viņš spēj spēlēt šahu, mūs neinteresē tas, kas viņā norisinās. — Un, ja nu viņš tagad atbild, ka tieši tas taču mūs interesē — proti, vai viņš spēj spēlēt šahu —, tad mums jāpievērš viņa uzmanība kritērijiem, kas pierādītu viņa spēju, un, no otras puses, 'iekšējo stāvokļu' kritērijiem.

Arī tajā gadījumā, ja kādam tikai tad un tikai tik ilgi, kamēr viņš izjūt kaut ko noteiktu, piemīt noteikta spēja, šī spēja nebūtu izjūta.

Nozīme nav pārdzīvojums, kas norisinās, dzirdot vai izrunājot vārdu, un teikuma jēga nav šo pārdzīvojumu komplekss. — (Kā veidojas teikuma "Es vēl arvien neesmu viņu redzējis" jēga no šā teikuma vārdu nozīmēm?) Teikums ir veidots no vārdiem, un ar to pietiek.

Lai arī katram vārdam — varētu teikt — atšķirīgos kontekstos var būt atšķirīgs raksturs, tomēr reizē ar to tam vienmēr ir tikai *viens* raksturs — vieni sejas vaibsti. Tas taču mūs uzlūko. — Bet arī *uzgleznoti* sejas vaibsti mūs uzlūko.

Vai tu esi drošs, ka ir tikai *viena* ja-izjūta; nevis varbūt vairākas? Vai tu esi mēģinājis izrunāt vārdu ļoti atšķirīgos kontekstos? Piemēram, kad teikuma galvenais uzsvars atrodas uz šā un kad — uz nākamā vārda.

Iedomājies, ka mēs atrodam kādu cilvēku, kurš, raksturojot to, kā viņš izjūt vārdus, sacītu: “ja” un “bet” viņam rada *vienādu* izjūtu. — Vai mēs drikstam viņam neticēt? Teiktais varbūt mums liktos savāds. “Viņš vispār nespēlē mūsu spēli” — kāds varētu teikt. Vai arī: “Tas ir cits cilvēka tips.”

Vai tad mēs neticēsim tam, ka, *lietojot* vārdus “ja” un “bet” tāpat kā mēs, viņš tos arī saprot tādā pašā veidā?

Psiholoģisko interesi par ja-izjūtu novērtē nepareizi, ja šo izjūtu uzskata par nozīmes pašsaprotamu korelātu; tā drīzāk jāskata citā kontekstā, īpašajos apstākļos, kuros tā parādās.

Vai kādam trūkst ja-izjūtas, ja viņš vārdu “ja” nav izrunājis? Tomēr, ja tikai šis cēlonis izsauc šo izjūtu, tas katrā gadījumā ir vērā liekami. Un tā tas vispārīgi ir arī ar kāda vārda gaisotni — kāpēc to uzskata par tik pašsaprotamu, ka tikai *šim* vārdam ir šī gaisotne?

Ja-izjūta nav izjūta, kas pavada vārdu “ja”.

Ja-izjūta būtu jāsalīdzina ar to īpašo izjūtu, ko mums sniedz muzikāla frāze. (Protī, dažkārt kāds apraksta izjūtu, sakot: “Šeit ir tā, it kā tiktu iegūts secinājums” — vai: “Es gribētu teikt ‘*tā tad...*’” —, vai: “Šeit man vienmēr gribas parādīt žestu —” un tad viņš to parāda.)

Bet vai šo izjūtu var atdalīt no frāzes? Un tomēr tā nav pati frāze; jo kāds to var klausīties bez šīs izjūtas.

Vai šajā aspektā izjūta nav līdzīga ‘izteiksmei’, ar kuru muzikālā frāze tiek spēlēta?

Mēs sakām, ka šī pasāža sniedz mums pavisam īpašu izjūtu. Mēs to nodziedam sev un turklāt izdarām noteiktu kustību, varbūt mums ir arī kaut kāda īpaša izjūta. Bet šos pavadījumus — kustību, izjūtu — citā kontekstā mēs vispār neatcerēsimies. Tie ir pilnīgi tukši, izņemot tieši to brīdi, kad mēs dziedam šo pasāžu.

“Es to dziedu ar pilnīgi noteiktu izteiksmi.” Šī izteiksme nav kaut kas tāds, ko var atdalīt no pasāžas. Tas ir cits jēdziens. (Cita spēle.)

Pārdzīvojums ir šī pasāža, nospēlēta šādā veidā (*tādā*, kā es to, teiksim, parādu priekšā; kāds apraksts varētu uz to tikai *norādīt*).

No lietas neatdalāma gaisotne, — tātad tā nav gaisotne.

Mums šķiet, ka viens otram der tas, kas savā starpā ir cieši saistīts, *ir ticis* saistīts. Bet kādā veidā tas mums šķiet? Kā izpaužas tas, ka tie šķietami der viens otram? Varbūt tā: mēs nespējam iedomāties, ka cilvēks ar šo vārdu, šo seju, šo rokrakstu ir radījis nevis *šos*, bet gan varbūt pavisam citus (kāda cita ievērojama cilvēka) darbus.

Mēs nespējam to iedomāties? Vai tad mēs mēģinām? —

Varētu būt tā: es izdzirdu, ka kāds glezno attēlu “Bēthovens raksta devīto simfoniju”. Es varētu viegli sev priekšstatīt, ko aptuveni redzēsim uz šā attēla. Bet kā būtu gadījumā, ja kāds gribētu attēlot to, kā izskatītos Gēte, rakstot devīto simfoniju? Tā es neprotu sev priekšstatīt neko tādu, kas nebūtu neveikls un smieklīgs.

VII

Cilvēki, kas pēc pamošanās mums stāsta noteiktus atgadījumus (viņi bijuši tur un tur utt.). Mēs mācām viņiem izteiksmi “es sapņoju”, kurai seko stāstījums. Pēc tam es viņiem dažkārt jautāju: “Vai tu šodien kaut ko sapņoji?” — un saņemtu apstiprinošu vai noliedzošu atbildi, dažkārt kādu sapņa atstāstījumu, dažkārt ne. Tā ir valodspēle. (Šajā gadījumā es esmu pieņēmis, ka pats nesapņoju. Bet man taču nav arī neredzamas klātbūtnes izjūtas, un citiem tā ir, un es varu jautāt viņiem par viņu pieredzi.)

Vai man tagad jāizdara pieņēmums par to, vai šos cilvēkus viņu atmiņa apmāna vai neapmāna; vai viņi patiešām guļot redzējuši šos attēlus, vai viņiem tas tikai tā licies pēc pamošanās? Un kāda gan jēga ir šiem jautājumiem? — Un kāpēc tas mūs interesē?! Vai mēs sev to jebkad jautājam, kad kāds mums stāsta savu sapni? Un ja ne — vai tas ir tāpēc, ka esam droši, ka atmiņa nav viņu maldinājusi? (Un pieņemsim, ka būtu kāds cilvēks ar īpaši sliktu atmiņu.—)

Un vai tas nozīmē, ka jebkurā gadījumā ir bezjēdzīgi izvirzīt jautājumu: vai sapnis patiešām norisinās, kamēr mēs guļam, vai arī tas ir cilvēka, kas pamodies, atmiņas fenomens? Tas pievērsīs mūsu uzmanību jautājuma lietojumam.

“Šķiet, ka gars spēj piešķirt vārdam nozīmi” — vai tas nav tā, it kā es teiktu: “Šķiet, ka benzolā ogļraža atomi atrodas sešstūra virsotnēs”? Bet tā taču nav šķietamība; tas ir attēls.

Augstāko dzīvnieku un cilvēka evolūcija un apziņas pamošanās noteiktā pakāpē. Attēls ir aptuveni šāds: pasaule, neņemot vērā visas to caurvijošās ētera vibrācijas, ir tumša. Vienu dienu cilvēks atver savas redzošās acis un tā top gaiša.

Mūsu valoda vispirms apraksta kādu attēlu. Kam ar attēlu jānotiek, kā tas jālieto — tas paliek tumsā. Bet ir taču skaidrs, ka tas ir jāizpēta, ja gribam saprast mūsu izteikumu jēgu. Tomēr attēls, šķiet, atbrīvo mūs no šā darba; tas jau norāda uz noteiktu lietojumu. Tādā veidā tas mūs apmāna.

VIII

“Manas kinestētiskās sajūtas dod man ziņu par manu locekļu kustībām un to stāvokļiem.”

Es ļāvu savam rādītājpirkstam veikt vieglas svārstveidīgas kustības ar nelielu amplitūdu. Es tās tik tikko jūtu vai vispār nejūtu. Varbūt vienīgi pašā pirkstgalā, kā vieglu sasprindzinājumu. (Vispār neko nejūtu locītavā.) Un šī sajūta pārliecina mani par kustību? — jo es spēju kustību precīzi aprakstīt.

“Tomēr tev tas patiešām jāizjūt, citādi tu nezinātu (neskatoties), kā kustas tavs pirksts.” Bet to “zināt” ir tikai: spēt to aprakstīt. — Es spēju noteikt virzienu, no kura nāk kāda skaņa, tikai tāpēc, ka tā iespaido vienu ausi stiprāk nekā otru; bet es to nesajūtu savās ausīs; tomēr tā iedarbojas: es ‘*zinu*’, no kuras puses nāk skaņa; es, piemēram, lūkojos tajā virzienā.

Līdzīgi ir arī ar ideju par to, ka jābūt sāpju sajūtas pazīmei, kas mūs pārliecina par tās atrašanās vietu ķermenī, un atmiņas attēla pazīmei — par to laiku, uz kuru tā attiecas.

Sajūta *var* mūs pamācīt par kāda ķermeņa locekļa kustību vai tā stāvokli. (To, kurš, piemēram, nezinātu, vai viņa roka ir sastiepta, varētu par to pārliecināt dzelošas sāpes elkonī.) — Un līdzīgi arī sāpju raksturs var mums pateikt ievainojuma atrašanās vietu. (Un fotogrāfijas nodzeltējums — tās vecumu.)

Kas ir kritērijs tam, ka sajūtu iespaids man iemāca formu un krāsu?

Kāds sajūtu iespaids? Lūk, šis; es to aprakstu ar vārdiem vai ar attēla palīdzību.

Un tagad: ko tu izjūti, kad tavs pirksts ir šajā stāvoklī? — “Kā lai izskaidro kādu izjūtu? Tas ir kaut kas neizskaidrojams, īpašs.” Bet jābūt taču iespējamībai iemācīt vārdu lietojumu!

Es meklēju šajā gadījumā gramatisku atšķirību.

Atteiksimies uz brīdi no kinestētiskās izjūtas! — Es vēlos kādam cilvēkam aprakstīt kādu izjūtu un saku viņam: “Dari *tā*, tad tu iegūsi to” —, turklāt es turu noteiktā stāvoklī savu roku vai galvu. Vai tas šajā gadījumā ir kādas izjūtas apraksts, un kādā gadījumā es teikšu, ka viņš ir sapratis, kuru izjūtu es esmu domājis? — Pēc tam viņam vēl būs jādod *tālākais* izjūtas apraksts. Un kāda veida aprakstam tam jābūt?

Es saku: “Dari *tā*, un tu iegūsi to.” Vai šeit nevar būt šaubas? vai tām nevajadzētu būt, ja tas nozīmē kādu izjūtu?

Tas izskatās *tā*; *tas* garšo *tā*; *tas* tiek izjūsts *tā*. Vārdi “*tas*” un “*tā*” jāizskaidro atšķirīgi.

Mums ir pavisam *noteikta* interese par ‘izjūtu’. Un tajā ietveras, piemēram ‘izjūtas pakāpe’, tās ‘vieta’, vienas izjūtas aplāpējamība ar otras palīdzību. (Kad kustība ir ļoti sāpīga, tā, ka sāpes šajā vietā aplāpē, jebkuru citu vieglu sajūtu, vai tas padarīs nedrošu to, ka tu šo kustību patiešām esi izdarījis? Vai pie šīs drošības tevi varbūt varētu novest tas, ka tu par kustību pārliecinies pats savām acīm?)

IX

Tas, kurš novēro pats savas skumjas, — ar kādiem maņu orgāniem viņš tās novēro? Vai ar īpašu maņu orgānu; ar tādu, kas *izjūt* skumjas? Tātad, tās novērojot, viņš izjūt tās *citādāk*? Un kādas skumjas viņš novēro šajā gadījumā; vai tās, kuras ir klātesošas tikai šīs novērošanas laikā?

‘Novērošana’ nerada novēroto. (Tas ir jēdzienisks konstatējums.)

Vai arī: es ‘nenovēroju’ *to*, kas pirmo reizi rodas, tikai pateicoties novērošanai. Novērošanas objekts ir kaut kas cits.

Pieskāriens, kas vēl vakar bija sāpīgs, šodien vairs tāds nav.

Šodien es vēl izjūtu sāpes tikai tad, kad domāju par tām. (Tas ir: noteiktos apstākļos.)

Manas skumjas vairs nav tās pašas; atmiņas, kuras vēl pirms gada man bija nepanesamas, šodien vairs nav tādas.

Tas ir novērošanas rezultāts.

Kādos gadījumos saka: kāds novēro? Aptuveni šādos: kad viņš ieņem pozīciju, kas ir labvēlīga noteiktu iespaidu saņemšanai, lai (piemēram) aprakstītu to, ko tie viņam liecina.

Ja kāds ir apmācīts izdot noteiktu skaņu, redzot kaut ko sarkanu, kādu citu, redzot kaut ko dzeltenu, un rīkoties līdzīgi, redzot citas krāsas, tad tas tomēr tikai tāpēc vien vēl nebūtu priekšmetu apraksts pēc to krāsām. Lai gan tas varētu palīdzēt šādam aprakstam. Apraksts ir sadalījuma kādā telpā (piemēram, laika telpā) attēlojums.

Es ļāju savam skatam klejot pa istabu, pēkšņi man iekrīt acīs kāds kliecsoši sarkans priekšmets, un es saku: “Sarkans!” — bet tas nav apraksts.

Vai vārdi "Es baidos" ir dvēseles stāvokļa apraksts?

Es saku: "Es baidos," — cits man jautā: "Kas tas bija? Vai baiļu kļiedziens; vai arī tu gribēji man paziņot, kā tu jūties; vai arī tas ir tava tagadējā stāvokļa aplūkojums?" — Vai es vienmēr spēju dot viņam skaidru atbildi? vai arī es nekad nespēju viņam atbildēt?

Šeit var priekšstatīt sev ļoti atšķirīgas lietas, piemēram: "Nē, nē! Es baidos!"

"Es baidos. Man žēl to atzīt."

"Es vēl arvien nedaudz baidos, bet ne tik daudz kā agrāk."

"Sirds dziļumos es vēl baidos, lai gan negribu to atzīt."

"Mani nomoka visādas baiļu izjūtas."

"Es baidos — tagad, kad man jābūt bezbailīgam!"

Katram no šiem teikumiem ir īpaša intonācija, katram citādāks konteksts.

Varētu iztēloties cilvēkus, kas it kā domātu daudz noteiktāk nekā mēs un lietotu dažādus vārdus tur, kur mēs lietojam tikai *vienu* vārdu.

Kāds jautā sev: "Ko īstenībā nozīmē 'es baidos', uz ko es ar to norādu?" Un, protams, neatrodas nevienas atbildes vai arī — tikai tāda, kas mūs neapmierina.

Jautājums ir šāds: "Kāda veida kontekstā šie vārdi atrodas?"

Atbilde nerodas, ja es uz jautājumu "Uz ko es norādu?", "Ko es ar to domāju?" gribu atbildēt, atkārtojot baiļu izteikumu un turklāt pievēršot sev uzmanību, it kā ar acu kaktiņiem novērojot savu dvēseli. Bet es tomēr varu kādā konkrētā gadījumā jautāt: "Kāpēc es esmu to teicis, ko es gribēju ar to panākt?" — un es varētu uz šo jautājumu arī atbildēt; bet ne jau pamatojoties uz novērojumiem par manu runu pavadošajām parādībām. Un mana atbilde paplašinātu agrāko izteikumu, to pārfrāzētu.

Kas ir bailes? Ko nozīmē "baidīties"? Ja es gribētu to izskaidrot, parādot *vienu* reizi, — es vienkārši *nospēlētu* bailes.

Vai es spētu tā attēlot arī cerības? Šaubos. Bet varbūt pārliecību?

Aprakstīt savu dvēseles stāvokli (teiksim, bailes) — to es daru noteiktā kontekstā. (Līdzīgāveidā tikai noteiktā kontekstā noteikta darbība ir eksperiments.)

Vai tad tas ir tik pārsteidzoši, ka es vienu un to pašu izteiksmi lietoju dažādās spēlēs? Un dažkārt arī it kā starp spēlēm?

Un vai tad runājot man vienmēr ir pilnīgi noteikts nodoms? — Un vai, iztrūkstot nodomam, tas, ko es saku, ir bez jēgas?

Kad bēru runā tiek sacīts: “Mēs sērojam par mūsu...” —, tam taču jāizsaka sāpes; nevis jāpaziņo kaut kas klātesošajiem. Bet lūgšanā pie kapa šie vārdi varētu būt sava veida paziņojums.

Tomēr problēma ir šāda: kliedziens, ko nevar nosaukt par aprakstu, kas ir primitīvāks par jebkuru aprakstu, tomēr darbojas kā psihiskās dzīves apraksts.

Kliedziens nav apraksts. Bet ir arī pārejas gadījumi. Un vārdi “Es baidos” varētu būt kliedzienam tuvāki vai tālāki. Tie var atrasties tam gluži tuvu vai būt *pavisam* tālu prom no tā.

Mēs taču vienmēr nesakām par kādu cilvēku, ka viņš *žēlojas*, tikai tāpēc, ka viņš apgalvo, ka izjūtot sāpes. Tātad vārdi “Es izjūtu sāpes” varētu būt žēlabas un varētu būt arī kaut kas cits.

Bet, ja vārdi “Es baidos”, lai arī ne vienmēr — un tomēr dažkārt — ir kaut kas žēlabām līdzīgs, kāpēc tiem *vienmēr* vajadzētu būt kāda dvēseles stāvokļa aprakstam?

X

Kā cilvēks vispār jebkad nonāk līdz tam, lai lietotu izteiksmi "Es esmu pārliecināts..."? Vai viņš kādreiz ir pievērsis uzmanību šai (pārliecības) parādībai?

Vai viņš ir novērojis pats sevi un citus cilvēkus un tādā veidā atradis pārliecību?

Mūra paradokss var tikt izteikts šādā veidā: izteikums "Es esmu pārliecināts, ka tas ir tā" tiek lietots līdzīgi apgalvojumam "Tas ir tā"; un tomēr *pieņēmums*, ka es esmu pārliecināts, ka tas ir tā, nav līdzīgs pieņēmumam, ka tas ir tā.

Tādējādi pat šķiet, it kā apgalvojums "Es esmu pārliecināts" nebūtu apgalvojums par to, ko pieņem pieņēmums "Es esmu pārliecināts"!

Tieši tāpat: izteikumam "Es esmu pārliecināts, ka līs lietus" ir līdzīga jēga, proti, līdzīgs lietojums kā izteikumam "Līs lietus", bet "Es toreiz biju pārliecināts, ka līs lietus" nav līdzīgs izteikumam "Toreiz lija lietus".

"Bet tomēr izteikumam 'Es esmu pārliecināts' pagātnē jāpasaka tieši *tas pats*, ko 'Es esmu pārliecināts' pasaka tagadnē!" — Tomēr $\sqrt{1}$ skaitlim -1 jānozīmē tieši to pašu, ko $\sqrt{1}$ nozīmē skaitlim 1! Tas vispār neko nepasaka.

"Pamatā ar vārdiem 'Es esmu pārliecināts... es aprakstu savu apziņas stāvokli — bet apraksts šajā gadījumā netieši ir apgalvojums par šiem lietas apstākļiem, par kuriem es esmu pārliecināts." — Līdzīgi tam, kā noteiktos apstākļos es aprakstu kādu fotogrāfiju tā vietā, lai aprakstītu to, kas fotogrāfijā uzņemts.

Bet man vēl vajadzētu būt spējīgam arī pateikt, ka šī fotogrāfija ir labs uzņēmums. Tātad arī: "Es esmu pārliecināts, ka šobrīd list lietus, un mana

pārliecība ir uzticama, tāpēc es tai uzticos.” — Šajā gadījumā pārliecība būtu sava veida sajūtu iespaids.

Cilvēks var neuzticēties savām sajūtām, bet ne savai pārliecībai. ✓

Ja būtu kāds darbības vārds ar nozīmi ‘būt maldīgi pārliecinātam’, tam nebūtu jēgpilnas pirmās personas īstenības izteiksmes.

Neuzlūko kā pašsaprotamu, bet gan kā ievēribas cienīgu to, ka darbības vārdi “būt pārliecinātam”, “vēlēties”, “gribēt” uzrāda visas tās gramatiskās formas, kas piemīt arī tādiem darbības vārdiem kā “izgriezt”, “košlāt”, “skriet”.

Ziņojuma valodspēle var tikt pārveidota tādā veidā, ka ziņojuma klausītāju informē nevis par tās priekšmetu, bet gan par pašu ziņotāju.

Tā tas notiek, piemēram, skolotājam pārbaudot skolnieku. (Arī mērīt var tāpēc, lai pārbaudītu pašu mēru.)

Pieņemsim, ka es kādu izteiksmi — piemēram: “Esmu pārliecināts” — ieviešu šādā veidā: šai izteikmei jābūt pirms ziņojuma tajos gadījumos, kad tā kalpo informācijas sniegšanai par pašu ziņotāju. (Tātad izteiksme nedrīkst nest sev līdzīgu nekādu nedrošību. Apdomā to, ka apgalvojuma nedrošību var izteikt arī bezpersoniski: “Viņš varētu šodien atnākt.”) — “Es esmu pārliecināts..., bet tas tā nav” būtu pretruna.

“Es esmu pārliecināts...” izgaismo manu stāvokli. No šā izteikuma iespējams izdarīt secinājumus par manu izturēšanos. Tātad šeit ir kāda *līdzība* ar emocionāla saviļņojuma, noskaņojuma utt. izpausmēm.

Tomēr, ja “Es esmu pārliecināts, ka tas ir tā” izgaismo manu stāvokli, tad to veic arī apgalvojums “Tas ir tā”. Jo zīme “Es esmu pārliecināts” nespēj to veikt; augstākais, tā spēj dot mājienu.

Valoda, kurā “Es esmu pārliecināts, ka tas ir tā” tiek izteikts tikai ar apgalvojuma “Tas ir tā” intonācijas palīdzību. “Viņš ir pārliecināts” vietā šeit saka: “Viņš tiecas teikt...” — un šeit ir arī pieņēmums (konjunktīvs): “Pieņem, ka es tiecos utt.” —, bet nav izteikuma: “Es tiecos teikt.”

Mūra paradokss neeksistē šajā valodā; bet tā vietā ir darbības vārds, kuram trūkst vienas formas.

Tomēr tam nevajadzētu mūs pārsteigt. Padomā par to, ka cilvēks spēj paredzēt *paša* turpmāko rīcību, balstoties uz sava nodoma izpausmēm.

Es saku par kādu citu cilvēku: "Viņš, šķiet, ir pārliecināts..." — un viņš to pašu saka par mani. Bet kāpēc es to nekad nesaku pats par sevi, pat tad, kad cits *ar pilnām tiesībām* to saka par mani? — Vai tad es neredzu un nedzirdu pats sevi? — Tas var tikt pateikts.

"Cilvēks jūt sevī pārliecību, viņš to nesecina no saviem vārdiem vai intonācijas." — Patiess sacītājā ir, lūk, kas: cilvēks nesecina savu pārliecību no saviem vārdiem; nedz arī darbības, kas tai atbilst.

"Šajā gadījumā pat šķiet, ka apgalvojums 'Es esmu pārliecināts' nebūtu apgalvojums par to, ko pieņem pieņēmums." — Tātad man jāmēģina lūkoties pēc kāda cita turpinājuma, kas sekotu darbības vārdam pirmās personas tagadnes īstenības izteiksmē.

Es domāju tā: pārliecība ir dvēseles stāvoklis. Tai ir ilgstamība; un neatkarīgi no tās izteiksmes norises ilguma, piemēram, kādā teikumā. Tā ir arī cilvēka, kurš ir pārliecināts, noslieces veids. Citā cilvēkā man to atklāj viņa izturēšanās, viņa vārdi. Proti, to tikpat daudz atklāj izteikums "Es esmu pārliecināts..." kā vienkāršs apgalvojums. — Bet kā ir ar mani: kā es pazīstu pats savu noslieci? — Šajā gadījumā taču man vajadzētu pievērst uzmanību pašam sev, līdzīgi tam, kā es pievērsu to kādam citam, klausīties savos vārdos, spēt secināt no tiem!

✓ Man pašam pret saviem vārdiem ir citāda attieksme nekā citiem cilvēkiem. Šo turpinājumu, kas seko darbības vārdam, es varētu atrast, ja vien es spētu pateikt: "Šķiet, ka esmu pārliecināts."

Ja es būtu klausījies, ko runā mana mute, tad varētu sacīt arī to, ka cits runāja ar manu muti.

"Spriežot pēc mana izteikuma, es esmu pārliecināts par *to*." Tagad var izdomāt apstākļus, kuros šiem vārdiem ir jēga.

Un tad kāds varētu arī teikt: "Pašlaik list lietuss un es neesmu par to pārliecināts" — vai arī: "Man šķiet, ka mans ego ir pārliecināts par to, bet tas tā nav." Turklāt varētu iztēloties izturēšanos, kas norādītu, ka ar manu muti runā divas būtnes.

Jau pašā *pieņemumā* linija ir citādāka, nekā tu domā.

Vārdos “Pieņemsim, ka es esmu pārliecināts...” tu jau iepriekš pieņem visu vārda “būt pārliecinātam” gramatiku, ikdienišķo lietojumu, kuru tu pārvaldi. — Tu nepieņem kādu lietu stāvokli, kas tev, pateicoties kādam attēlam, būtu viennozīmīgi acu priekšā tā, ka tu šajā gadījumā varētu minētajam pieņemumam pievienot kādu apgalvojumu, kas atšķirīgs no ikdienišķā apgalvojuma. — Tu vispār nezinātu, ko tu pieņem (proti, kas, piemēram, izriet no tava pieņemuma), ja jau iepriekš nepārzinātu vārda “būt pārliecinātam” lietojumu.

Padomā par izteiksmi “Es saku...”, piemēram, teikumā “Es saku, ka šodien līs lietus”, kas vienkārši līdzinās apgalvojumam “Šodien...”. “Viņš saka, ka šodien...” aptuveni nozīmē “Viņš ir pārliecināts, ka šodien...”. “Pieņemsim, es saku...” *nenozīmē*: pieņemsim, ka šodien...

Dažādi jēdzieni šeit saskaras un noiet kopā kādu ceļa posmu. Bet tieši tāpēc nevajag būt pārliecinātam, ka visas līnijas ir *aplī*.

Aplūko arī pseidoteikumu: “Varētu līt lietus; bet nelīst.”

Un šajā gadījumā jāuzmanās, lai nesacītu: “Varētu līt lietus” —, kas patiesībā nozīmē: es esmu pārliecināts, ka līs lietus. — Kāpēc gan lai tas to nenozīmētu arī apgrieztā secībā?

Neaplūko nedrošu apgalvojumu kā nedrošības apgalvojumu.

XI

Divi vārda "redzēt" lietojumi.

Viens: "Ko tu tur redzi?" — "Es redzu *to*" (seko apraksts, zīmējums, kopija). Otrs: "Es redzu šajās abās sejās līdzību" —, tas, kuram es to paziņoju, varētu redzēt šīs sejas tikpat skaidri kā es.

Svarīgais šajā gadījumā: kategoriālā atšķirība starp abiem redzēšanas 'objektiem'.

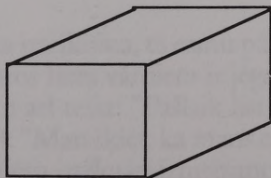
Kāds cilvēks varētu precīzi pārzīmēt abas sejas; otrs — pamanīt šajos zīmējumos līdzību, kuru pirmais nebūtu redzējis.

Aplūkojot kādu seju, es pēkšņi pamanu tās līdzību ar kādu citu seju. Es *redzu*, ka tā nav mainījusies; un tomēr es redzu to citādāk. Šo pieredzi es saucu par "aspekta pamanīšanu".

Tās *cēloņi* interesē psihologus.

Mūs interesē jēdziens un tā vieta pieredzes jēdzienu starpā.

Varētu iedomāties, ka kādas grāmatas, piemēram, kādas mācību grāmatas, vairākās vietās atrodas šāda ilustrācija:

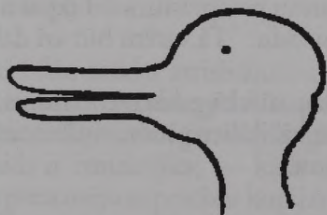

Tekstā, kas uz to attiecas, katru reizi ir runa par kaut ko citu: te par stikla kubu, te par otrādi apgrieztu atvērtu kasti, te par stieplu karkasu, kuram ir šī forma, te par trim dēļiem, kas veido telpisku stūri. Teksts katru reizi interpretē ilustrāciju.

Bet mēs varam ilustrāciju arī *redzēt* vienreiz kā vienu, otrreiz kā citu lietu. — Tātad mēs interpretējam to un *redzam* to tā, kā mēs to *interpretējam*.

Var būt, ka šajā vietā kāds vēlētos iebilst: nepastarpinātas pieredzes, redzes pārdzīvojuma apraksts ar interpretācijas palīdzību ir netiešs apraksts. “Es redzu šo figūru kā kasti” nozīmē: man ir noteikts psihisks pārdzīvojums, kurš norisinās, kā to rāda pieredze, kad es figūru interpretēju kā kasti vai kad vēroju kādu kasti. Bet, ja tas tā ir, tad man šis pārdzīvojums ir arī jāzina. Man jābūt spējīgam attiekties pret šo pārdzīvojumu tieši, nevis tikai netieši. (Līdzīgi tam, kā par sarkano krāsu nav jārunā tikai kā par asiņu krāsu.)

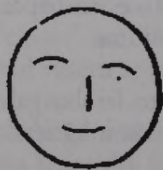
Nākamā figūra, ko esmu paņēmis no Džastrova³⁵, tiks saukta par Z-P-galvu. Vienreiz to var redzēt kā zaķa galvu, citreiz — kā pīles galvu.

Un man ir jāatšķir kāda aspekta ‘pastāvīga redzēšana’ no šā aspekta ‘uzplaiksnījuma’.

Varētu būt tā, ka man ir ticis parādīts šis attēls un es tajā neesmu redzējis neko citu kā tikai zaķa galvu.

Šajā vietā ir derīgi ieviest attēlpriekšmeta jēdzienu. Piemēram figūra

ir ‘attēlseja’.

Daudzējādā ziņā es izturos pret to kā pret cilvēka seju. Es varu studēt tās izteiksmi, reaģēt uz to kā uz cilvēka sejas izteiksmi. Bērns var attēlcilvēku vai attēlzvēru uzrunāt, apieties ar tiem tāpat, kā viņš apietas ar lellēm.

Es varētu P-Z-galvu no sākuma redzēt vienkārši kā attēlzaķi. Proti, ja man jautātu: "Kas tas ir?" — vai: "Ko tu redzi?" —, es atbildētu: "Attēlzaķi." Ja man jautātu tālāk, kas tas tāds, tad es, lai to izskaidrotu, norādītu uz visādu veidu zaķu attēliem, varbūt arī uz īstiem zaķiem, stāstītu par šo zvēru dzīvi vai atdarinātu tos.

Uz jautājumu: "Ko tu tur redzi?" — es nebūtu atbildējis: "Tagad es redzu attēlzaķi." Es būtu vienkārši aprakstījis to, ko es uztveru; ne citādāk kā tajā gadījumā, kad es saku: "Es tur redzu sarkanu apli." —

Tomēr kāds cits par mani varētu teikt: "Viņš redz šo figūru kā attēlu Z."

Man būtu tikpat maz jēgas sacīt: "Tagad es redzu to kā..." — kā izteikties šādā veidā, ieraugot nazi un dakšiņu: "Tagad es redzu to kā nazi un dakšiņu." Šādu izteikumu nesaprastu. — Tikpat maz kā šādu: "Tagad tā man ir dakšiņa" — vai šādu: "Tā varētu būt arī dakšiņa."

To, ko cilvēks uz galda pazīst kā galda piederumus, viņš '*neuzskata*' par galda piederumiem; tāpat kā, ikdienā ēdot, viņš nemēģina kustināt vai arī netiecas kustināt savu muti.

Ja kāds saka: "Tagad tā man ir seja," — var jautāt: "Uz kādu pārvērtību tu norādi?"

Es redzu divus attēlus; vienā P-Z-galva aptver zaķi, otrā — pili. Es nepamanu līdzību. Vai no tā *izriet*, ka abos gadījumos es *redzu* kaut ko citu? — Šeit ir zināms pamats lietot šo izteiksmi.

"Es to redzēju pavisam citādi, es to nepazinu!" Šajā gadījumā tas ir izsauciens. Un arī tam ir attaisnojums.

Es nekad neesmu domājis par to, lai abas galvas uzliktu vienu otrai virsū, lai *tādā veidā* tās salīdzinātu. Jo tās it kā iesaka kādu citu salīdzināšanas veidu.

Galvai, kas ir redzēta *tā*, nav ne vismazākās līdzības ar galvu, kas ir redzēta *tā*, — kaut arī tās sakrīt viena ar otru.

Man parāda attēlzaķi un jautā, kas tas ir; es atbildu: "Tas ir Z." Nevis: "Tagad tas ir Z." Es paziņoju to, ko uztveru. — Man parāda Z-P-galvu un jautā, kas tas ir; uz to es *varu* atbildēt: "Tā ir Z-P-galva." Bet es varu reaģēt uz jautājumu arī pavisam citādi. — Atbilde, ka tā ir Z-P-galva, atkal ir paziņojums par to, ko es uztveru; atbilde: "Tagad tas ir Z" — tāda nav. Ja es būtu teicis: "Tas ir zaķis," — tad būtu izvairījies no divdomības un būtu ziņojis par to, ko uztveru.

Aspekta maiņa. "Bet tu taču būtu teicis, ka attēls ir kļuvis pavisam citāds!"

Bet kas ir citāds: mans iespaids? Mans skatu punkts? — Vai es varu to teikt? Es *apprakstu* izmaiņu kā kādu uztveri, it kā priekšmets būtu izmainījies man acu priekšā.

"Tagad taču es redzu *to*" — es varētu teikt (piemēram, norādot uz kādu citu attēlu). Tā ir forma jauna uztvēruma paziņošanai.

Aspektu maiņas izteiksme ir izteiksme *jaunam* uztvērumam, reizē ar neizmainītā uztvēruma izteiksmi.

Es pēkšņi redzu bilžu mīklas atrisinājumu. Tur, kur agrāk bija zari, tagad ir cilvēka figūra. Mans redzes iespaids ir mainījies, un es tagad pazīstu, ka tam ir ne tikai krāsa un forma, bet gan arī pilnīgi noteikta 'organizācija'. — Mans redzes iespaids ir izmainījies; — kāds tas bija agrāk? kāds tas ir tagad? — Ja es to reprezentēju ar precīzas kopijas palīdzību — un vai tā nav laba reprezentācija? — tad neparādās nekādas izmaiņas.

Tikai tagad nesaki: "Mans redzes iespaids taču nav *zīmējums*; tas ir *tas* — ko es nevienam nevaru parādīt." — Protams, tas nav zīmējums, bet tas nepieder arī tā kategorijai, ko es nesu sevī.

'Iekšējā attēla' jēdziens ir maldinošs, jo paraugs šim jēdzienam ir 'ārējais attēls'; un tomēr vārdu, kas apzīmē šos jēdzienus, lietojums nav līdzīgāks viens otram kā vārdiem "cipars" un "skaitlis". (Jā, ja kāds vēlētos skaitli saukt par 'ideālu ciparu', tad varētu ar to izraisīt līdzīgu jucekli.)

Tas, kurš redzes iespaidu 'organizāciju' aplūko vienā limenī ar krāsām un formām, saprot redzes iespaidu kā iekšēju priekšmetu. Protams, tādējādi šis priekšmets kļūst par neiespējamu lietu; par divaini svārstīgu veidojumu. Jo tagad ir izjaukta līdzība ar attēlu.

Ja es zinu, ka kuba shēmai ir dažādi aspekti, tad, lai uzzinātu, ko cits cilvēks redz, varu likt viņam atjaunot vai uzzīmēt vēl bez kuba shēmas kopijas arī modeli tam, ko viņš redz; arī tajā gadījumā, ja *viņš* nemaz nesaprot, kāpēc es prasu divus izskaidrojumus.

Bet aspektu maiņas gadījumā tas ir citādāk. Vienīgā iespējamā mūsu pārdzīvojuma izteiksme šeit ir tas, kas, iespējams, kopējot šķita — vai arī bija — nevajadzīga nianse.

Un ar to pilnīgi pietiek, lai atņemtu redzes iespaida 'organizācijas' salīdzinājumu ar krāsu un formu.

Ja es Z-P-galvu redzu kā Z, tad es redzu: šīs formas un krāsas (es tās precīzi atkārtēju) — un turklāt es redzu vēl kaut ko tādu: tagad es rādu dažādus zaķu attēlus. — Tas parāda jēdzienu atšķirību.

'Redzēt kā...' nepieder uztverei. Un tāpēc tā arī reizē it kā ir un it kā nav redzēšana.

Es skatos uz kādu zvēru; man jautā: "Ko tu redzi?" Es atbildu: "Zaķi." — Es redzu kādu ainavu; pēkšņi garām paskrien zaķis. Es izsaucos: "Zaķis!"

Abi, paziņojums un izsauciens, ir uztveres un redzes pārdzīvojuma izteiksme. Bet izsauciens ir tāds citādākā nozīmē nekā paziņojums. Tas mums izlaužas ārā. — Tas attiecas pret pārdzīvojumu tāpat kā klieziens pret sāpēm.

Bet, tā kā tas ir kāda uztvēruma apraksts, tad to var saukt arī par domas izteiksmi. — Tam, kurš skatās uz priekšmetu, nav par to jādomā; bet tas, kuram ir redzes pārdzīvojums, kura izteiksme ir izsauciens, vēl arī *domā* par to, ko viņš redz.

Un tāpēc aspekta uzplaiksnījums mums šķiet daļēji esam redzes pārdzīvojums, daļēji — domāšana.

Kāds pēkšņi redz savā priekšā parādību, kuru viņš nepazīst (tas varētu būt labi zināms priekšmets, bet nepierastā stāvoklī vai apgaismojumā); šī nepazīšana ilgst varbūt tikai sekundi. Vai būtu pareizi sacīt: viņam ir cits redzes pārdzīvojums nekā tam, kurš uzreiz pazīst priekšmetu?

Vai viņš nevarētu kādu maldinošu, viņam nepazīstamu formu aprakstīt tieši tikpat *precīzi* kā es, kuram šī forma ir pazīstama? Un vai tā nav

atbilde? — Protams, vispārīgi tas tā nebūs. Arī šā cilvēka apraksts skanēs pavisam citādi. (Es, piemēram, teikšu: “Zvēram ir garas ausis,” — viņš: “Tam ir divi gari izaugumi,” — un tad viņš tos zīmēs.)

Es satieku kādu cilvēku, kuru gadiem ilgi neesmu redzējis; es viņu skaidri redzu, bet nepazīstu. Pēkšņi es viņu pazīstu, redzu viņa novecojušajā sejā agrākos vaibstus. Esmu pārliecināts, ka tagad es, ja vien spētu gleznot, viņu portretētu citādāk.

Ja es tagad pazīstu savu paziņu ļaužu pulī, pēc tam kad es varbūt ilgu laiku esmu skatījies viņa virzienā, — vai tā ir kāda īpaša redzēšana? vai tā ir redzēšana un domāšana? vai — kā es gandrīz vēlētos teikt — abu saplūšana?

Jautājums ir šāds: *kāpēc* kāds vēlas tā teikt?

Tā pati izteiksme, kas ir paziņojums par redzēto, tagad ir pazišanās izsauciens.

Kas ir redzes pārdzīvojuma kritērijs? — Kam jābūt šādam kritērijam? Tā, kas ‘ir redzēts’, reprezentācijai.

Līdzīgi kā kopijas jēdziens, arī redzētā reprezentācijas un *kopā ar to* arī redzētā jēdziens ir ļoti stiepjams. Abi ir saistīti. (Bet tas *nenožīmē*, ka tie ir līdzīgi.)

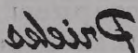
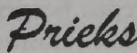
Kā mēs ievērojam to, ka cilvēki *redz* telpiski? — Es vaicāju kādam cilvēkam, kādā veidā plešas (tur tālāk) apvidus, kuru viņš izlūko. “Vai tas plešas tā?” (Es rādu ar roku.) — “Jā.” — “Kā tu to zini?” — “Laiks nav miglains, es to redzu pilnīgi skaidri.” — *Minējuma* pamati netiek uzrādīti. Mums ir dabīgi vienīgi tas, ka redzētais tiek telpiski reprezentēts; kamēr reprezentācijai plāknē — vai tas būtu zīmējums vai vārdisks apraksts — vajadzīgi īpaši vingrinājumi un apmācība. (Bērnu zīmējumu divainība.)

Vai smaidu, ko cilvēks nepazīst kā smaidu, viņš nesaprot tādā veidā, neredz citādāk kā tas, kurš to saprot? — Viņš, piemēram, to atdarina citādāk.

Kādas sejas zīmējums skarājas apgriezts otrādi, un tu nespēj pazīt sejas izteiksmi. Varbūt tu spēj redzēt, kā tā smaida, bet tomēr ne precīzi — *kādā veidā* tā smaida. Tu nespēj atdarināt smaidu vai precīzi aprakstīt tā raksturu.

Un tomēr otrādi apgrieztais attēls var augstākā mērā precīzi reprezentēt kāda cilvēka seju.

Figūra a) ir figūras b) apvērsums.

Līdzīgi kā figūra c) ir figūras d)

apvērsums. Bet starp manu iespaidu par (c) un (d) pastāv — varētu teikt — vēl cita atšķirība nekā starp to, kas man ir par (a) un (b). Piemēram, (d) izskatās kārtīgāk nekā (c). (Salīdzini ar kādu Lūisa Kerola piezīmi.) (d) var vieglāk nokopēt, (c) — grūtāk.

Iedomājies, ka Z-P-galva ir paslēpta līniju mudžekli. Beidzot es to pamanu šajā attēlā, proti, vienkārši kā zaķa galvu. Vēlāk es atkal skatos uz to pašu attēlu un pamanu tās pašas līnijas, bet šoreiz kā pili, un, to darot, man nevajag vēl arī zināt, ka abas reizes tās bija vienas un tās pašas līnijas. Ja es vēlāk redzu aspektu maiņu — vai es varu teikt, ka tagad aspekti Z un P tiek redzēti pavisam citādi nekā tad, kad es tos pirmo reizi atpazinu līniju mudžekli? Nē.

Bet aspektu maiņa izraisa izbrīnu, ko neizraisīja vienkārša figūru pazišana.

Cilvēks, kurš kādā figūrā (1) meklē kādu citu figūru (2) un tad to arī atrod, redz līdz ar to figūru (1) jaunā veidā. Viņš ne tikai spēj dot tai jauna veida aprakstu, bet arī pati šī pamanīšana ir jauns redzes pārdzīvojums.

Bet viņam nebūt nav nepieciešami jāvēlas sacīt: "Figūra (1) izskatās pavisam citādi; tai nav nekādas līdzības ar iepriekšējo, lai arī tās abas sakrīt!"

Šeit ir ļoti daudz savstarpēji saistītu parādību un iespējamu jēdzienu.

Tātad vai figūras kopija ir mana redzes pārdzīvojuma *nepilnīgs* apraksts? Nē. — Tomēr tas ir atkarīgs no apstākļiem, vai vispār — un tieši kādas tuvākas noteiksmes ir nepieciešamas. — Tas *var* būt nepilnīgs apraksts, ja paliek vēl kāds jautājums.

Protams, var teikt: ir noteiktas lietas, ko tikpat labi aptver jēdziens 'attēlzaķis' kā jēdziens 'attēlpile'. Un tāds var būt kāds attēls, kāds zīmējums. — Bet *iespaids* no attēlpiles un no attēlzaķa nav vienāds.

“Tam, ko es patiešām *redzu*, taču jārodas manī, pateicoties objekta iedarbībai.” — Tas, kas manī rodas, ir sava veida attēlojums, kaut kas, ko vēlāk cilvēks pats atkal uzlūko, kas var būt viņa priekšā; gandrīz kaut kas tāds kā *materializācija*.

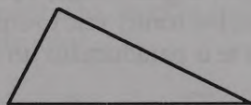
Un šī materializācija ir kaut kas telpisks, un tai jāļauj sevi aprakstīt tikai telpiskos jēdzienos. Tā var, piemēram, smaidīt (ja tā ir kāda seja), tomēr draudzīguma jēdziens nepieder pie tās reprezentācijas un pat ir *svešs* šai reprezentācijai (lai arī spēj tai noderēt).

Ja tu man jautā, ko es redzēju, tad es varbūt spēšu pagatavot kādu skici, kas to parāda; bet to, kā ir pārvietojies mans skatiens, es vairumā gadījumu vispār neatcerēšos.

Jēdziens ‘redzēt’ veido samudžinātu iespaidu. Labi, tā tas ir. — Es lūkojos ainavā; mans skatiens pārvietojas, es redzu dažāda veida skaidras un neskaidras kustības; *tas* man ir skaidri iespiedies atmiņā, *tas* — tikai miglaini. Cik tomēr ļoti saraustīti mums var parādīties tas, ko mēs redzam! Un tagad aplūko to, ko nozīmē “redzētā apraksts”! — Bet tas jau ir tas, ko mēs saucam par redzētā aprakstu. Nav *viena īstā*, pareizā šāda apraksta gadījuma — ar kuru salīdzinot pārējie būtu vēl neskaidri, gaidītu skaidrojumu, vai rādi, kam vienkārši jātiekaizmestiem prom kā atkritumiem.

Šajā gadījumā ir ārkārtīgi bīstami vēlēties noteikt precīzas atšķirības. — Līdzīgi tam, kā ir, ja vēlas fizikāla ķermeņa jēdzienu izskaidrot ar ‘īstenībā redzēto’. — Drīzāk ir *jāpieņem* ikdienas valodspēle un *aplami* priekšstati jāatzīmē kā aplami. Primitīvai valodspēlei, kura ir iemācīta bērnam, nevajag nekādu attaisnojumu; mēģinājumi attaisnot jānoraida.

Tagad aplūko kā piemēru trīsstūra aspektus. Šis trīsstūris

var tikt aplūkots dažādi: kā trīsstūrveidīgs caurums, kā ķermenis, kā ģeometrisks zīmējums; kā stāvošs uz sava pamata, kā pakārts aiz savas virsotnes; kā kalns, kā ķilis, kā bulta vai rādītājs; kā apgāzts ķermenis, kuram (piemēram) vajadzēja stāvēt uz īsākās katetes, kā paralelograma puse un vairākos citos veidos.

“Turklāt tu vari vienreiz domāt par *to*, citreiz par *to*, vienreiz vari aplūkot trīsstūri kā *to*, citreiz kā *to*, un tad tu *to* redzēsi vienreiz *tādā* veidā, citreiz — *tādā*.” — *Kādā* tad veidā? Nav taču nekādas tālākas noteiksmes.

Bet kā gan ir iespējams, ka kāda lieta tiek *skatīta* atbilstīgi *interpretācijai*? — Šis jautājums *to* reprezentē kā savādu faktu; it kā šeit kaut kas būtu iespiests formā, kurai tas īstenībā nemaz neatbilst. Tomēr šeit nenorisinās nekāda spiešana vai iespiešana.

Ja šķiet, ka šādai formai nav vietas starp citām formām, tad tev jāmeklē tā kādā citā dimensijā. Ja šeit nav vietas, tad tā ir tieši kādā citā dimensijā.

(Šajā nozīmē arī reālo skaitļu rindā nav vietas imagināriem skaitļiem. Un tas taču nozīmē: imagināro skaitļu jēdziena izmantojums ir mazāk līdzīgs reālo skaitļu jēdzienam, nekā tas šķita, aplūkojot *rēķināšanu*. Mums jānolaižas līdz izmantojumam, un tad katrs jēdziens atradis savu atšķirīgo vietu, par kuru, ja tā varētu teikt, mēs pat *nenojautām*.)

Kā būtu ar šādu izskaidrojumu: “Es spēju kaut ko redzēt kā *to*, kā attēls tas var būt”?

Tas tomēr nozīmē: aspekti aspektu maiņā ir *tādi*, kādi figūrai attēlā zināmos apstākļos varētu piemist *pastāvīgi*.

Trīsstūris taču patiesām var kādā gleznā *stāvēt*, kādā citā karāties, kādā trešā reprezentēt kaut ko apgāzušos. — Proti, ne tādā veidā, ka es, skatītājs, sacītu: “Tas var reprezentēt kaut ko apgāzušos,” — bet vienkārši teiktu: “Glāze ir apgāzusies un saplīsusi lauskās.” Tā mēs reaģējam uz attēlu.

Vai es varētu sacīt, kā attēlam, lai tam būtu šāda iedarbība, jābūt izveidotam? Nē. Piemēram, ir gleznošanas veidi, kas šādā nepastarpinātā veidā man neko nepaziņo, bet tomēr veic *to* attiecībā uz citiem cilvēkiem. Es domāju, ka sava loma te ir paradumam un audzināšanai.

Ko nozīmē tas, ka es lodi attēlā *‘redzu lidinoties gaisā’*?

Vai galvenais nav tas, ka man šis apraksts ir tuvāks, pašsaprotamāks? Nē; jo tam, ka man apraksts ir tāds, varētu būt dažādi pamati. Tas, piemēram, varētu būt vienkārši konvencionāli pieņemts apraksts.

Bet kāda ir izteiksme tam, ka es šo attēlu ne tikai, piemēram, tādā veidā saprotu (zinu, kas tam *jāreprezentē*), bet arī tādā veidā *redzu*? — Izteiksme

tam ir šāda: “Lode šķiet lidināties gaisā”, “Cilvēks redz to lidināties gaisā” vai arī sakot īpašā intonācijā: “Tā lidinās gaisā!”

Tā ir arī izteiksme tam, ka kaut kas tiek par kaut ko uzskatīts. Tomēr netiek kā tāds lietots.

Mēs šeit nejaucatājam sev, kas ir cēloņi un kas īpašā gadījumā izsaucošo iespaidu.

Un vai šeit *ir* īpašs iespaids? — “Redzot lodi lidināties gaisā, es taču redzu kaut ko *citu* nekā tad, kad redzu to vienkārši guļam uz zemes.” — Īstenībā tas nozīmē: šī izteiksme ir attaisnota! (Jo, burtiski ņemot, tā taču ir tikai atkārtojums.)

(Un tomēr tas nav arī iespaids par īstenībā lidojošu lodi. Pastāv ‘telpiskās redzēšanas’ variācijas. Fotogrāfijas telpiskums un tā telpiskums, ko mēs redzam stereoskopā.)

“Un vai tas patiešām ir cits iespaids?” — Lai uz to atbildētu, es gribētu sev pajautāt, vai šajā gadījumā manī patiešām eksistē kaut kas cits. Bet kā es varu par to pārliecināties? — Es *aprakstu* to, ko es redzu, citādāk.

Noteiktus zīmējumus mēs redzam kā figūras plaknē, citus dažkārt vai arī vienmēr — telpiski.

Šeit kāds varētu vēlēties sacīt: telpiski redzēta zīmējuma redzes iespaids ir telpisks; kuba shēmai, piemēram, tas ir kubs. (Jo šā iespaida apraksts ir kuba apraksts.)

Un tad šķiet divaini, ka mūsu iespaids no dažiem zīmējumiem ir kaut kas plakans, no dažiem — kaut kas telpisks. Kāds jautā sev: “Kur tam jābeidzas?”

Vai, redzot auļojoša zirga attēlu, es *zinu* tikai to, ka tas nozīmē šo kustības veidu? Vai tā ir māņticība, ka es to attēlā *redzu* auļojošu? — Un vai arī mans redzes iespaids auļo?

Ko gan man paziņo kāds cilvēks, sakot: “Tagad es to redzu kā...”? Kādas sekas ir šim paziņojumam? Ko es varu ar to iesākt?

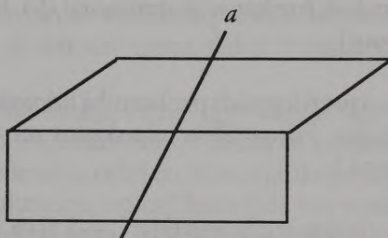
Cilvēki bieži asociē krāsas ar patskaņiem. Varētu būt tā, ka dažam labam kāds patskanis, to daudzkārt atkārtojot, maina savu krāsu. *a* viņam ir, piemēram, ‘te zils — te sarkans’.

Izteikums "Tagad es to redzu k..." varētu mums nenožīmēt neko vairāk kā tikai: "a man tagad ir sarkans."

(Savienota ar psiholoģiskiem novērojumiem, arī šī izmaiņa varētu kļūt mums nozīmīga.)

Te man nāk prātā, ka sarunās par estētikas tēmām tiek lietoti šādi vārdi: "Tev tas jāredz *tā*, tas ir *tā* domāts"; "Kad tu to redzi *tā*, tu redzi, kur ir kļūda"; "Tev šis taktis jādzird kā ievads"; "Tev tas jādzird šajā tonalitātē"; "Tev tas ir jāfrāzē *tā*" (un tas var attiekties gan uz klausīšanos, gan uz atskaņošanu).

Figūrai

jāattēlo izliekts pakāpiens un jātiek lietotai kaut kādu telpisku norišu demonstrēšanā. Šim nolūkam mēs velkam taisnu līniju *a* caur abu plakņu viduspunktiem. — Ja tagad kāds šo figūru tikai uz mirkli redz telpiski un arī tad te kā ieliektu, te kā izliektu pakāpienu, viņam šā iemesla dēļ varētu būt grūti sekot līdzī mūsu demonstrācijai. Un, ja viņam plakanie aspekti mainās ar telpiskajiem, tad tas šajā gadījumā ir tā, it kā es viņam demonstrēšanas laikā būtu rādījis pilnīgi atšķirīgus priekšmetus.

Ko nozīmē, ja es, aplūkojot kādu zīmējumu tēlotājģeometrijā, saku: "Es zinu, ka šī līnija atkal šeit parādās, bet nespēju to tādā veidā *redzēt*"? Vai tas vienkārši nozīmē, ka man trūkst veiklības, strādājot ar zīmējumu, ka es tik labi to 'nepārzinu'? — Protams, šī veiklība noteikti ir viens no mūsu kritērijiem. Par zīmējuma telpisko redzējumu mūs pārliecina noteikta veida zīmējuma 'pārzināšana'. Piemēram, noteikti žesti, kas norāda uz telpiskām attiecībām: smalkas izturēšanās nianšes.

Es redzu, ka attēlā bulta caururbj kādu zvēru. Tā viņam ir trāpījusi kaklā un izdūrusies ārā sprandā. Attēls ir siluets. — Vai tu *redzi* bultu vai arī tikai *zini* to, ka šim divām bultas daļām jāreprezentē viena bulta?

(Salīdzini ar Kēlera savstarpēji cauri izspiedušos sešstūru figūru.)

"Bet tā taču nav *redzēšana!*" — "Tā tomēr ir redzēšana!" — Abiem viedokļiem jābūt iespējamam jēdzieniskam attaisnojumam.

Tā tomēr ir redzēšana! *Kādā ziņā* tā ir redzēšana?

“Pirmajā brīdī parādība ir pārsteidzoša, tomēr tai noteikti tiks atrasts fizioloģisks izskaidrojums.” —

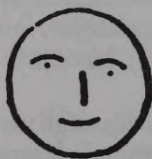
Mūsu problēma nav kauzāla, bet jēdzieniska.

Ja bultas caururbtā zvēra vai savstarpēji cauri izspiedušos sešstūru attēls būtu parādīts tikai vienu mirkli un man to pēc tam vajadzētu aprakstīt, tad *tas* arī būtu mans apraksts; ja man to vajadzētu uzzīmēt, tad es noteikti būtu uzzīmējis kādu ļoti kļūdainu kopiju, bet tā parādītu zināma veida bultas caururbtu zvēru vai divus sešstūrus, kas izspiežas viens otram cauri. Proti: es *nepielaistu* zināma veida kļūdas.

Pirmais, kas man šajā attēlā duras acīs: te ir divi sešstūri.

Tālāk es tos uzlūkoju un jautāju sev: “Vai es patiešām redzu tos *kā* sešstūrus?” — proti, visu to laiku, kamēr tie man ir acu priekšā. (Turklāt pieņemot, ka to aspekts nav izmainījies.) — Un es vēlētos atbildēt: “Es nedomāju par tiem visu laiku *kā* par sešstūriem.”

Kāds man saka: “Es tūlīt ieraudzīju tos *kā* divus sešstūrus. Jā, tas bija *viss*, ko es ieraudzīju.” Bet *kā* lai es to saprotu? Es domāju, ka uz jautājumu “Ko tu redzi?” viņš līdzīgā veidā būtu atbildējis ar šo aprakstu un nebūtu arī rīkojies ar to *kā* tikai ar vienu no iespējamībām. Tādējādi viņa apraksts līdzinās atbildei “Kāda seja”, ja viņam būtu parādīta šī figūra

Labākais apraksts, ko es varu dot par to, kas man tikai vienu mirkli tika parādīts, ir *šāds*: ...

“Tas bija iespajds par zvēru, kas saslējies uz pakāļkājām.” Tātad tika izveidots pilnīgi noteikts apraksts. — Vai tā bija *redzēšana* vai kāda doma?

Nemēģini pats sevī analizēt pārdzīvojumu!

Protams, varētu būt arī tā, ka es attēlu redzu vispirms *kā* kaut ko citu un tad saku sev: “Lūk, tie ir divi sešstūri!” Tātad aspekts ir izmainījies. Bet vai tas pierāda, ka es to patiešām *redzēju* *kā* kaut ko noteiktu?

“Vai tas ir *īsts* redzes pārdzīvojums?” Jautājums ir šāds: kādā ziņā tas ir tāds?

Šeit grūti saskaīt to, ka es nodarbojos ar jēdzienu noteikšanu. *Jēdziens* uzspiež sevi. (To tu nedrīksti aizmirst.)

Kādā gadījumā es to sauktu tikai par zināšanu, nevis par redzēšanu? — Iespējams, gadījumā, kad kāds cilvēks darbojas ar attēlu kā ar darba zīmējumu, *lasa* to kā gaismas kopiju. (Izturēšanās smalkās nianšes. — Kāpēc tās ir *svarīgas*? Svarīgas ir to sekas.)

“Man tas ir kāds bultas caururbts zvērs.” Es ar to apejos tādā veidā; tā ir mana *attieksme* pret figūru. Tā ir viena nozīme tam, ka to sauc par ‘redzēšanu’.

Bet vai tādā pašā nozīmē es varu sacīt arī: “Man tie ir divi sešstūri”? Ne tādā pašā nozīmē, bet līdzīgā.

Tev jāpadomā par to lomu, kuru attēli, kam ir gleznas raksturs (pretstatā darba zīmējumiem), spēlē mūsu dzīvē. Un šeit nekādā ziņā nepastāv vienveidība.

Salīdzināšanai: cilvēki dažkārt piekar pie sienas aforismus. Bet nedara to ar mehānikas teorēmām. (Mūsu attieksme pret tiem abiem.)

No cilvēka, kurš zīmējumu redz kā noteiktu zvēru, es sagaidu pavisam ko citu nekā no cilvēka, kurš tikai zina, kas zīmējumam jāreprezentē. Varbūt labāka būtu šāda izteiksme: mēs *aplūkojam* fotogrāfiju, attēlu pie sienas kā pašu objektu (cilvēku, ainavu utt.), kas tajā ir reprezentēts.

Tas nav nepieciešami tikai tā. Mēs viegli varētu sev priekšstatīt cilvēkus, kuriem pret līdzīgiem attēliem nebūtu šāda attieksme. Piemēram, cilvēkus, kurus atbaidītu fotogrāfijas, jo bezkrāsaina seja, pat varbūt tikai mērogā samazināta seja, viņiem neliktos cilvēciska.

Ja es tagad saku: “Mēs aplūkojam portretu kā cilvēku,” — kad un cik ilgi mēs to darām? *Vienmēr*, kad mēs to vispār redzam (un, pieņemsim, neredzam to kā kaut ko citu)?

Es varētu to apstiprināt un tādējādi būtu noteicis aplūkošanas jēdzienu. — Tomēr pastāv jautājums, vai mums ir svarīgs vēl kāds cits ar iepriekšējo saistīts jēdziens, proti, redzēt-tā jēdziens, kuram ir vieta tikai tad, kad attēls mani nodarbina kā priekšmets (kurš attēlā ir reprezentēts).

Es varētu teikt: ne vienmēr attēls man *dzīvo* tajā laikā, kad es to redzu.

“Viņa attēls man smaida no sienas.” Ne vienmēr, kad attēls iekrīt man acīs, tam tas ir jādara.

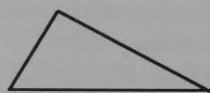
Z-P-galva. Kāds jautā sev: kā tas iespējams, ka acs, šis *punkts*, skatās kādā noteiktā virzienā? — “*Palūkojies, kā tā skatās!*” (Un turklāt arī pats teicējs ‘skatās’.) Bet, kamēr attēls tiek aplūkots, šie vārdi un darbība netiek nemitīgi atkārtota. Un tagad — kas ir šis “*Palūkojies, kā tā skatās!*” — vai tā ir sajūtas izteiksme?

(Es netiecos ar visiem šiem piemēriem sasniegt kādu pilnību. Nedz arī psiholoģisko jēdzienu klasifikāciju. Piemēriem vienīgi jānovieto lasītājs tādā stāvoklī, lai viņš pats varētu sev palīdzēt jēdzieniskās neskaidrībās.)

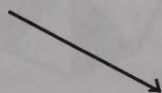
“Es tagad redzu to k...” sader kopā ar “Es mēģinu to redzēt kā...” vai “Es vēl nespēju to redzēt kā...”. Tomēr es nespēju konvencionāli pieņemt lauvas attēlu redzēt *kā* lauvu, tikpat maz — *kā* tieši šo burtu. (Bet pavisam vienkārši, piemēram, — *kā* karātavas.)

Nejautā tagad sev: “Kā tas notiek ar *mani?*” — Jautā: “Ko es zinu par citiem?”

Kādā veidā tiek spēlēta spēle: “Tas varētu būt arī *tas*”? (*Tas*, kas figūra vēl varētu būt, proti, *tas*, kā šī figūra varētu tikt redzēta, — nav vienkārši kāda cita figūra. Cilvēkam, kurš saka: “Es redzu

kā

” —, tas varētu nozīmēt vēl

daudz ko citu.)

Bērni spēlē šo spēli. Viņi, piemēram, saka, ka kaste tagad ir māja; un pēc tam tā tiek visā pilnībā interpretēta kā māja. Tajā ir ieausta izdoma.

Un vai bērns šajā gadījumā kasti *redz* kā māju?

“Viņš pilnīgi aizmirst, ka tā ir kaste; faktiski viņam tā ir māja.” (Un tam ir noteiktas pazīmes.) Vai tad nebūtu arī pareizi teikt, ka viņš to *redz* kā māju?

Un cilvēks, kurš būtu spējīgs spēlēt šo spēli un noteiktā situācijā ar īpašu izteiksmi izsauktos: "Tagad tā ir māja!" —, dotu izteiksmi aspekta uzplaiksnījumam.

Ja es dzirdētu kādu runājam par Z-P-attēlu un *tagad* viņš noteiktā veidā teiktu kaut ko par zaķa sejas īpašo izteiksmi, tad es sacītu, ka šobrīd viņš attēlu redz kā zaķi.

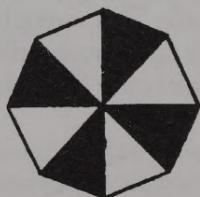
Bet viņa balss un žesti palikuši tādi paši — it kā izmainījies būtu objekts, beidzot *kļūstot* par zaķi vai pili.

Es lieku atkārtot muzikālu tēmu un ar katru reizi spēlēt to lēnākā tempā. Beidzot es saku: "*Tagad* tas ir pareizi" — vai: "*Tagad* tas ir maršs", "*Tagad* tā ir deja." — Aspekta uzplaiksnījums izsaka sevi arī *šajā* balss tonī.

'Izturēšanās smalkās nianšes.' — Kad muzikālās tēmas saprašanu izsaka tas, ka es to svilpoju ar pareizo izteiksmi, tad tas ir šādu smalku nianšu piemērs.

Trīsstūra aspekti: tas ir tā, it kā *priekšstats* būtu nonācis saskarsmē ar redzes iespaidu un šī saskarsme kādu laiku saglabātos.

Tomēr šajā gadījumā šie aspekti atšķiras (piemēram) no pakāpiena izliektā un ieliektā aspekta. Arī no figūras

(es to saukšu par "dubultkrustu") aspektiem — balts krusts uz melna pamata un melns krusts uz balta pamata.

Tev jāatceras, ka aspektu maiņas aprakstam katrā atsevišķā gadījumā ir cits veids.

(Tieksme sacīt: "Es to redzu *tā*" —, ar vārdiem "to" un "tā" norādot uz vienu un to pašu lietu.) Vienmēr izslēdz kādu privāto objektu šādā veidā: pieņem, ka tas nepārtraukti mainās; bet tu to nepamani, jo atmiņa tevi nepārtraukti maldina.

Par dubultkrusta abiem aspektiem (es saukšu tos par aspektiem A) mēs, piemēram, varam vienkārši paziņot, pārmaiņus norādot uz brīvi stāvošu baltu un uz brīvi stāvošu melnu krustu.

Protams, varētu iedomāties, ka tā būtu primitīva reakcija bērnam, kurš vēl nespēj runāt.

(Tādējādi, paziņojot aspektus A, tiek norādīts uz dubultkrusta vienu daļu. — Bet līdzīgā veidā nav iespējams aprakstīt Z- un P-aspektus.)

‘Aspektus Z un P redz’ tikai tas, kurš ir abu zvēru izskata lietpratējs. Aspektiem A līdzīga nosacījuma nav.

Z-P-galvu kāds var vienkārši noturēt par zaķa galvas attēlu, dubultkrustu — par melna krusta attēlu, bet trīsstūra figūru vienu pašu nav iespējams noturēt par apgāzta priekšmeta attēlu. Lai redzētu šādu trīsstūra aspektu, tiek lietota *priekšstatīšanas spēja*. ✓

Aspektiem A nav būtiski, lai tie būtu telpiski; melnam krustam uz balta pamata nav būtiski, lai tam fonā būtu balta plakne. Kādam cilvēkam varētu iemācīt jēdzienu ‘melns krusts uz citas krāsas pamata’, nerādot viņam neko citu kā tikai uz papīra loksnēm uzzīmētus krustus. ‘Fons’ šajā gadījumā ir vienkārši krusta figūras apkārtne.

Aspekti A nav saistīti ar iespējamiem maldiem tādā pašā veidā kā kuba vai pakāpiena telpiskie aspekti.

Es spēju kuba shēmu redzēt kā kasti; — bet vai es spēju to redzēt arī tā: vienreiz kā papīra, citreiz kā skārda kasti? — Kas man būtu jāatbild, ja kāds mani pārliecinātu, ka *viņš* to spēj? — Šeit es jēdzienam varu novilkt robežu.

Tomēr padomā par izteiksmi ‘*sajust*’ saistībā ar attēla aplūkošanu. (“Cilvēks jūt, ka šī viela ir miksta.”) (*Zināt* sapni. “Un es *zināju*, ka... bija istabā.”)

Kādā veidā bērnam māca (teiksim rēķināšanā), sakot: “Tagad liec šos punktus kopā!” — vai arī: “Tagad *tie* ir saderīgi”? Skaidrs, ka sākotnēji skolniekam vārdu “likt kopā” un “būt saderīgam” nozīme ir bijusi atšķirīga no šīs — kaut ko tā vai tā *redzēt*. — Tā ir piezīme par jēdzieniem, nevis apmācības metodēm.

Vienu aspektu *veidu* varētu saukt par “organizācijas aspektiem”. Ja aspekts izmainās, tad saderīgas ir tās aspekta daļas, kas agrāk bija nesaderīgas.

Es spēju trīsstūrī tagad redzēt *to* kā virsotni, *to* kā pamatu — tagad atkal *to* kā virsotni un *to* kā pamatu. — Skaidrs, ka skolnieks, tikai pirmoreiz iepazīsies ar virsotnes, pamata u.c. jēdzieniem, nespēj pateikt vārdus: “Tagad es redzu *to* kā virsotni.” — Bet sacītais man nenožīmē pieredzes teikumu.

Tikai par tādu cilvēku, kurš *ir spējīgs* noteiktā veidā veikli izmantot figūru, sacīs, ka tagad viņš redz *to*, bet tagad *to*.

Šā aspektu maiņas pārdzīvojuma pamatā ir tehnisko paņēmienų pārvaldīšana.

Tomēr — cik savādi, ka loģiskajam nosacījumam jābūt tādām, lai kāds cilvēks to un *pārdzīvotu*! Tu taču nesaki, ka tikai tas, kurš *ir spējīgs* to un to paveikt, ‘izjūt zobu sāpes’. — No tā izriet, ka šajā gadījumā nevar būt runa par vienu un to pašu pārdzīvojuma jēdzienu. Tas ir cits, lai arī radniecīgs, jēdziens.

Tikai par tādu, kurš *spēj* to un to, ir mācījies, pārvalda to un to, ir jēga teikt, ka viņam *ir šāds* pārdzīvojums.

Un, ja tas skan divaini, tad tev jāatceras, ka redzēšanas *jēdziens* šeit tiek modificēts. (Līdzīga pārdomāšana bieži ir vajadzīga, lai aizdzītu reibonim līdzīgo izjūtu matemātikā.)

Mēs runājam, veidojam izteikumus un tikai *vēlāk* iegūstam to dzīves attēlu.

Jo kā gan citādi es spētu redzēt, ka šī bailīguma poza ir, pirms es būtu uzzinājis, ka tā ir tieši poza, nevis šīs būtnes anatomiska īpatnība.

Bet vai tas nenožīmē to, ka es *šo* jēdzienu, kas patiešām attiecas ne *tikai* uz vizuālo, līdz ar to nevaru lietot redzamā aprakstam? — Un tomēr — vai man nevarētu būt tīri vizuāls bailīguma pozas vai biklas sejas jēdziens?

Šādu jēdzienu tad varētu salīdzināt ar jēdzieniem ‘mažors’ un ‘minors’, kuriem, no vienas puses, ir vērtība, aprakstot izjūtas, bet kurus var lietot arī vienīgi uztvertās struktūras aprakstam.

Epitets “skumīgs”, ja to attiecina uz sejas līnijām, raksturo, piemēram, līniju grupēšanos ovālā. Ja to attiecina uz cilvēku, tam ir cita (lai arī radniecīga) nozīme. (Bet tas *nenožīmē*, ka skumīga sejas izteiksme būtu *līdzīga* skumju izjūtai!)

✓ Apdomā arī šādu gadījumu: sarkanu un zaļu es spēju tikai redzēt, bet ne dzirdēt, — tomēr skumjas, ciktāl es spēju tās redzēt, spēju arī dzirdēt.

Tagad padomā par izteiksmi “Es dzirdēju žēlu melodiju”! Un tagad par jautājumu: “Vai viņš *dzird* žēlumu?”

Un, ja es atbildu: “Nē, viņš to nedzird; viņš to tikai jūt,” — kas ar to tiek pateikts? Šai ‘sajūtai’ taču nevar pat uzrādīt kādu sajūtu orgānu.

Daži šajā gadījumā vēlētos atbildēt: “Protams, ka es to dzirdu!” — Daži: “Īstenībā es to *nedzirdu*.”

Tomēr tas ļauj konstatēt jēdzieniskas atšķirības.

Uz iespaidu, ko mums atstāj kāda seja, mēs reaģējam citādāk nekā cilvēks, kurš to neatpazīst kā nobijušos (vārda *pilnā* nozīmē). — Bet es šajā gadījumā *negribu* sacīt, ka mēs šo reakciju pamanām savos muskuļos un locītavās un ka tā arī ir šī ‘sajūta’. — Nē, mums šeit ir modificēts *sajūtas* jēdziens.

Par kādu cilvēku varētu teikt, ka viņš ir akls attiecībā uz sejas *izteiksmi*. Bet vai tāpēc kaut kā trūktu viņa redzes orgāniem?

Bet tas, protams, nav fizioloģijas jautājums. Fizioloģiskais šeit ir loģiskā simbols.

Ko cilvēks uztver, izjūtot melodijas nopietnību? — Neko tādu, ko varētu paziņot, atkārtojoš dzirdēto.

Par brīvi izvēlētu rakstu zīmi — piemēram, šādu

ſ

— es

spēju sev priekšstatīt, ka tas ir pilnīgi korekti uzrakstīts kāda sveša alfabēta burts. Vai arī — ka tas ir uzrakstīts kļūdaini; un, proti, kļūdaini tādā vai citā veidā: piemēram, pavirši vai tipiski bērnišķīgi neveikli, vai birokrātiski samāksloti. Tas varētu novirzīties no korekti uzrakstīta burta dažādos veidos. — Ietverot šo burtu ar saviem izdomājumiem par to, es spēju redzēt to dažādos aspektos. Un šim gadījumam ir cieša radniecība ar ‘vārda nozīmes pārdzīvošanu’.

Es vēlētos teikt, ka tas, kas šeit uzplaiksnās, saglabājas tikai tik ilgi, cik ilgi es noteiktā veidā nodarbojos ar aplūkojamo objektu. (“Palūkojies, kā viņš skatās.”) — ‘Es vēlētos teikt’ — bet vai tas tā *ir*? — Pajautā sev: “Cik ilgi mani kaut kas pārsteidz?” — Cik ilgi man tas ir *jauns*?

Aspektā ir klāt kāda fizionomija, kas pēc tam pazūd. Tas ir gandrīz tā, it kā tur būtu kāda seja, ko es vispirms *atdarinu* un tad pieņemu, to neatdarinot. — Un vai tas patiešām nav pietiekams izskaidrojums? — Tomēr vai tas nav pārāk lielā mērā pietiekams?

“Es novēroju līdzību starp viņu un viņa tēvu dažas minūtes, tad vairāk to nemanu.” — Tā varētu teikt, ja viņa seja izmainītos un tikai uz īsu brīdi izskatītos līdzīga tēva sejai. Bet tas var arī nozīmēt: pēc dažām minūtēm viņu līdzība mani vairs nepārsteidz.

“Cik ilgi tu apzināties līdzību pēc tam, kad tā tevi bija pārsteigusi?” Kā varētu atbildēt uz šo jautājumu? — “Drīz es par to vairs nedomāju” vai “Laiku pa laikam tā mani atkal pārsteidza”, vai “Es vairākkārt iedomājos: cik viņi tomēr ir līdzīgi!”, vai “Kādu minūti es noteikti biju izbrīnīts par šo līdzību”. — Aptuveni tā varētu izskatīties atbildes.

Es vēlētos jautāt: “Vai *vienmēr* tajā laikā, kad es redzu kādu priekšmetu (piemēram, šo skapi), es arī *apzinos* tā telpiskumu, dziļumu?” Vai es to *jūtu*, tā sakot, visu laiku? — Bet veido šo jautājumu trešajā personā. — Kad tu sacītu, ka viņš to apzinās vienmēr? kad pretējo? Tādā veidā, protams, varētu viņam jautāt, — bet kā viņš iemācītos uz šo jautājumu atbildēt? — Viņš zina, ko nozīmē “nepārtraukti just sāpes”. Bet tas viņu šeit tikai mulsinās (kā tas mulsina arī mani).

Vai es viņam ticu, ja viņš tagad saka, ka viņš nepārtraukti apzinās dziļumu? Un, ja viņš saka, ka viņš to apzinās tikai laiku pa laikam (varbūt, kad viņš par to runā), — vai tad es *tam* ticēšu? Man šķiet, ka šīs atbildes balstās uz aplama pamata. — Tomēr tas tā nebūtu, ja viņš sacītu, ka priekšmets viņam dažkārt parādās kā plakans, dažkārt — kā telpisks.

polkstenis Kāds cilvēks man stāsta: “Es skatos uz puķi, bet domāju par kaut ko citu un neapzinās tās krāsu.” Vai es to saprotu? — Es varu iedomāties tam jēgpilnu kontekstu; teiksim, viņš turpinātu šādi: “Tad pēkšņi es to *redzeju* un pazinu kā to, kura...”

✓ Vai arī: “Ja es toreiz būtu novērsies, tad nespētu pateikt, kādā krāsā tā bija.” “Viņš skatījās uz puķi, to neredzot.” — Tā mēdz būt. Bet kas tam ir kritērijs? — Protams, šeit var atrast visdažādākā veida gadījumus.

“Tagad es vairāk skatos uz formu nekā uz krāsu.” Tikai neļauj šādam izteiksmes pavērsienam sevi apmulsināt. Vēl jo vairāk, nejauc: “Kas gan tur, acīs vai smadzenēs, varētu norisināties?”

Līdzība mani pārsteidz, pēc tam pārsteigums izzūd.

Tā pārsteidza mani tikai dažas minūtes, tad vairs ne.

Kas šajā gadījumā norisinājās? — Ko es spēju atcerēties? Man ienāk prātā mana sejas izteiksme, es varētu to atkārtot. Ja kāds, kas mani pazīst, ieraudzītu manu seju, viņš sacītu: “Šajā brīdī tevi kaut kas pārsteidza viņa sejā.” — Man nāk prātā arī tas, ko es šādā gadījumā saku sev, varbūt skaļi vai pie sevis. Un tas arī viss. — Bet vai tad tas nav šis pārsteigums? Nē. Tas ir pārsteiguma izpausmes; bet tās arī *ir* tas, ‘kas norisinās’.

Vai pārsteigums ir skatīšanās + domāšana? Nē. Šeit *krustojas* daudzi mūsu jēdzieni.

(‘Domāt’ un ‘runāt priekšstatā’ — es nesaku “runāt pašam ar sevi” — ir atšķirīgi jēdzieni.)

Objekta krāsām atbilst redzes iespaida krāsas (ši dzēšlapa man izskatās sārtā, un tā ir sārtā) — objekta formai atbilst redzes iespaida forma (tas man izskatās taisnstūrveidīgs, un tas ir taisnstūrveidīgs) — bet tas, ko es uztveru aspekta uzplaiksnījumā, nav objekta īpašība, tā ir iekšēja attiecība starp to un citiem objektiem.

Tas ir gandrīz tāpat, it kā ‘zīmju redzēšana šajā kontekstā’ būtu kādas domas atbalss.

“Redzēšanā atbalsojusies doma” — kāds vēlētos teikt.

Iedomājies pārdzīvojuma psiholoģisko izskaidrojumu. Lai tas būtu šāds: aplūkojot figūru, skatiens atkal un atkal pārslid savam objektam, veidojot noteiktu trajektoriju. Trajektorija atbilst acu ābola svārstībām skatīšanās gaitā. Var notikt tā, ka viens šāds kustības veids lēcienvēidīgi pāriet citā un tie savstarpēji mainās (aspekti A). Noteiktas kustību formas ir fizioloģiski neiespējamas; tāpēc es nespēju, piemēram, kuba shēmu redzēt kā divas caurejošas prizmas. Un tā tālāk. Tas būtu izskaidrojums. — “Jā, tagad es zinu, ka tas ir *redzēšanas* veids.” — Tagad tu esi iavedis jaunu, fizioloģisku, redzēšanas kritēriju. Un tas var aizsegt veco problēmu, bet nespēj to atrisināt. — Tomēr šo piezīmju mērķis bija parādīt mums to, kas notiek tad, kad mums tiek piedāvāts fizioloģisks izskaidrojums. Psiholoģijas jēdziens neskats atrodas virs šā izskaidrojuma. Tomēr mūsu problēmas daba līdz ar to kļūst skaidrāka.

Vai es patiešām katru reizi redzu kaut ko citu vai arī tikai interpretēju dažādos veidos to, ko redzu? Es tiecos piekrist pirmajam. Bet kāpēc? — Interpretēt — tā ir domāšana, darbība; redzēt — tas ir stāvoklis.

Tagad ir viegli pazīt gadījumus, kuros mēs *interpretējam*. Interpretējot mēs veidojam hipotēzes, kuras var izrādīties aplamas. — “Es redzu šo figūru kā...” var verificēt tikpat mazā mērā (vai arī tikai tajā pašā nozīmē) kā “Es redzu mirdzošu sarkano”. Pastāv arī līdzība vārda “redzēt” lietojumā abos kontekstos. Tikai nedomā, ka tu jau iepriekš zini, ko šeit nozīmē “redzēšanas stāvoklis”! Ļauj, lai tev nozīmi *iemāca* lietojums.

Daudz kas redzēšanā mums šķiet miklains, tāpēc ka redzēšana visā savā kopumā mums nešķiet pietiekami miklaina.

Aplūkojot fotogrāfiju ar cilvēkiem, mājām, kokiem, mums tajā netrūkst telpiskuma. Nebūtu viegli to aprakstīt kā krāsu plankumu sakopojumu uz plaknes, tomēr tas, ko mēs redzam stereoskopā, izskatās telpisks pavisam citādā veidā.

(Nekas nav mazāk pašsaprotams kā tas, ka mēs ar divām acīm redzam ‘telpiski’. Ja divi redzes attēli saplūst vienā, mēs kā rezultātu varētu gaidīt izplūdušu attēlu.)

Aspekta jēdziens ir radniecīgs priekšstata jēdzienam. Vai arī: jēdziens ‘tagad es redzu to kā...’ ir radniecīgs jēdzienam ‘tagad es sev priekšstatu *to*’.

Vai tad tas neattiecas uz fantāziju — kaut ko dzirdēt kā noteiktas tēmas variāciju? Un tomēr tādējādi kaut kas tiek uztverts.

“Priekšstati to sev izmainītu šādā veidā, un tev būs kaut kas cits.” Ir iespējams veikt pierādījumu priekšstatā.

Aspektu redzēšana un priekšstatišana ir pakļauta gribai. Pastāv pavēle: “Priekšstati sev *to*!” — un tad: “Tagad redzi šo figūru *tā*!” —, bet nepastāv: “Tagad redzi šo lapu *zaļu*!”

Šajā vietā rodas jautājums: vai varētu būt cilvēki, kuriem trūktu spējas kaut ko redzēt *kā kaut ko*, — un kā gan tas būtu? Kādas tam būtu sekas? — Vai šo defektu varētu salīdzināt ar krāsu aklumu vai ar absolūtās dzirdes trūkumu? — Mēs vēlētos to saukt par “aspektaklumu” — un pārdomāt

tālāk, ko tas varētu nozīmēt. (Jēdzienisks pētījums.) Aspektaklam cilvēkam nav iespējams redzēt aspektu A maiņu. Bet vai viņam nebūs iespējams pazīt arī to, ka dubultkrusts ietver vienu melnu un vienu baltu krustu? Tātad vai viņam nebūs iespējams tikt galā ar uzdevumu: "Parādi man starp šīm figūrām tādu, kas ietver melnu krustu"? Nē. To viņam jābūt spējīgam izpildīt, bet, to darot, viņš nespēs pateikt: "Tagad tas ir melns krusts uz balta fona!"

Vai viņam jābūt aklam attiecībā pret divu seju līdzību? — Bet tātad arī pret to, ka tās ir vienādas vai aptuveni vienādas? To es negribētu apgalvot. (Viņam būtu jābūt spējīgam izpildīt šāda veida pavēles: "Atnes man kaut ko, kas izskatās kā *tas*!")

Vai viņam nebūs iespējams redzēt kuba shēmu kā kubu? — No tā neizrietētu, ka viņš nespēs to pazīt kā kuba reprezentāciju (piemēram, kā darba zīmējumu). Tomēr viņam šie aspekti nemainītos lēcienveidīgi. — Jautājums: vai viņam noteiktos apstākļos būs iespējams šo shēmu, tāpat kā mums, *noturēt* par kubu? — Ja nē, tad diez vai to varētu saukt par aklumu.

'Aspektaklamam' pret attēliem vispār būtu citāda attieksme nekā mums.

(Šāda veida anomālijas mēs varam sev viegli priekšstatīt.)

Aspektaklums būs *radniecīgs* 'muzikālās dzirdes' trūkumam.

Šā jēdziena svarīgums atrodas jēdzienu 'aspekta redzēšana' un 'vārda nozīmes pārdzīvošana' saistībā. Jo mēs vēlamies jautāt: "Kā trūkst cilvēkam, kurš *nepārdzīvo* vārda nozīmi?"

Kā, piemēram, trūktu tam, kurš nesaprastu lūgumu izrunāt vārdu "pasaka" tā, lai tas nozīmētu darbības vārdu, — vai kādam, kurš neizjustu, ka vārds, izrunājot to desmit reižu pēc kārtas, zaudē savu nozīmi un paliek par tukšu skaņu?

Tiesā, piemēram, varētu iztirzāt jautājumu, kādā nozīmē cilvēks ir domājis kādu vārdu. Un to var secināt, balstoties uz noteiktiem faktiem. — Tas ir jautājums par *nodomu*. Bet vai līdzīgā veidā varētu būt nozīmīgs jautājums par to, kā cilvēks kādu vārdu — piemēram, vārdu "banka" — ir pārdzīvojis?

Pieņemsim, ka es būtu ar kādu vienojies par slepenu valodu; vārds "tornis" nozīmētu banku. Es saku viņam: "Tagad dodies uz torni!" — viņš saprot un attiecīgi rīkojas, bet vārds "tornis" šādā lietojumā viņam šķiet svešs, viņš vēl nav 'pieņēmis' tā nozīmi.

“Kaut kas taču manī norisinās, — izjusti lasot kādu dzejoli, stāstījumu, — kas tāds, kas nenorisinātos tad, ja es pārskatītu rindiņas tikai tāpēc, lai iegūtu informāciju.” — Uz kādu norisi es šeit tēmēju? — Teikums *skan* citādāk. Es uzmanīgi sekoju savai intonācijai. Dažkārt kāds vārds ir izteikts nepareizā tonī, vārds ir pārāk daudz vai pārāk maz izcelts. Es to ievēroju, un tas parādās manā sejas izteiksmē. Vēlāk es varētu runāt par mana priekšlasījuma detaļām, piemēram, kļūdām balss tonī. Dažkārt man rādās kāds attēls, it kā kāda ilustrācija. Jā, tas, šķiet, palīdz lasīt ar pareizu izteiksmi. Un es varētu minēt vēl daudz ko līdzīgu. — Es varu arī kādu vārdu izrunāt tādā balss tonī, kas izceļ tā nozīmi pārējo vidū, gandrīz tā, it kā vārds būtu lietas attēls. (Un to, protams, var noteikt arī teikuma uzbūve.)

Kad es, izteiksmīgi lasot, izrunāju šo vārdu, tas ir pilnīgi savas nozīmes piepildīts. — “Kā tas iespējams, ja nozīme ir vārda lietojums?” Raug, mana izteiksme bija saprotama tēlaini. Bet ne jau tādā veidā, it kā es būtu šo attēlu izvēlēties — tas man sevi ir it kā uzspiedis. — Tomēr vārda tēlainais lietojums nevar nonākt konfliktā ar sākotnējo.

To, kāpēc tieši *šis* attēls man sevi piedāvā, varbūt varētu izskaidrot. (Padomā tikai par izteiksmi un izteiksmes “trāpīgs vārds” nozīmi.)

Bet, ja man kāds teikums var parādīties kā vārdiska glezna, pat vairāk — ja atsevišķs vārds teikumā var parādīties kā attēls, tad mani vairs nepārsteidz tas, ka vārds, izrunāts izolēti un bez mērķa, šķiet nesam sevī noteiktu nozīmi.

Padomā šajā sakarībā par kādu īpašu maldu veidu, kas izgaismo šīs lietas. — Es pastaigājos ar kādu paņīnu pilsētas apkārtnē. Sarunas gaitā atklājas, ka pēc maniem priekšstatiem pilsēta atrodas no mums pa labi. Šim pieņēmumam ne tikai nav *nekāda* apzināta pamata, bet pat pavisam vienkāršas pārdomas varētu mani pārliecināt, ka pilsēta atrodas no mums pakreisi. Uz jautājumu, *kāpēc* pēc maniem priekšstatiem pilsēta meklējama *šajā* virzienā, es sākumā nespēju dot atbildi. Man nav *nekāda pamata* būt par to pārliecinātam. Bet, lai gan nav nekāda pamata, šķiet, es tomēr saskatu noteiktus psiholoģiskus cēloņus. Proti, noteiktas asociācijas un atmiņas. Piemēram, šādas: mēs taču gājām gar kādu kanālu, un es arī līdzīgos apstākļos biju gar tādu gājis, un pilsēta toreiz atradās labajā pusē. — Es varētu mēģināt atrast savas nepamatotās pārliecības cēloņus it kā psihoanalītiskā veidā.

“Bet kas ir šis savādais pārdzīvojums?” — Protams, tas nav savādāks par jebkuru citu; tas ir tikai citādāka veida pārdzīvojums nekā tie, kurus mēs uzskatām par pašiem fundamentālākajiem, piemēram, citādāks nekā sajūtu iespaidi.

“Es jūtos tā, it kā zinātu, ka pilsēta atrodas tur.” — “Es jūtos tā, it kā vārds “Šūberts” atbilstu Šūberta darbiem un viņa sejai.”

Tu vari sev pateikt vārdu “klāt” un turklāt tā, lai vienreiz tas tev nozīmētu pavēli, otrreiz apstākļa vārdu. Un tagad pasaki: “Klāt galdu!” — un pēc tam: “*Nāc klāt!*” — Vai *viens un tas pats* pārdzīvojums pavada vārdu abos gadījumos — vai tu esi par to drošs?

Ja uzmanīga ieklausīšanās man parāda, ka es šajā spēlē vārdu pārdzīvoju vienreiz *tā*, otrreiz *tā*, — vai tā man neparāda arī, ka es runas plūdumā bieži *vispār neko* nepārdzīvoju? — Jo jautājums, protams, nav par to, ka man šajā gadījumā vārds nozīmēja vienreiz *to*, otrreiz *to* un ka es to tā sapratu.

Bet tādā gadījumā paliek jautājums, kāpēc tad mēs šajā vārda pārdzīvojuma *spēlē* runājam par ‘nozīmi’ un ‘tas nozīmē’. — Tas ir cita veida jautājums. — Tā ir šis valodspēles raksturīga parādība, ka mēs *šajā* situācijā lietojam šo izteiksmi: mēs esam izrunājuši vārdu *šajā* nozīmē un šo izteiksmi esam pārņēmuši no citas valodspēles.

Sauc to par sapni. Tas neko nemaina.

Ja doti divi jēdzieni — ‘resns’ un ‘vājš’ —, vai tu drīzāk tiektos sacīt, ka trešdiena ir resna un otrdiena vāja vai otrādi? (Es tiecos izšķirties par pirmo.) Vai šeit vārdiem “resns” un “vājš” ir kāda cita, nevis ikdienišķā nozīme? — Tiem ir cits lietojums. — Vai man patiešām būtu jālieto citi vārdi? Protams, ka ne. — Es gribu *šos* vārdus (ar ierasto nozīmi) lietot *šeit*. — Taču es neko nesaku par šīs parādības cēloņiem. Tie *varētu* būt asociācijas no manas bērnības. Bet tā ir hipotēze. Lai kāds arī būtu izskaidrojums — šāda mana tieksme pastāv.

Jautāts: “Ko šajā gadījumā tev īsti nozīmē ‘resns’ un ‘vājš’?” — es spētu šīs nozīmes izskaidrot tikai pavisam ikdienišķā veidā. Es *nespētu* tās parādīt ar trešdienas un otrdienas piemēriem.

Šeit varētu runāt par ‘primārām’ un ‘sekundārām’ kāda vārda nozīmēm. Tikai tas, kuram ir zināma vārda primārā nozīme, lieto to arī sekundārajā.

Tikai tam, kurš ir iemācījies rēķināt — rakstiski vai mutiski —, iespējams ar rēķināšanas jēdziena palīdzību padarīt saprotamu to, kas ir rēķināšana galvā.

Sekundārā nozīme nav ‘pārnestā’ nozīme. Ja es saku: “Patskanis *e* man ir dzeltens,” — tad tas man nenozīmē: ‘dzeltens’ pārnestā nozīmē — jo to, ko es gribu sacīt, es spēju izteikt tikai ar jēdzienu ‘dzeltens’.

Kāds cilvēks man saka: “Gaidi mani pie bankas.” Jautājums: vai tev, *izrunājot šo vārdu*, tas nozīmēja šo banku? — Tas ir tāda paša veida jautājums kā: “Vai tu, ejot pie viņa, nodomāji, ka teiksi viņam to un to?” Jautājums attiecas uz kādu noteiktu laiku (uz iešanas laiku, līdzīgi kā pirmais jautājums uz runāšanas laiku) — tomēr tas neattiecas uz *pārdzīvojumu* šajā laikā. ‘Nozīmēt to’ ir tikpat mazā mērā pārdzīvojums kā ‘nodomāt to’.

Bet kas gan tos atšķir no pārdzīvojuma? — Tiem nav pārdzīvojuma satura. Jo saturs (piemēram, priekšstatī), kas to pavada un ilustrē, nav nozīme vai nodoms.

Nodoms, *ar kuru* rīkojas, ‘nepavada’ rīcību, tāpat kā doma ‘nepavada’ runu. Gan doma, gan nodoms nav nedz ‘sadalīts’, nedz ‘nesadalīts’, tos nevar salīdzināt nedz ar atsevišķu toni, kas ieskanas darbības vai runas laikā, nedz ar kādu melodiju.

‘Runāšana’ (skaļa vai klusa) un ‘domāšana’ nav viena un tā paša veida jēdzieni; lai arī tie ir visciešākajā saistībā.

Pārdzīvojums runājot un nodoms nav vienlīdz *interesanti*. (Pārdzīvojums, iespējams, varētu kādam psihologam norādīt uz kādu ‘*neapzinātu*’ nodomu.)

“Pie šā vārda mēs abi domājam par viņu.” Pieņemsim, ka katrs no mums pie sevis pateica vienus un tos pašus vārdus — un VAIRĀK tas taču nevar nozīmēt. — Bet vai šie vārdi nebija arī tikai kāds *dīgls*? Tiem taču jāpieder kādai valodai un kontekstam, lai patiešām izteiktu domu par šo cilvēku.

Ja arī Dievs ielūkotos mūsu dvēselēs, Viņš nespētu tur redzēt to, par ko mēs runājam.

“Kāpēc tu pie šā vārda paskatījies uz mani, vai tu domāji par...?” — Tātad šajā brīdī ir kāda reakcija un tā tiek izskaidrota ar vārdiem “Es domāju par...” vai “Es pēkšņi atcerējos par...”.

Ar šo izteikumu tu attiecini sevi uz runāšanas brīdi. Un tā ir atšķirība, vai tu sevi attiecini uz šo vai uz to momentu.

Vienīgi vārdu izskaidrojums neattiecina sevi uz kādu norisi runāšanas brīdī.

Valodspēle: “Tas man nozīmē (vai toreiz nozīmēja) *to*” (ar sekojošu vārda izskaidrojumu) — ir pilnīgi atšķirīga no valodspēles: “Es tobrīd domāju par...” *Tā* ir radniecīga ar: “Tas man atgādināja par...”

“Es šodien trīs reizes atcerējos, ka man viņam jāuzraksta.” Cik svarīgs ir tas, kas manī tobrīd norisinājās? — Bet, no otras puses, cik svarīgs ir pats ziņojums, kāpēc tas mūs interesē? — Tas ļauj izveidot noteiktus secinājumus.

“Pie šiem vārdiem viņš ienāca man prātā.” — Kas ir šī primitīvā reakcija, ar kuru sākas valodspēle — kura pēc tam var tikt pārnesta šajos vārdos? Kā notiek tas, ka cilvēki lieto šos vārdus?

Šī primitīvā reakcija var būt skatiens, žests, bet arī vārds.

“Kāpēc tu mani uzlūkoji un pakratīji galvu?” — “Es gribēju likt tev saprast, ka tu...” Tam nav jāizsaka zīmju kārtula, bet gan manas darbības mērķis.

Nozīme nav norise, kas pavada šo vārdu. Jo nevienai *norisei* nevarētu būt nozīmes konsekvences.

(Līdzīgi, esmu pārliecināts, varētu sacīt: rēķināšana nav eksperiments, jo nevienam eksperimentam nevarētu būt tās īpašās sekas, kas ir reizināšanai.)

Ir svarīgas runu pavadošas norises, kas bezdomu runā bieži iztrūkst un norāda uz to. Bet *tās* nav domāšana.

“Tagad es zinu!” Kas tur norisinājās? — Tātad vai agrāk es *nezināju*, ja apstiprinu, ka tagad zinu?

Tu nepareizi to aplūko.

(Kam kalpo signāls?)

Un vai 'zināšanu' varētu saukt par izsauciena pavadījumu?

Pazīstams vārda izskats, sajūta, ka tas savu nozīmi uzņēmis sevī, ka tas ir savas nozīmes tiešs attēls, — varētu būt cilvēki, kuriem tas viss ir svešs. (Viņiem trūktu pieķeršanās saviem vārdiem.) — Un kā mēs izsakām šīs izjūtas? — Ar to, kādā veidā mēs izvēlamies un kā vērtējam vārdus.

Kādā veidā es atrodu 'pareizo' vārdu? Kādā veidā es izvēlos starp vārdiem? Pavisam noteikti es dažkārt tos it kā būtu salīdzinājis pēc smalkām smaržas atšķirībām: *tas* ir pārāk..., *tas* ir pārāk..., — *tas* ir pareizais. — Bet vienmēr es nevaru novērtēt, izskaidrot; es bieži varētu tikai sacīt: "Tas vienkārši neder." Es esmu neapmierināts un meklēju tālāk. Beidzot ienāk prātā kāds vārds: "*Tas* ir *tas*!" *Dažkārt* es varu pateikt, kāpēc. Tieši tā šajā gadījumā izskatās meklēšana un atrašana.

Bet vai vārds, kas tev ienāk prātā, 'nenāk' kādā īpašā veidā? Pievērs taču tam uzmanību! — Cieša uzmanības pievēršana man neder. Tā taču spēj atklāt tikai to, kas *tagad* norisinās *manī*.

Un kā es varu, tieši tagad, vispār ieklausīties vārdā? Man taču vajadzētu gaidīt, kamēr vārds man atkal ienāk prātā. Bet tas pat ir savādi, ka šķiet, it kā man nevajadzētu gaidīt noteiktu izdevību, bet es varētu sev izsaukt to arī tad, ja tas īstenībā nenotiek... Un kā? — Es to *spēlēju*. — Bet *ko* es varu šādā veidā pieredzēt? Ko es atdarinu? — Raksturīgas pavadošās parādības. Galvenokārt: žestus, sejas izteiksmes, intonācijas.

Ir iespējams *daudz ko* pateikt — un tas ir svarīgi — par smalku estētisku atšķirību. — Pirmais izteikums, protams, varētu būt: "*Šis* vārds der, *tas* neder" — vai tamlīdzīgi. Bet tagad vēl var iztirzāt visus sazarotos kontekstus, ko izraisa katrs no vārdiem. Pirmais spriedums tiešām *neko* neizbeidz, jo tas ir vārda *lauks*, kas ir izšķirīgs.

"Vārds man ir mēles galā." Kas tobrīd norisinās manā apziņā? Par to vispār nav runas. Lai kas arī norisinātos, tas nav tas, ko nozīmē šis izteikums. Interesantāks ir tas, kas notiek manā izturēšanās veidā. — "Vārds man ir mēles galā" — paziņo tev: vārdu, kas šeit iederas, es esmu aizmīrsis, bet ceru to atrast. Attiecībā uz pārējo vārdiskā izteiksme neizdara neko vairāk kā noteikta bezvārdu izturēšanās.

Džeimss īstenībā par to mēģina teikt: "Kāds iezīmīgs pārdzīvojums! Vārds vēl nav šeit un tomēr — kaut kādā nozīmē — jau ir šeit — vai arī kaut kas ir šeit, kas *spēj* pāraugt tikai šajā vārdā." — Bet tas vispār nav

pārdzīvojums. *Interpretēts* kā pārdzīvojums, tas patiešām izskatās savādi. Līdzīgi kā nodoms, ja to interpretē kā darbības pavadījumu, vai arī -1 interpretēts kā naturālās skaitļu rindas loceklis.

Vārdi "Tas atrodas man mēles galā" ir tikpat mazā mērā kāda pārdzīvojuma izteiksme kā šie: "Tagad es zinu, kā turpināt!" — Mēs tos lietojam *noteiktās situācijās*, un tos apņem īpaša veida izturēšanās un arī dažī raksturīgi pārdzīvojumi. Ļoti bieži tiem seko meklētā vārda *atrašana*. (Pajautā sev: "Kā būtu, ja cilvēki *nekad* neatrastu vārdu, kas tiem ir mēles galā?")

Klusējoša 'iekšējā' runa nav pusapslēpta parādība, ko uztver it kā caur kādu šķidrautu. Tā *vispār* nav apslēpta, tomēr tās jēdziens var mūs viegli apmulsināt, jo tas noiet garu ceļa gabalu plecu pie pleca ar 'ārējās' norises jēdzienu, lai arī nesakrīt ar to.

(Jautājums par to, vai iekšējas runas laikā balsenes muskuļi tiek savilkti, un tamlīdzīgs varētu būt ļoti interesants, bet tikai ne mūsu pētījumam.)

'Iekšējās runas' un 'runas' ciešā radniecība izpaužas tajā apstākli, ka iespējams dzirdami pateikt to, kas ticis teikts iekšēji, un ka iekšējo runu var *pavadīt* ārēja darbība. (Es spēju iekšēji dziedāt vai klusējot lasīt, vai rēķināt galvā un turklāt sist takti ar roku.)

"Bet iekšējā runa tomēr ir noteikta darbība, kas man jāmācās!" Protams; bet kas šeit ir 'darīt' un kas šeit ir 'mācīties'?

Ļauj, lai vārda lietojums iemāca tev tā nozīmi! (Līdzīgā veidā matemātikā var bieži sacīt: ļauj, lai *pierādījums* tev iemāca, *kas* tiek pierādīts.)

"Vai tad, rēķinot galvā, es *īstenībā* nerēķinu?" — Tu taču atšķir rēķināšanu galvā arī no ārēji novērojamas rēķināšanas! Bet to, kas ir 'rēķināšana galvā', tu spēj iemācīties tikai tā, ka tu iemācies, kas ir 'rēķināšana'; tu spēj rēķināšanu galvā iemācīties tikai tā, ka tu iemācies rēķināt.

Kāds var ļoti 'skaidri' runāt priekšstatā, ja viņš, to darot, teikuma intonāciju izdūc (ar aizvērtām lūpām). Arī balsenes kustības palīdz. Bet iezīmīgais taču ir tieši tas, ka viņš šajā gadījumā runu *dzird* priekšstatā, nevis tikai, tā sakot, *jūt* tās karkasu balsenē. (Jo tas taču ļautu arī domāt, ka cilvēki klusējot rēķina ar balsenes kustībām, kā kāds spēj rēķināt uz pirkstiem.)

Hipotēze, ka, iekšēji rēķinot, mūsu galvā norisinās tas un tas, mūs interesē tikai tāpēc, ka tā parāda izteikuma “Es saku pats sev...” iespējamo lietojumu; proti, ka no izteikuma tiek secināta fizioloģiska norise.

Tas, ka cita cilvēka iekšēji runātais man ir apslēpts, atrodas *jēdzienā* ‘iekšēji runāt’. Tikai vārds “apslēpts” šeit ir kļūdainš; jo, ja jau man tas ir apslēpts, tam būtu jābūt atklātam viņam, *viņam* tas būtu *jāzina*. Bet viņš to ‘nezina’, tikai šaubas, kas pastāv man, viņam nepastāv.

“Tas, ko kāds sev iekšēji saka, man ir apslēpts” — protams, varētu arī nozīmēt, ka parasti es nevaru to *uzminēt*, nedz arī (kas taču varētu būt iespējams) to nolasīt, piemēram, no viņa balsenes kustībām.

“Es zinu, ko es gribu, ko vēlos, par ko esmu pārliecināts, ko jūtu...” (utt. caur visiem psiholoģiskajiem darbības vārdiem) — tā ir vai nu filosofu bezjēdzība, vai arī vismaz nekādā ziņā tas *nav* spriedums *a priori*.

“Es zinu...” varētu nozīmēt “Es nešaubos...” — bet tas nenozīmē, ka vārdi “Es šaubos...” būtu *bezjēgas*, ka šaubas būtu loģiski izslēgtas.

“Es zinu” — saka tur, kur var teikt arī: “Es esmu pārliecināts” — vai: “Es sagaidu” —; kur var pārliecināties. (Bet, ja kāds man pārmet, ka dažkārt saka: “Man taču jāzina, vai es izjūtu sāpes!”, “Tikai tu spēj zināt, ko tu jūti” — un tamlīdzīgi, tad viņam jāaplūko šo runas veidu iemesli un mērķis. “Karš ir karš” taču arī nav identitātes likuma piemērs.)

Iespējams iedomāties gadījumu, kurā es *spētu* sevi pārliecināt, ka man ir divas rokas. Bet normālā gadījumā es *nespēju*. “Bet tev taču tikai vajag tās turēt acu priekšā.” — Ja es *tagad* šaubos, vai man ir divas rokas, tad es nevaru uzticēties arī savām acīm. (Tikpat labi tad es varētu pajautāt savam draugam.)

Tas ir saistīts ar to, ka, piemēram, teikumam “Zeme ir eksistējusi gadu miljonus” ir skaidrāka jēga nekā teikumam: “Zeme ir eksistējusi pēdējās piecas minūtes.” Jo tam, kurš apgalvotu pēdējo, es jautātu: “Uz kādiem novērojumiem attiecas šis teikums; un kādi novērojumi ir pretrunā ar to?” — tajā pašā laikā es zinu, kāds priekšstatu loks un kādi novērojumi ir saistīti ar pirmo teikumu.

“Jaundzimušam bērnam nav zobu.” — “Zosij nav zobu.” — “Rozei nav zobu.” — Pēdējais teikums — kāds varētu teikt — ir taču acīmredzami paties! Pat drošāks par to, ka zosi nav zobu. — Un tomēr tas nav tik skaidrs. Jo kur gan rozei būtu jāatrodas zobiem? Zosi nav zobu tās knābī. Un tai, protams, to nav arī spārnos, bet neviens, arī sakot, ka tai nav zobi, nepiešķir teiktajam šādu nozīmi. — Tomēr kā būtu, ja kāds sacītu: govš gremo savu barību un pēc tam mēslo rozi, tātad rozei ir zobi kāda dzīvnieka mutē. Tas nebūtu absurdi, jo mēs jau no paša sākuma vispār nezinājām, kur lai meklējam zobus rozei. ((Saistība ar ‘sāpes cita ķermenī’.)

Es spēju zināt to, ko domā cits, nevis to, ko es domāju.

Ir pareizi teikt: “Es zinu, ko tu domā” — un nepareizi: “Es zinu, ko es domāju.”

(Vesels filosofijas mākonis kondensējas valodas mācības pilienā.)

“Cilvēka domāšana norisinās apziņas iekšienē tādā noslēgtībā, salīdzinot ar kuru katra fiziska noslēgtība ir kā atvērtība.”

Ja būtu cilvēki, kas nepārtraukti — varbūt novērojot balseni — spētu lasīt citu klusējošo runu pašiem ar sevi, — vai arī viņi tiektos lietot pilnīgas noslēgtības attēlu?

Ja es runātu skaļi pats ar sevi kādā valodā, ko klātesošie nesaprastu, tad manas domas viņiem būtu apslēptas.

Pieņemsim, ka būtu cilvēks, kas vienmēr pareizi uzminētu, ko es domāš pats sev saku. (Šeit nav svarīgi, kā viņam tas izdodas.) Bet kas ir kritērijs tam, ka viņš to uzmin *pareizi*? Raug, es mīlu būt patiess un atzīstu, ka viņš to ir pareizi uzminējis. — Bet vai es nevarētu maldīties, vai mana atmiņa nevarētu mani maldināt? Un vai tā nevarētu notikt vienmēr, kad es — nemelojot — pasaku to, ko pie sevis esmu domājis? — Bet tagad pat šķiet, ka par to, ‘kas man iekšienē ir norisinājies’, vispār nav runas. (Es šeit veidoju palīgkonstrukciju.)

Atzišanās, ka es esmu to un to domājis, patiesuma kritērijs nav kādas norises patiess *apraksts*. Un patiesas atzišanās svarīgums nav tajā apstākli, ka pilnīgi pareizi atkārtu kādu norisi. Tas daudz vairāk rodams tajos īpašajos secinājumos, ko var iegūt no atzišanās, kuras patiesumu nodrošina īpašs *patiesīguma* kritērijs.

(Ja pieņemam, ka sapņi var sniegt mums svarīgus secinājumus par cilvēku, kurš redzējis šos sapņus, tad patiesš sapņa atstāstījums būtu tas, kas sniegtu šādu secinājumu. Jautājums, vai to, kurš redzējis sapņus, viņa atmiņa nemaldina, kad viņš pēc pamošanās atstāsta sapni, nevar rasties, ja vien mēs šeit neievedam kādu pilnīgi jaunu kritēriju atstāsta un sapņa 'saskaņai', kritēriju, kas šajā gadījumā atšķirtu patiesību no atstāsta patiesīguma.)

Pastāv spēle: 'domu uzminēšana'. Variācija par to būtu šāda: es kaut ko paziņoju A kādā valodā, kuru B nesaprot. B ir jāuzmin paziņojuma jēga. — Cits variants: es uzrakstu kādu teikumu, ko cits nevar redzēt. Viņam jāuzmin teksts vai jēga. — Vēl viens variants: man jāsaliek no fragmentiem kāds attēls; kāds cits mani nevar redzēt, bet laiku pa laikam uzmin manas domas un izsaka tās. Viņš saka, piemēram: "Kur ir šis gabaliņš?" — "*Tagad* es zinu, kur tas der!" — "Man nav ne jausmas, kas šeit der!" — "Debesis vienmēr ir tās grūtākās" utt. — bet *man* šajā laikā nebūt nav nedz skaļi, nedz arī klusējot jārunā pašam ar sevi.

Tas viss būtu domu uzminēšana; un, ja arī tas faktiski tā nenorisinās, tas domu nepadara apslēptāku par fizisku norisi, kas netiek uztverta.

"*Iekšējais* mums ir apslēpts." — Nākotne mums ir apslēpta. — Bet vai tā domā arī astronoms, kad viņš aprēķina Saules aptumsumu?

Ja es redzu kādu cilvēku lokāmiēs sāpēs un tām ir acīmredzams cēlonis, tad es šajā gadījumā nedomāju: viņa izjūtas taču man ir apslēptas.

Mēs arī sakām par kādu cilvēku, ka viņš mums ir caurredzams. Bet šādam aplūkojumam ir svarīgi tas, ka viens cilvēks otram var būt pilnīga mikla. To mēs pieredzam, kad nonākam svešā zemē ar pilnīgi svešām tradīcijām; un proti, arī tad, ja mēs pārvaldām šīs zemes valodu. Mēs *nesaprotam* cilvēkus. (Un ne jau tāpēc, ka nezinātu, ko tie saka paši sev.) Mēs nespējam atrast savu vietu viņu vidū.

"Es spēju zināt, kas viņā norisinās" vispirms ir kāds *attēls*. Tas ir pārliecinoša izteiksme pārliecībai. Tas neuzrāda pārliecības pamatus. *Tie* nav mums pie rokas.

Ja lauva spētu runāt, mēs nespētu to saprast.

Var iedomāties nodoma uzminēšanu, līdzīgu domu uzminēšanai, bet arī — kaut kā tāda uzminēšanu, ko kāds cilvēks tagad faktiski *gatavojas darīt*.

Sacīt: "Tikai viņš spēj zināt to, ko viņš ir nodomājis," — ir bez jēgas; teikt: "Tikai viņš spēj zināt to, ko viņš darīs," — nepareizi. Jo paredzējumam, kas atrodas mana nodoma izteiksmē (piemēram: "Kad pulkstenis nositis pieci, es došos mājās"), nebūt nav jāpiepildās, un to, kas īstenībā norisināsies, varētu zināt kāds cits.

Divas lietas tomēr šeit ir svarīgas: pirmkārt, ka cits cilvēks daudzos gadījumos nespēj paredzēt manu rīcību, turpretim es to spēju saskatīt savā nodomā. Un, otrkārt, ka mans paredzējums (mana nodoma izteiksmē) nebalstās uz tiem pašiem pamatiem kā viņa paredzējums par manu rīcību un secinājumi, kas jāiegūst no šiem diviem paredzējumiem, ir pilnīgi dažādi.

Es varu būt tikpat *drošs* par cita cilvēka sajūtām kā par kādu faktu. Bet tāpēc vien teikumi "Viņš ir ļoti nomākts", " $25 \times 25 = 625$ " un "Man ir 60 gadu" nekļūst par līdzīgiem instrumentiem. Izskaidrojums nav tālu jāmeklē: tā ir cita *veida* drošība. — Tas šķiet norādām uz kādu psiholoģisku atšķirību. Bet atšķirība ir loģiska.

"Bet vai patiešām nav tā, ka tu aizver acis šaubu priekšā, kad esi *drošs* par kaut ko?" — Tās man ir aizvērtas.

Vai es esmu mazāk drošs par to, ka šis cilvēks izjūt sāpes, nekā par to, ka $2 \times 2 = 4$? — Bet vai tāpēc pirmā drošticamība ir matemātiska? — 'Matemātiska drošticamība' nav psiholoģisks jēdziens.

Drošticamības veids ir valodspēles veids.

"Tikai viņš pats zina savus motīvus" — tā ir izteiksme tam, ka mēs jautājam *viņam*, kas ir viņa motīvi. — Ja viņš ir vaļsirdīgs, viņš mums tos pateiks; bet man nepietiek tikai ar vaļsirdību, lai uzminētu viņa motīvus. Šeit ir radniecība ar *zināšanas* gadījumu.

Ļauj sev būt *pārsteigtam* par to, ka ir kaut kas tāds kā šī mūsu valodspēle: atzišanās savas darbības motīvā.

Ikdienišķo valodspēļu neizsakāmā daudzveidība nenonāk līdz mūsu apziņai, jo mūsu valodas ietērps padara visu līdzīgu.

Jaunais (spontānais, 'specifiskais') vienmēr ir kāda valodspēle.

Kāda ir atšķirība starp motīvu un cēloni? — Kā mēs *atklājam* motīvu un kā — cēloni?

Pastāv šāds jautājums: "Vai tas ir uzticams veids, kā spriest par cilvēku motīviem?" Bet, lai to varētu jautāt, mums jau iepriekš jāzina, ko nozīmē "spriest par motīviem"; un to mēs neiemācāmies, pieredzot, kas ir '*motīvs*' un kas ir '*spriest*'.

Mēs spriežam par stieņa garumu un varam meklēt metodi, lai to noteiktu precīzāk vai uzticamāk. Tātad — tu saki — *tas*, kas šeit tiek noteikts, ir neatkarīgs no noteikšanas metodes. To, kas *ir* garums, nevar izskaidrot ar garuma noteikšanas metodes palīdzību. — Tā domājot, mēs izdarām kļūdu. Kādu? — Būtu savādi sacīt: "Monblāna augstums ir atkarīgs no tā, kādā veidā tajā uzkāpi." Un tāpēc 'arvien precīzāku mērīšanu' mēs vēlamies salīdzināt ar arvien tuvāku un tuvāku pieeju objektam. Bet tikai zināmos gadījumos ir skaidrs un zināmos — *tas tā nav*, ko nozīmē "pieiet tuvāk objekta garumam". Mēs nemācāmies, ko nozīmē "noteikt garumu", mācoties, kas ir *garums* un kas ir *noteikt*; tieši pretēji — vārda "garums" nozīmi mēs iemācāmies, mācoties, kas ir garuma noteikšana.

(Tādējādi vārdam "metodoloģija" ir divējāda nozīme. Par "metodoloģisku pētījumu" var saukt ne tikai fizikālu, bet arī jēdzienisku pētījumu.)

Par drošību un pārliecību mēs dažkārt gribētu teikt, ka tās ir domu nokrāsas; un tas patiesi tā ir: tām ir izteiksme runas *tonī*. Bet nedomā par tām kā par 'izjūtām' runājot vai domājot!

Nejautā: "Kas norisinās mūsos tad, kad esam droši, ka...?" —, bet gan: kā cilvēku darbībā izpaužas 'drošība, ka tas tā ir'?

"Tev gan var būt pilnīga drošība par kāda cita dvēseles stāvokli, bet tā vienmēr būs tikai subjektīva, nevis objektīva drošība." — Abi šie vārdi norāda uz atšķirību starp valodspēlēm.

Varētu būt strīds par to, kurš ir pareizais rezultāts kādam aprēķinam (piemēram, diezgan garai saskaitīšanai). Bet šādi strīdi ir reti un nav ilgstoši. To atrisinājums, kā mēs sakām, ir 'pilnīgi drošs'.

Matemātiku starpā vispārīgi nenotiek strīdi par aprēķina rezultātu. (Tas ir svarīgs fakts.) — Ja būtu citādi, piemēram, ja kāds būtu pārliecināts, ka kāds cipars ir nemanāmi izmainījies vai ka atmiņā viņu vai kādu citu ir maldinājusi utt., utt., — tad nepastāvētu mūsu jēdziens 'matemātiskā drošticamība'.

Arī šajā gadījumā vēl vienmēr varētu sacīt: "Mēs gan nevaram zināt, kāds ir aprēķina rezultāts, bet tam tomēr jābūt kādam pilnīgi noteiktam rezultātam. (Dievs to zina.) Matemātikā, protams, ir augstākā drošticamība — lai arī mums ir tikai tās aptuvenus attēls."

Bet vai es vēlos teikt kaut ko tādu, ka matemātikas drošticamība balstās uz tintes un papīra uzticamību? *Nē.* (Tas būtu *Circulus vitiosus.*) — Es neesmu pateicis, *kāpēc* matemātiķu starpā nepastāv strīdi, bet tikai, *ka* strīdi nepastāv.

Tā, protams, ir patiesība, ka ar zināma veida papīru un tinti, ja tie būtu pakļauti noteiktām izmaiņām, nebūtu iespējams rēķināt, — bet to, ka tie izmainās, varētu parādīt tikai ar atmiņas palīdzību un salīdzinot ar citiem rēķināšanas līdzekļiem. Un kā tad savukārt pierādīt tos?

Pieņemtais, dotais — varētu sacīt — ir *dzīves formas*.

Vai ir jēga teikt, ka cilvēki vispārīgi ir vienprātīgi attiecībā uz saviem spriedumiem par krāsām? Kā būtu, ja tas būtu citādi? — Viens sacītu, ka šīs puķes, ko jebkurš cits sauktu par zilām, ir sarkanas, utt., utt. — Bet ar kādām tiesībām tad šie cilvēki varētu saukt vārdus "sarkans" un "zils" par *mūsu* "krāsu vārdiem"?

Kā viņi iemācītos lietot šos vārdus? Un vai valodspēle, kuru viņi mācās, maz vairs ir tā, ko mēs saucam par 'krāsu nosaukumu' lietojumu? Šeit pastāv acīmredzamas atšķirības pakāpēs.

Bet šiem apsvērumiem jābūt noderīgiem arī matemātikai. Ja nepastāvētu pilnīga vienprātība, tad arī cilvēki nemācītos tos tehniskos paņēmienus, kurus mācāmies mēs. Tie būtu vairāk vai mazāk atšķirīgi no mūsējiem, pat līdz nepazīstamībai atšķirīgi.

"Tomēr matemātiskā patiesība ir neatkarīga no tā, vai cilvēki to izzina vai neizzina!" — Protams: teikumiem "Cilvēki ir pārliecināti, ka $2 \times 2 = 4$ " un " $2 \times 2 = 4$ " nav viena un tā pati jēga. Pēdējais ir matemātiska proposīcija, pirmais, ja tam vispār ir kāda jēga, varbūt varētu nozīmēt, ka cilvēki ir *nonākuši* pie matemātiskas proposīcijas. Abiem ir pilnīgi atšķirīgi *lietojumi*. — Bet ko varētu nozīmēt tas: "Lai arī visi cilvēki ir pārliecināti, ka $2 \times 2 = 5$, tas tomēr būs 4." — Kā izskatītos, ja visi cilvēki būtu par to pārliecināti? — Labi, es varbūt varētu sev priekšstatīt, ka viņiem būtu atšķirīga rēķināšanas sistēma vai atšķirīgi tehniski paņēmieni, ko mēs

nesauktu par “rēķināt”. Bet vai tie būtu *nepareizi*? (Vai karaļa kronēšana ir *nepareiza*? Nomumsatšķirīgām būtnēm tā varētu izskatīties augstākā mērā divaina.)

Protams, vienā nozīmē matemātika ir mācība — bet tomēr arī *darbība*. Un ‘nepareizi gājieni’ var pastāvēt tikai kā izņēmumi. Jo, ja tas, ko mēs tagad tā saucam, kļūtu par kārtulu, tad līdz ar to pati spēle, kurā šie gājieni būtu nepareizi, tiktu atcelta.

“Mēs visi mācāmies vienu un to pašu reizrēķinu.” Tā, bez šaubām, varētu būt piezīme par aritmētikas apmācību mūsu skolās — bet arī konstatācija par reizrēķina jēdzienu. (“Zirgu skriešanās sacīkstēs vispārīgi zirgi skrien, cik ātri vien var.”)

Pastāv krāsu aklums un veids, kā to konstatēt. Izteikumos par krāsām vispārīgi valda vienprātība to cilvēku starpā, kas atzīti par normāliem. Tas raksturo krāsu izteikumu jēdzienu.

Šāda vienprātība vispārīgi nepastāv jautājumā par to, vai kāda jūtu izteiksme ir īsta vai neīsta.

Es esmu drošs, *drošs*, ka viņš neizliekas; bet kāds trešais nav par to drošs. Vai es vienmēr spēju viņu pārliecināt? Un, ja nespēju, vai tad viņš izdara kādu domāšanas vai novērošanas kļūdu?

“Tu taču to nesaproti!” — tā saka, kad apšaubā to, ko mēs skaidri atzīstam kā īstu, — bet nespējam to pierādīt.

Vai pastāv ‘profesionāls’ spriedums par jūtu izteiksmes īstumu? — Arī šeit pastāv cilvēki ar ‘labāku’ un ‘sliktāku’ spriedumu.

No labāka cilvēku pazinēja sprieduma vispārīgi izrietēs pareizas prognozes.

Vai iespējams iemācīties cilvēku pazišanu? Jā; daži to spēj. Tomēr nevis ar kāda mācību kursa, bet ar ‘*pieredzes*’ palīdzību. — Vai kāds cits var šajā ziņā būt skolotājs? Protams. Viņš laiku pa laikam dod cilvēkam pareizo *mājienu*. — Tā šeit izskatās ‘mācīšanās’ un ‘mācīšana’. — Tas, ko iemācās, nav paņēmienu kopums; iemācās pareizus spriedumus. Pastāv arī kārtulas, bet tās neveido sistēmu, un tikai pieredzējis cilvēks var tās pareizi izmantot. Pretēji tam, kā tas ir ar rēķināšanas kārtulām.

Grūtākais šeit ir pareizi un neviltoti novest līdz izteiksmei šo nenoteiktību.

“Izteiksmes īstums neļauj sevi pierādīt; to var tikai izjust.” — Labi — bet kas tad norisinās tālāk ar šo īstuma izziņu? Ja kāds saka: “*Voilà ce que peut dire un coeur vraiment épris*”³⁶ — un ja viņš arī kādu citu noved pie sava ieskata, kādas ir tālākās sekas? Vai arī nav nekādas, un spēle *beidzas* ar to, ka viens nobauda to, ko otrs nenobauda?

Protams, ir *sekas*, bet tās ir izkliedētā veidā. Pieredze, tātad daudzveidīgs novērojums, var tās iemācīt; tomēr arī tās nav iespējams vispārīgi formulēt, bet gan tikai izkliedētos gadījumos var nonākt pie pareiza, auglīga sprieduma, auglīgas saistības konstatācijas. Un pati vispārīgākā piezīme dos labākajā gadījumā to, kas izskatīsies pēc kādas sistēmas drupām.

Noteikti var būt tā, ka cilvēks ar evidences palīdzību pārliecinās par to, ka kāds atrodas tādā un tādā dvēseles stāvoklī, ka viņš, piemēram, neizliekas. Bet šeit pastāv arī ‘nesvarīgas’ evidences.

Jautājums ir šāds: “Ko *veic* šīs nesvarīgās evidences?”

Iedomājies, ka ir nesvarīga evidence par kādas vielas ķīmisko struktūru (iekšēju), tadā gadījumā tomēr jābūt noteiktām *svarīgām* sekām, kas pierāda, kā tā ir evidence.

(Nesvarīgas evidences varētu kādu pārliecināt par to, ka šis attēls patiešām ir... Bet to *ir iespējams* pierādīt kā pareizu arī dokumentāri.)

Pie nesvarīgām evidencēm pieder skatienu, žesta, toņa izsmalcinātība.

Es varētu pazīt īstu mīlošu skatienu, atšķirot to no tāda, kas tikai izliekas (un, protams, ka es šajā gadījumā spēju sniegt ‘svarīgus’ apstiprinājumus savam spriedumam). Bet es varētu būt pilnīgi nespējīgs aprakstīt atšķirību. Un ne tādēļ, ka man zināmajās valodās tai nebūtu piemērotu vārdu. Kāpēc lai es vienkārši neievestu jaunus vārdus? — Ja es būtu ļoti talantīgs gleznotājs, tad, domājams, spētu attēlā reprezentēt gan īstu, gan liekuļotu skatienu.

Pajautā sev: kā cilvēki mācās iegūt šādu ‘skatienu’? Un kā šāds skatiens var tikt izmantots?

Izlikšanās, protams, ir tikai īpašs gadījums tam, lai kāds, piemēram, parādītu sāpju izteiksmi, kad viņš neizjūt sāpes. Ja tas vispār ir iespējams, tad kāpēc lai tā vienmēr būtu izlikšanās, — kas ir ļoti īpašs izturēšanās paraugs dzīves norisē?

✓ Bērnam ir daudz jāiemācās, pirms viņš spēj izlikties. (Suns nespēj liekuļot, bet nespēj būt arī atklāts.)

Jā, varētu būt iespējams pat tāds gadījums, kurā mēs sacītu: "Šis cilvēks ir pārliecināts, ka viņš izliekas."

XII

Ja jēdzienu veidošanās var tikt izskaidrota ar dabas faktiem, vai tad mums gramatikas vietā nebūtu jāinteresējas par to, kas ir gramatikas pamats dabā? — Mūs noteikti interesē arī jēdzienu atbilstība ļoti vispārīgiem dabas faktiem. (Tādiem dabas faktiem, kas savas vispārības dēļ parasti mūs nepārsteidz.) Bet mūsu interese nevirzās atpakaļ uz šiem iespējamajiem jēdzienu veidošanās cēloņiem; mēs nepaplašinām dabas zinātņi; nedz arī dabas vēsturi — jo mēs taču varam arī izdomāt saviem mērķiem dabīgo vēsturi.

Es nesaku: ja tie un tie dabas fakti būtu citādi, tad cilvēkiem būtu citādi jēdzieni (hipotēzes nozīmē). Bet gan: ja kāds ir pārliecināts, ka zināmi jēdzieni ir pilnīgi pareizi, un ja mums būtu citi, tad mēs nespētu ieskatīt kaut ko tādu, ko ieskatām tagad, — tad lai viņš sev priekšstata zināmus ļoti vispārīgus dabas faktus citādāk, nekā tas ir pierasts, un citādāku jēdzienu veidošanās viņam kļūs saprotama.

Salīdzini kādu jēdzienu ar gleznošanas veidu: jo vai tad arī mūsu gleznošanas veids nav patvaļīgs? Vai mēs spējam kādu gleznošanas veidu (piemēram, ēģiptiešu.) izvēlēties pēc patikas? Vai runa ir tikai par glīto un neglīto?

XIII

Kad es saku: "Pirms pusstundas viņš bija šeit" —, proti, atceroties to, — tad tas nav tagadnes pārdzīvojuma apraksts.

Atmiņas *pārdzīvojumi* ir atcerēšanos pavadošās parādības.

Atcerēšanās norisei nav pārdzīvojuma satura. — Vai tad to nevar zināt ar introspekcijas palīdzību? Vai *tā* tieši neparāda, ka šeit nav nekā, kad es lūkojos pēc kāda satura? — Bet introspekcija varētu to parādīt tikai brīdī pa brīdim. Un tā pat nevar man parādīt, ko nozīmē vārds "atcerēties", tādējādi — *kur* būtu jāmeklē pēc kāda satura!

Ideju par atmiņas saturu es iegūstu, tikai salīdzinot psiholoģiskos jēdzienus. Tas ir līdzīgi divu *spēļu* salīdzināšanai. (Futbolā ir *vārti*, tautasbumbā tādu nav.)

Vai varētu iedomāties šādu situāciju: kāds pirmo reizi savā dzīvē kaut ko atceras un saka: "Jā, tagad es zinu, kas ir 'atcerēšanās', kā atcerēšanās *darbojas*." — Kā viņš zina, ka šī izjūta ir 'atcerēšanās'? Salīdzini: "Jā, tagad es zinu, kas ir 'dabūt pa pirkstiem'!" (Varbūt viņš pirmo reizi ir dabūjis elektrisko triecienu.) — Vai viņš zina, ka tā ir atcerēšanās, jo to ir izsaucis pagājušais? Un kā viņš zina, kas ir pagājušais? Viņš taču iemācās pagātnes jēdzienu atceroties.

Un kā gan nākotnē viņš zinās, kā atcerēšanās darbojās?

(No otras puses, varētu varbūt runāt par izjūtu "Sen, sen atpakaļ", jo šeit ir balss tonis, žests, kas pieder pie noteiktiem stāstījumiem par pagājušiem laikiem.)

XIV

Psiholoģijas apjukums un neauglība netiek izskaidrota, saucot to par “jaunu zinātni”; tās stāvoklis nav salīdzināms, piemēram, ar fizikas stāvokli tās pirmsākumos. (Drīzāk ar noteiktu matemātikas nozaru stāvokli. Kopu teorija.) Proti, psiholoģijā pastāv eksperimentāla metode *un jēdzienisks apjukums*. (Kā otrā gadījumā jēdzienisks apjukums un pierādījuma metodes.)

Eksperimentālās metodes pastāvēšana ļauj mums uzskatīt, ka mums ir līdzeklis, lai atrisinātu problēmu, kas mūs uztrauc; kaut arī problēma un metode nesaskaroties paiet viena otrai garām.

Par matemātiku ir iespējams pilnīgi tāds pats pētījums kā mūsu pētījums par psiholoģiju. Tas tikpat lielā mērā būs *matemātisks* kā otrs — psiholoģisks. Tajā *netiks* rēķināts, tātad tā, piemēram, nebūs loģistika. Tam varētu derēt nosaukums — pētījums par ‘matemātikas pamatiem’.

PIEZĪMES

¹Johans Nestrojs (1801—1862) — austriešu rakstnieks un aktieris.

²Frenks Ramzijs (1903—1930) — angļu loģiķis.

³Pjēro Srafa (1898—1983) — itāļu un angļu ekonomists. No 1939. gada Kembridžas universitātes profesors.

⁴Ikreiz, kad viņi (pieaugušie) nosauca kādu priekšmetu un līdztekus balsij vērsās pie tā kaut kādā veidā ar savu ķermeni, es redēju un sapratu to, ka ar šīm skaņām viņi domāja to priekšmetu, uz kuru vēlējās norādīt. Tādējādi viņu vēlēšanās kļuva skaidra no viņu ķermeņa kustībām: visu cilvēku dabiskās valodas, kas ar sejas un acu izteiksmi un citu locekļu darbošanos, kā arī ar balss skaņu norāda uz dvēseles izjūtām, prasot, turot savā īpašumā, noraidot vai izvairoties no kādas lietas. Un tā, bieži dzirdot lietojam vārdus dažādos teikumos to pareizajās vietās, es pamazām aptvēru, kādām lietām šie vārdi kalpo kā zīmes, un, ielauzījies šajās zīmēs mēli, es tās lietoju, lai izteiktu savas vēlmes. (*Latīņu val.*)

⁵Gegenstand (*vācu val.*), object (*angļu val.*).

⁶Bedeutung (*vācu val.*), meaning (*angļu val.*).

⁷Gotlobs Frēge (1848—1925) — vācu matemātiķis, loģiķis un filsofs.

⁸Der Fall ist (*vācu val.*), is the case (*angļu val.*).

⁹Bescheiden (*vācu val.*), modest (*angļu val.*).

¹⁰Nothing (*vācu val.*), Excalibur (*angļu val.*).

¹¹Resp.: nosaukuma.

¹²Tulkots no vācu/angļu teksta.

¹³Bertrāns Rasels (1872—1970) — angļu loģiķis un filsofs.

¹⁴Tātad kas ir laiks? Ja neviens to man neprasa, tad zinu, bet, ja to man gribētos paskaidrot jautātājam, tad nezinu (*latīņu val.*)

¹⁵Seelisch (*vācu val.*), mental (*angļu val.*).

¹⁶Manuskriptā: ...rindu $x=1, 3, 5, 7, \dots$, izvērsot par rindu x^2+1 . (*Orīģinālizdevuma redakcijas piezīme.*)

¹⁷Resp.: piederēt.

¹⁸Denkend sprechen (*vācu val.*), think while we talk (*angļu val.*). "Pētījumu" komentētāji gan norāda, ka angļu tulkojums nes tieši tās konotācijas, no kurām Vitgenšteins mēģinājis izvairīties, proti, pieņēmumu par kādu duālu procesu. Latviskais tulkojuma variants arī mēģina izvairīties no šķietamas norādes uz duālu domāšanas un runas norisi.

¹⁹Adelberta fon Šamiso (1781—1838) — franču izcelsmes vācu rakstnieka pasakas “Pētera Šlēmila brīnišķīgais stāsts” personāži.

²⁰Zahlzeichen (*vācu val.*), numerals (*angļu val.*) un Zahlen (*vācu val.*), numbers (*angļu val.*). Vācu termini, kas burtiski būtu jātulko: “skaitļu zīmes” un “skaitļi”, labāk atklāj Vitgenšteina tekstā minētā nepiemērotā izteiksmes veida avotu.

²¹Gedankenlosen (*vācu val.*), without thought (*angļu val.*). Latviski būtu jāsaka nevis “bezdomu”, bet “mehānisks izpildījums”, tomēr tādā gadījumā pazustu pretstats “domājošam izpildījumam”.

²²Viljams Džeimss (1842—1910) — amerikāņu filozofs un psihologs, viens no pragmatisma virziena filosofijā dibinātājiem. Vitgenšteins “Pētījumos” vairākkārt atsaucas uz Džeimsa darbu “Psiholoģijas principi” (“Principles of Psychology”).

²³Vitgenšteins izmanto simboliku, kas atšķiras no pašlaik matemātiskajā loģikā pieņemtās normas. Teikuma jēga ir šāda: ja funkcijai F pie argumenta a ir jēga, tad funkcijai F ir jēga pie visām mainīgā x vērtībām.

²⁴Personāži Johana Volfanga Gētes (1749—1832) lugā “Gece fon Berlihingens”; 2. cēliens, 1. aina.

²⁵Darstellung (*vācu val.*), representation (*angļu val.*).

²⁶Visredzamākais un vislietotākais līdz ar to savukārt ir visai apslēpts, un tā atklāšana ir kaut kas jauns (*latīņu val.*). ✓

²⁷Deutung (*vācu val.*), interpretation (*angļu val.*).

²⁸Platona dialoga “Teaitēts” fragments tulkots no Vitgenšteina vācu valodas teksta.

²⁹Zusammenhang (*vācu val.*), context (*angļu val.*).

³⁰Šāds saskaņojums pastāv arī latviešu valodā.

³¹Kristiāns Goldbahs (1690—1764) — vācu matemātiķis. Vēstulē Leonhardam Euleram (1707—1783) izvirzījis skaitļu teorijas problēmu, kas ietveras pierādījumā, ka katrs vesels skaitlis, kas ir lielāks vai vienāds ar seši, var tikt izteikts kā trīs pirmskaitļu summa.

³²Vācu vārds “Glaube” nozīmē gan epistemoloģisku terminu — “belief” (*angļu val.*), “pārliecība” (*latv. val.*), gan reliģisku attieksmi — “faith” (*angļu val.*), “ticība” (*latv. val.*).

³³Gribēt teikt (*franču val.*).

³⁴Šajā paragrāfā Vitgenšteins strikti formulē “Pētījumos” daudzkārt lietoto darbības vārdu “meinen” (*vācu val.*), “to mean” (*angļu val.*) un “denken” (*vācu val.*), “to think” (*angļu val.*) atšķirību; sk. pēcvārdu.

³⁵Vitgenšteins izmantojis amerikāņu psihologa Jozefa Džastrova (1863—1944) grāmatu “Fact and Fable in Psychology”.

³⁶Lūk, ko varētu sacīt īsteni iemilējusies sirds (*franču val.*).

TULKOTĀJU PĒCVĀRDS

I

“Filosofiskie pētījumi” ir viens no diviem L. Vitgenšteina (1889—1951) “kanoniskajiem” tekstiem — tādā nozīmē, ka līdzās “Loģiski filosofiskajam traktātam” tas ir darbs, kuru filosofs pats gatavoja — un lielā mērā sagatavoja — klajā laišanai savas dzīves laikā. Vitgenšteina atstātais mantojums tekstuāli ir ievērojami plašāks par to, kas ietverts šajās divās samērā nelielajās grāmatās. Lielāko daļu no šā mantojuma aizņem dažāda veida piezīmes, abu galveno darbu sākotnējie varianti, lekciju un sarunu pieraksti, kā arī citi materiāli, kuru kultūrvēsturiskā nozīme ir tāda, ka tie kalpo kā liecinājumi par viena no XX gadsimta ievērojamākajiem filosofiem radošajiem meklējumiem. Vitgenšteina filosofijas pētniekiem tie dod iespēju izsekot filosofa uzskatu dinamikai un papildināt viņa mācības pamatnostādnes ar izsmalcinātām interpretatīvām niansēm. Taču fundamentāla nozīme XX gadsimta filosofiskās domas attīstības kontekstā ir un paliek šiem diviem Vitgenšteina darbiem — “Loģiski filosofiskajam traktātam”¹, kas iznāca 1921. gadā, un “Filosofiskajiem pētījumiem”, kas nonāca pie lasītāja 1953. gadā — divus gadus pēc autora nāves. Saturiski šajos divos darbos ietverta visa Vitgenšteina mācības kvintesence, tie spilgti manifestē viņa filosofiskās domāšanas novatorisko raksturu, un abi — katrs citādā veidā — iezīmē to paradigmātisko pavērsieni pašas filosofiskās refleksijas būtības un metodes izpratnē, kas saistāms gan ar tā saucamā agrīnā (“Traktāts”), gan ar vēlākā (“Pētījumi”) perioda nostādņēm. “Traktāta” un “Pētījumu” — Vitgenšteina agrīno un vēlāko uzskatu

¹ Oriģinālnosaukums šim darbam tā sarakstīšanas gaitā bijis “*Logisch-Philosophische Abhandlung*”. Taču, publicējot grāmatā, Vitgenšteins pieņēmis Dž. Mūra ieteikto latīnisko nosaukumu “*Tractatus Logico-Philosophicus*”.

izveides un to savstarpējo attieksmju izsekošana, tāpat kā abu šo darbu ietekmes izkārtošana saistībā ar modernā pasaules redzējuma ģenēzi, ir aizraujošs filosofiski vēsturisks un intelektuāls pētījums. Šeit rodama ne viena vien intriga — gan par “Traktāta” recepciju divdesmito un trīsdesmito gadu Vīnes pulciņa loģiski pozitīviskajā vidē; gan par Vitgenšteina dzīves likločiem un uzskatu evolūciju šajā posmā; gan par daudzīnātajām lekcijām Kembridžas universitātē trīsdesmito gadu nogalē, uz kuru pamata izauga viņam uzticīgo (un pret citiem Vitgenšteina mācības cienītājiem — greīzsirdīgo) sekotāju loks. Šeit var runāt par Vitgenšteina sarežģīto profesionālo un cilvēcisko saskarsmi ar viņa domu un diskusiju biedriem — Kembridžas intelektuāļiem, pieminot kaut vai sākotnējo draudzību un vēlāko atsalmu attiecībās ar ievērojamo angļu filosofu B. Raselu — vienu no dedzīgākajiem “Traktāta” slavinātājiem un “Pētījumu” noliedzējiem.

Var rasties jautājums — kāpēc latviešu lasītājam piedāvājam Vitgenšteina vēlinā darba — “Filosofisko pētījumu” un nevis hronoloģiski un saturiski sākotnējā — “Loģiski filosofiskā traktāta” latviskojumu? Atbilde rodama apsvērumos, kas saistāmi ar šo darbu relatīvo aktualitāti tieši mūsdienu kultūras kontekstā. “Traktāts” un “Pētījumi” iznāca ar apmēram trīsdesmit gadu atstarpi; šajā laikā bija norisinājušies ne tikai dramatiski vēsturiski notikumi — kā, piemēram, otrais pasaules karš; arī filosofiskās domas frontēs bija izkarotas batālijas, bija noskaidroti uzvarētāji un zaudētāji. Riskējot nedaudz vienkāršot XX gadsimta intelektuālās dzīves tematizāciju, var sacīt, ka “Traktāta” idejas, kuras Vitgenšteins iznēsāja pirmā pasaules kara gaitās, ir devušas spēcīgu radošu impulsu loģiskā pozitīvisma filosofijas izveidei un attīstībai. Bet loģiskais pozitīvisms savukārt ir ļoti nozīmīga parādība filosofiskās domas vēsturē: balstoties uz pēdējo gadsimtu zinātniskās izziņas sasniegumiem, Vīnes pulciņa dalībnieki — dziļas erudīcijas un plašas amplitūdas domātāji — izveidoja filosofiskās refleksijas un eksaktās zināšanu teorijas sintēzi, kura tālaika garīgajā gaisotnē pamatoti pretendēja uz aplūkojamo jautājumu (un plašākā nozīmē — uz visu cilvēces problēmu) stingri zinātnisku, galīgu atrisinājumu. Cik lielā mērā šādas pretenzijas saskan (vai nesaskan) ar “Traktātā” paustajām atziņām, cik lielā mērā paša Vitgenšteina dzīves izjūta identificējama ar šāda veida kultūroptimismu — tas ir jautājums, kas skatāms vispārējā Vitgenšteina intrigas minēšanas kontekstā; taču fakts paliek fakts, ka loģiskā pozitīvisma pamatpostulāts — verifikācijas princips, tā ietvaros kultivētais zinātnes un metafizikas pretnostādījums un visas metafiziskās (it īpaši ētiskās, estētiskās un reliģiskās) refleksijas iznīcinošā kritika — smēlās iedvesmu no “Traktāta” vispārējās ievirzes, kā arī no šajā darbā eksplicīti paustajām atziņām.

Loģiskā pozitīvisma ietekme uz visu XX gadsimta domāšanas manieri ir neapstrīdama un paliekoša; taču kā koherenta, savā starpā pietiekami saistītu uzskatu sistēma, kā "skola" loģiskais pozitīvisms piedzīvoja kaut arī krāšņu, taču īsu mūžu. Jau sešdesmitajos, septiņdesmitajos gados filosofiskās dzīves apcerētāji par to varēja runāt pagātnes izteiksmē. Daļēji šādu stāvokli noteica ārējie apstākļi: Vīnes pulciņš beidza pastāvēt, sākoties otrajam pasaules karam; taču daudz būtiskāki izrādījās imanentie cēloņi, kas sakņojās šā filosofiskā virziena paustajās pretenzijās uz zinātniskumu un paša zinātniskuma, racionalitātes jēdziena transformācijās. Līdz ar to viena daļa no "Traktāta" problemātikas — vismaz tā daļa, ka tieši saistāma ar loģiskā pozitīvisma interpretāciju — mūsdienās aplūkojama vien kā ideju vēstures fenomens. Turpretim jautājumu loks un filosofiskās jaunrades atradumi, kas sastopami "Pētījumos", joprojām veido modernās filosofiskās kultūras nozīmīgu daļu; tie joprojām ir produktīvi filosofiskās refleksijas darbarīki; vēl vairāk — tie turpina ieņemt aizvien plašāku lietojamību dažādos kultūras apjēgsmes novados.

Kur meklējami "Filosofisko pētījumu" aktualitātes un produktivitātes cēloņi? Atbilde daļēji jau sniegta iepriekšminētajā tēzē par loģiskā pozitīvisma (un plašākā nozīmē — par visa scientisma) uzrādīto mazspēju, sastopoties ar XX gadsimta otrās puses globālajām, kā arī intīmi garīgajām personiskās esmes problēmām. Filosofiskā šķēluma reakcija uz scientismu izpaudusies kā pievēršanās eksistenciāli iracionālistiskajai domāšanas manierei — kā to spilgti apliecina franču eksistenciālisma popularitāte Eiropas kultūrā pēc otrā pasaules kara. Dažādi variējoties, iracionālistiskie motīvi pārceļojuši arī postmoderniskajās dekonstruktīvisma koncepcijās, atkailinot un arī padziļinot Rietumu civilizācijas garīgo krīzi. Emocionāli sakāpināti vērsoties pret scientisma optimistiskajām pretenzijām, nedrīkstētu aizmirst, ka tieši loģisku un analītisku refleksijas formu izkopšana ir un paliek viens no būtiskākajiem Eiropas intelektuālās kultūras pienesumiem cilvēces gara kustībā. Vitgenšteina filosofija kopumā un it īpaši tās vēlinā — ar "Pētījumiem" saistāmā — daļa ir Eiropas racionālistiskās tradīcijas visdabiskākais turpinājums mūsdienu apstākļos. Turpinājums un arī oriģināls tālākvirzījums, neparasts teorētiskās domāšanas pavērsiens, kas saistāms ar esamības un domāšanas, objektivitātes un subjektivitātes, vispārīgā un individuālā un citu tradicionālo filosofisko kategoriju savstarpējās saspēles meklējumiem.

XX gadsimta filosofiskās dzīves apcerēšanai veltītajās publikācijās šo tradicionālās racionālistiski kritiskās domas ieiešanu jaunā attīstības lokā pieņemts saukt par "lingvistisko pavērsienu". Līdzīgi tam, kā paša

Vitgenšteina daiļrades agrīnā un vēlīnā posma saskarsmi mēdz dēvēt par pāreju no loģiskās uz lingvistisko analīzi. Tieši "Pētījumu" pievēršanās valodas izpratnei, valodas, domāšanas un esamības savstarpējo attieksmju noskaidrošanai ir pamatā tam intelektuālās refleksijas pavērsienam, kas spēj nodrošināt visadekvātāko — kritisku un konstruktīvu — cilvēces pašreizējās situācijas apzināšanu.

Varētu jautāt — kāpēc tieši valodas filosofijai tiek piedēvētas tādas spējas? Un atbilde būtu šāda: tā iemesla dēļ, ka savā ziņā visa filosofija, jebkurš pašapceres akts ir valodisks, komunikatīvs, — vienalga, vai domātais sarunājas pats ar sevi, ar citiem cilvēkiem vai ar "Visumu", vai ar Dievu. Dzīvot valodā — tas ir cilvēka (cilvēces) esamības veids; visa radītā pasaule "runā" uz cilvēku, un viss, ko cilvēks pats radījis pasaulē, sniedz liecību civilizācijas noteiksmju, kultūras zīmju, tradīcijas kārtulu veidā. Ieaugot valodas zīmju kopībā, indivīds humanizējas, socializējas; ar valodas palīdzību izdala sevi no kopības, iegūst identitāti, apzinās sevi un, pievēršoties savai apziņai, nonāk vissarežģītākās problēmas priekšā: domāšana par domāšanu ir pašizziņas augstākā virsotne. Vitgenšteins risina jautājumu par domāšanas robežām — par to, ko var un ko nav iespējams domāt — kā jautājumu par valodas jēgveidojošo funkciju. Par to, ko valodā var un ko nevar izteikt. Vārds, teikums, propozīcija, kultūras zīme tikai tad kļūst par vārdu, teikumu, propozīciju vai kultūras zīmi, kad tie tiek ne tikai "izrunāti", bet arī "sadzirdēti", kad ceļā no "runātāja" pie "klausītāja" tie iegūst jēgu un kad šīs jēgas saprašana tiek pierādīta tālākā lietojumā.

Valodspēle, zīme, nozīme, jēga, lietojums, noteikumi, kārtulas, robeža — lūk, dažas no kategorijām, kas tiek aktualizētas "Filosofiskajos pētījumos" un kuru skaidrošanai Vitgenšteins izvērš negaidītas un trāpīgas analogijas, izdara tālejošus secinājumus par cilvēka domāšanas (un cilvēka situācijas) izpratnes iespējamību un neiespējamību, tādējādi ļaudams dziļāk ielūkoties gan pašam sevi, gan apkārtējā īstenībā ne tikai ar iespējamības un neiespējamības apzināšanos, bet arī saņemot atziņu darbarīkus savas varēšanas pilnvērtīgākai izmantošanai. Tieši šajā apstākli saskatāms "Pētījumu" oriģinālās metodoloģijas konstruktīvais raksturs un tās piemērotība pašreizējai pēcscientificajai garīgās dzīves situācijai. Tieši tāpēc uzskatām, ka arī latviešu lasītājam pirmām kārtām nepieciešams iepazīties ar Vitgenšteina vēlīnās daiļrades filosofiskajiem pētījumiem, lai, balstoties uz šā pamata, varētu tālāk iedziļināties visai plašajā un daudzpusīgi sazarotajā analītiskās un lingvistiskās filosofijas pasaulē, kura veido nozīmīgu — un Latvijas apstākļos nepelnīti novārtā atstātu — modernās filosofijas daļu.

Vitgenšteins pats, būdams savdabīga un pretrunīga personība, neviennozīmīgi vērtēja savas filosofiskās radošās darbības iespējamās augļus. Tas sakāms arī par viņa pārdomām sakarā ar "Pētījumu" sagatavošanu ceļā pie lasītāja. Daļu no šiem vērtējumiem atradisim šā izdevuma "Priekšvārdā"; vēl citi sastopami daudzajos "Priekšvārdā" uzmetumos un piezīmēs, kas raksturo šīs grāmatas tapšanas radoši mokošo ceļu. To kopējā iezīme: Vitgenšteins uzskatīja, ka centies noformulēt teorētiskās problēmas, kas bija nobriedušas risinājumam un ko vienā vai otrā veidā jau izteikuši arī citi; filosofš necerēja, ka viņam "šajos tumšajos laikos" būs daudz domubiedru un sekotāju; viņš bija pārliecināts, ka, ja tās "kādam palīdzēs domāt pašam", to ietekme varētu būt jūtama "varbūt pēc simts gadiem".

"Filosofiskajos pētījumos" ietvertās idejas ir reizē vienkāršas un sarežģītas. Vienkāršas tāpēc, ka lingvistiskā pavērsiena prasība ir atteikties no metafiziskas frāzainības un emocionālas piepacceltības un runāt par nozīmīgām esamības problēmām vienkārši un jēgpilni — tā, kā mēs to darām savā ikdienas valodā. Runāt tā, lai būtu ne tikai "pateikts", bet arī "saprasts". Un tas, izrādās, ir pats grūtākais...

Vitgenšteina "Filosofiskie pētījumi" kļuvuši par kanonisko tekstu iespaidīgai komentējošas un interpretējošas literatūras straumei. Tajā paustās idejas atradušas izmantojumu plašā kultūrkonteksta diapazonā. Ceram, ka šā teksta tulkojums latviešu valodā rosinās tās izmantot arī Latvijas pašreizējās sociālās un kultūras dzīves izpratnes padziļināšanai. Katrs tulkojums jau arī ir sava veida interpretācija. Tāpēc piedāvājam lasītājam galvenos filosofiskos un valodiskos apsvērumus, kuru dēļ izvēlējamies, mūsuprāt, Vitgenšteina domai visatbilstošāko un mūsu kultūrtradīcijai vispiemērotāko latviskojumu.

II

Domājot par tulkotāja uzdevumiem un iespējām, nāk prātā F. E. D. Šleiermahera atziņa, ko savā darbā "Tulkošanas nabadzība un spožums" atkārtoti Ortega i *Gasetes*: "Tulkošana — tas ir process, kuru var paveikt divās pretējās nozīmēs: vai nu autoru pietuvināt lasītāja valodai, vai arī lasītāju pietuvināt autora valodai. [...] Tikai tad, kad mēs atraujam lasītāju no viņa valodiskajām iemaņām un piespiežam viņu kustēties autora valodisko iemaņu sfērā, mēs tulkojam šā vārda istajā nozīmē."² Viens no veidiem, kā varētu piespiest filosofisku tekstu lasītāju "kustēties autora

²Ortega i *Gasetes* H. Tulkošanas nabadzība un spožums // Kentaurs. — 1994. — Nr. 6. — 103. lpp.

valodisko iemaņu sfērā", būtu jaunas, oriģināltekstam atbilstīgas terminoloģijas radišana. Tomēr, tulkojot Vitgenšteina "Pētījumus", šīs tēzes konsekventa īstenošana rada zināmas grūtības, jo tādas "īstas" (piemēram, Kanta vai Hēgeļa, arī Vitgenšteina "Traktāta", filosofijas nozīmē) terminoloģijas "Pētījumos" nav. Tas izskaidrojams ar Vitgenšteina izpratni par filosofijas uzdevumiem un valodas uzbūvi. Ja filosofijas uzdevums ir atvest vārdus atpakaļ no to metafiziskā uz to ikdienas lietojumu, atrast vārdiem īsto kontekstu, "mājvietu", kurā tiem ir intersubjektīvi saprotama nozīme, tad tāda īpaša filosofiska terminoloģija nemaz nav iespējama, turklāt mājvieta tulkojumā izmantotajiem vārdiem, protams, ir pati tulkojuma valoda. Filosofiska terminoloģija nav iespējama arī tāpēc, ka pat ikdienas valodā vārdiem nozīme veidojas tieši vārdu lietojumā, tā ir iesaistīta mūsu dzīves norišu regularitātēs un nav atkarīga — kā tradicionāli ticis uzskatīts — no objekta, ko pārstāv vārds un kas tad arī būtu šim vārdam piekārtotā vienīgā nozīme; vēl jo mazāk filosofijas terminu nozīme ir atkarīga no kādas metafiziskas būtības. Vitgenšteina filosofiskās piezīmes neliek cilvēkam domāt par kādu ārpusvalodisku pasaules vai valodas struktūru, kuras tvērumam autora valodā tad tulkotājs varētu tuvināt lasītāja valodu, bet gan aicina domāt — precīzi un skaidri — pašam savā (šajā gadījumā — latviešu) valodā.

Protams, jautājums nav tik vienkāršs, jo Vitgenšteina pētījumi un piezīmes par dažādiem valodas lietojuma veidiem nav gluži tas pats, ko mēs veicam ikdienā, dažkārt izsakoties par savu valodu vai runas veidu. Tāpēc domātāja tekstā parādās viņa izpratni un pieeju raksturojoši termini. Tomēr šis vārds šajā gadījumā būtu jāliek pēdīnās, jo termini "Pētījumos" ir nevis kādas valodas teorijas zinātniskā aparāta sastāvdaļas, bet drīzāk Vitgenšteina jaunieviesti vārdi vai vārdu savienojumi, kas norāda uz tādas daudzveidīgas parādības kā valoda nepakļaušanos teorijai, uz to, ka iespējams runāt tikai par daudzām radniecīgām parādībām, kuras nav atraujamas no mūsu dzīvesveida vārda plašākajā nozīmē, un nav jēgas teoretizēt par valodu vispār. Valodas daudzveidīgumu Vitgenšteina vēlīnajos tekstos raksturo termins *Sprachspiel/language-game*³, kas konsekventi tulkots

³Šeit un tālāk pirmais minēts vācu oriģināla vārds un aiz slīpās svītras angļu tulkojuma variants. Angļu tulkojums ir nozīmīgs vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, "Pētījumu" pirmizdevums paralēli oriģinālteksam ietvēra arī tulkojumu angļu valodā. Otrkārt, Vitgenšteins pats lasīja lekcijas angļu valodā, atsevišķos gadījumos diktēja šajā valodā savas piezīmes (piemēram, "Zilā grāmata" un "Brūnā grāmata") un īsu brīdi mēģināja rakstīt angļiski arī savas piezīmju grāmatiņas "Piezīmes lekcijām par "Privāto pieredzi" un "Sajūtu datiem"." Un, treškārt, Vitgenšteina tekstu interpretācijas, diskusijas par tiem un viņa ideju ietekme galvenokārt attīstās tieši angļu valodas sfērā.

kā *valodspēle*, savukārt termins *Lebensform/form of life* norāda uz valodspēļu saistību ar mūsu dzīves un praktisko darbību regularitātēm un ir tulkots kā *dzīves forma*. (Valodas daudzveidību un tās saistību ar mums piemītošo izturēšanās veidu un praktiskajām darbībām kopumā gan vairāk izsaka šo vārdu daudzskaitļa formas — *valodspēles* un *dzīves formas*.) Izšķiršanās par atbilstīgā jaunvārda *valodspēle* radīšanu notika tāpēc, lai apliecinātu Vitgenšteina veikto pārvērsienu pieejā valodas analīzei, arī tāpēc, ka latviešu valodas vārdi “valodas spēle” varētu vedināt lasītāju saprast tos kā norādi uz valodas poētiskajām iespējām. Termins *dzīves formas* saglabā vācu un angļu variantā ietverto vārdu “forma”, lai arī tas šķiet pārāk sauss un dzīves dažādo norišu daudzveidību neizsakošs vārds, taču cits iespējama variants — *dzīvesveids* — latviešu valodā ir jau ieguvis šaurāku nozīmi.

Vēl viens vārds, kuram tulkojumā tika vairāk vai mazāk konsekventi mēģināts lietot vienu noteiktu ekvivalentu un kas arī saistīts ar Vitgenšteina ieskatiem par valodas uzbūvi un funkcionēšanu, ir termins *Regel/rule*. Vitgenšteins to lieto, lai raksturotu līdzību starp tādām parādību grupām kā valoda, spēle, matemātika u.c., turpretim latviešu valodā mēs esam pieraduši runāt, piemēram, par spēles noteikumiem, valodas likumiem u.tml. Lai uzsvērtu šo Vitgenšteina skatījumu, izvēlējamies latviešu valodā retāk lietotu vārdu *kārtula* kā tulkojumu terminam *Regel/rule*, dažkārt tomēr attiecīgo “Pētījumu” paragrāfu iesākot ar ikdienišķāko izteiksmes veidu, piemēram, sākot runāt par “spēles noteikumiem” un tad pārejot uz “spēles kārtulām”.

Līdzīgi kā iepriekšminētajā gadījumā, arī citu Vitgenšteina vēlīnajai filosofijai nozīmīgāko terminu latviskošanā kāda viena noteikta ekvivalenta lietošana nav stādīta par pašmērķi — ja saglabāta zināma konsekvence, tad drīzāk ņemot vērā “Pētījumu” kritisko lomu attiecībā pret iepriekšējo filosofisko tradīciju, kurā daži no Vitgenšteina izmantotajiem un analizētajiem vārdiem patiešām ierādīta izcila vieta (tos apņēma kaut kas līdzīgs metafiziskai aurai), kas šo tekstu tulkojumos prasa konsekventu noteikta termina atveidojumu citā valodā. To, ka, latviskojot kādu Vitgenšteina terminu, izmantoti dažādi vārdi, noteica galvenokārt latviešu valodas valodspēļu atšķirības no valodspēlēm, kas analizētas vai modelētas oriģinālā valodā (par valodspēli Vitgenšteins sauc gan kāda noteikta vārda iespējamo lietojumu kopumu, gan viņa modelētās nosacīti primitīvo valodu un noteiktu dzīves formu saistības, arī tos valodas modeļus, kas noder bērnam, apgūstot valodu, un tās heterogēnās, tomēr radniecīgās, struktūras, kas veido latviešu, vācu utt. valodas).

Iespējams, viena no visgrūtāk tulkojamajām bija "Pētījumu" I daļas pēdējos paragrāfos konceptualizētā — bet visā darbā bieži lietotā — atšķirība starp *denken/to think* un *meinen/to mean* (šo vārdu lietojums vācu un angļu valodā gandrīz pilnībā sakrīt). Latviešu valodā abos gadījumos bieži lieto vienu un to pašu vārdu *domāt* — varētu teikt, ka latviešu valodā šim vārdam ir divas nozīmes: *domāt 1* un *domāt 2*, kuru atšķirību nosaka lietojuma konteksts, nevis fonētiskais veidols.⁴ Lai uzsvērtu šo atšķirību arī latviskajā izteiksmes veidā, otrajā gadījumā atkarībā no konkrētā konteksta tiek lietoti tādi vārdu savienojumi kā *tas nozīmē, nozīmēt, domāt nozīmi, nozīmīgi domātu* u.c. Pārsvārā šeit lietots angļu valodas tulkojumā izmantotā termina *to mean* latviskais variants *nozīmēt* un atvasinājumi no tā vai vārdkopas, kurās tie ir iesaistīti. — Lai arī *nozīme* vācu valodā — *Bedeutung* — etimoloģiski nav saistīta ar *nozīmēt* — *meinen* (kā tas ir angļu valodā: *meaning* un *to mean*), šāds variants likās pieņemams, jo Vitgenšteins gandrīz nemaz nelieto atbilstīgo vācu valodas darbības vārdu *bedeuten*.

Arī izteiksmes veidā, kas saistīts ar sāpēm, vācu un angļu valodā pastāv līdzība, kurai nav analoga latviešu valodā. Piemēram: latviskojot *er hat Schmerzen/he has pains*, parasti saka *viņam sāp*, tomēr, lai saglabātu šajā izteiksmes formā lietvārdu, tulkojumā lietojām tādas variantus kā: *viņš izjūt sāpes* vai *viņš sajūt sāpes*. Šeit gan tulkotāju vadmotīvs tik daudz nav bijis tuvināt lasītāja valodu atbilstīgajai vācu vai angļu valodas izteiksmes formai, kā Vitgenšteina veiktajai noteiktas valodspēles analīzei, kas atklāj daudzus valodas darbības neizpratnē sakņotus maldus (piemēram, šajā gadījumā maldus par to, ko mēs saucam par psihisko vai apziņas sfēru). Jāatzīmē arī tas, ka vārdiem, kas raksturo mūsu fiziskās sajūtas un psihiskās izjūtas, atbilstīgo vācu vārdu izvēlē un lietojumā Vitgenšteinam nav pilnīgas konsekvences — to nav mēģināts izveidot arī teksta latviskojumā —, kas norāda tikai to, ka domātājs nav uzskatījis, ka šeit būtu jārunā par divām "pēc būtības" nodalītām mūsu "dvēseles spējām" (pēdējās liktie vārdi ir tieši tādi, kuru nekorekto lietojumu Vitgenšteins mēģināja parādīt savās filosofiskajās analīzēs).

Gan Vitgenšteina agrīnajā, gan vēlīnajā filosofijā svarīgs termins ir *Satz*, kas norāda uz izmaiņām viņa izpratnē par valodu. Tāpēc "Traktāta" angļu tulkojumos tas konsekvēnti tiek saprasts kā *proposition*, bet "Pētījumos" kā *sentence*, izņemot gadījumus, kuros Vitgenšteins *Satz* domājis "Traktāta" nozīmē (dažkārt arī polemiski vērsoties pret saviem jaunības uzskatiem un to ietekmēto filosofisko tradīciju). Latviskojot tekstu, esam mēģinājuši

⁴Piemēri abiem gadījumiem: "Es domāju šobrīd par šo problēmu" un: "Ar šo vārdu es toreiz domāju..." —, ko var aizvietot ar: "Šis vārds man toreiz nozīmēja..."

atšifrēt šo *Satz* lietojumu atšķirību, atkarībā no konteksta tulkojot to kā *propozīcija* vai kā *teikums*.

Vēl viena Vitgenšteina teksta iezīme ir tā, ka viņš vairās no vācu valodā sastopamiem latīnismiem, piemēram, lietojot vārdu *Vorgang*/process, nevis *Prozeß*.⁵ Arī teksta latviskojumā centāties tuvināties šai vācu oriģināla iezīmei, piemēram, minētajā gadījumā lietot vārdu *norise*, nevis *process*. Arī vārdu *Vorstellung*/image un *vorstellen/to imagine* latviskojumā vadījāmie pēc vācu oriģināla, tulkojot tos kā *priekšstats* un *priekšstatīt*, nevis *tēls* un *iztēloties*, lai arī attiecīgā darbības vārda lietojums latviešu valodā dažos kontekstos skan nedaudz neierasti. Tomēr dažkārt no šā principa nācās atteikties, jo Vitgenšteina oriģinālam labāk atbilda angļu valodā lietotā latīnisma latviskā ekvivalenta valodspēle, turklāt šādi darināts termins tieši norādīja uz saistību ar mūsdienu diskusijām par šīm tēmām. Kā galvenie šādi tulkotie termini jāmin *konteksts* (*Zusammenhang/context*), *interpretācija* (*Deutung/interpretation*) un *reprezentācija* (*Darstellung/representation*).

“Pētījumu” II daļā saistībā ar aspektu maiņas jēdzienu Vitgenšteins ievieš jaunu terminu *Bildgegenstand/picture-object* vai konkrētākos gadījumos — *Bildgesicht/picture-face*, *Bildhasen/picture-rabbit*, kas jāatšķir no ikdienas valodās formām, piemēram, *Hasenbild/picture of rabbit*. Ņemot vērā jau ieviesto jaunvārdu “valodspēle”, arī šajā gadījumā, lai terminoloģiski fiksētu šo distinkciju, tika darināts saliktenis *attēlpriekšmets* (*attēlseja*, *attēlzaķis*) pretstatā ikdienā lietotajam *priekšmeta attēls* (*sejas attēls*, *zaķa attēls*).⁶

Nobeigumā jāatzīmē vispārīga problēma, kas saistīta ar vācu un angļu valodas tekstu latviskošanu, precīzāk — ar to savstarpējās terminoloģiskās atbilstības atveidošanu latviešu valodā. Īsumā var teikt, ka šī problēma konsekvēnti nav atrisinājama, ja vien netiek atmestas visas iepriekšējās un jau par tradīciju kļuvušās iestrādes (kas diez vai būtu pieņemami), jo latviešu valodā pastāv zināma tradīcija vācu un angļu valodas filosofisko terminu — arī ikdienas valodas vārdu — tulkošanā, taču tā neņem vērā to, ka šajās valodās ir tradīcija, kas nosaka, kā savstarpēji tiek interpretēti šo valodu dažādie termini un vārdi. Tāpēc domājams, ka ieinteresētam latviešu lasītājam bez domāšanas savā valodā būtu jāpārzina arī paralēlās terminoloģiskās iespējas citās valodās.

⁵ Angļu valodā latīnismiem ir citāda loma nekā vācu vai latviešu valodā — tie daudz vairāk ir iegājuši ikdienas valodas lietojumā (pretēji Vitgenšteina ievirzei amerikāņu filosofs Č. S. Pirss tieši tāpēc filosofisko terminoloģiju angļu valodā ieteica darināt, izmantojot sengrieķu, nevis latīņu, valodas vārdus).

⁶ Šis ir viens no retajiem gadījumiem, kad Vitgenšteins pētījumos ievieš jaunu terminu, lai, kontrastējot to ar ikdienā lietotajiem vārdiem, atklātu mūsu valodas noteikta nogabala lietojuma likumības.

Bez terminoloģiskām (semantiskām) problēmām, kas svarīgākas tieši filosofisku tekstu tulkošanā, pastāv arī sintaktiskās un stilistiskās. Runājot par Vitgenšteina piezīmju stilu, jāatzīmē kāda īpatnība, ko atzinis arī pats autors, — *viņa teksts ir domāts, lai to lasītu lēni*. Tāpēc arī interpunkcija virzīta uz lasīšanas palēnināšanu (piemēram, biežais semikola lietojums vietās, kur, šķiet, vienkārši pietiktu ar komatu). Šo iezīmi centāties pēc iespējas saglabāt; tam domāta arī vācu valodai raksturīgā un precīzi netulkojamā tādu vārdu kā *nur*, *aber*, *also*, *nun* u.c. pārbagātība. Latviskojumā unificētas tās pieturzīmju lietojuma nekonsekvences, kas “Pētījumu” tekstā atrodamas, pateicoties izdevēju tieksmei saglabāt nemainīgu publicēšanai nesagatavoto Vitgenšteina piezīmju pieraksta veidu. Īpaši nav atrunāts arī bieži lietoto vietniekvārdu atšifrējums teksta latviskojumā, kā arī interpretatīvi papildinājumi gadījumos, kad tulkotāji bijuši pārliecināti par šīs interpretācijas pareizību, jo šā tulkojuma mērķis vairāk virzīts uz to, lai parādītu (varbūt radītu) iespēju, noteiktā veidā izprotot valodu, domāt šajā valodā, — līdz ar to viens no tulkojuma kritērijiem bija teksta saprotamība un pašpietiekamība latviešu valodā.

Vēl viens aspekts, kas apgrūtina Vitgenšteina domas uztveri, ir viņa darbu fragmentārais un saskaldītais raksturs. Bieži vien no daudzām variācijām par vienu tēmu viņš izvēlējies īsāko un skaidrāko variantu, atstājot rokrakstos neskaitāmās citās piezīmēs slēpto ceļu pie šā formulējuma.⁷ Tā nav tikai darba nenobeigtība, kas nosaka šādu fragmentāriskumu, bet gan pati filosofijas izpratne, kurā mums jāsasniedz nevis kāda noteikta tēze vai jāiegūst kāda atziņa, bet filosofija jāsaprot kā praktiska darbība, pat kā cīņa ar valodu, kas tieši tāpēc nekad nevar būt nobeigta. Tāpēc nepieciešamas arī dažas īsas piezīmes par “Pētījumu” tekstu rašanos.

III

Lai arī Vitgenšteina dzīve un filosofiskā darbība norisinājās it kā divu kultūras un valodas ziņā atšķirīgu polu — Vīnes un Kembridžas — ietekmē, ko papildināja pēkšņa bēgšana no akadēmiskās vides un vientulības meklējumi Norvēģijā un Īrijā, tomēr ar “Pētījumiem” saistīto pārdomu un piezīmju rašanās sākums attiecas tieši uz Vitgenšteina atgriešanos Kembridžā 1929. gadā un atkārtotu pievēršanos filosofijas problēmām. Konkrēta iecere par filosofiska darba radišanu rodas 1936. gadā, kad Vitgenšteins sāk strādāt pie “Brūnās grāmatas” (1934.—1935. akadēmiskajā gadā

⁷ Svarīgākās no piezīmēm, kas saistītas ar “Pētījumiem”, izdotas kā “Piezīmes par psiholoģijas filosofiju” (to izdevumā tiek norādīta arī atbilstība starp minēto piezīmju un “Pētījumu” tekstiem).

mašīnrakstā angļu valodā nodiktētas piezīmes) pārstrādāšanas vācu valodā. Tajā pašā gadā, dodoties uz Norvēģiju, kur Vitgenšteins pavada arī visu nākamo gadu, viņš iesāko manuskriptu — ko pats dēvē “Filosofiskie pētījumi, pārstrādājuma mēģinājums” — ņem līdzī, taču, to nepabeidzot, atmet darbu pie tā, atzīstot šo mēģinājumu par nevērtīgu. 1936. gada novembrī un decembrī Norvēģijā viņš uzsāk jaunu versiju, ko arī nosauc “Filosofiskie pētījumi”. Otrreiz iesāktais variants bija tas, kas aptuveni atbilst (ņemot vērā vēlākās izmaiņas un papildinājumus) publicētā tekstā daļas pirmajiem 188 paragrāfiem.

Gadu vēlāk Vitgenšteins uzraksta lielu daļu no minētā rokraksta turpinājuma. Tādējādi šī agrīnā versija sastāvēja no divām 1936. — 1937. gadā Norvēģijā sarakstītām daļām, kuras kopā veidoja vienotu veselumu. Tomēr II daļa neiekļāvās galīgajā variantā, nozīmīgākais no tās satura tika publicēts pēc autora nāves kā I daļa darbam, ko izdevēji nosauca “Piezīmes par matemātikas pamatiem”.

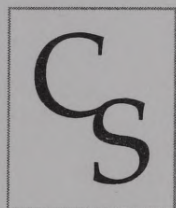
Nākamajos septiņus gadus Vitgenšteins pievērsās galvenokārt matemātikas filosofijai un tikai 1944. gada otrajā pusē atsāka darbu pie tā, kas vēlāk kļuva par “Pētījumu” galīgo variantu. Šajā gadā viņš pabeidza tā saukto “Pētījumu” starpversiju, kurai 1945. gadā uzrakstīja priekšvārdu, kas publicēts kopā ar darba galīgo variantu. Šajā laikā izveidotais teksts attiecās uz publicēto “Pētījumu” 189.—424. paragrāfu.

1945. gada vasarā Vitgenšteins sagatavoja arī mašīnrakstu, kas, lai gan lielākoties pabeigts pēc starpversijas izveidošanas, tomēr lielā mērā sastāvēja no agrāk uzrakstītiem fragmentiem, sākot pat no 1931. gada. Kopumā šie teksti izveidoja to, kas kļuva par būtiskāko materiālu publicēto “Pētījumu” I daļā.

“Pētījumu” II daļu veidojošos fragmentus izdevēji atlasīja no piezīmēm, kas tika uzrakstītas no 1946. līdz 1949. gadam. Arī paši nosaukumi — “I daļa” un “II daļa” — ir izdevēju radīti.

Kā norāda paši izdevēji, to, kas veido publicēto “Pētījumu” tekstu, pats Vitgenšteins bija iecerējis kā vienotu darbu, un tas, iespējams, bija iemesls, kāpēc viņš savas dzīves laikā nenoveda to līdz izdošanai. Tas attaisno arī to, ka šo darbu var saukt par nepabeigtu. Tomēr iespējams arī cits viedoklis, proti, ka Vitgenšteina piezīmes, sākot no 1946. gada, pārstāv domāšanu cita veida virzienos, protams, neizslēdzot to, ka viņš pats varētu vēlēties publicēt savu grāmatu divās daļās, veidojot vienotu veselumu, kas pašreiz izdotajā un tulkotajā variantā nav realizējies.

Šādā veidā — apmēram divdesmit gadu ilgā periodā rakstot, atlasot un atkal pārrakstot, un papildinot daudzās piezīmes, mēģinot tās dažādi sakārtot un izveidot no tām vienotu veselumu, kā arī apzinoties šā uzdevuma nerealizējamību, aizsākot jaunu domāšanas veidu, — ir tapis “Pētījumu” teksts, kas tagad ar gandrīz pusgadsimtu ilgu novēlošanos atradis ceļu pie latviešu lasītāja.

Ludviga Vitgenšteina darbs «Filosofiskie pētījumi» ir otrais Sorosa fonda — Latvija dibinātajā tulkojumu sērijā «Cilvēks un sabiedrība». Sevi pieteicis Latvijā līdz šim vēl nebijis sadarbības modelis — Centrālās Eiropas universitātes tulkojumu sērijas koncepciju ar Atvērtās sabiedrības institūta Reģionālā izdevējdarbības centra un Sorosa fonda — Latvija finansiālu atbalstu īsteno Latvijas izdevēji — «Zvaigzne ABC», «AGB», «Minerva», «Jumava», «Zinātne», «Alberts XII» u.c. Šā kopdarba mērķis ir ik gadu laist klajā vismaz piecus nozīmīgu sociālo un humanitāro zinātņu darbu tulkojumus, kuros laika gara meklējumi atklāti pasaulē atzītu mūsdienu sociālo zinātņu klasiku interpretācijā.

Ernsta Kasirera un Ludviga Vitgenšteina darbu tulkojumiem, kuri savu ceļu pie lasītāja sākuši 1997. gadā, 1998. gadā piepulcēsies Entonija Gidensa «Sabiedrības uzbūve», Česlava Miloša «Sagūstītais prāts», Sergeja Averinceva «Cilvēks un vārds», Entonija D. Smita «Nacionālā identitāte» un K. Gērca «Kultūru interpretācija» — darbi, kuri tēlo mūsdienu pasauli tās saskaldītajā daudzveidībā un sociālo procesu sarežģītībā... un šādam laikmetam atbilstīgā — nebūt ne vieglā valodā.

Latvijā atzītāko attiecīgās nozares speciālistu — filosofu, politologu, vēsturnieku, sociologu, psihologu un ekonomistu izvēlēto darbu tulkojumi sākuši ceļu pie lasītāja. Arī no viņa būs atkarīga šīs sērijas dzīvotspēja.

1998-99
1998-99

Latvian Language Institute
The Latvian Language Institute is a research and educational institution dedicated to the study and promotion of the Latvian language. It was established in 1924 and has since been a leading center for linguistic research and language education in Latvia. The Institute's work is focused on the development of the Latvian language, its teaching, and its role in society. It publishes scientific and popular scientific works, organizes conferences and seminars, and provides linguistic support to various institutions and individuals. The Institute's research covers a wide range of topics, including the history of the Latvian language, its grammar, vocabulary, and phonetics. It also studies the language in its social context, including its use in literature, media, and everyday life. The Institute's educational activities include the publication of textbooks and reference works, as well as the organization of language courses and seminars. Its work is essential for the preservation and development of the Latvian language and for the cultural heritage of Latvia.

ISBN 9984-9143-2-1

Izdevniecība «Minerva». Registr. nr. 2-0563

Formāts 60x90/16. Ofsetiespiedums. Pas. nr. 2518

Iespiesta Talsu tipogrāfijā

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

2.50

LATVIJAS NACIŅĀLA BIBLIOTĒKA

0304017996

Aija izlaidums

Purves 13

vai

metāla dzvāns.

tēlos no

stropiem

Grāmatu sērija «Cilvēks un sabiedrība»

97-4
L-175